

Placerade barn och unga

Handbok för socialtjänsten

Placerade barn och unga

Handbok för socialtjänsten

Den 1 juli 2025 träder en ny socialtjänstlag och socialtjänstförordning i kraft. Det innebär att de lagrum som det hänvisas till i denna handbok inte stämmer överens med den nya lagen och förordningen.

Mycket av innehållet i handboken gäller dock fortfarande. Socialstyrelsen har gett ut ett meddelandeblad som beskriver vad som är nytt eller ändrat genom den nya socialtjänstlagen. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2025-4-9526.pdf>

Vi arbetar med att revidera handböckerna med anledning av den nya lagen.

Det finns en jämförelsetabell som anger för varje paragraf i socialtjänstlagen (2001:453) vilken eller vilka bestämmelser i den föreslagna nya lagen som den helt eller delvis motsvaras av på sidan 1138 i proposition 2024/25:89 En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter.

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

ISBN 978-91-7555-615-4

Artikelnummer 2023-10-8806

Tryck Elanders Sverige AB, november 2023

Svanenmärkt trycksak, 3041 0001

Förord

En placering utanför det egna hemmet är ett stort ingrepp i det enskilda barnets eller den unges liv och får också stora konsekvenser för den övriga familjen. Det är ett betydande ansvar som samhället därmed tar på sig i rollen som ”ställföreträdande förälder”. Vården i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende (HVB) ska vara trygg och säker. Den ska också svara mot barnets eller den unges specifika behov av stöd och hjälp.

Handboken riktar sig framförallt till socialsekreterare och chefer inom socialtjänsten som arbetar med placeringar av barn och unga utanför det egna hemmet. Den syftar till att underlätta tillämpningen av det regelverk som gäller på området. Innehållet bygger i huvudsak på lagstiftning, förarbeten, rättsfall och JO-utlåtanden. Boken kompletterar Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2012:11) om socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem, jourhem, stödboende och hem för vård eller boende.

Juristen Elin Karlsson har ansvarat för arbetet med handboken. Juristen Åsa Malmros och utredaren Anna Svennblad har deltagit i arbetet. Mariana Näslund Blixt har varit ansvarig enhetschef. Handboken ersätter Barn och unga i familjehem och HVB som publicerades 2013.

Handboken har reviderats under 2023 då det har skett flera förändringar i lagstiftningen sedan den senaste upplagan. Bland annat nya bestämmelser om barnets bästa när vård enligt LVU upphör (lex lilla hjärtat).

Pär Ödman
Avdelningschef

Innehåll

Förord.....	3
Läsanvisning	7

Del 1

Utgångspunkter och rättsliga förutsättningar	15
Barn i behov av placering	16
Grundläggande regler och principer.....	24
Socialnämndens övergripande ansvar	45

Del 2

Placeringsformer	67
Placering i familjehem och jourhem	68
Placering i HVB	90
Placering i stödboende.....	113

Del 3

Inför placering.....	127
Barns behov – en central del av arbetet för barns bästa	128
Vårdplan	130
Val av vård – en individuell bedömning.....	140
Utredning av familjehem och jourhem	151
Beslutsunderlag och placeringsbeslut	166
Avtal och uppdrag	170
Förberedelser inför en placering.....	177
Umgängesfrågor	197

Del 4	
Vårdens genomförande	213
Genomförandeplan	214
Vårdnadshavarens ställning	223
Råd, stöd och annan hjälp till föräldrar.....	232
Råd, stöd och annan hjälp till hemmet eller boendet	236
Dokumentation under placeringen	243
Socialnämndens ansvar att noga följa vården	253
Behov av ytterligare insatser	267
Övervägande av vården	273
Överväga vårdnadsöverflyttning	278
Fortlöpande omprövning av vården	281
Risker och missförhållanden	282
Omplacering	293
Överflyttning av placeringsärende.....	299
Del 5	
Vårdens upphörande	303
Begäran om att vården ska upphöra	304
Beslut om vårdens upphörande	307
Flyttningsförbud.....	311
Planering inför vårdens upphörande	320
Vårdnadsöverflyttning	323
Adoption	329
Uppföljning efter avslutad vård	333
Socialnämndens ansvar efter avslutad vård.....	341
Del 6	
Över nationsgränser.....	347
Placeringar över nationsgränser	348
Referenser	355
Sakregister	364
Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2012:11) om socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem, jourhem, stödboende och hem för vård eller boende	369

Läsanvisning

Innehåll och avgränsningar

Denna handbok fokuserar på de uppgifter som socialtjänsten ställs inför när barn och unga behöver vård utanför det egna hemmet. Innehållet i handboken förutsätter att socialtjänsten redan har genomfört en utredning av barnets behov av skydd eller stöd enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL och kommit fram till att barnet eller den unge behöver placeras i ett familjehem, stödboende eller HVB. För vägledning i frågor som gäller socialnämndens utredningsskyldighet inom den sociala barn- och ungdomsvården hänvisas till Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga, Utreda barn och unga - handbok för socialtjänsten (2023) samt BBIC. När det gäller beskrivning av handläggning av ärenden enligt LVU hänvisas till Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023).

Handboken är indelad i sex delar och är tänkt att användas som en uppslagsbok. De två första delarna innehåller en redogörelse för grundläggande regler och principer och socialnämndens övergripande ansvar vid placering av barn och unga samt information om de olika placeringsformerna.

Nästkommende tre delar beskriver socialnämndens ansvar vid handläggning av enskilda ärenden och utgår från en tänkt handläggningsprocess i socialtjänstens ärenden som rör placerade barn och unga. De olika arbetsmomenten i handläggningsprocessen kan givetvis variera i ordning och omfattning beroende på den enskilda situationen och handboken kan läsas i en annan ordning än den är skriven.

Sist finns en översiktlig beskrivning av placeringar över nationsgränser.

För att göra det lättare att orientera sig i texten innehåller handboken många hänvisningar mellan olika avsnitt och kapitel liksom hänvisningar till andra handböcker och annat material som publicerats av Socialstyrelsen. För att tydliggöra regelverket återges dessutom

bestämmelser i lagar, förordningar och föreskrifter i särskilda rutor. Hänvisningar till regelverket och övrig litteratur har lagts i fotnoter på respektive sida. I slutet av handboken finns ett sakregister för att lättare hitta till rätt avsnitt.

Handboken refererar ofta till olika lagars förarbeten. Många förarbeten är skrivna på 1980- och 1990-talet vilket kan innebära att begrepp och situationer kan upplevas som ålderdomliga. Där det har varit möjligt har texten förtydligats till ett mer modernt språk, dock utan att förändra innebörden.

De rättsfall och beslut från JO som handboken refererar till har valts ut i syfte att ge vägledning till hur regelverket ska tolkas.

Handboken innehåller inte någon vägledning i frågor som rör ekonomiska ersättningar till familjehem eller upphandling av HVB eller stödboenden. I denna del hänvisas i stället till cirkulär och publikationer från Sveriges Kommuner och Regioner (SKR).

Professionellt socialt arbete i barn- och ungdomsvården

Handboken är avsedd att användas inom ramen för ett professionellt socialt arbete i barn- och ungdomsvården. Ett sådant arbete styrs av barnets eller den unges bästa och genomförs tillsammans med barn, unga och deras närstående. Kärnan i det sociala arbetet är möten för positiva och varaktiga förändringar. Det gäller också i komplexa situationer där förhållandena kan vara osäkra och det kanske inte går att få samtycke till insatser.

Grundläggande för ett professionellt förhållningssätt är att den enskilde yrkesutövaren reflekterar över sin yrkesroll och över värderingar och normer som kan påverka arbetet. Till ett professionellt arbete hör att använda relevanta kunskaper, färdigheter och förhållningssätt samt att förstå vad rättssäkerhet och god förvaltning innebär. Samverkan med andra verksamheter är också centralt. Den enskilde yrkesutövaren behöver dessutom få stöd av en organisation som arbetar professionellt och själv bidra till att utveckla verksamheten.

Förklaring av vissa begrepp

Vad som sägs om *familjehemsföräldrar* och *familjehem* gäller i relevanta delar även *jourhemsföräldrar* och *jourhem*.

<i>Barn</i>	Person under 18 år.
<i>Unga, ung person</i>	Personer som har fyllt 18 men inte 21 år.
<i>Barn och unga</i>	Samlingsbegrepp för åldersgruppen 0–20 år.
<i>Socialnämnd</i>	Den del av kommunen som har ansvar för kommunens uppgifter enligt SoL. I en del kommuner har den här nämnden ett annat namn, men det finns alltid en nämnd med samma funktion. I handboken används begreppet för att markera det ansvar som åvilar socialnämnden och när beslut inte kan delegeras till tjänstemän.
<i>Socialtjänst</i>	Används i huvudsak för det arbete som tjänstemän utför på delegation av nämnden.
<i>Samhällsvård</i>	Omfattar placeringar av barn och unga i jourhem, familjehem, stödboende och hem för vård eller boende (HVB). Motsvarar det som i den officiella statistiken över socialtjänstens insatser för barn och unga, i registerstudier och viss annan forskning kallas heldygnsvård.
<i>Hem för vård eller boende</i>	Placeringsform. I begreppet ingår även de särskilda ungdomshem som Statens institutionsstyrelse ansvarar för om inget annat sägs.
<i>Hemmet eller boendet</i>	Används när texten rör både familjehem, stödboende och hem för vård eller boende.

Förkortningar

AR	Allmänna råd
Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
BBIC	Barns behov i centrum
Bet.	Betänkande
BO	Barnombudsmannen
BrB	Brottsbalken (1962:700)
BUP	Barn- och ungdomspsykiatri
BVC	Barnavårdscentral
CRC/C/GC	Barnrättskommitténs allmänna kommentar
Dnr	Diarienummer
Europakonventionen	Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FL	Förvaltningslagen (2017:900)
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)
HSLF-FS	Gemensamma författningssamlingen avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m.
HVB	Hem för vård eller boende
JO	Justitieombudsmannen
JO + årtal	Justitieombudsmannens ämbetsberättelse
Lgeb	Lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn
LOU	Lagen (2016:1145) om offentlig upphandling
LSS	Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
LSU	lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård
LU	Laguskottet
LVM	Lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall

LVU	Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
MFoF	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
Minoritetslagen	Lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk
OSL	Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
PDL	Patientdatalagen (2008:355)
PSL	Patientsäkerhetslagen (2010:659)
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SFB	Socialförsäkringsbalken (2010:110)
SFS	Svensk författningssamling
SKR	Sveriges Kommuner och Regioner
SBU	Statens beredning för medicinsk och social utvärdering
SIP	Samordnad individuell plan
SiS	Statens institutionsstyrelse
SiSFS	Statens institutionsstyrelses författningssamling
SoF	Socialtjänstförordningen (2001:937)
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SoU	Socialutskottet
SPSM	Specialpedagogiska skolmyndigheten
TF	Tryckfrihetsförordningen (1949:105)
TFCO	Treatment Foster Care Oregon
UtlL	Utlänningslagen (2005:716)

Del 1. Utgångspunkter och rättsliga förutsättningar
sid 15–66

Del 2. Placeringsformer
sid 67–126

Del 3. Inför placering
sid 127–212

Del 4. Vårdens genomförande
sid 213–302

Del 5. Vårdens upphörande
sid 303–345

Del 6. Över nationsgränser
sid 347–354

Del 1

Utgångspunkter och rättsliga förutsättningar

Barn i behov av placering

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran och i första hand är det vårdnadshavaren som ska se till att barnet får detta.¹ De flesta barn i Sverige idag får sina behov tillgodosedda och lever under trygga och goda förhållanden tillsammans med sina familjer. Om det behövs ska socialtjänsten stödja och komplettera föräldrarna i deras uppgift att ge sitt barn goda uppväxtvillkor.²

Utgångspunkten är att barn ska bo tillsammans med sina föräldrar, men om barnets behov motiverar det kan socialtjänsten bistå med att placera barnet utanför det egna hemmet. När det sker är det viktigt att beakta och tillgodose barnets behov av att få behålla kontakten med sitt ursprung, sitt språk och sin kultur.³ Detta gäller alla barn som placeras i samhällsvård.

Inför en placering ska socialtjänsten i första hand inventera barnets nätverk för att se om det finns något lämpligt hem i barnets närhet som kan bli familjehem. Vad som är bäst för barnet ska dock alltid beaktas.⁴

Barn som kommer till Sverige utan sina vårdnadshavare (ensamkommande barn) omfattas av samma regelverk när det gäller skydd och stöd som andra minderåriga. För ensamkommande asylsökande barn ankommer det i första hand på den gode mannen att se till att barnets behov tillgodoses.⁵ Om barnet beviljas uppehållstillstånd ska istället en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare utses.⁶ Särskilt förordnade vårdnadshavare har samma rättigheter och skyldigheter som andra vårdnadshavare.

¹ 6 kap. 1 och 2 §§ föräldrabalken (FB).

² 5 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL.

³ Se artikel 20 Förenta nationernas konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter, barnkonventionen.

⁴ Se 6 kap. 5 § SoL.

⁵ 2 § lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn, Lgeb.

⁶ Proposition 2004/05:136, Stärkt skydd för ensamkommande barn, s. 39.

Samhällsvårdens olika former

Barn och unga som behöver vård utanför det egna hemmet kan efter beslut av socialnämnden tas emot i familjehem, jourhem, stödboende eller hem för vård eller boende (HVB).

I vissa fall behöver socialnämnden, med hänsyn till barnets bästa, placera ett barn för en kortare period i ett hem i barnets nätverk. Sådana *tillfälliga placeringar* omfattas inte av reglerna om familjehem eller jourhem. Socialnämnden är dock ansvarig för att se till att det tillfälliga hemmet är lämpligt för barnet att vistas i.⁷

Socialnämnden kan genom en så kallad *privatplacering* även medverka till att ett barn får bo stadigvarande hos en annan familj, utan att det är fråga om en placering i familjehem. Privatplacering är dock ingen placeringsform, utan en överenskommelse mellan vårdnadshavare och den familj där barnet bor. *Läs mer om de olika placeringsformerna i Del 2 och om val av olika placeringsformer i kapitlet Val av vård – en individuell bedömning i Del 3.*

Familjehem

Familjehem enligt Sol

Med familjehem avses ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran eller vuxna för vård och omvårdnad och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt.⁸

Ett familjehem kan antingen vara ett hem i barnets nätverk, ett så kallat nätverkshem, hos till exempel släktingar eller vänner, eller ett hem där familjehemsföräldrarna inte har någon tidigare relation till barnet eller dess familj.

Familjehem enligt LSS

Insatsen familjehem förekommer även i lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.⁹ *Familjehem enligt LSS* är en insats som kan komma ifråga för barn och ungdomar med svåra funktionshinder som trots stödinsatser inte kan bo kvar i föräldrahemmet. Boende i familjehem enligt LSS kan också aktualiseras om barnet eller den unge behöver gå i skolan på annan ort och därför inte kan bo

⁷ Proposition 2006/07:129, Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m., s. 61.

⁸ 3 kap. 2 § socialtjänstförordningen (2001:937), SoF.

⁹ 9 § åttonde punkten lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS.

hos sina föräldrar.¹⁰ Insatsen är enbart en frivillig boendeform och ges inte för att skydda barnet eller kompensera för bristande föräldraförmåga.¹¹

Läs mer

Mer om LSS finns i Socialstyrelsens handbok Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning – handbok för handläggning och utförande av LSS-insatser (2020)

Jourhem

Med jourhem avses ett enskilt hem som vid upprepade tillfällen tar emot barn för tillfällig vård och fostran.¹² En placering i jourhem kan bli aktuell i avvaktan på att barnet eller den unge ska kunna flytta tillbaka till vårdnadshavarna eller i väntan på en mera varaktig annan lösning.¹³

Enskilda hem i barnets nätverk, som tar emot ett och samma barn för en eller flera kortare perioder, omfattas inte av jourhemsbestämmelserna.

Hem för vård eller boende (HVB)

Med hem för vård eller boende avses ett hem inom socialtjänsten som tar emot enskilda för vård eller behandling i förening med ett boende. Om ett sådant hem drivs av ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ krävs dessutom att verksamheten bedrivs yrkesmässigt.¹⁴

Särskilda ungdomshem

För vård av unga som på grund av eget beteende enligt 3 § LVU behöver stå under särskilt noggrann tillsyn ska det finnas *särskilda ungdomshem*.¹⁵ Även unga som vårdas med stöd av 2 § LVU eller SoL kan vara inskrivna på särskilda ungdomshem. Behovet av sådana hem ska tillgodoses av staten. En särskild myndighet, Statens institutionsstyrelse

¹⁰ Proposition 1992/93:159, om stöd och service till vissa funktionshindrade, s. 80.

¹¹ Socialstyrelsen (2020) Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning – handbok för handläggning och utförande av LSS-insatser.

¹² 6 kap. 6 § tredje stycket SoL.

¹³ Prop. 2006/07:129 s. 63.

¹⁴ 3 kap. 1 § SoF.

¹⁵ 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU.

(SiS), ansvarar för de särskilda ungdomshemmen. Definitionsmässigt är även de särskilda ungdomshemmen en form av HVB.¹⁶

Stödboende

Med stödboende avses en verksamhet inom socialtjänsten som tar emot enskilda i åldern 16–20 år i ett eget boende med individanpassat stöd.¹⁷ Det huvudsakliga syftet med placeringsformen är att, under trygga former, träna och förbereda barnet eller den unge för ett självständigt boende och vuxenliv.¹⁸ Stödboende kan vara ett fristående placeringsalternativ eller fungera som utslussning efter annan vård utanför det egna hemmet.¹⁹ Barn i åldern 16–17 år får tas emot i ett stödboende endast om det finns särskilda skäl.²⁰ *Läs mer om val av olika placeringsformer i kapitlet Val av vård – en individuell bedömning i Del 3.*

Samhällsvården i siffror

Utvecklingen under en tioårsperiod

Ungefär 1 procent av alla barn och unga (0–20 år) i befolkningen är placerade i heldygnsvård någon gång under året. Den senaste tioårsperioden har dock andelen placerade barn och unga legat på en högre nivå till följd av att många ensamkommande asylsökande barn kom till Sverige. Från åren 2005–2009 till toppåret 2018 steg andelen från 1,0 procent till 1,6 procent. Därefter har andelen sjunkit tillbaka till tidigare nivå och var år 2022 återigen 1,0 procent. Den här utvecklingen ledde till stora variationer av det årliga antalet barn och unga som var placerade. Från i genomsnitt 21 700 barn och unga åren 2005–2009, till i genomsnitt 32 300 barn och unga åren 2015–2019, och 26 500 barn och unga år 2022. Fluktuationerna rörde främst tonåringar.

Återgång till tidigare mönster

De flesta placerade barn och unga är tonåringar. Detta var särskilt utmärkande när andelen placerade barn och unga var som högst. År

¹⁶ Prop. 2006/07:129 s. 51.

¹⁷ 3 kap. 1 a § SoF.

¹⁸ Proposition 2015/16:43, Stödboende – en ny placeringsform för barn och unga, s. 39.

¹⁹ Prop. 2015/16:43 s. 36.

²⁰ 6 kap. 1 § SoL.

2018 var tre fjärdedelar av alla placerade tonåringar (13–20 år). År 2022 har dock åldersfördelningen återgått till tidigare mönster och andelen tonåringar var till och med något lägre år 2022 än den var åren 2005–2009, 61 procent respektive 68 procent. Vilket beror på att andelen 13–17-åringar minskade bland de placerade, från 47 procent åren 2005–2009 till 40 procent år 2022. Könstillfördelningen är också tillbaka till tidigare nivåer. År 2022 var 53 procent av alla placerade pojkar eller unga män (53 procent åren 2005–2009) jämfört med 67 procent år 2018.

Fördelningen av olika placeringsformer har också återgått till de mönster som fanns innan ökningen av andelen placerade runt år 2018. Familjehem är återigen den dominerande placeringsformen. År 2022 var 72 procent av alla placerade barn och unga placerade i familjehem, 23 procent var placerade i HVB, 4 procent på SiS och 8 procent i stödboende. Barn och unga kan ha flera olika placeringsformer under ett och samma år om de har bytt placeringsställe under året.

Vanligast med privat drivna HVB

Under 1990-talet blev det allt vanligare med privata HVB. I slutet av 1980-talet var en knapp femtedel av placeringarna i HVB i hem som drevs i privat regi, jämfört med två tredjedelar i början av 2000-talet. Under perioden då antalet placerade ökade kraftigt, och många av de placerade var ensamkommande asylsökande barn och unga, blev det vanligare med placeringar på offentligt drivna HVB. År 2018 bodde knappt hälften av de barn och unga som var i HVB på hem som drevs i offentlig regi, men år 2022 hade privat HVB återigen blivit vanligast.

Som redan nämnts har dock en ny placeringsform införts, stödboende, och för dessa saknas uppgift om de drivs i privat eller offentlig regi.

Allt fler placerade enligt LVU under senare år

Sedan 1980-talet har ungefär en knapp tredjedel av alla placeringar skett enligt LVU. Under perioden då många placerade var ensamkommande barn och unga sjönk dock andelen ner till omkring en fjärdedel. Som lägst var den år 2018 då 22 procent av alla placerade barn och unga hade varit placerade enligt LVU någon gång under året. Därefter har andelen LVU-placeringar ökat. År 2022 hade 39 procent av alla placerade barn och unga haft insats enligt LVU någon gång under året.

Placeringserfarenhet i befolkningen

Andelen som någon gång varit placerad under uppväxten har länge legat stabilt runt 4 procent i befolkningen. Till följd av de många ensamkommande barn och unga som kommit till Sverige har andelen dock ökat. År 2022 var andelen 20-åringar som någon gång varit placerad under uppväxten drygt 5 procent.

Andelen i befolkningen som har erfarenhet av tidiga placeringar har dock legat stabilt runt cirka 1 procent av alla barn har varit placerade någon gång före skolålder, det vill säga innan de fyllde sju år. Bland dessa har den sammanlagda placeringstiden minskat något, från cirka sex och ett halvt år i placering under uppväxten till knappt fem och ett halvt år.

Upprepade placeringar under uppväxten

Många barn är placerade flera gånger under uppväxten, antingen för att de byter placeringsställe eller för att de återplaceras. År 2023 publicerade Socialstyrelsen en kartläggning²¹ om hur vanligt det är att barn och unga som varit placerade har haft flera placeringar under uppväxten (0–20 år). Kartläggningen visade att majoriteten (57 procent) har mer än ett placeringstillfälle. En tredjedel (33 procent) har tre eller fler placeringstillfällen.

Det är framför allt långtidsplacerade (fem år eller längre) barn som har många placeringar. Bland dem har närmare en tredjedel (30–31 procent) fem eller fler placeringar under uppväxten. Omkring 7–8 procent har tio eller fler placeringar. Antalet tidiga placeringar varierar också med antalet tonårsplaceringar så att långtidsplacerade barn och unga som har fler placeringar tidigt i livet också oftare har fler placeringar som tonåringar.

Årsstatistik

Den officiella statistiken över socialtjänstens insatser för barn och unga innehåller en stor mängd uppgifter om barn och unga som får så kallad heldygnsvård enligt SoL eller LVU.²² Statistik över denna verksamhet redovisas i en årlig rapport från Socialstyrelsen.²³

²¹ Socialstyrelsen (2023). Instabilitet bland barn och unga placerade i heldygnsvård enligt SoL och LVU. Placeringsmönster t.o.m. år 2020 bland barn och unga födda 1990–2004.

²² Begreppet heldygnsvård, som används i den officiella statistiken och i registerstudier, är liktydigt med samhällsvård.

²³ Socialstyrelsen (2023) Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2022.

I den officiella årsstatistiken används måtten:

- Barn och unga för vilka insatser påbörjades under året
- Barn och unga som erhållit insats någon gång under året

Enligt kommunernas rapportering fick cirka 26 500 barn och unga 0–20 år heldygnsinnsatser någon gång under år 2022 varav cirka 2 400 var ensamkommande barn och unga. Cirka 11 300 barn och unga påbörjade en heldygnsinnsats år 2022 varav 1 100 var ensamkommande.

Placeringsformer 2022

Av alla barn och unga som var placerade någon gång under 2022 hade

- 72 procent varit placerade i familjehem
- 23 procent varit placerade i hem för vård och boende (HVB)
- 4 procent varit placerade i särskilda ungdomshem (SiS)
- 8 procent i stödboende
- 8 procent haft andra typer av placeringar.

Eftersom ett och samma barn kan ha flera olika placeringsperioder och placeringsformer under året summerar inte andelarna till 100 procent.

Av dem som varit placerade i familjehem någon gång under 2022 hade drygt var fjärde varit placerad i jourhem och knappt var sjätte i nätverkshem.

Av dem som varit placerade i HVB var enskilt bedrivna hem vanligare än offentligt drivna hem, 72 procent hade varit placerade i enskilt bedrivna hem och 33 procent i offentligt drivna hem.

Placeringsformerna skiljer sig åt mellan olika åldersgrupper. Bland barn i åldersgruppen 0–12 år hade 88 procent varit placerade i familjehem någon gång under året jämfört med 72 procent i åldersgruppen 13–17 år och 45 procent i åldersgruppen 18–20 år.

Stödboende

Placeringsformen stödboende infördes den 1 januari 2016 för barn och unga i åldern 16–20 år. Antalet barn och ungdomar i stödboende har minskat under senare år. Toppåret 2018 var cirka 5 500 placerade i stödboende någon gång under året. År 2022 hade antalet sjunkit till omkring 2 100. Sammansättningen av dem som är placerade i stödboende har också förändrats något. Andelen ensamkommande barn och unga har sjunkit och andelen flickor eller kvinnor har stigit. År 2018

var 54 procent av dem som bodde i stödboende ensamkommande barn och unga, och år 2022 var motsvarande andel 16 procent. Under samma period ökade andelen flickor eller kvinnor bland de boende från 14 procent till 46 procent.

Ensamkommande barn och unga 2022

Omkring 9 procent av alla som var placerade under 2022 var ensamkommande asylsökande barn och unga. Det kan jämföras med 2018 då de utgjorde nästan en tredjedel av alla placerade barn och unga. Som tidigare år var andelen ensamkommande år 2022 högre bland pojkar och unga män (12 procent) än bland flickor och unga kvinnor (5 procent). Andelen varierar också mycket mellan olika åldersgrupper. Bland de allra yngsta, 0–6 år, var bara en knapp procent ensamkommande, och bland 7–12-åringar var 3 procent ensamkommande, jämfört med 12 procent bland 13–17-åringar och 15 procent bland 18–20-åringar.

Före 2018 registrerades inte vilka som var ensamkommande i registret över insatser för barn och unga varför andelen kan vara underskattad för dem som varit placerade under en längre tid. De ensamkommande hade något längre placeringstider än övriga.

Läs mer

Officiell statistik om barn och unga finns på socialstyrelsen.se

Grundläggande regler och principer

Det finns flera regler och principer som styr och påverkar arbetet med barn och unga i samhällsvård. Vissa principer kommer till uttryck på flera ställen, både i internationella konventioner och i svensk lagstiftning.

Barns rättigheter enligt föräldrabalken

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.²⁴

I rätten till omvårdnad ingår inte bara rätten för barnet att få sina materiella behov tillgodosedda. Minst lika viktiga är barnets psykiska behov. I barnets rätt till trygghet ligger bland annat att få leva under stabila förhållanden och att ha någon att lita på. Till en god vård och fostran hör att barnet får känna att det behövs och att barnet får pröva sin förmåga och utveckla sina inneboende resurser för att, efter hand, frigöra sig från sitt beroende av vårdnadshavarna. I en god fostran ligger också att barnet får lära sig att sätta gränser för sitt handlande och att ta ansvar.²⁵

Barnkonventionen

De rättigheter som barn har enligt Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen, är en del av de mänskliga rättigheter som under lång tid fastställts genom olika internationella överenskommelser.²⁶ Syftet med konventionen är att stärka barnets rättigheter genom att tydliggöra att barn är rättighetsbärare.

Från och med den 1 januari 2020 gäller artiklarna 1–42 i barnkonventionen som svensk lag.²⁷ Det innebär bl.a. ett förtydligande av

²⁴ 6 kap. 1 § FB.

²⁵ Se proposition 1981/82:168, Vårdnad och umgänge m.m., s. 59.

²⁶ Se proposition 2017/18:186, Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter, s. 59.

²⁷ Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

att alla som tillämpar bestämmelser i svenska lagar ska tolka dessa i förhållande till barnkonventionen.²⁸

Sverige har dock som konventionsstat redan före lagens inträde varit skyldig att vidta alla lämpliga åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen.²⁹ Det har bland annat skett genom att svensk lagstiftning i vissa delar har omarbetats utifrån konventionens artiklar och genom att nya bestämmelser har förts in.³⁰

Barnkonventionen innehåller fyra grundläggande principer som är styrande för tolkningen av övriga artiklar, som dessutom har en egen självständig betydelse. Dessa är:

- Förbud mot diskriminering (artikel 2)
- Barnets bästa (artikel 3)
- Barnets rätt till liv och utveckling (artikel 6)
- Barnets rätt att uttrycka sina åsikter (artikel 12).³¹

FN:s kommitté för barnets rättigheter – barnrättskommittén – publicerar så kallade allmänna kommentarer om hur olika artiklar och teman i barnkonventionen kan tolkas. För att beskriva och förtydliga artiklarna har vi utgått från de allmänna kommentarer som barnrättskommittén lämnat. De allmänna kommentarerna är inte juridiskt bindande för konventionsstaterna, men kan ge ett viktigt stöd och viss vägledning vid tolkning och tillämpning av konventionsåtaganden i Sverige.³²

Förbud mot diskriminering

Artikel 2 om förbud mot diskriminering

1. Konventionsstaterna ska respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt.

²⁸ Se prop. 2017/18:186 s. 1.

²⁹ Se artikel 4 barnkonventionen.

³⁰ Se prop. 2017/18:186 s. 63.

³¹ Se proposition 1997/98:182, Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige, s. 9.

³² Läs mer i prop. 2017/18:186 s. 84 f.

En av barnkonventionens grundprinciper är förbudet mot diskriminering. Enligt artikel 2.1 barnkonventionen ska konventionsstaterna respektera och tillförsäkra varje barn de rättigheter som anges i konventionen utan åtskillnad av något slag.

Enligt barnrättskommittén innebär förbudet mot diskriminering inte att alla barn ska behandlas exakt likadant.³³ Skyldigheten att inte diskriminera kan ibland kräva särskilda åtgärder för enskilda eller grupper av barn för att deras rättigheter ska bli tillgodosedda. Exempelvis kan barn med funktionsnedsättning behöva särskilt stöd.³⁴

Förbud mot diskriminering finns även i bland annat 1 kap. 2 § regeringsformen och i diskrimineringslagen (2008:567).

Barnets bästa

Artikel 3 om barnets bästa

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. //...//

En annan av barnkonventionens grundprinciper gäller barnets bästa. Av artikel 3.1 barnkonventionen framgår att vid alla åtgärder som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

Begreppet barnets bästa kan sägas bestå av tre olika delar: det är en rättighet, en grundläggande rättslig tolkningsprincip samt ett tillvägagångssätt.

Att det är en *materiell rättighet* innebär en rätt att få barnets bästa bedömt i beslut som gäller barnet. Barnets bästa ska i denna bedömning, när olika intressen vägs mot varandra, vara det som beaktas i första hand. Barnets bästa skapar en skyldighet för staten och en rättighet för det enskilda barnet som kan åberopas i domstolsprocesser.

Att barnets bästa är en *rättslig tolkningsprincip* innebär att om en rättsregel kan tolkas på olika sätt ska den tolkning som mest verkningfullt tillgodoser barnets bästa ha företräde.

³³ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 5 (CRC/GC/2003/5) Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter p. 12.

³⁴ Se vidare i artikel 23 barnkonventionen.

Att barnets bästa är ett *tillvägagångssätt* vid beslutsfattande innebär att beslut som direkt eller indirekt påverkar barn behöver föregås av en utvärdering av eventuella positiva eller negativa konsekvenser för barnet. Den som fattar beslutet behöver också motivera vad barnets bästa bedöms vara, hur prövningen har genomförts och hur barnets bästa har bedömts gentemot andra intressen.³⁵

Att avgöra vad som är barnets bästa

Barnrättskommittén betonar att barnets bästa är ett flexibelt begrepp vars innebörd måste bedömas och fastställas med utgångspunkt i de specifika omständigheter som gör barnet unikt.³⁶ Dessa omständigheter kan handla om individuella egenskaper hos barnet eller det sociala och kulturella sammanhang som barnet befinner sig i. Individuella egenskaper kan vara ålder, kön, mognad och erfarenhet. De kan också ha att göra med att tillhöra en minoritetsgrupp, eller med att ha en fysisk, sensorisk eller intellektuell funktionsnedsättning.³⁷

Barnets rätt att uttrycka sina åsikter är en viktig faktor att ta hänsyn till vid bedömning och fastställande av barnets bästa. Andra faktorer är enligt barnrättskommittén barnets identitet, bevarandet av barnets familjemiljö och möjligheten att upprätthålla relationer, barnets behov av omsorg samt skydd och säkerhet. En viktig faktor är också om barnet befinner sig i en utsatt situation. Även barnets rätt till hälsa och utbildning är betydelsefulla faktorer i bedömningen av barnets bästa.³⁸

Att fastställa barnets bästa handlar om att bedöma vilka faktorer eller omständigheter som är särskilt viktiga i den specifika situationen. Faktorerna kan också stå i konflikt med varandra och behöva vägas mot varandra för att man ska hitta en lösning som sätter barnets eller barnens bästa främst.³⁹

Vad som är barnets bästa kan inte fastställas objektivt utan är resultatet av en bedömning i varje enskild situation och utifrån varje enskilt barn. Det får sin betydelse först i ett givet sammanhang och är, enligt förarbetena till SoL, en process i flera steg.

³⁵ Se vidare CRC/C/GC/14, p.6. Se även Barnombudsmannen, Prövning av barnets bästa, Ett stödmaterial för beslutsfattare och tjänstepersoner.

³⁶ CRC/C/GC/14 p. 32.

³⁷ A a p. 48-49.

³⁸ A a p.52 f.

³⁹ A a p. 36-40.

- Vetenskap och beprövad erfarenhet ska beaktas.
- Underlag från närstående och yrkespersoner som har kunskap om barnet ska inhämtas.
- Det som barnet själv ger uttryck för ska, i enlighet med artikel 12 i barnkonventionen, beaktas utifrån barnets ålder och mognad.⁴⁰
- Principen om barnets bästa kommer till uttryck i exempelvis 1 kap. 2 § SoL och i 1 § LVU.

Rätten till liv, överlevnad och utveckling

Artikel 6 om rätten till liv, överlevnad och utveckling

1. Konventionsstaterna erkänner varje barns inneboende rätt till livet.
2. Konventionsstaterna ska till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling.

Även barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6) är en grundläggande princip i barnkonventionen. Enligt barnrättskommittén ska ordet ”utveckling” här tolkas i dess vidaste bemärkelse – som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.⁴¹ Begreppet utveckling handlar inte enbart om att förbereda barnet för vuxenlivet. Det handlar om att erbjuda bästa möjliga förhållanden för barndomen, det vill säga för barnets liv just nu.⁴²

Rätten till liv, överlevnad och utveckling ska tolkas i förhållande till övriga grundprinciper och får också sitt innehåll genom specifika artiklar i konventionen.⁴³

⁴⁰ Proposition 2012/13:10, Stärkt stöd och skydd för barn och unga, s. 36.

⁴¹ Se CRC/GC/2003/5 p. 12.

⁴² Se Handbok om barnkonventionen. UNICEF; 2008. s. 85.

⁴³ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 7 (CRC/C/GC/7) Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom p. 10.

Rätten att uttrycka sina åsikter

Artikel 12 om rätten att uttrycka sina åsikter

1. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.
2. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.

Den fjärde grundprincipen i barnkonventionen är barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad, enligt artikel 12.1 barnkonventionen.

Artikel 12 fastställer inte bara en rättighet i sig, utan ska också beaktas vid tolkning och genomförande av alla andra rättigheter.⁴⁴ Barnets åsikter är till exempel en faktor att ta hänsyn till vid bedömningen av barnets bästa.⁴⁵

Det är viktigt att notera att det är fråga om en rättighet, inte en skyldighet för barnet att uttrycka sina åsikter.⁴⁶ För att barnet ska kunna uttrycka sina åsikter behöver hen också få information om det saken gäller.⁴⁷

Rätten att bli hörd omfattar alla barn ”som är i stånd att bilda egna åsikter”. Barnrättskommittén har uttalat att denna fras inte ska ses som en begränsning, utan snarare som en skyldighet för konventionsstaterna att i största möjliga utsträckning bedöma barnets kapacitet att bilda en egen åsikt. Vidare ska aldrig konventionsstaterna utgå från antagandet att ett barn inte kan uttrycka sina åsikter. Tvärtom ska de förutsätta att barnet är i stånd att bilda sina egna åsikter och erkänna att barnet har rätt att uttrycka dessa. Det är därmed inte barnets ansvar att först bevisa sin förmåga.⁴⁸

⁴⁴ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (CRC/C/GC/12) Barnets rätt att bli hörd p. 2.

⁴⁵ Jfr CRC/C/GC/14 p. 43-45 och CRC/C/GC/12 p. 70-74.

⁴⁶ Se CRC/C/GC/12 p.16.

⁴⁷ Se CRC/C/GC/12 p. 25.

⁴⁸ Se CRC/C/GC/12 p. 20.

Barnrättskommittén pekar på att konventionsstaterna är skyldiga att säkerställa att rätten att uttrycka sina åsikter genomförs för barn som har svårt att föra fram sina åsikter. Kommittén uttalar till exempel att man ska förse barn som har en funktionsnedsättning med de kommunikationsverktyg som behövs för att dessa barn lättare ska kunna uttrycka sina åsikter, och göra det möjligt för barnen att använda dessa verktyg. Ansträngningar måste också göras i konventionsstaterna för att erkänna rätten att uttrycka åsikter för barn som tillhör minoritetsgrupper och ursprungsbefolkningar, flyktingbarn och andra barn som inte talar majoritetsspråket.⁴⁹

Barnets rätt att framföra sina åsikter och bli hörd kommer till uttryck i bland annat 11 kap. 10 § SoL och 36 § LVU.

Barn med funktionsnedsättning kan behöva stöd för att uttrycka sina åsikter

När ett barn har en funktionsnedsättning ställer detta särskilda krav på bemötande och kompetens hos den personal som möter barnet. För att kunna utöva sin rätt att uttrycka sina åsikter kan barnet också behöva annat stöd anpassat till barnets funktionsnedsättning och ålder. Av artikel 7.3. i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning framgår att konventionsstaterna ska säkerställa att barn med funktionsnedsättning har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem, varvid deras åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till deras ålder och mognad på samma villkor som för andra barn, och att de för att utöva denna rättighet erbjuds stöd anpassat till funktionsnedsättning och ålder.

Barnkonventionens delar som särskilt berör barn i samhällsvård

Barnkonventionens fyra grundläggande principer är styrande för tolkningen av övriga artiklar. Barnkonventionens artiklar ska tolkas i sin helhet och i förhållande till varandra. Barnkonventionen gäller alla barn men barn i samhällsvård är en särskilt utsatt grupp vars rättigheter behöver bevakas av de som finns runt barnet. För att särskilt belysa de rättigheter som barn i samhällsvård har beskrivs nedan, utöver de fyra grundprinciperna, några av barnkonventionens artiklar lite närmare.

⁴⁹ Se CRC/C/GC/12 p. 21.

Dessa är:

- artikel 8 om rätten att behålla sin identitet
- artikel 9 om åtskiljande från föräldrar
- artikel 20 om alternativ omvårdnad
- artikel 23 om barn med funktionsnedsättning
- artikel 25 om översyn av omhändertagna barn
- artikel 30 om barn som tillhör en minoritet eller urbefolkning.

Rätten att behålla sin identitet

Enligt artikel 8.1 har barn rätt att behålla sin identitet, inklusive medborgarskap, namn och släktförhållanden.

Artikel 8 innebär ett särskilt viktigt perspektiv för de barn som placeras i samhällsvård. Den kommer bl.a. till uttryck i lagstiftningens krav på att i första hand överväga om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående.⁵⁰ Detsamma gäller rättigheterna för barn som tillhör nationella minoritetsgrupper. Artikeln ger även viktig vägledning för socialtjänsten vid bedömningen av de ensamkommande barnens behov.

Åtskiljande från föräldrar

Enligt artikel 9 ska barn inte skiljas från sina föräldrar, utom när det är nödvändigt för barnets bästa. Barn som inte bor med båda föräldrarna ska ha rätt att träffa båda två regelbundet.

Artikel 9 punkterna 1–3 kommer till uttryck i svensk lagstiftning genom lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Artikel 9 beskriver även vikten av att barnet får ha en fortsatt kontakt med sina föräldrar under placeringstiden vilket även kommer till uttryck i SoL och LVU.⁵¹

Alternativ omvårdnad

Barn som av olika anledningar inte kan bo kvar i sin hemmiljö har rätt till skydd och stöd från staten, samt rätt till ett alternativt hem.

Artikel 20 anger samhällets skyldighet att skydda och stödja barn som behöver leva åtskilda från sina föräldrar oavsett skäl eller boendeform och om det är tillfälligt eller varaktigt. Den anger vilken typ av omvårdnad som kan bli aktuell. Här beskrivs barnets rätt till

⁵⁰ 6 kap. 5 § SoL.

⁵¹ Se 6 kap. 1 § fjärde stycket SoL och 14 § LVU.

kontinuitet i fostran och rätten att behålla sin identitet. Även denna artikel fastställer rättigheterna för barn som tillhör minoritetsgrupper och är en viktig vägledning för socialtjänsten vid bedömningen av de ensamkommande barnens behov. I svensk lagstiftning kommer artikeln till uttryck bl.a. genom bestämmelsen att i första hand överväga placering i barnets nätverk.⁵²

Barn med funktionsnedsättning

Ett barn med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning har rätt till ett fullvärdigt och anständigt liv som gör det möjligt för dem att delta aktivt i samhället.⁵³

Placerade barn med funktionsnedsättning är en grupp barn som är särskilt utsatt. De kan ha behov av insatser från olika delar av samhället. Då blir det särskilt viktigt med ett sammanhållet vårdansvar där barnets olika behov tillgodoses genom samverkan och gemensam planering.

Översyn om omhändertagna barn

Enligt artikel 25 har ett barn som har omhändertagits för vård, skydd eller behandling rätt att få sin behandling och sitt omhändertagande granskat regelbundet.

Denna artikel kommer till uttryck i svensk lagstiftning genom bestämmelserna om att socialnämnden noga ska följa vården av placerade barn.⁵⁴ Att noga följa och stödja de barn som omhändertagits för samhällsvård, är en av den sociala barn- och ungdomsvårdens viktigaste uppgifter.⁵⁵ Eftersom samhället övertar ansvaret för barnets fostran vid en placering utanför det egna hemmet är det särskilt angeläget att uppföljningen är systematisk och regelbunden.⁵⁶

Barn som tillhör en minoritet eller urbefolkning

Barn som tillhör minoritetsgrupper eller ursprungsbefolkningar har rätt till sitt språk, sin kultur och religion.

Artikel 30 avser särskilt de barn som tillhör en minoritet, såväl någon av de nationella minoriteterna som övriga minoritetsgrupper. Artikeln gäller alla barn som tillhör en minoritet men blir särskilt viktigt för de barn som placeras i samhällsvård och därmed skiljs

⁵² Se 6 kap. 5 § SoL.

⁵³ Artikel 23 barnkonventionen.

⁵⁴ Jfr 6 kap. 7 b § SoL och 13 a § LVU.

⁵⁵ Prop. 2012/13:10 s. 76.

⁵⁶ Proposition 2002/03:53, Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m., s. 84.

från sina föräldrar. Här har socialtjänsten ett särskilt ansvar att ge barnet tillgång till sitt språk, sin kultur och sin identitet.⁵⁷

Europakonventionen

Frågor om ingripande till barns skydd finns också reglerade i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, den så kallade Europakonventionen. Europakonventionen gäller sedan 1995 som svensk lag.⁵⁸ Europakonventionen omfattar alla persongrupper, även barn och unga.

I artikel 8 behandlas rätten till skydd för privat- och familjeliv, hem och korrespondens. När frågor om omhändertagande av barn ska avgöras av domstol eller socialnämnd ska konventionens krav på respekt och skydd för det existerande familjelivet beaktas. För att ett ingrepp ska vara förenligt med konventionen ska tre villkor vara uppfyllda. Ingreppet måste vara

- lagligt
- ägnat att tillgodose något av de i artikel 8.2 uppräknade intressena, t.ex. barnets fri- och rättigheter
- nödvändigt i ett demokratiskt samhälle för att tillgodose dessa intressen.

Icke-diskrimineringsprincipen

Principen om icke-diskriminering är en grundläggande princip både i FN:s konventioner om mänskliga rättigheter och i svensk rätt. Att skyddas mot diskriminering är en mänsklig rättighet. Den svenska diskrimineringslagen syftar till att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter. Lagen förbjuder diskriminering, bl.a. i socialtjänstens verksamhet.⁵⁹ Förbudet avser t.ex. bemötande, beslutsfattande, handläggning av ärenden samt information och rådgivning. Även underlåtenhet att agera avses.⁶⁰

⁵⁷ Se 1 kap. 2 § sjätte stycket Regeringsformen (RF), 8 § språklagen (2009:600) och 4 § lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk, minoritetslagen.

⁵⁸ Lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁵⁹ Angående innebörden av verksamhet inom socialtjänsten se proposition 2007/08:95, Ett starkare skydd mot diskriminering, s. 523.

⁶⁰ Jfr prop. 2007/08:95 s. 522.

En förenklad beskrivning av diskriminering är att någon bemöts eller behandlas på ett sämre sätt än andra av skäl som har samband med någon av de sju diskrimineringsgrunderna:

- kön
- könsöverskridande identitet eller uttryck
- etnisk tillhörighet
- religion eller annan trosuppfattning
- funktionsnedsättning
- sexuell läggning
- ålder.⁶¹

Diskrimineringslagen förbjuder också missgynnande av personer med funktionsnedsättning på grund av bristande tillgänglighet. Den som låter bli att genomföra skäliga tillgänglighetsåtgärder eller den som genomför åtgärder som inte är tillräckliga kan göra sig skyldig till diskriminering. Åtgärder för tillgänglighet kan t.ex. handla om stöd eller personlig service, information och kommunikation, samt anpassningar i den fysiska miljön.⁶²

Den som har blivit diskriminerad kan få rätt till diskrimineringsersättning efter beslut av domstol.

Skyddet av nationella minoriteter och minoritetsspråk

Sveriges nationella minoriteter är judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar. Gemensamt för de nationella minoriteterna är att de har funnits i Sverige under lång tid. De har en uttalad samhörighet baserad på religiös, språklig eller kulturell tillhörighet. Grupperna har också en önskan att behålla sin identitet. De nationella minoriteternas kultur är en levande del av det svenska samhället och en del av vårt gemensamma svenska kulturarv. Den samiska minoriteten

⁶¹ Se 1 kap. 4 och 5 §§ diskrimineringslagen.

⁶² Information om förbudet mot diskriminering finns på DO:s webbplats, www.do.se. Angående bristande tillgänglighet se även proposition 2013/14:198, Bristande tillgänglighet som en form av diskriminering.

är också Sveriges urfolk.⁶³ Skyddet av nationella minoriteter och av deras rättigheter och friheter är en del av det internationella skyddet av mänskliga rättigheter.⁶⁴

I minoritetslagen finns bestämmelser om vilka särskilda rättigheter personer som tillhör nationella minoriteter har och vilka skyldigheter kommuner, regioner och statliga myndigheter har gentemot de nationella minoriteterna. Det handlar bland annat om rätt till information, inflytande och att få använda sitt minoritetsspråk hos förvaltningsmyndigheter.

De svenska nationella minoritetsspråken är finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska.⁶⁵ Minoritetsspråken har funnits i Sverige under lång tid, men det har blivit svårt att upprätthålla och utveckla språken eftersom det i Sverige i perioder har drivits en politik som gått ut på att alla ska tala svenska. Barn har till exempel inte tillåtits att använda sitt minoritetsspråk i skolan och det egna språket har i många fall blivit något skambelagt. Barn som tillhört de nationella minoriteterna har placerats i skolformer som skilt dem från föräldrarna under långa perioder. En del barn har även uteslutits från möjligheten att gå i vanlig kommunal skola som majoritetsbefolkningens barn.⁶⁶

För minoritetsspråken finska, meänkieli och samiska finns särskilda förvaltningsområden, det vill säga geografiska områden där förvaltningsmyndigheter och domstolar har särskilda skyldigheter i fråga om språklig kommunikation med de nationella minoriteterna.⁶⁷

Läs mer

Mer om nationella minoriteter och minoritetsspråk finns i Socialstyrelsens meddelandeblad (6/2023) om nationella minoriteter och minoritetsspråk och på minoritet.se

⁶³ Proposition 2008/09:158, Från erkännande till egenmakt - regeringens strategi för de nationella minoriteterna, s. 14.

⁶⁴ Artikel 1 Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter.

⁶⁵ 2 § minoritetslagen och 7 § språklagen.

⁶⁶ Prop. 2008/09:158 s. 32.

⁶⁷ 6 § minoritetslagen.

Barn och unga som tillhör Sveriges nationella minoriteter har särskilda rättigheter

4 § andra stycket minoritetslagen

/.../ Barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska främjas särskilt.

Det är viktigt att barn och unga som tillhör nationella minoriteter får möjlighet att utveckla sin kulturella identitet. De kan också behöva stöd att lära sig och utveckla sitt minoritetsspråk. När ett barn placeras ska det alltid i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående.⁶⁸ Enligt förarbetena till socialtjänstlagen handlar lagens krav om samhörighet och kontakt med hemmiljön inte bara om geografisk närhet. Språkliga och kulturella skillnader i synsätt och bakgrund kan skapa väl så stora avstånd mellan människor, och det är av största betydelse att ta hänsyn till sådana skillnader.⁶⁹ Vad som är bäst för barnet ska dock alltid beaktas. Det är viktigt att poängtera att familjehem alltid ska utredas och bedömas kunna tillgodose barnets behov. Om utredningen visar att personerna i barnets nätverk inte kan tillförsäkra barnet en god vård ska placeringen inte ske där utan i ett annat familjehem.⁷⁰

Principerna om frivillighet och självbestämmande

Principerna om frivillighet och självbestämmande framgår av socialtjänstlagens så kallade portalparagraf.⁷¹ Socialnämndens insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne.⁷² Vården ska så långt möjligt utformas tillsammans med vårdnadshavare och barn. Att insatser inom socialtjänsten för barn och unga ska göras i samförstånd med den unge och hans vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen framgår även av 1 § första stycket LVU. Där föreskrivs också att insatserna ska präglas av respekt för barnets eller den unges människovärde och integritet.

⁶⁸ 6 kap. 5 § SoL.

⁶⁹ Proposition 1996/97:124, Ändring i socialtjänstlagen, s.113 f.

⁷⁰ Prop. 1996/97:124, s. 114.

⁷¹ 1 kap. 1 § SoL.

⁷² 3 kap. 5 § SoL.

Principerna om kontinuitet, flexibilitet och närhet

För vård utanför det egna hemmet gäller huvudprinciperna om kontinuitet, flexibilitet och närhet. Principen om kontinuitet utgår från förutsättningen att trygga och förtroendefulla relationer utgör grunden för ett framgångsrikt individuellt behandlingsarbete. Enligt förarbetena till 1980 års socialtjänstreform krävs många gånger att den enskilde får möjlighet att hålla kontakt med samma socialarbetare även när behandlingsformerna växlar.⁷³

Kontinuitet innebär att till exempel vård utanför hemmet inte ska ses som en isolerad åtgärd utan ska ingå som ett led i en sammanhållen vårdkedja. Av lagens förarbeten framgår att socialarbetaren eller arbetslaget inom socialtjänsten ska hålla en obruten kontakt med barnet eller den unge under placeringen. De ska även ta del i det behandlingsarbete som bedrivs och aktivt förbereda barnet eller den unge för en utslussning i eftervård och återgång till samhället.⁷⁴

Principen om flexibilitet innebär att hjälp och stöd ska utgå från den enskildes individuella behov. Insatserna behöver i och med det förändras i takt med att behoven förändras. Det förutsätter att socialtjänsten är lyhörd inför barnets eller den unges behov och intressen.⁷⁵

Närhetsprincipen i sociallagstiftningen innebär att en placering nära hemmet ska eftersträvas för att barnets eller den unges kontakt med den ursprungliga miljön inte ska brytas. Helst bör placeringen göras inom den egna kommunen.⁷⁶

Ibland måste avsteg från närhetsprincipen göras

Socialutskottet har uttalat att närhetsprincipen som regel överensstämmer med vårdintresset, men att barnets bästa alltid måste vara avgörande för om placeringen sker i närheten av hemmet eller inte. Exempel på situationer som motiverar avsteg från närhetsprincipen kan vara då byte av vårdnadshavare är aktuellt eller vid behov av umgängesbegränsning eller hemlighållande av vistelseort enligt LVU. Andra undantagssituationer kan vara när ett barn är omhändertaget på grund av övergrepp inom familjen och barnets behov av trygghet

⁷³ Proposition 1979/80:1, om socialtjänsten, s. 213 f.

⁷⁴ Prop. 1979/80:1 s. 329.

⁷⁵ Mattson T (2006) s. 109.

⁷⁶ Prop. 1979/80:1 s. 214 f. och s. 307.

och säkerhet motiverar det. Avsteg kan även vara motiverat då man kan befara att föräldrarna t.ex. till följd av psykisk störning eller grava missbruksproblem kommer att störa barnets anpassning i familjehemmet. Avsteg från närhetsprincipen kan också vara motiverat när det gäller ungdomar med missbruksproblem.⁷⁷

Inte bara geografisk närhet

De krav som gäller i fråga om samhörighet och kontakt med hemmiljön handlar inte bara om geografisk närhet. Det är viktigt att socialtjänsten väljer placeringsalternativ där familjehemsföräldrar eller personal kan samarbeta med barnets föräldrar. Språkliga och kulturella skillnader i synsätt och bakgrund kan skapa avstånd mellan människor. Att sådana skillnader beaktas och att man väljer ett hem som kan samarbeta med barnets biologiska föräldrar är av betydelse vid alla placeringar. Det innebär att socialtjänstens personal måste vara lyhörd för föräldrarnas egna önskemål utan att för den skull ge avkall på den professionella bedömningen av vad som är ett lämpligt hem för det enskilda barnet.⁷⁸

Anhörigprincipen

6 kap. 5 § SoL

När ett barn placeras skall det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Vad som är bäst för barnet skall dock enligt 1 kap. 2 § alltid beaktas.

Bestämmelsen innebär att socialtjänsten, när ett barn ska placeras, i varje enskilt fall ska överväga om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Det tilltänkta familjehemmet i nätverket ska utredas på motsvarande sätt som andra tilltänkta familjehem. Om det tilltänkta familjehemmet i nätverket inte kan tillförsäkra barnet god vård ska placeringen givetvis inte göras där utan i ett annat familjehem.⁷⁹ Vad som är bäst för barnet ska vara avgörande i sådana situationer.⁸⁰

⁷⁷ Socialutskottets betänkande, SoU 1979/80:44, s. 74 f.

⁷⁸ Prop. 1996/97:124 s. 113 f.

⁷⁹ Prop. 1996/97:124 s. 114.

⁸⁰ 1 kap. 2 § andra stycket SoL.

I de fall där barnet inte placeras inom nätverket bör socialtjänsten utreda anhörigas och närståendes möjligheter att stödja barnet på andra sätt.⁸¹

Statens beredning för medicinsk och social utvärdering, SBU, har i en systematisk kunskapsöversikt kunnat se att barn i nätverkshem har bättre beteendeutveckling och att deras psykiska hälsa och välbefinnande är bättre än för barn i familjehem som inte känner barnet eller dess familj sedan tidigare. Enligt SBU är även stabiliteten i nätverksplaceringar högre än i familjehem utanför nätverket, det vill säga att det sker färre oplanerade avslut av vården. Kunskapsöversikten konstaterar dock ett behov av framtida forskning när det gäller analyser av olika subgrupper.⁸²

En annan studie visar att barnets närhet och relation till nätverkshemmet⁸³ samt delaktighet i val av familjehem påverkar stabilitet och trygghet positivt.⁸⁴ Detta innebär inte att en placering i nätverket alltid är att föredra framför en placering utanför nätverket. Socialnämnden ska i sin utredning bland annat särskilt uppmärksamma förekomsten av våld mot närstående, annan brottslighet, missbruk eller andra omständigheter i det tilltänkta familjehemmet som kan äventyra ett barns eller en ung persons trygghet och säkerhet.⁸⁵ Vad som är bäst för barnet ska alltid beaktas.⁸⁶

Ensamkommande barn är en av de barngrupper som är särskilt utsatta för människohandel och exploatering i Sverige. Det förekommer till exempel att barn i bristfälligt utredda nätverkshem utnyttjas i hushållsslaveri eller exploateras på annat sätt.⁸⁷

Socialstyrelsen rekommenderar att socialnämnden, inom ramen för den egenkontroll som ska göras av den som bedriver socialtjänst, bör samla in uppgifter om vilka överväganden som har gjorts i fråga om möjligheten att placera barnet hos en anhörig eller hos någon annan närstående.⁸⁸

⁸¹ Prop. 1996/97:124 s. 114.

⁸² SBU 2016 Placering i släktinghem respektive vanliga familjehem – Vad gynnar barnen?

⁸³ Hedin L. Foster youth's sense of belonging in kinship, network, and traditional foster families an interactive perspective on foster youth's.

⁸⁴ Hedin L. Good relations between foster parents and birth parents : a Swedish study of practices promoting successful cooperation in everyday life. Child Care in Practice. 2015;21(2):177-91.

⁸⁵ 4 kap. 2 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2012:11) om socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem, jourhem, stödboende och hem för vård eller boende.

⁸⁶ 6 kap. 5 § SoL.

⁸⁷ ”De kan alltid hitta mig”- Studie om människohandel och utsatta barngruppers livsvillkor. Rapport 2018:3. Länsstyrelsen Stockholm. Se också Barn i internationell människohandel och exploatering, Vägledning för socialtjänsten, Socialstyrelsen, 2018.

⁸⁸ Se SOSFS 2011:9 och AR till 3 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

Kontakt med föräldrar, syskon och andra närstående

6 kap. 1 § fjärde stycket SoL

Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.

Oberoende av om vården är frivillig eller genomförs med stöd av LVU är utgångspunkten att en god och bibehållen relation mellan barn och föräldrar ska eftersträvas. En placering av ett barn utanför det egna hemmet får inte heller innebära att barnet avskärs från kontakt med känslomässigt betydelsefulla närstående.⁸⁹

Lagstiftningen gäller för alla barn och ställer krav på att socialtjänsten även främjar barns kontakt med anhöriga i andra länder. Det blir särskilt viktigt för de barn som inte har sina föräldrar i Sverige, exempelvis de ensamkommande barnen. Förutsättningarna för ensamkommande barn att ha kontakt med sina föräldrar och andra närstående varierar. Socialtjänsten måste vara beredd att på olika sätt underlätta och stödja denna kontakt om det kan ske på ett säkert sätt. Barns rätt att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkta kontakter med sina föräldrar framgår även av artikel 10 barnkonventionen. Hur umgänget ska utformas bedöms utifrån det enskilda barnets behov och inställning. *Se kapitlet Umgängesfrågor i Del 3.*

Läs mer

Mer om umgänge finns i Socialstyrelsens kunskapsstöd Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående (2023)

⁸⁹ Prop. 1989/90:28, om vård i vissa fall av barn och ungdomar, s. 73.

Principen om återförening med föräldrarna

Intentionen i den svenska sociallagstiftningen är sedan länge att barn ska återförenas med sina föräldrar när syftet med vården har uppnåtts.⁹⁰ Den vård som ges utanför den unges hem ska ingå som en del i en samlad behandling med syftet att så långt möjligt skapa förutsättningar för den unge att återknyta gemenskapen med familjen under trygga förhållanden.⁹¹

Utgångspunkten när barn skiljs från sina föräldrar är att barnet ska återförenas med sina föräldrar så fort målet med insatsen är uppnått och placeringen ska inte pågå längre än nödvändigt.⁹² Även om huvudregeln ska vara att vården ska inriktas på en återförening, kan dock förhållandena i ett enskilt fall vara sådana, särskilt med beaktande av barnets behov av en stabil och trygg uppväxt, att en återförening inte bedöms vara till barnets bästa.⁹³

En uttalad begränsning i principen om återförening har gjorts genom lagbestämmelsen om överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrar.⁹⁴ Bestämmelsen syftar till att säkerställa att barnets bästa tas tillvara när barnet har vistats lång tid i ett familjehem och fått en anknytning till familjehemsföräldrarna. Det finns även familjehemsplacerade barn vars föräldrar har avlidit, är försvunna eller på annat sätt är förhindrade att utöva sitt föräldraskap. För dessa barn är det angeläget att skapa bra förutsättningar för en långsiktighet i boendet. Där kan både vårdnadsöverflyttning och adoption bli aktuellt för familjehemmet. *Se kapitlen Vårdnadsöverflyttning respektive Adoption i Del 5.*

Tryggheten för långsiktigt placerade barn i familjehem

I alla former av samhällsvård som bedrivs är det viktigt att socialtjänsten arbetar för att vården ska vara kontinuerlig och stabil. Det innebär att den ska vara välplanerad och tydlig i sitt mål och syfte för att uppnå uppsatta mål och för att undvika oplanerade avslut och instabilitet i vården.

Många placeringar är kortvariga men en del barn behöver bo i en annan familj under längre tid, kanske hela sin uppväxt. För vissa barn

⁹⁰ Proposition 2002/03:53, Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m., s. 84.

⁹¹ Prop. 1979/80:1 s. 215 och 501. Jämför även med artikel 9 barnkonventionen.

⁹² Prop. 1979/80:1 Del A s. 501.

⁹³ Se prop. 2012/13:10 s. 131.

⁹⁴ Se 6 kap. 8 § FB.

är det tydligt redan vid placeringens inledning att behovet av boende i en annan familj är långvarigt. För en annan grupp barn blir det alltmär tydligt under placeringens gång att barnets bästa är att bo kvar i familjehemmet under lång tid. För dessa grupper av barn kan det vara nödvändigt att frånga principen om återföring med föräldrarna.⁹⁵ Alternativen är då att barnet är långvarigt placerat i familjehemmet, att familjehemsföräldrarna blir utsedda till särskilt förordnade vårdnadshavare genom vårdnadsöverflyttning eller att barnets vårdnadshavare samtycker till adoption.

Vårdnadsöverflyttning ska övervägas vid långvarig vård

För att förhindra att barn blir kvar i samhällsvård under lång tid, med den ovisshet det innebär, finns en bestämmelse om att socialnämnden är skyldig att särskilt överväga om det finns skäl att flytta över vårdnaden till familjehemsföräldrarna när barnet varit placerat i samma familjehem i två år. Socialnämnden ska i övervägandet om vårdnadsöverflyttning särskilt beakta

- barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,
- barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt,
- familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, och
- barnets relation till sina föräldrar.⁹⁶

För vissa barn kan det bli aktuellt att överväga vårdnadsöverflyttning i ett tidigare skede än efter två års placeringstid.⁹⁷ *Läs mer om grunder för vårdnadsöverflyttning under rubriken Överväga vårdnadsöverflyttning i Del 5.*

Övervägande av vården ska vara framåtsyftande

Socialnämnden ska noga följa vården av de barn som är placerade.⁹⁸ Ett av syftena med att följa vården är att socialnämnden regelbundet ska kunna överväga om vården fortfarande behövs och hur vården

⁹⁵ Se prop. 2012/13:10 s. 131.

⁹⁶ 6 kap. 8 b § SoL och 13 c § LVU

⁹⁷ Socialutskottets betänkande, 2002/03 SoU15, s. 49 och proposition 2021/22:178, Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat, s. 46.

⁹⁸ 6 kap. 7 b § SoL.

framöver ska inriktas och utformas.⁹⁹ I övervägandet, som ska göras minst var sjätte månad,¹⁰⁰ kan även ingå att ta ställning till frågan om det är möjligt att inom en rimlig framtid kunna återföreina barnet med sina föräldrar.¹⁰¹ Frågan om barnets framtida boende bör regelbundet föras på tal så snart det står klart att barnet behöver stanna kvar och få växa upp i familjehemmet.¹⁰²

Vårdplanen ska revideras senast när ett barn varit placerat i två år och därefter vid behov

När någon behöver vårdas i ett hem för vård eller boende, stödboende eller familjehem ska en plan upprättas för den vård som socialnämnden avser att anordna, en så kallad vårdplan. Om vårdplanen gäller ett barn ska den revideras senast när barnet har varit placerat i två år. Den reviderade vårdplanen ska, om det inte möter särskilda hinder, särskilt avse barnets långsiktiga boende. Därefter ska vårdplanen revideras vid behov.¹⁰³ Långsiktighet kan innebära att barnet så snart som möjligt ska återförenas med föräldrarna. Har placeringen pågått i två år bör det i många fall finnas underlag för att bedöma om återförening är ett realistiskt alternativ. Om möjligheten till återförening framstår som avlägsen är det viktigt att bedöma barnets framtida behov utifrån ett sådant perspektiv. Målet bör då vara att de biologiska föräldrarna, familjehemsföräldrarna och barnets socialsekreterare efter en tid gemensamt kan uttala att barnet behöver få bo kvar.¹⁰⁴ Kravet på att revidera vårdplanen gäller oavsett grunden för placeringen.¹⁰⁵

Familjehemmets inställning

För de barn som är i behov av en långvarig placering där vårdnadsöverflyttning eller adoption kan bli aktuellt är familjehemmets inställning avgörande. Det är därför viktigt att i ett tidigt skede bedöma barnets behov av långsiktighet och välja vårdform samt vårdgivare utifrån den bedömningen.

⁹⁹ Prop. 2012/13:10 s. 81.

¹⁰⁰ 6 kap. 8 § SoL.

¹⁰¹ Prop. 2012/13:10 s. 131.

¹⁰² Prop. 2012/13:10 s. 82.

¹⁰³ Se 11 kap. 3 § första och andra stycket SoL.

¹⁰⁴ Se Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU5 s. 21.

¹⁰⁵ Se Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU5 s. 22.

Principen om ett sammanhållet vårdansvar

2 a kap. 4 § SoL

En kommun behåller ansvaret för stöd och hjälp åt en enskild som till följd av ett beslut av kommunen vistas i en annan kommun i

1. familjehem enligt 6 kap. denna lag eller 9 § 8 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade,
2. hem för vård eller boende eller i stödboende enligt 6 kap.
//...//

Den kommun som har gjort en placering i ett hem i en annan kommun har även ansvaret för de ytterligare stöd- och hjälpinsatser som kan bli aktuella under placeringstiden, dvs. inte endast de insatser som har samband med det ursprungliga hjälpbehovet. Placeringskommunen har även ansvar för de eventuella LSS-insatser som barnet eller den unge kan komma att behöva. Det framgår av bestämmelserna om placeringskommunens sammanhållna vårdansvar.¹⁰⁶

Det sammanhållna vårdansvaret innebär att den placerande nämnden utreder behovet av, beslutar om och finansierar de individuellt behovsprövade hjälp- och stödinsatser som barnet kan behöva så länge hen vistas i ett familjehem, stödboende eller HVB. Den placerande nämndens ansvar gäller oavsett om barnet folkbokförs i den nya kommunen eller inte. Placeringskommunen kan i många fall inte klara sina åtaganden utan samråd och hjälp från vistelsekommunen. Denna fråga förutsätts enligt förarbetena regleras genom frivilliga överenskommelser kommunerna emellan.¹⁰⁷ Om ärendet överflyttas till en annan kommun enligt bestämmelserna i 2 a kap. 10–12 §§ SoL upphör placeringskommunens ansvar.¹⁰⁸

¹⁰⁶ 2 a kap. 4 § SoL respektive i 16 d § LSS.

¹⁰⁷ Prop. 1996/97:124 s.158 f. och proposition 2010/11:49, Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun, s. 74.

¹⁰⁸ Prop. 2010/11:49 s. 87.

Socialnämndens övergripande ansvar

God kvalitet

3 kap. 3 § SoL

Insatser inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet.

För utförande av uppgifter inom socialtjänsten ska det finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet.

Kvaliteten i verksamheten ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.

Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete

Begreppet kvalitet kan beskrivas och uppfattas på många olika sätt.

För att ge vägledning i hur arbetet med att utveckla och säkra verksamhetens kvalitet ska eller kan bedrivas har Socialstyrelsen utarbetat föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete, som är gemensamma för hälso- och sjukvården (inklusive tandvården), socialtjänsten och verksamhet som bedrivs med stöd av LSS.

Läs mer

Mer om ledningssystem finns i Socialstyrelsens handbok *Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete (2012)*

Systematiskt förbättringsarbete

Uppmärksamma och åtgärda missförhållanden

En fråga som behöver ägnas särskild uppmärksamhet i det systematiska kvalitetsarbetet är risken för missförhållanden i familjehem, stödboenden och HVB. Socialnämnden ska se till att det finns rutiner för att förebygga, upptäcka och åtgärda risker och missförhållanden

inom socialtjänstens verksamhet rörande barn och ungdom.¹⁰⁹ Av uttalanden i regeringens proposition kan slutsatsen dras att bestämmelsen framförallt får betydelse inom samhällsvården. Det är viktigt att uppmärksamma att nämndens ansvar gäller oavsett om placeringen sker i privat eller offentlig verksamhet, och oavsett vårdform. Frågor om risker och åtgärder vid missförhållanden bör vara en självklar del i upphandlingen av tjänster från privata utförare.¹¹⁰

Egenkontroll

Den som bedriver socialtjänst ska, enligt föreskrifterna om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete, utöva egenkontroll. Med egenkontroll avses systematisk uppföljning och utvärdering av den egna verksamheten samt kontroll av att den bedrivs enligt fastställda processer och rutiner. Egenkontrollen ska göras med den frekvens och i den omfattning som krävs för att kunna säkra verksamhetens kvalitet.¹¹¹

När det gäller egenkontroll av verksamhet som rör barn och unga i familjehem, stödboende och HVB finns kompletterande allmänna råd i SOSFS 2012:11. Enligt dessa bör egenkontrollen omfatta insamling av uppgifter om bland annat

- hur ofta en socialsekreterare har besökt och samtalat med ett visst barn eller en viss ung person
- antalet socialsekreterare som har besökt och samtalat med ett visst barn eller en viss ung person
- barnens eller de ungas erfarenheter av och synpunkter på vården
- vilka överväganden som har gjorts i fråga om möjligheten att placera barnet hos en anhörig eller hos någon annan närstående
- vårdnadshavarnas, föräldrarnas och familjehemsföräldrarnas erfarenheter av socialnämndens råd, stöd och hjälp
- vilka erfarenheter personalen vid stödboenden och hem för vård eller boende har av samarbetet med socialnämnden
- orsakerna till omplaceringar och oplanerade avslut av placeringar.¹¹²

Utöver vad som framgår av de allmänna råden kan kommunen välja att egenkontrollen ska omfatta insamling av andra uppgifter för att följa upp och utvärdera den egna verksamheten.

¹⁰⁹ 3 kap. 3 a § SoL.

¹¹⁰ Prop. 2012/13:10 s. 93.

¹¹¹ 5 kap. 2 § SOSFS 2011:9.

¹¹² AR till 3 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

Systematisk uppföljning

Systematisk uppföljning innebär att man på ett likartat sätt dokumenterar informationen om arbetet med enskilda klienter för att följa upp hur det går i det individuella ärendet. Informationen kan sedan analyseras på gruppnivå i syfte att utveckla och förbättra hela verksamheten.

En väl genomförd uppföljning kan bland annat leda till bättre kunskap om de insatser som verksamheten erbjuder och hur dessa fungerar. Uppföljning kan också leda till bättre kunskap om barnens behov och om de får den hjälp som de behöver. Systematisk uppföljning handlar i grunden om att säkerställa att den verksamhet som bedrivs, det vill säga de insatser som beslutas och utförs inom ramen för verksamheten, är till nytta för den enskilde, i detta fall barnet eller den unge.

Nytan och användningen av systematisk uppföljning kan delas in i tre olika nivåer:

1. Individuell uppföljning – i det direkta arbetet med barnen.
2. På verksamhetsnivå – för att utveckla verksamheten med verksamhetsuppföljning.
3. På nationell nivå – i form av exempelvis offentlig statistik.¹¹³

Läs mer

Socialstyrelsens Användarstöd för systematisk uppföljning med stöd av BBIC-variabler (2019)

Socialstyrelsens skrift Systematisk uppföljning – beskrivning och exempel (2014)

Socialstyrelsens informationsblad om vissa juridiska aspekter på systematisk uppföljning i socialtjänsten och EU:s dataskyddsförordning (2019)

¹¹³ Se Socialstyrelsen (2014) Systematisk uppföljning – beskrivning och exempel.

Personalens kompetens

3 kap. 3 § andra stycket SoL

För utförande av uppgifter inom socialtjänsten ska det finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet

Kompetens och kunskapsutveckling är av central betydelse för socialtjänstens möjligheter att erbjuda insatser av god kvalitet. Begreppet kompetens är mångtydigt och kan ha olika betydelse i olika sammanhang. I allmän mening handlar det om förmåga att klara de olika krav som ställs i en viss organisation och i en viss verksamhet. Begreppet syftar inte bara på formell behörighet utan hänvisar också till ord som kvalifikation, kunskap, erfarenhet, förmåga, lärande och färdighet.¹¹⁴

Kompetens vid handläggning av vissa barn- och ungdomsärenden

3 kap. 3 a § andra och tredje stycket SoL

Socialnämnden ska använda handläggare som har avlagt svensk socionomexamen eller annan relevant examen på minst grundnivå i högskolan för utförande av sådana uppgifter inom socialtjänsten rörande barn och unga som innefattar

1. bedömning av om utredning ska inledas
2. utredning och bedömning av behovet av insatser eller andra åtgärder, eller
3. uppföljning av beslutade insatser.

Socialnämnden ansvarar för att den handläggare som självständigt utför arbetsuppgifter som avses i andra stycket har tillräcklig erfarenhet för uppgiften.

Ett av socialtjänstens svåraste uppdrag är arbetet med barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa, och arbetet med deras familjer. Personalens kompetens är väsentlig för att kunna uppnå rättssäkerhet och upprätthålla en god kvalitet på arbetet.¹¹⁵ Handläggare hanterar

¹¹⁴ Prop. 1996/97:124 s. 48.

¹¹⁵ Proposition 2012/13:175, Vissa frågor om behörighet för personal i hälso- och sjukvården och socialtjänsten, s. 52.

ofta komplexa sociala problem och gör kvalificerade bedömningar. Arbetet handlar i många fall om att fatta svåra beslut, som för barn och deras föräldrar innebär ett stort ingripande.

Den personal som utför uppgifter inom socialtjänsten rörande barn och unga som innefattar bedömning av om utredning ska inledas, utredning och bedömning av behovet av insatser eller andra åtgärder, eller uppföljning av beslutade insatser ska ha svensk socionomexamen eller annan relevant examen på minst grundnivå i högskolan. Socialnämnden ansvarar vidare för att den handläggare som självständigt utför dessa arbetsuppgifter har tillräcklig erfarenhet för uppgiften.¹¹⁶

I förarbetena har uttalats att utöver relevant utbildning är det också viktigt att den personal som ska utföra uppgifterna har erfarenhet av arbetet, med hänsyn till svårighetsgraden inom den sociala barn- och ungdomsvården. Därför bör den som är nytexaminerad socionom enligt förarbetena få lämplig introduktion och handledning i arbetet. Samma sak gäller för personer som har annan relevant utbildning och ska börja arbeta med myndighetsutövning inom den sociala barn- och ungdomsvården. Introduktionen bör även enligt förarbetena ges till den som har arbetat med andra frågor i socialtjänsten men är oerfaren på just detta område.¹¹⁷

Läs mer

Mer om yrkesintroduktion finns på kunskapsguiden.se

I Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2017:79) om behörighet att utföra vissa arbetsuppgifter i socialtjänstens barn- och ungdomsvård finns bland annat bestämmelser om vad en annan examen än svensk socionomexamen ska innehålla för att anses vara relevant.

Kunskapsbaserad socialtjänst

Barn i familjehem, stödboenden och HVB har samma grundläggande behov som andra barn, men har därutöver behov som följer av deras

¹¹⁶ 3 kap. 3 a § andra och tredje stycket SoL. En handläggare som före den 1 juli 2014 anställts för att utföra de uppgifter som anges i 3 kap. 3 a § andra stycket SoL är till och med den 30 juni 2022 behörig att utföra de angivna uppgifterna, se punkt 2 i ikraftträdande- och övergångsbestämmelserna till lagen (2013:1146) om ändring i socialtjänstlagen.

¹¹⁷ Se Prop. 2012/13:175 s. 53 f.

särskilda livssituation i och med placeringen utanför det egna hemmet. För att kunna välja rätt vårdform och inriktning, men också för att kunna följa upp att barnet eller den unge får hjälp och utvecklas efter sina förutsättningar under placeringen, behöver den som arbetar med barn och unga i samhällsvård ha kunskap om dessa behov. För att kunna välja arbetssätt och metoder som har visat sig kunna påverka utfallet i positiv riktning behöver den som arbetar med barn i samhällsvård vara uppdaterad på kunskapsläget. Ett sätt att arbeta kunskapsbaserat är att tillämpa evidensbaserad praktik i det dagliga arbetet. Det innebär att den professionelle väger samman sin expertis med bästa tillgängliga kunskap, den enskildes situation, erfarenheter och önskemål vid beslut om insatser. Systematisk uppföljning av den egna verksamheten är en källa till kunskap.

Läs mer

Mer information om kunskapsbaserad socialtjänst och evidensbaserad praktik finns på kunskapsguiden.se

Mer om systematisk uppföljning finns i Socialstyrelsens handbok Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete - handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete (2012)

God vård

6 kap. 1 § tredje stycket SoL

Socialnämnden ansvarar för att den som genom nämndens försorg har tagits emot i ett annat hem än det egna får god vård.

6 kap. 7 § SoL

Socialnämnden ska i fråga om de barn som vårdas i ett familjehem, jourhem, annat enskilt hem, stödboende eller hem för vård eller boende

1. medverka till att de får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden,
2. verka för att de får lämplig utbildning,
3. verka för att de får den hälso- och sjukvård som de behöver,
//...//

Begreppet god vård

Socialnämnden ansvarar för att den som genom nämndens försorg har tagits emot i ett annat hem än det egna får god vård. Vården bör utformas så att den främjar samhörigheten med anhöriga och andra närstående samt kontakten med hemmiljön.¹¹⁸

Socialnämnden ska medverka till att barn i familjehem, jourhem, HVB och stödboende samt barn som är privatplacerade får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden samt verka för att de får lämplig utbildning och den hälso- och sjukvård de behöver.¹¹⁹ I övrigt utvecklas inte begreppet god vård i lagstiftningen.

Att socialtjänsten kan ge god vård kan sägas vara ett mål i det systematiska kvalitetsarbetet. Enligt Socialstyrelsens föreskrifter ska socialnämnden säkerställa tillgången till hem som kan erbjuda vård som är *trygg, säker, ändamålsenlig och präglas av kontinuitet*.¹²⁰ I detta kapitel redovisas i korthet vad detta kan innebära i praktiken.

Vård som är trygg och säker

Alla barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. De får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande be-

¹¹⁸ 6 kap. 1 § andra och tredje stycket SoL.

¹¹⁹ 6 kap. 7 § SoL.

¹²⁰ 3 kap. 1 § andra stycket SOSFS 2012:11.

handling.¹²¹ Det gäller självfallet även när barnen är i samhällets vård. Trygghet innebär bland annat att få leva i ett stabilt förhållande och att ha någon att lita på.¹²² För barn och unga som placeras i familjehem, stödboende eller HVB är det viktigt att vården präglas av stabila och förutsägbara förhållanden som gör att de kan lita på vuxna i sin omgivning.

Säker vård innefattar åtgärder av många olika slag. Säkerhetsarbete avser bland annat åtgärder för att motverka övergrepp och allvarliga försummelser, system och rutiner för uppföljning, samverkan kring säkerhet och trygghet och att socialtjänstens arbete ska vara rättssäkert.¹²³

Vård som är ändamålsenlig

I förarbetena till 1980 års socialtjänstlag markerades bland annat att de sociala tjänsterna ska anpassas till den enskildes aktuella förutsättningar och behov. Detta förutsattes komma att kräva ett brett register av olika handlingsalternativ både när det gäller insatser i hemmet och när det blir fråga om placering utanför hemmet. Vidare betonades vikten av att de olika insatserna inte graderas i något slags upptrappingsmönster utan bedöms utifrån deras ändamålsenlighet i varje särskild situation.¹²⁴

Socialstyrelsen har i en rapport på uppdrag av regeringen utrett och analyserat förutsättningar och former för en integrerad och mer specialiserad dygnsvård. I rapporten lyfts att för att vården ska vara ändamålsenlig behöver den utformas så att den svarar mot det enskilda barnets eller den unges förutsättningar och behov. En viktig aspekt på socialtjänstens vårdansvar är tillgång till kompetens från andra huvudmän för att bedöma barnets eller den unges samlade vårdbehov. Det gäller både inför och vid placering som inför att en placering avslutas och kan följas av andra långsiktiga vård- och stödinsatser. Socialtjänsten behöver också ha en väl fungerande samverkan med hälso- och sjukvården vid uppdrag till HVB som erbjuder någon form av integrerad vård eftersom det inte ingår i socialtjänstens uppdrag att upphandla eller finansiera hälso- och sjukvård.¹²⁵

¹²¹ 6 kap.1 § FB.

¹²² Prop. 1981/82:158 s. 59.

¹²³ Prop. 2012/13:10 s. 109.

¹²⁴ Prop. 1979/80:1 s. 214.

¹²⁵ Socialstyrelsen (2019), Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov.

Målet med vården och de särskilda insatser som barnet eller den unge behöver ska framgå av vårdplanen. Av genomförandeplanen ska bland annat målet med de särskilda insatserna beskrivas samt när och hur de ska genomföras.¹²⁶ *Se kapitlen Vårdplan respektive Genomförandeplan i Del 3.*

Vård som präglas av kontinuitet

Placerade barn och unga har ofta haft en uppväxt som präglats av instabila förhållanden och avbrutna relationer. Att vården präglas av kontinuitet innebär att barnet eller den unge får möjlighet att bygga upp varaktiga relationer även utanför den egna familjen. Det kan handla om att undvika onödiga omplaceringar och att barnet och föräldrarna kan hålla kontakt med samma socialsekreterare, även om behandlingsformerna och placeringarna ändras. Principen om kontinuitet utgår från förutsättningen att trygga och förtroendefulla relationer utgör grunden för ett framgångsrikt individuellt behandlingsarbete.¹²⁷

Vård som brister i kontinuitet får i många fall negativa konsekvenser för placerade barn och unga. Det gäller särskilt för ungdomar med beteendeproblem.¹²⁸ Det är därför viktigt att slå vakt om barns och ungas behov av kontinuitet vid placering för vård utanför det egna hemmet. Det kan bland annat innebära att kontakten med barnets hemmiljö upprätthålls under den tid vården pågår och att utslussningen i samband med att barnet eller den unge lämnar vården görs successivt. Socialnämnden bör vid bedömningen av ett barns eller en ung persons behov av stöd och hjälp efter avslutad vård bland annat beakta behovet av fortsatt kontakt med det hem där hen har varit placerad.¹²⁹

¹²⁶ Se 5 kap. 1 a § SoF.

¹²⁷ Se prop. 1979/80:1 s. 213.

¹²⁸ Vinnerljung m.fl. (2001).

¹²⁹ Se AR till 8 kap. SOSFS 2012:11.

Tillgång till familjehem, stödboenden och HVB

6 kap. 2 § SoL

Varje kommun ansvarar för att det finns tillgång till familjehem, hem för vård eller boende och stödboenden. //...//.

6 kap. 3 § första stycket SoL

Behovet av sådana hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga samt 22 och 23 §§ lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall ska tillgodoses av staten.

Av bestämmelsen i 6 kap. 2 § SoL framgår att kommunerna har ett samlat ansvar för vård utanför det egna hemmet. I detta ansvar ligger att planera och avsätta resurser för familjehemsvård och institutionsvård på kort och lång sikt.

När det gäller institutionsvård innebär ansvaret att varje kommun ska ha tillgång till institutioner av sådan art och sådant antal att den enskildes behov av vård inom socialtjänsten kan tillgodoses på ett ändamålsenligt sätt.¹³⁰ Detta gäller dock inte sådana särskilda ungdomshem som Statens institutionsstyrelse (SiS) har ansvaret för.

Kartlägga, planera och vidta åtgärder

3 kap. 1 § SOSFS 2012:11

Socialnämnden ska kartlägga och analysera behovet av familjehem, stödboenden och hem för vård eller boende för placeringar av barn och unga på kort och lång sikt.

Nämnden ska, med kartläggningen och analysen som utgångspunkt, planera för och vidta de åtgärder som krävs för att säkerställa tillgången till hem och stödboenden som kan erbjuda vård som är trygg, säker, ändamålsenlig och präglad av kontinuitet.

Socialnämnden ska kartlägga och analysera vilka behov som finns

¹³⁰ Prop. 1979/80:1 s. 326.

av olika placeringsalternativ och därefter planera och vidta de åtgärder som krävs för att säkerställa tillgången till hem som erbjuder vård som är trygg, säker, ändamålsenlig och präglas av kontinuitet. Vilka krav som i övrigt ställs på verksamheten med utgångspunkt från bestämmelserna om god kvalitet i 3 kap. 3 § SoL har tidigare behandlats i avsnittet God kvalitet.

Upphandling av institutionsvård och andra tjänster

Lagen (2016:1145) om offentlig upphandling, LOU, reglerar hur offentliga inköp ska gå till när kostnaderna uppgår till en viss nivå. Vilka tjänster nämnden behöver upphandla och i vilken omfattning får bedömas med utgångspunkt från den kartläggning och behovsanalys som föreskrivs i 3 kap. 1 § SOSFS 2012:11. I första hand är det vård vid HVB och stödboende som kommer i fråga för upphandling. Familjehemsvård är inte en yrkesmässigt bedriven verksamhet som kan upphandlas på motsvarande sätt som vård vid HVB och stödboende. Däremot kan de tjänster som enskilda verksamheter erbjuder i form av stöd, handledning m.m. till familjehem och jourhem upphandlas.

Läs mer

SKR:s vägledning Upphandling och uppföljning av HVB – för barn och unga

Socialstyrelsens vägledning Förstärkt familjehemsvård – ansvar och roller när socialnämnden anlitar privata konsultverksamheter (2017)

Samverkan

Sammanhållen vård och omsorg

Placerade barn och unga har ofta också andra behov av vård eller stöd för sin hälsa och utveckling än de som socialtjänsten arbetar med. Det kan handla om behov av psykiatrisk eller somatisk vård och tandvård. För att dessa andra behov av vård och stöd ska vara kända och kunna tillgodoses under placeringen, behöver insatser från socialtjänsten och hälso- och sjukvården hållas samman utifrån barnets eller den unges bästa under vistelsen i familjehem, stödboende och HVB. Om

inte samhällsvården kan möta barnens och de ungas samlade vårdbehov, finns det tydliga risker för att dessa barn och unga inte får en god hälso- och sjukvård på lika villkor som andra barn och unga. De riskerar också att få insatser från socialtjänsten som de inte kan tillgodogöra sig om inte deras psykiatriska tillstånd och vårdbehov i övrigt uppmärksammas.¹³¹

Det tredelade föräldraskapet

När ett barn placeras för vård utanför hemmet har vårdnadshavare, socialnämnd och familjehemmet eller utföraren ett delat ansvar för att tillgodose barnets behov av omsorg, trygghet, fostran, tillsyn och uppsikt. Detta delade ansvar kallas ibland för det tredelade föräldraskapet. Det är inte ett juridiskt begrepp men används för att illustrera hur de tre aktörerna delar ansvar och samverkar för barnets bästa.

Det tredelade föräldraskapet innebär att familjehem eller HVB, vårdnadshavare och socialnämnd samarbetar, eftersträvar samsyn kring barnets behov och gemensamt kommer fram till lösningar kring barnet. Socialnämnden har en viktig roll som samordnare i det tredelade föräldraskapet. Nämnden ska lämna vårdnadshavarna och föräldrarna råd stöd och annan hjälp som de behöver¹³² och bör ge vårdnadshavaren stöd i sin föräldraroll och i sin kontakt med dem som vårdar barnet.¹³³ Socialnämnden ska även lämna dem som vårdar barn i familjehem, stödboende och HVB råd, stöd och annan hjälp som de behöver.¹³⁴

Läs mer

Mer om det tredelade föräldraskapet finns i Socialstyrelsens kunskapsstöd Omsorg, gränssättning och våldsförebyggande arbete – kunskapsstöd för personal på HVB för barn och unga (2019)

¹³¹ Socialstyrelsen (2019), Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov.

¹³² 6 kap. 7 § SoL.

¹³³ AR till 6 kap SOSFS 2012:11.

¹³⁴ 6 kap. 7 a § SoL.

Särskilda bestämmelser om samverkansskyldighet

5 kap. 1 a § SoL

Socialnämnden ska i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. Ifråga om utlämnande av uppgifter gäller de begränsningar som följer av 15 kap. denna lag och av offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Nämnden ska aktivt verka för att samverkan kommer till stånd.

3 kap. 2 § SOSFS 2012:11

Socialnämnden ska samverka med andra samhällsorgan för att barn och unga i familjehem, stödboenden och hem för vård eller boende ska få lämplig utbildning och sina behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodosedda.

Det finns en allmän skyldighet för myndigheter att samverka med varandra inom sina verksamhetsområden.¹³⁵ Vissa myndigheter har dessutom en särskilt uttalad skyldighet att samverka i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa. Bestämmelser med likalydande formulering om skyldighet att samverka finns inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och skolan.¹³⁶ Dessutom finns hänvisningar till anmälnings- och uppgiftsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL även i lagstiftningen rörande bland annat polisen och tandvården.¹³⁷

Socialnämnden har ett förstahandsansvar för att samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa kommer till stånd.¹³⁸ Samverkan ska ske såväl på övergripande nivå som kring enskilda barn och ungdomar.¹³⁹

Socialnämnden ska göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen för människor med fysiska och psykiska funktionshinder samt i sin uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänstens verksamhet på dessa områden. Kommunen ska även planera sina

¹³⁵ 8 § förvaltningslagen (2017:900), FL.

¹³⁶ 5 kap. 1 a § SoL, 5 kap. 8 § Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL, 6 kap. 5 § patientsäkerhetslagen (2010:659), PSL och 29 kap. 13 § skollagen.

¹³⁷ 6 § polislagen (1984:387) och 3 § tandvårdslagen (1985:125).

¹³⁸ 5 kap. 1 a § SoL.

¹³⁹ Prop. 2002/03:53 s. 107 f.

insatser för människor med fysiska och psykiska funktionshinder och i planeringen samverka med regionen samt andra samhällsorgan och organisationer.¹⁴⁰

Socialnämndens ansvar för utbildning och hälsa

6 kap. 7 § SoL

Socialnämnden ska i fråga om de barn som vårdas i ett familjehem, jourhem, annat enskilt hem, stödboende eller hem för vård eller boende

1. medverka till att de får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden,
2. verka för att de får lämplig utbildning,
3. verka för att de får den hälso- och sjukvård som de behöver,
4. lämna vårdnadshavarna och föräldrarna råd, stöd och annan hjälp som de behöver.

7 kap. 3 § SOSFS 2012:11

Av genomförandeplanen ska det framgå vilka åtgärder som planeras för att barnet eller den unge

1. ska få lämplig utbildning i förskola eller skola,
2. ska få sina behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodosedda och
3. vid behov ska få stöd i umgänget med föräldrar, syskon och andra närstående.

Forskning visar på stora brister när det gäller placerade barns hälsa och skolgång. Omvänt har en lyckad skolgång visat sig vara en starkt skyddande faktor när det gäller barns framtida psykosociala utveckling.¹⁴¹

Socialnämnden ska verka för att placerade barn, alltså alla under 18 år, får lämplig utbildning och för att de får den hälso- och sjukvård som de behöver.¹⁴² Socialnämnden ska samverka med andra samhälls-

¹⁴⁰ 5 kap. 8 § SoL.

¹⁴¹ Socialstyrelsen (2010), Social rapport 2010, s. 228.

¹⁴² 6 kap. 7 § SoL.

organ för att placerade barn ska få dessa behov tillgodosedda¹⁴³ och det ska framgå av genomförandeplanen vilka åtgärder som socialnämnden planerar inom dessa områden.¹⁴⁴

Betydelsen av att socialtjänsten uppmärksammar, planerar och samverkar kring de placerade barnens hälsa och skolgång kommer också till uttryck i andra bestämmelser.

- Kommuner och regioner har en lagstadgad skyldighet att ingå överenskommelser om samarbete i fråga om barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.¹⁴⁵
- Socialnämnden ska underrätta regionen om att ett barn eller en ung person ska erbjudas hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.¹⁴⁶
- Vårdplanen och genomförandeplanen ska även beskriva åtgärder och insatser som andra huvudmän har ansvar för.¹⁴⁷
- Genomförandeplanen ska bland annat beskriva när och hur den unge ska kunna tillgodogöra sig åtgärder och insatser som andra huvudmän än socialnämnden ansvarar för.¹⁴⁸
- När den enskilde har behov av insatser både från socialtjänsten och från hälso- och sjukvården ska kommunen tillsammans med regionen upprätta en samordnad individuell plan (SIP).¹⁴⁹
- Vid medgivande eller beslut om vård av ett barn i ett hem som ligger i en annan kommun ska information och samråd ske med denna kommun innan nämnden fattar beslut i ärendet.¹⁵⁰
- Socialnämnden ska, när den noga följer vården genom bl.a. besök och samtal, särskilt uppmärksamma bl.a. barnets eller den unges hälsa och skolgång.¹⁵¹

¹⁴³ 3 kap. 2 § SOSFS 2012:11.

¹⁴⁴ 7 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

¹⁴⁵ 5 kap. 1 d § SoL och 16 kap. 3 § tredje punkten HSL.

¹⁴⁶ 11 kap. 3 a § SoL. Se även Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:19) om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

¹⁴⁷ 11 kap. 3 § tredje stycket SoL.

¹⁴⁸ 5 kap. 1 a § andra stycket 4 SoF.

¹⁴⁹ 2 kap. 7 § SoL och 16 kap. 4 § HSL.

¹⁵⁰ 6 kap. 6 a § andra stycket SoL.

¹⁵¹ 6 kap. 7 b § andra stycket SoL och 13 a § LVU.

Läs mer

Mer om ansvar för vård, omsorg och samverkan finns i Socialstyrelsens vägledning Om ansvarsfördelning vid samhällsvård av barn och unga med psykisk ohälsa – ett vägledande stöd till kommuner och landsting (2019)

Socialtjänsten ska ha en aktiv roll men inte ta över ansvaret

I förarbetena till 6 kap. 7 § SoL betonas att det är skolan som har ansvaret för utbildningen. Socialtjänsten ska verka för att placerade barn och unga får den utbildning de har rätt till enligt skollagen. Det betyder att nämnden ska vara aktiv i att få till stånd de insatser som barnet kan vara i behov av. Exempelvis kan det vara lämpligt att nämnden är delaktig när skolan tar fram ett åtgärdsprogram för någon som är placerad i familjehem eller HVB.¹⁵²

I förarbetena betonas också att det är regionen som har ansvaret för hälso- och sjukvården. Socialtjänsten ska verka för att placerade barn och unga får sina behov av hälso- och sjukvård tillgodosedda enligt den lagstiftning som reglerar detta område. Det betyder att socialtjänsten och den som vårdar barnet, i likhet med föräldrar i allmänhet, ska vara aktiva för att få till stånd undersökningar, insatser och behandlingar som barnet eller den unge kan vara i behov av. Det hänvisas även till bestämmelserna om samverkan, individuella planer och till socialnämndens ansvar för att samverkan kommer till stånd. Vidare understryks betydelsen av att socialtjänsten följer upp att placerade barn och unga får tandvård enligt tandvårdslagen.¹⁵³

När placeringen sker i en annan kommun

Folkbokföring av placerade barn och unga

Huvudregeln är att en person ska vara folkbokförd där hen är att anse som bosatt, dvs. regelmässigt tillbringar eller kan antas komma att tillbringa sin dygnsvila.¹⁵⁴ Folkbokföringen ska inte ändras om man på förhand vet att en person under högst sex månader ska tillbringa sin dygnsvila på annan fastighet än där hen har sin egentliga hemvist.¹⁵⁵

¹⁵² Prop. 2012/13:10 s. 80 f.

¹⁵³ Prop. 2012/13:10 s. 81.

¹⁵⁴ 6 och 7 §§ folkbokföringslagen (1991:481).

¹⁵⁵ 8 § folkbokföringslagen.

Av dessa bestämmelser följer att folkbokföringen inte ändras vid en tillfällig placering, exempelvis i ett jourhem, men att ett barn som placeras i familjehem som regel folkbokförs i familjehemmet.

Vid placering i HVB sker som huvudregel ingen ändring i barnets eller den unges folkbokföring, vilket innebär att barn och unga i HVB vanligtvis är fortsatt folkbokförda i placeringskommunen.¹⁵⁶ Ett undantag från huvudregeln är ensamkommande barn som får uppehållstillstånd. De folkbokförs som regel i den kommun där hemmet för vård eller boende ligger.

Vid placering i stödboende är huvudregeln att barnet eller den unge folkbokförs i stödboendet. Med anledning av att vård- och behandlingsbehovet normalt är av underordnad betydelse i förhållande till behovet av ett boende, räknas stödboende inte som en institution i folkbokföringslagens mening.¹⁵⁷

Hemkommunen har ett övergripande ansvar för skolgången

Ansvaret för att ett skolpliktigt barn får den utbildning som barnet har rätt till åligger flera parter: vårdnadshavare, hemkommunen samt huvudmannen för skolan. Det är dock hemkommunen, vilken som regel är den kommun där eleven är folkbokförd,¹⁵⁸ som har ett övergripande ansvar för att se till att eleven fullgör sin skolgång, även om skolgången sker i en skola med annan huvudman än hemkommunen.¹⁵⁹

Eftersom barn och unga som placeras i familjehem eller stödboende i en annan kommun i regel folkbokförs i familjehemmet eller stödboendet har de rätt till utbildning och hälso- och sjukvård på samma villkor som andra barn och unga som är bosatta i kommunen.

Vid tillfälliga placeringar och vid placering i HVB i en annan kommun ändras i normalfallet inte barnets eller den unges folkbokföring, varför det inte heller sker något byte av hemkommun i den mening som avses i skollagen. Placeringskommunen är därmed barnets eller den unges hemkommun enligt skollagen och den kommun som har ansvaret för uppföljning av skolplikten och för att finansiera barnets eller den unges utbildning, oavsett var barnet eller den unge genomför sin skolgång.

¹⁵⁶ Se 9 § folkbokföringslagen.

¹⁵⁷ Se Skatteverkets ställningstagande 2016-10-26, dnr 131 473792-16/111.

¹⁵⁸ 29 kap. 6 § skollagen.

¹⁵⁹ 7 kap. 20–22 §§ skollagen och proposition 2017/18:182, Samling för skolan, s. 20.

När det gäller barn och unga med skyddad folkbokföring¹⁶⁰ är hemkommunen den kommun som barnet eller den unge stadigvarande vistas i eller, om hen saknar stadigvarande vistelseort, den kommun som hen för tillfället uppehåller sig i.¹⁶¹

Vårdregionen ska erbjuda vård till placerade barn och unga
Den region där barnet eller den unge befinner sig har skyldighet att erbjuda omedelbar hälso- och sjukvård när sådan behövs.¹⁶² För utomlänsvård finns ett riksavtal med bestämmelser om vad som gäller när en person får vård utanför sin hemregion. Av avtalet framgår att den som vistas inom en region till följd av vård med stöd av bl.a. LVU och SoL och som till följd av sjukdom, skada eller havandeskap behöver vård ska erbjudas såväl omedelbar som icke omedelbar vård av denna region (vårdregionen). En sådan patient ska inte sändas hem för vård till sin hemregion och vårdregionen behöver inte ta någon kontakt med hemregionen när patienten vårdas. Det är vårdregionen som i dessa fall bedömer patientens behov av vård och patientens hemregion har att acceptera denna bedömning. Vårdregionen ersätts för sina kostnader, i enlighet med riksavtalet, från patientens hemregion, som har betalningsansvaret.¹⁶³

Särskilda regler för placering av ensamkommande barn utanför anvisningskommunen

En kommun som har anvisats att ta emot ett ensamkommande barn får placera barnet i ett boende i en annan kommun endast om:

- kommunerna har ingått en överenskommelse om placeringen
- placeringen sker med stöd av LVU eller med stöd av SoL i fråga om barn med motsvarande vårdbehov eller
- om det med hänsyn till barnets vårdbehov finns synnerliga skäl.¹⁶⁴

Läs mer

Mer om att placera ensamkommande barn utanför anvisningskommunen finns i Socialstyrelsens handbok Ensamkommande barn och unga – handbok för socialtjänsten (2020)

¹⁶⁰ Se 16 § folkbokföringslagen.

¹⁶¹ 29 kap. 6 § skollagen.

¹⁶² 8 kap. 4 § HSL.

¹⁶³ Se Riksavtal för utomlänsvård, sid 7 och 15.

¹⁶⁴ 3 § tredje stycket lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl., LMA.

Samverkan kring barn och ungas hälsa

Överenskommelser om samarbete

5 kap. 1 d § SoL

Kommunen ska ingå en överenskommelse med regionen om ett samarbete i fråga om barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet. Om det är möjligt bör organisationer som företräder dessa barn och unga eller deras närstående ges möjlighet att lämna synpunkter på innehållet i överenskommelsen.

Psykiatriska tillstånd och vårdbehov är vanligt förekommande bland barn och unga i samhällsvård, inte minst bland de som vårdas vid HVB med stöd av LVU. En undersökning som Socialstyrelsen har genomfört vid SiS särskilda ungdomshem visar bland annat att 71 procent av barnen och de unga hade minst en fastställd psykiatrisk diagnos och att adhd var den vanligaste diagnosen hos både pojkar och flickor.¹⁶⁵

Kommuner och regioner har en lagstadgad skyldighet att ingå överenskommelser om samarbete i fråga om barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet. Om det är möjligt bör organisationer som företräder dessa barn och unga eller deras närstående ges möjlighet att lämna synpunkter på innehållet i överenskommelsen.¹⁶⁶ Med vård utanför det egna hemmet avses alla barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet med stöd av SoL eller LVU.¹⁶⁷

I förarbetena till bestämmelserna anges att överenskommelserna ska bidra till att klargöra formerna för hur barns och ungas behov av integrerade insatser ska tillgodoses och klargöra ansvarsfördelningen mellan huvudmännen. Vidare framgår att överenskommelserna ska utgå ifrån barnens och de ungas behov och syfta till att identifiera de områden där det är nödvändigt med ett gemensamt ansvar för vård- och stödinsatser. Som exempel anges frågor om gemensamma mål, ansvarsfördelning och övergripande rutiner för samarbete. Det tydliggörs att överenskommelsen bör avse samverkan och ansvarsfördelning såväl inför en placering som under genomförandet av vården

¹⁶⁵ Socialstyrelsen (2019), Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov.

¹⁶⁶ Se 5 kap. 1 d § SoL och 16 kap. 3 § tredje punkten HSL.

¹⁶⁷ Prop. 2016/17:59, Trygg och säker vård för barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet, s. 25.

och inför att vården ska avslutas. Som exempel på vad som kan ingå i överenskommelserna anges rutiner för hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.¹⁶⁸ Vidare framgår att det är angeläget att frågor om samarbetet mellan SiS och hälso- och sjukvården uppmärksammas i arbetet med överenskommelserna.¹⁶⁹

Läs mer

HälsoSAMS är ett stöd för socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och tandvårdens samverkan gällande placerade barn och ungas hälsa. HälsoSAMS finns på socialstyrelsen.se

5 kap. 8 a § SoL

Kommunen ska ingå en överenskommelse med regionen om ett samarbete i fråga om personer med psykisk funktionsnedsättning. Om det är möjligt bör organisationer som företräder dessa personer eller deras närstående ges möjlighet att lämna synpunkter på innehållet i överenskommelsen.

Det finns sedan tidigare en bestämmelse om att kommunen ska ingå en överenskommelse med regionen om ett samarbete ifråga om personer med psykisk funktionsnedsättning. Motsvarande bestämmelse om regionens ansvar för att ingå en överenskommelse med kommunen finns i HSL.¹⁷⁰

I det betänkande som låg till grund för regeringens proposition med förslag till ovan angivna bestämmelser i SoL och HSL lyfts specifika grupper fram, bland annat barn och unga med samtidiga psykiska och sociala problem. Vikten av att tydliggöra rutiner för ansvarsfördelning och arbetsformer för samordnade insatser betonas och de verksamheter som nämns är socialtjänst, primärvård samt barn- och ungdomspsykiatri.¹⁷¹

Läs mer

Mer information om tillämpningen av bestämmelserna i 5 kap. 8 a § SoL finns i Socialstyrelsens meddelandeblad (1/2010) om överenskommelser om samarbete

¹⁶⁸ Se 11 kap. 3 a § SoL och lagen (2017:207) om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet. Se även HSLF-FS 2019:19.

¹⁶⁹ Prop. 2016/17:59, s. 26–27.

¹⁷⁰ 16 kap. 3 § första punkten HSL.

¹⁷¹ SOU 2006:100, Ambition och ansvar. Nationell strategi för utveckling av samhällets insatser till personer med psykiska sjukdomar och funktionshinder, s. 394 och proposition 2008/09:193, Vissa psykiatrifrågor m.m.

Samordnad individuell plan

Det finns särskilda bestämmelser om individuell plan, som i många sammanhang brukar kallas samordnad individuell plan, SIP.¹⁷² Bestämmelserna om individuell plan ska tillämpas när den enskilde har behov av insatser både från socialtjänsten och hälso- och sjukvården, förutsatt att kommunen *eller* regionen bedömer att planen behövs för att den enskilde ska få sina behov tillgodosedda. Det räcker alltså att en av huvudmännen (kommun eller region) gör bedömningen att en plan behöver upprättas, för att skyldigheten ska inträda för båda. En annan förutsättning är att den enskilde samtycker till att planen upprättas.

Av förarbetena framgår att de aktuella bestämmelserna gäller både barn och vuxna och att de inte är begränsade till enbart personer med psykiska funktionsnedsättningar eller personer med stora och omfattande behov. Syftet med bestämmelserna är att säkerställa samarbetet mellan huvudmännen så att enskilda personers samlade behov av hälso- och sjukvård och socialtjänst tillgodoses. När det gäller ungdomar med omfattande psykosociala behov bör regionen och kommunen utgå ifrån att det finns behov av en individuell plan.¹⁷³ Om det redan finns en plan, antingen på grund av en annan bestämmelse eller på frivillig grund, behövs ingen ny plan så länge samtliga föreskrivna krav är uppfyllda.¹⁷⁴

Läs mer

Om SIP kan du läsa i Socialstyrelsens kunskapsstöd *Vägar till förbättrad samordning av insatser för barn med funktionsnedsättning* (2017) samt i SKR:s handbok *Använd SIP – ett verktyg vid samverkan Barn och unga 0–18 år* (2019)

Intern samverkan

För att säkra kvaliteten på de insatser som ges till barn och unga i samhällsvård kan intern samverkan behövas mellan personal som tillhör olika enheter inom en och samma förvaltning. Det kan bland annat gälla samverkan mellan socialsekreterare som handlägger ärenden om försörjningsstöd eller behandling av vuxna personer med missbruksproblem och socialsekreterare som handlägger barn- och

¹⁷² 2 kap. 7 § SoL och 16 kap. 4 § HSL.

¹⁷³ Prop. 2008/09:193 s. 30.

¹⁷⁴ Prop. 2008/09:193 s. 26.

ungdomsärenden.¹⁷⁵

En del placerade barn och unga kan ha rätt till insatser med stöd av LSS. Det handlar bland annat om barn och unga med intellektuell funktionsnedsättning, autism, autismliknande tillstånd eller andra stora och varaktiga fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar.¹⁷⁶ De insatser som kan bli aktuella är bland annat rådgivning och annat personligt stöd, personlig assistans, ledsagarservice, kontaktperson, korttidsvistelse utanför det egna hemmet eller korttidsstillsyn för skolorngdom.¹⁷⁷ För att kunna erhålla insatser enligt LSS krävs att personen är bosatt (folkbokförd) i kommunen.¹⁷⁸ Den som är asylsökande anses inte vara bosatt i Sverige och har därför inte rätt till insatser enligt LSS. Barn utan uppehållstillstånd kan dock ha rätt och möjlighet att få hjälp och stöd enligt SoL med anledning av sin funktionsnedsättning.¹⁷⁹

Till kommunens uppgifter hör bland annat att verka för att personer som har rätt till insatser med stöd av LSS får sina behov tillgodosedda. Kommunen ska också informera om mål och medel för verksamheten enligt LSS.¹⁸⁰ I socialtjänstlagen anges att socialnämnden har en skyldighet att i sin uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänstens verksamhet för människor med fysiska och psykiska funktionshinder. Vidare anges att kommunen ska planera sina insatser på dessa områden och i planeringen samverka med regionen samt andra samhällsorgan och organisationer.¹⁸¹ I enlighet med dessa bestämmelser har bland annat barnets eller den unges socialsekreterare och eventuella LSS-handläggare en skyldighet att samverka inför en placering, under en placering samt vid utskrivning för att insatsen ska kunna utformas med insikt om barnets behov.

¹⁷⁵ Den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS är skyldig att identifiera de processer i verksamheten där samverkan behövs för att säkra kvaliteten på de insatser som ges i verksamheten, se 4 kap. 5 § SOSFS 2011:9.

¹⁷⁶ 1 § LSS.

¹⁷⁷ 9 § LSS.

¹⁷⁸ 16 § LSS.

¹⁷⁹ Se 1 § andra stycket LMA, 11 kap. 1 § SoL och proposition 2005/06:46, Mottagande av ensamkommande barn, s. 20.

¹⁸⁰ 15 § LSS.

¹⁸¹ 5 kap. 8 § SoL.

Del 2

Placeringsformer

Placering i familjehem och jourhem

Stadigvarande vård och fostran

6 kap. 6 § första stycket SoL

Ett barn får inte utan socialnämndens medgivande eller beslut om vård tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden om honom eller henne.

Vad innebär stadigvarande vård och fostran?

Skillnaden mellan *stadigvarande* vård och fostran och *tillfällig* vård och fostran är tidsperspektivet. Begreppet ”stadigvarande vård och fostran” är centralt för vilka regler som blir tillämpliga vid en placering av ett barn eller en ung person. Men det finns ingen bestämd tidsgräns för vad som ska betraktas som ”stadigvarande”.

Sedan reglerna om jourhem infördes finns visst stöd för att den bortre tidsgränsen för tillfällig placering skulle vara sex månader. JO har innan reglerna om jourhem infördes riktat kritik mot en socialnämnd för att inte ha genomfört eller ens påbörjat en familjehemsutredning trots att placeringen pågått nära sex månader.¹⁸²

Krav på medgivande eller beslut

Stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden om barnet kräver antingen ett medgivande från socialnämnden (avser så kallade privatplaceringar som sker på initiativ av vårdnadshavaren) eller ett beslut om vård från socialnämnden. Ett beslut om vård kan ske antingen med stöd av 4 kap. 1 § SoL eller efter förvaltningsdomstols beslut om vård enligt LVU.

¹⁸² JO 1998/99 s. 235.

Om medgivande eller beslut om vård saknas

Barn ska inte behöva bo eller vistas i olämpliga miljöer. Kravet på medgivande eller beslut inför stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem ger socialnämnden möjlighet att förhindra att barn placeras i hem som inte är lämpliga.

Den som tar emot ett barn för stadigvarande vård och fostran i sitt hem utan socialnämndens medgivande eller beslut om vård kan dömas till böter.¹⁸³ Allmänt åtal för brottet får väckas endast efter medgivande av Socialstyrelsen.¹⁸⁴ Att ett brott hör under allmänt åtal innebär att polisen kan undersöka dem och åklagaren kan väcka åtal även om målsäganden inte yrkar på straff för den som är skyldig till brottet.¹⁸⁵

Socialnämnden har även möjlighet att förbjuda eller begränsa möjligheterna för en person som har sitt hem inom kommunen att i hemmet ta emot andras barn.¹⁸⁶ *Se kapitlet Risker och missförhållanden i Del 4.*

Tillfällig vård och fostran

Ibland uppstår det situationer som innebär att ett barn omgående behöver placeras utanför det egna hemmet. I vissa fall har socialnämnden inte hunnit utreda barnets behov för att kunna matcha det med ett familjehem, eller så finns det inte något familjehem att tillgå just då som motsvarar barnets behov. I andra fall kanske det bara är aktuellt att barnet vårdas och bor utanför det egna hemmet under en kortare period. Barnet kan då placeras tillfälligt i en familj. Beroende på omständigheterna i det enskilda fallet kan barnet därefter flytta hem, bli kvar i hemmet – som då tar emot barnet för stadigvarande vård och fostran efter att ha utretts som familjehem – eller omplaceras till ett annat familjehem alternativt till ett stödboende eller ett HVB.

Ett enskilt hem som vid upprepade tillfällen tar emot barn för tillfällig vård och fostran benämns jourhem.¹⁸⁷ Ett barn kan även placeras tillfälligt i en familj som barnet känner väl sedan tidigare, hos en anhörig eller annan närstående till barnet, i ett hem som inte är utrett

¹⁸³ Se 16 kap. 6 § första stycket 2 SoL.

¹⁸⁴ 16 kap. 6 § andra stycket SoL.

¹⁸⁵ Se 20 kap. 2 § Rättegångsbalken, RB.

¹⁸⁶ Se 5 kap. 2 § SoL.

¹⁸⁷ 6 kap. 6 § tredje stycket SoL.

som jour- eller familjehem. Det är då inte fråga om en jourhemsplacering utan ett beslut om att tillfälligt placera barnet utanför det egna hemmet med stöd av 4 kap. 1 § SoL.

Placera tillfälligt i barnets nätverk

Endast om det är för barnets bästa

Ibland kan bedömningen i det enskilda fallet vara att det bästa för barnet är att tillfälligt bo hos en anhörig eller annan närstående som barnet känner väl, istället för i ett hem som är utrett som jourhem. Det kan handla om att barnet behöver bo någonstans under en kortare period för att sedan återvända hem eller under tiden som socialnämnden utreder ett familjehem där barnet kan bo mer stadigvarande. En tillfällig placering i barnets nätverk kan även bli aktuellt under tiden som familjen utreds som familjehem.

Ett barn kan placeras tillfälligt i barnets nätverk

- om det bedöms vara det bästa för barnet,¹⁸⁸ och
- hemmet är lämpligt för barnet att vistas i.¹⁸⁹

Socialnämnden ansvarar för att hemmet är lämpligt

För att placera ett barn för stadigvarande vård och fostran i ett familjehem eller för tillfällig vård och fostran i ett jourhem krävs att socialnämnden har utrett hemmet.¹⁹⁰ I förarbetena till bestämmelsen om jourhem angavs att om till exempel en nära anhörig eller god vän som barnet känner väl sedan tidigare vid ett enstaka tillfälle vårdar ett barn under en kortare tid, föreligger inte behov av att utreda hemmet på samma sätt som ett för barnet främmande hem, eftersom påfrestningarna då kan antas vara mindre på såväl barnet som familjen. Det underströks dock att även ett sådant hem ska vara lämpligt för barnet att vistas i. Om socialtjänsten har anledning att misstänka att det är olämpligt för barnet att vistas i det aktuella hemmet bör nämnden naturligtvis inte medverka till att barnet placeras där utan att förhållandena först utreds och hemmet konstateras vara lämpligt.¹⁹¹ Socialnämnden ansvarar för att den som genom nämndens försorg har tagits emot i ett annat hem än det egna får god vård.¹⁹²

¹⁸⁸ Artikel 3 barnkonventionen, 1 kap. 2 § SoL och 1 § femte stycket LVU.

¹⁸⁹ Jfr prop. 2006/07:129 s. 61.

¹⁹⁰ 6 kap. 6 § SoL.

¹⁹¹ Prop. 2006/07:129 s. 61.

¹⁹² 6 kap. 1 § tredje stycket SoL.

Ensamkommande barn är en av de barngrupper som är särskilt utsatta för människohandel och exploatering. Det förekommer t.ex. att barn efter att ha placerats i bristfälligt utredda hem inom nätverket utnyttjas i hushållsslaveri eller exploateras på annat sätt.¹⁹³

En annan grupp som kan drabbas hårt av en bristfällig utredning av ett hems lämplighet är barn som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Både föräldrar och andra, till exempel syskon och andra i släkten, kan utföra hedersrelaterat våld och förtryck mot ett barn. Personer som inte är direkt aktiva kan ändå sanktionera våldet eller förtrycket, eller driva på föräldrarna. Detta är viktigt att utreda och ta hänsyn till. Den utsatta personen själv är ofta den som vet mest om till exempel positiva och negativa krafter i familjen och släkten samt om olika släktingars inflytande.¹⁹⁴

Läs mer

Mer om risker med placeringar i nätverket finns i Socialstyrelsens vägledning *Barn i internationell människohandel och exploatering* (2018) och i Socialstyrelsens utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck *Vänd dem inte ryggen* (2013)

Beslut om tillfällig vård utanför det egna hemmet

En tillfällig placering i barnets eller den unges nätverk är ingen reglerad placeringsform enligt SoL. Eftersom placeringen görs på initiativ av socialnämnden är det inte heller fråga om en så kallad privatplacering där placeringen sker på vårdnadshavarens initiativ.

Vid frivillig vård fattas ett beslut om bistånd i form av tillfällig vård utanför det egna hemmet med stöd av 4 kap. 1 § SoL. Innan beslutet fattas ska en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL göras, även om beslutsunderlaget, dvs. utredningen, i en akut situation inte kan vara lika omfattande som annars krävs.

Även i samband med ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU kan socialnämnden göra bedömningen att det bästa för barnet är att bo tillfälligt hos en anhörig eller annan närstående. Eftersom socialnämnden bestämmer hur vården av barnet eller den unge ska ordnas och var hen ska vistas under vårdtiden kan socialnämnden besluta att barnet eller den unge ska placeras tillfälligt i nätverket

¹⁹³ Se Länsstyrelsen Stockholm, "De kan alltid hitta mig"- Studie om människohandel och utsatta barngruppers livsvillkor. Rapport 2018:3.

¹⁹⁴ Socialstyrelsen (2013) *Vänd dem inte ryggen* – utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck, s. 38 f.

under tiden som socialnämnden utreder var barnet eller den unge ska bo stadigvarande.¹⁹⁵

För att socialnämnden ska kunna ta ställning till om det tilltänkta hemmet är lämpligt, och att det är det bästa för barnet att placeras där, behöver socialnämnden göra en utredning. Även om utredningen inte är omfattande ska bedömningen av hemmets lämplighet dokumenteras.¹⁹⁶

Placeringen ska vara tillfällig

Det finns ingen angiven tidsgräns i lag för en tillfällig placering i nätverket, men den kan inte pågå någon längre tid eftersom placeringen då övergår till att vara stadigvarande. Vid stadigvarande placeringar ska reglerna om familjehem tillämpas, exempelvis krav på vårdplan, genomförandeplan och en särskilt utsedd socialsekreterare. Hemmet behöver då även utredas enligt bestämmelserna om familjehem.¹⁹⁷ Se avsnittet *Familjehem* nedan.

JO har bl.a. riktat allvarlig kritik mot en socialnämnd som lät två barn vara ”tillfällig” placerade i en familj i nio månader. Enligt JO borde nämnden, när det visade sig att placeringen inte endast skulle komma att bli tillfällig, skyndsamt ha genomfört en fullständig familjehemsutredning och därefter, utifrån vad utredningen visade, ha fattat beslut om var barnen skulle placeras stadigvarande.¹⁹⁸

Familjehem

3 kap. 2 § SoF

Med familjehem avses ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran eller vuxna för vård och omvårdnad och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt.

Ett familjehem är ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt. Med yrkesmässigt bedriven verksamhet

¹⁹⁵ Se 11 § LVU.

¹⁹⁶ Se 11 kap. 5 § SoL.

¹⁹⁷ 6 kap. 6 § SoL.

¹⁹⁸ JO:s beslut 2019-05-27, dnr 4947-2017.

avses att den bedrivs kontinuerligt i förvärvssyfte.¹⁹⁹ Vad begreppet yrkesmässighet i övrigt innebär utvecklas inte av lagstiftaren. Ett familjehem kan antingen vara ett hem i barnets nätverk, ett så kallat nätverkshem, hos t.ex. släktingar eller vänner, eller ett hem där familjehemsföräldrarna inte har någon tidigare relation till barnet eller dess familj.

Läs mer om val av olika placeringsformer i kapitlet Val av vård – en individuell bedömning i Del 3.

Hemmet ska vara utrett av en socialnämnd

6 kap. 6 § andra stycket SoL

Socialnämnden får inte lämna medgivande eller fatta beslut om vård utan att förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet är utredda av socialnämnd.

Nämnden får inte fatta beslut om vård i ett familjehem utan att förhållandena i det enskilda hemmet är utredda av en socialnämnd. Att en enskild konsulentverksamhet, som förmedlar och ger stöd till familjehem, har genomfört en utredning av ett tilltänkt familjehem eller jourhem är således inte tillräckligt.²⁰⁰

Enligt JO kan en kommun inte överlämna denna typ av utredningsuppdrag till ett bolag eller annat privaträttsligt subjekt. Det gäller även om kommunen behåller huvudansvaret för att uppgiften utförs. En utredande socialnämnd har dock möjlighet att anlita uppdragstagare som är fysiska personer och som knyts till nämnden på ett sådant sätt att de kan anses delta i nämndens verksamhet för att utföra utredningen. En sådan uppdragstagare står under nämndens arbetsledning och utför arbetsuppgifter som normalt ankommer på en anställd. Grundläggande bestämmelser som de om sekretess, tjänstefelsansvar och tillsyn blir därmed tillämpliga beträffande det arbete som utförs.²⁰¹

Angående utredningens innehåll och omfattning, se kapitlet Utredning av familjehem och jourhem i Del 3.

¹⁹⁹ Prop. 1996/97:124 s. 146.

²⁰⁰ Se bl.a. JO:s beslut 2018-09-27 dnr 1142-2017.

²⁰¹ JO 2001/02 s. 250 och prop. 2006/07:129 s. 58 f.

När hemmet är utrett av en annan socialnämnd

Bestämmelsen i 6 kap. 6 § SoL lämnar utrymme för att, efter överenskommelse mellan kommunerna, godta en annan socialnämnds utredning som underlag.²⁰² Socialnämnden måste dock göra en egen bedömning av hemmets lämplighet i förhållande till det enskilda barnets eller den unges behov. Att använda sig av en annan socialnämnds utredning vid beslut om vård förutsätter också att utredningen är aktuell.²⁰³

Information och samråd före beslut

6 kap. 6 a § SoL

Om socialnämndens prövning gäller ett barn och medgivande eller beslut om vård enligt 6 § och avser ett tilltänkt enskilt hem i en annan kommun, ska nämnden informera och samråda med den kommunen innan den fattar sitt beslut. Om det finns någon i det enskilda hemmet som vistas där efter beslut av en annan kommun ska nämnden informera och samråda även med den kommunen.

Vid placering i familjehem utanför den egna kommunen krävs information och samråd med den *kommun* där hemmet är beläget. Tidigare fanns endast krav på information och samråd med *socialnämnden*. När bestämmelsen senare förtydligades så att samrådet skulle omfatta kommunen i stort motiverades det med att även andra myndigheter kan behöva informeras om placeringen i förväg. Det kan gälla skolan som för barnets skull behöver förberedas. Det kan också gälla barnets behov av barnomsorg, fritidssysselsättning eller barnpsykiatrisk behandling.²⁰⁴ Barnets behov av insatser avgör vilka ytterligare kontakter som behöver tas.

Även den kommun som redan har ett barn placerat i det aktuella hemmet kan vara betjänt av att få information om att hemmet kommer att ta emot ytterligare en placering eftersom det kan påverka situationen för det barn som redan finns i familjehemmet.²⁰⁵

²⁰² Prop. 2006/07:129 s. 59.

²⁰³ Se 5 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

²⁰⁴ Prop. 1996/97:124 s. 115.

²⁰⁵ Prop. 2012/13:10 s. 70.

Se även Socialstyrelsens föreskrifter²⁰⁶ om referenstagning från andra kommuner i kapitlet Utredning av familjehem och jourhem i Del 3.

Bestämmelsen om information och samråd inför placering är inte sekretessbrytande, vilket innebär att samtycke behövs från de tilltänkta familjehemsföräldrarna för att få del av uppgifter som omfattas av sekretess. Lämnar föräldrarna inte samtycke kan det i sig vara ett skäl till att avstå från att placera ett barn i den familjen.²⁰⁷

Samrådsskyldigheten innebär inte att en kommun kan neka en annan kommun att placera barnet i det tilltänkta hemmet. Ett förbud enligt 5 kap. 2 § SoL att i hemmet ta emot andras barn gäller däremot även i förhållande till andra kommuner som har för avsikt att placera barn i hemmet. *Se vidare kapitlet Risker och missförhållanden i Del 4.*

Särskilda regler för placering av ensamkommande barn utanför anvisningskommunen

En kommun som har anvisats att ta emot ett ensamkommande barn får placera barnet i ett boende i en annan kommun endast om:

- kommunerna har ingått en överenskommelse om placeringen,
- placeringen sker med stöd av LVU eller med stöd av SoL i fråga om barn med motsvarande vårdbehov, eller
- det med hänsyn till barnets vårdbehov finns synnerliga skäl.²⁰⁸

Läs mer

Mer om att placera ensamkommande barn utanför anvisningskommunen kan du läsa i Socialstyrelsens handbok Ensamkommande barn och unga – handbok för socialtjänsten (2020)

Socialnämndens avtal med familjehemmet

6 kap. 6 b § SoL

Socialnämnden ska i samband med beslut om placering i ett familjehem ingå avtal med dem som nämnden avser att anlita som familjehem. Nämndens och familjehemmets åtaganden som avser barnets behov av stöd och skydd under placeringen ska framgå av avtalet.

²⁰⁶ SOSFS 2012:11.

²⁰⁷ Prop. 2012/13:10 s. 69.

²⁰⁸ 3 § tredje stycket LMA.

Bestämmelsen innebär en skyldighet för socialnämnden att ingå avtal med dem som nämnden avser att anlita som familjehem. Uppdragets komplexitet gör det, enligt förarbetena till bestämmelsen, angeläget att tydligt klargöra nämndens krav på familjehemmet kontra nämndens ansvar. Det är nödvändigt för att barnet ska få det stöd och de insatser som finns angivna i de planer som ska upprättas enligt lag.²⁰⁹ *Se vidare angående innehållet i avtalet i kapitlet Avtal och uppdrag i Del 3.*

Familjehem och jourhem som får konsulentstöd

Enskilda verksamheter med konsulentstöd till familjehem och jourhem etablerades i början av 1990-talet. Verksamheterna har sedan växt stadigt i antal och har ökat kraftigt under de senaste åren. De enskilda verksamheterna kan se olika ut och erbjuda olika typer av tjänster. Gemensamt är att de enskilda verksamheterna kan anses utgöra ett mellanled mellan socialtjänsten och familje- och jourhemmen på olika sätt. Många verksamheter med konsulentstöd söker och bedömer familjehem och jourhem för att sedan föreslå tänkbara familjehem och jourhem till socialtjänsten för utredning. Flertalet verksamheter erbjuder också utbildning, stöd och handledning till familjehems- och jourhemsföräldrar. Genom det nära stödet till familjehemsföräldrarna kan familjehemsplacering med konsulentstöd t.ex. vara ett alternativ till placering i HVB för barn i behov av särskilt stöd.²¹⁰ Det förekommer även att kommuner bedriver motsvarande verksamhet med stöd och handledning.

Konsulentverksamheterna har inget vårdansvar för de barn eller unga som är placerade i familjehem eller jourhem som är knutna till verksamheten. Konsulenternas uppgift är att vara ett stöd till familjehemmen och ge dem handledning.

Uppgifter som socialnämnden får överlåta

Socialnämnden får sluta avtal med annan om att utföra uppgifter inom socialtjänsten som inte innefattar myndighetsutövning.²¹¹

²⁰⁹ Prop. 2012/13:10 s. 70 f.

²¹⁰ Prop. 2016/17:59 s. 18.

²¹¹ 2 kap. 5 § SoL.

Socialnämnden har till exempel möjlighet att ge en privat konsulentverksamhet i uppdrag att:

- lämna familjehemsföräldrar råd, stöd och annan hjälp som de behöver²¹²
- tillhandahålla den utbildning som behövs för dem som nämnden avser att anlita som familjehemsföräldrar²¹³

Socialnämnden får inte överlåta uppgifter som innebär myndighetsutövning

En socialnämnd kan inte överlåta uppgifter som innebär myndighetsutövning till ett bolag eller ett annat privaträttsligt subjekt. Det innebär dock inte att det alltid behöver vara en person som är anställd inom kommunen som utför dessa uppgifter. Kommunen har möjlighet att anlita uppdragstagare som är fysiska personer som utför dessa uppgifter om de knyts till nämnden på ett sådant sätt att de anses delta i socialnämndens verksamhet. En sådan uppdragstagare står under nämndens arbetsledning och utför arbetsuppgifter som normalt ankommer på en anställd. Grundläggande bestämmelser som de om sekretess, tjänstefelsansvar och tillsyn blir därmed tillämpliga beträffande det arbete som utförs. Det kan vara lämpligt att uppdraget regleras i ett skriftligt avtal för att klargöra vad som gäller i fråga om uppdragstagarens anknytning till verksamheten.²¹⁴

En socialnämnd kan alltså inte anlita en *konsulentverksamhet* för myndighetsutövande uppgifter, exempelvis att utreda ett barns behov. Däremot föreligger inget hinder för nämnden att uppdra åt en *viss namngiven person* inom konsulentverksamheten att utföra uppgifter som innebär myndighetsutövning om hen knyts till nämnden på ett sådant sätt att hen kan anses delta i nämndens verksamhet.

Socialnämnden ska utreda det konsulentstödda familjehemmet

Socialnämnden får inte placera ett barn i familjehem utan att förhållandena i familjehemmet är utredda av nämnden.²¹⁵ Konsulentverksamhetens bedömning av familjehemmets lämplighet är inte tillräcklig.²¹⁶ Socialnämnden är skyldig att utreda både det tilltänkta

²¹² 6 kap. 7 a § SoL.

²¹³ 6 kap. 6 c § SoL.

²¹⁴ Se JO 2001/02 s. 250 och JO:s beslut 2006-02-13 dnr 5080-2004.

²¹⁵ 6 kap. 6 § SoL.

²¹⁶ Se bl.a. JO:s beslut 2018-09-27 dnr 1142-2017.

familjehemmets allmänna lämplighet och om hemmet är lämpligt att ta emot ett visst barn.²¹⁷

Krav på avtal med det konsulentstödda familjehemmet

Socialnämnden är skyldig att ingå avtal med de blivande familjehemsföräldrarna. I avtalet regleras vilka åtaganden nämnden respektive familjehemsföräldrarna har för barnets behov av stöd och skydd under placeringen.²¹⁸ Krav på avtal mellan familjehemsföräldrarna och socialnämnden gäller oavsett om familjehemmet är rekryterat av kommunen eller om det förmedlats via en konsulentverksamhet.

Socialtjänsten behöver göra ett medvetet ställningstagande till behovet av ett konsulentstött familjehem med hänsyn till att omständigheterna kan förändras om placeringen drar ut på tiden. Familjehemmet kan t.ex. ha åtagit sig uppdraget på premisserna att konsulentstödet ska bestå så länge placeringen pågår. Om socialtjänsten i ett senare skede anser att det extra stödet till hemmet inte längre behövs, att det är lämpligt att flytta över vårdnaden till familjehemsföräldrarna eller att det finns skäl att flytta över ärendet till en annan kommun, kan det uppstå problem som riskerar att påverka barnet negativt. För att undvika detta är det viktigt att sådana frågor finns reglerade i avtalet. *Vilka frågor som bör regleras i ett avtal som ingås mellan socialnämnden och ett familjehem utvecklas närmare i kapitlet Avtal och uppdrag i Del 3.*

Avtal med konsulentverksamheten

De tjänster som socialnämnden uppdrar åt konsulentverksamheten i form av handledning och annat stöd till familjehemmet får regleras i ett avtal dem emellan. I avtalet mellan socialnämnden och konsulentverksamheten anges även vilket hem den aktuella placeringen avser.

Socialnämnden beslutar om vård i det konsulentstödda familjehemmet

Det är alltid socialnämnden som beslutar om att placera ett barn i ett familjehem eller jourhem.²¹⁹ Detta gäller även om det är ett konsulentstött familjehem.

²¹⁷ Prop. 2006/07:129 s. 59 och prop. 2016/17:59 s. 21.

²¹⁸ 6 kap. 6 b § SoL.

²¹⁹ 6 kap. 6 § SoL.

Familjehemmets åtagande påverkas inte

Familjehemmets åtagande påverkas inte av om det är kommunen eller en privat verksamhet som har rekryterat hemmet. Det enda som skiljer är att familjehemsföräldrarna får utökat stöd av konsulentverksamheten i sitt uppdrag.

Socialnämnden ansvarar för barnets vård

Socialnämnden har samma ansvar för de barn och unga som är placerade i ett familjehem som får konsulentstöd som för de som är placerade i familjehem utan konsulentstöd.

Konsulentverksamheterna har inget vårdansvar för de barn eller unga som är placerade i familjehem eller jourhem som är knutna till verksamheten. Konsulenternas uppgift är att vara ett stöd till familjehemmen och ge dem handledning. Den enda skillnaden är att råd, stöd och annan hjälp enligt 6 kap. 7 a § SoL till familjehemmet eller jourhemmet huvudsakligen ges av konsulentverksamheten. Det innebär bl.a. att socialnämnden ska:

- upprätta vårdplan respektive genomförandeplan,²²⁰
- noga följa vården genom regelbundna personliga besök i hemmet och enskilda samtal med barnet eller den unge,²²¹ och
- ha samtal med den eller dem som tagit emot den unge i sitt hem och med vårdnadshavaren.²²²

Om det blir aktuellt med en omplacering från ett konsulentstött familjehem eller jourhem till ett annat hem, som också får konsulentstöd inom samma verksamhet, krävs beslut av socialnämnden. JO uppmärksammade i ett ärende som gällde omplacering enligt LVU att en privat konsulentstödd verksamhet ”formlöst” placerade om barnet mellan olika jourhem som anlätades av verksamheten. JO tydliggjorde att en placering i jourhem måste avse ett specifikt hem.²²³

Konsulentstödda jourhem

Konsulentverksamheter används även vid placering av barn i jourhem. Jourhem ska i likhet med familjehem vara utredda av en socialnämnd, men i övrigt skiljer sig kraven åt. Det finns inget krav på att socialnämnden ska ingå avtal med ett jourhem, att en särskild soci-

²²⁰ 11 kap. 3 § SoL.

²²¹ 6 kap. 7 b § SoL.

²²² 6 kap. 7 b § SoL.

²²³ JO 2004/05 s. 261.

alsekreterare ska utses eller att en genomförandeplan ska upprättas, eftersom en sådan placering ska vara tillfällig.

Om barnet eller den unge behöver ytterligare insatser

Om ett barn eller en ung person som vårdas i ett familjehem eller jourhem behöver ytterligare insatser, exempelvis samtalsstöd, krävs att socialtjänsten utreder och fattar beslut om sådant bistånd till barnet med stöd av 4 kap. 1 § SoL. *Se vidare kapitlet Behov av ytterligare insatser i Del 4.*

Stöd i form av en kontaktperson, kontaktfamilj eller umgängesstöd till barnet eller den unge är personligt, vilket innebär att uppdraget behöver ges till en viss namngiven person.²²⁴

Tillståndsplikt för konsulentverksamheter som föreslår och ger stöd till familjehem som tar emot barn

I april 2017 infördes tillståndsplikt för vissa konsulentverksamheter. Tillstånd krävs för att yrkesmässigt få bedriva verksamhet som har till uppgift att till socialnämnden *föreslå familjehem och jourhem till barn samt som lämnar stöd och handledning till familjehem och jourhem som tar emot barn.*²²⁵

Tillståndsplikten motiverades med att barn som placeras i familjehem eller jourhem befinner sig i en sårbar situation. Barnen kan också ha behov av särskilt stöd. En verksamhet som ger stöd och handledning till familjehem kan på ett konkret sätt påverka vården och barnets situation. Med hänsyn till samhällets ansvar för barnens säkerhet och trygghet bedömdes tillståndsplikten som nödvändig för att säkerställa att konsulentverksamheterna uppfyller kraven på god kvalitet och säkerhet.²²⁶

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2018:2) om konsulentverksamheter preciserar närmare ramarna för de tillståndspliktiga konsulentverksamheterna. Reglerna är endast tillämpliga på verksamheter som *både* rekryterar familjehem och jourhem samt ger stöd och handledning till sådana hem. En verksamhet som t.ex. enbart föreslår familjehem till en kommun eller som enbart ger stöd till familjehem omfattas inte av tillståndsplikt och inte heller av regelverket.²²⁷

²²⁴ Se 3 kap. 6 b § SoL och 6 kap. 15 c § FB.

²²⁵ 7 kap. 1 § 5 p. SoL.

²²⁶ Prop. 2016/17:59 s. 20-21.

²²⁷ Se prop. 2016/17:59 s. 50.

Konsulentverksamhetens dokumentationsansvar enligt SoL

Enskilt bedrivna verksamheter är dokumentationsskyldiga enligt SoL om de står under tillsyn av IVO.²²⁸

En konsulentverksamhet som är tillståndspliktig står under IVO:s tillsyn.²²⁹ Det gör även en icke tillståndspliktig enskild konsulentverksamhet som på uppdrag av kommunen fullgör skyldigheter enligt SoL.²³⁰

Om en verksamhet står under tillsyn av IVO innebär det att verksamheten omfattas av reglerna om dokumentation i 7 kap. 3 § SoL. Även Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS gäller i tillämpliga delar för sådana verksamheter.

Uppgifter av betydelse för uppdraget att ge stöd och handledning till familjehemmet dokumenteras i en akt som gäller familjehemmet. En familjehemsakt upprättas även hos socialtjänsten i den kommun som ingått avtalet med familjehemmet.

Om socialnämnden har beslutat om särskilda insatser till barnet eller den unge och anlitar den enskilda verksamheten för att även genomföra dessa insatser, ska genomförandet dokumenteras i en personakt för barnet eller den unge. Genomförandet av en sådan biståndsinsats, som ges utöver själva vården i familjehem eller jourhem, ska även dokumenteras i barnets akt hos socialnämnden i placeringskommunen.²³¹ Dokumentationsskyldigheten avser enbart det uppdrag verksamheten har.

Anteckningar och andra uppgifter i en akt som upprättas i en enskild verksamhet ska gallras två år efter att sista anteckningen gjordes i akten. Från denna bestämmelse finns vissa undantag.²³²

Vidare finns det i lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, SoLPuL, regler som anger när personuppgifter får behandlas inom socialtjänsten.²³³ I privat verksamhet får

²²⁸ Bestämmelserna om dokumentation i 11 kap. 5 § SoL gäller i tillämpliga delar även enskild verksamhet som står under tillsyn av IVO. Det framgår av 7 kap. 3 § SoL.

²²⁹ En konsulentverksamhet som är tillståndspliktig enligt 7 kap. 1 § 5 p SoL står under tillsyn av IVO, se 13 kap. 1 § andra stycket 1 p SoL.

²³⁰ Se 13 kap. 1 § andra stycket 3 p SoL.

²³¹ Se 11 kap. 5 § SoL och Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS.

²³² Se 7 kap. 3 och 3 a §§ SoL.

²³³ En enskild verksamhet, dvs en yrkesmässig verksamhet som bedrivs av en juridisk eller fysisk person med tillstånd av IVO enligt SoL eller LSS och sådan enskild verksamhet inom socialtjänsten som i övrigt bedrivs enligt avtal med kommunen, omfattas av bestämmelserna i SoLPuL och förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, SoLPuLF (Se Lundgren m.fl. [2019]; Nya sociallagarna med kommentarer i lydelsen den 1 januari 2019, s. 620 och 1 § SoLPuLF.

personuppgifter behandlas för dokumentation av sådan vård, behandling eller omsorg av enskilda som ges inom verksamheten.²³⁴

Läs mer

Mer om konsulentverksamhetens dokumentationsansvar finns i Socialstyrelsens handbok *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten* (2021)

Tystnadsplikt och anmälningsskyldighet

Enskilt bedrivna verksamheter omfattas inte av bestämmelserna om socialtjänstsekretess i 26 kap. 1 § OSL. Istället omfattas enskilda verksamheter och dess personal av bestämmelserna om tystnadsplikt i SoL. Det innebär att den som arbetar eller har arbetat inom en yrkesmässig enskild verksamhet med insatser enligt socialtjänstlagen inte obehörigen får lämna ut uppgifter om enskildas personliga förhållanden.²³⁵ Enligt förarbetena ska det vara en nära överensstämmelse mellan tystnadsplikten för det offentliga och tystnadsplikten för socialtjänstpersonal i enskild tjänst.²³⁶

De konsulenter som är knutna till den enskilda verksamheten omfattas även av anmälningsskyldigheten i 14 kap. 1 § SoL samt av bestämmelserna om rapporteringsskyldighet i 14 kap. 3 § SoL (lex Sarah). För den enskilda verksamheten gäller också bestämmelserna om lex Sarah i 14 kap. 3–7 §§ SoL.

²³⁴ 18 § förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten.

²³⁵ Se 15 kap. 1 § SoL.

²³⁶ Prop. 1980/81:28, om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen, s. 23 och s. 28 och prop. 1981/82:186, om ändring i sekretesslagen m.m., s. 26.

Jourhem

6 kap. 6 § tredje stycket SoL

Socialnämnden får inte placera ett barn i ett sådant enskilt hem som vid upprepade tillfällen tar emot barn för tillfällig vård och fostran (jourhem) om inte förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i det är utredda av socialnämnd.

2

Det som utmärker ett jourhem är att det är ett enskilt hem som *vid upprepade tillfällen* tar emot *olika barn* under en *begränsad vårdtid*. Jourhemmen är ofta kontrakterade av en eller flera kommuner för ett visst antal platser. Det förekommer även att privata konsulentverksamheter förmedlar platser i jourhem och ger dessa förstärkt stöd.

Ett enskilt hem som, efter beslut av socialnämnden, vid enstaka eller upprepade tillfällen tar hand om ett och samma barn är *inte* att anse som jourhem. En situation där exempelvis morföräldrar vid upprepade tillfällen vårdar ett eller några barnbarn medför alltså inte att morföräldrarnas hem ska betraktas som ett jourhem. Om ett hem däremot till exempel kontrakteras för att vid upprepade tillfällen ta emot för hemmet främmande barn ska det redan innan den första placeringen skett betraktas som ett jourhem och därför utredas.²³⁷

Läs mer om val av olika placeringsformer i kapitlet Val av vård – en individuell bedömning i Del 3.

Ett jourhem ska vara utrett av socialnämnd

Barn som placeras akut i ett jourhem befinner sig i en mycket utsatt situation och kan ha upplevt traumatiska händelser innan placeringen. För att säkerställa att hemmet kan tillgodose de krav som ställs på kvalitet och säkerhet finns ett lagstadgat krav på att hemmet ska vara utrett av en socialnämnd. Av förarbetena till bestämmelsen framgår att omfattningen av utredningsskyldigheten ska motsvara den som gäller för ett familjehem.²³⁸ *Se vidare kapitlet Utredning av familjehem och jourhem i Del 3.*

²³⁷ Prop. 2006/07:129 s. 61.

²³⁸ Prop. 2006/07:129 s. 61.

Vid utredning av ett jourhem gör socialnämnden en bedömning av hemmets allmänna förutsättningar att erbjuda barn vård som är trygg, säker, ändamålsenlig och präglad av kontinuitet.²³⁹ Av praktiska skäl kan inte ett jourhem utredas inför varje placering på motsvarande sätt som sker vid en placering i familjehem. Det ligger i sakens natur att det ofta rör sig om placering i akuta situationer, vilket innebär att jourhemmets allmänna lämplighet måste vara utredd i förväg.²⁴⁰ Socialtjänsten kan placera barn i ett jourhem som är utrett och befunnits lämpligt av en annan socialnämnd, t.ex. socialnämnden i den kommun där jourhemmet är beläget. Att hemmet på ett allmänt plan anses lämpligt att ta emot barn är dock inte detsamma som att det passar ett visst barn som kanske har särskilda behov. Inför varje placering är det nödvändigt att den placerande socialnämnden tar hänsyn till det enskilda barnets behov.²⁴¹ Utredningen måste därför kompletteras med en bedömning av om förutsättningarna i det tilltänkta jourhemmet svarar mot de behov som det aktuella barnet har.²⁴²

Vid beslut om placering i ett jourhem ska beslutsunderlaget även innehålla en aktuell familjehemsutredning.²⁴³ Kravet på att hemmet ska vara utrett och att utredningen ska vara aktuell gäller även när socialnämnden väljer att placera ett barn i ett jourhem som förmedlats av en privat konsulentverksamhet.

Information och samråd före beslut om vård

Reglerna om information och samråd med annan kommun i 6 kap. 6 a § SoL gäller även då socialtjänsten utreder ett jourhem i en annan kommun. Informations- och samrådsskyldigheten gäller dels i förhållande till den kommun där jourhemmet är beläget, dels i förhållande till den eller de kommuner som har barn placerade i det aktuella hemmet. Det primära syftet med bestämmelsen är att förbereda barnets skolgång m.m. Ett annat skäl för att informera och samråda är att den andra kommunen kan ha väsentlig information som kan behövas för att bedöma hemmets lämplighet.²⁴⁴ *Se vidare avsnittet Information och samråd före beslut i avsnittet Familjehem ovan.*

²³⁹ 4 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

²⁴⁰ Se SOU 2014:3, Boende utanför det egna hemmet – placeringsformer för barn och unga, s. 192.

²⁴¹ Prop. 2006/07:129 s. 61.

²⁴² 5 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

²⁴³ Se 5 kap. 1 § och 1 kap. 2 § SOSFS 2012:11.

²⁴⁴ Prop. 2012/13:10 s. 69 f.

Begränsad vårdtid

6 kap. 6 § fjärde stycket SoL

Om det inte finns särskilda skäl får ett barn vårdas i ett jourhem i högst två månader efter det att socialnämndens utredning enligt 11 kap. 2 § om ingripande till barnets skydd eller stöd avslutats.

2

Ett barn får inte vårdas i ett jourhem längre tid än två månader räknat från den tidpunkt då nämndens utredning avslutades, om det inte finns särskilda skäl. Bestämmelsen syftar till att komma tillrätta med alltför långa tillfälliga placeringar som innebär en oviss tillvaro för barnet. Ett barn som placeras akut i ett jourhem när utredningen inleds kan alltså i normalfallet vara kvar i hemmet under längst sex månader.²⁴⁵

Särskilda skäl för längre placeringstid i jourhem än två månader efter avslutad utredning kan vara att en rättslig process pågår eller att det inte gått att finna ett lämpligt familjehem eller annan lämplig placeringsform. Det kan också handla om att barnet kan komma att flytta hem inom en kortare tid, att det finns en tillgänglig familj som kan ta emot barnet vid en något senare tidpunkt eller att behovet av en placering aktualiserats i ett sent skede under utredningstiden. Beslutet om placeringen kan också ha fattats först när utredningen slutförts och i sådana fall kan två månader vara en alltför kort tid för att nämnden ska kunna finna en mer varaktig lösning. I förarbeten till bestämmelsen understryks att barnets bästa alltid ska vara avgörande i de bedömningar och beslut som görs.²⁴⁶ Socialnämnden är skyldig att dokumentera, t.ex. att, och varför, ett stadigvarande hem åt barnet inte kunnat ordnas inom den utsatta tiden.²⁴⁷ Något nytt beslut om placering i jourhemmet behöver dock inte fattas i de fall placeringen överskrider tidsfristen.²⁴⁸ Om placeringen överskrider sex månader ska socialnämnden överväga respektive ompröva vården beroende på om placeringen sker med stöd av SoL eller LVU.²⁴⁹

²⁴⁵ Se 11 kap. 2 § andra stycket SoL.

²⁴⁶ Prop. 2006/07:129 s. 62.

²⁴⁷ 11 kap. 5 § SoL och prop. 2006/07:129 s. 62.

²⁴⁸ Se prop. 2006/07:129 s. 63.

²⁴⁹ Se 6 kap. 8 § SoL och 13 § LVU.

Vårdplan och genomförandeplan kan behövas

Det finns inget krav i lagen på att det ska finnas en vårdplan respektive en genomförandeplan vid jourhemsplacering eller placering tillfälligt i annat enskilt hem. Omständigheterna i det enskilda fallet kan dock motivera såväl vårdplan som genomförandeplan. Om jourhemsplaceringen exempelvis görs i avvaktan på en placering i familjehem eller HVB krävs en vårdplan inför nämndens vårdbeslut. Det kan också finnas skäl att upprätta en genomförandeplan om den tillfälliga placeringen, utan att det var planerat, drar ut på tiden.

Privatplacering kräver medgivande från socialnämnden

Socialnämnden kan genom en så kallad privatplacering medverka till att ett barn får bo stadigvarande hos en annan familj, utan att det är fråga om en placering i familjehem. Privatplacering är ingen placeringsform, utan en överenskommelse mellan vårdnadshavaren och det aktuella hemmet.

Ett barn får inte utan socialnämndens medgivande eller beslut om vård tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden om honom eller henne.²⁵⁰

Krav på medgivande för så kallade privatplaceringar gäller barn upp till 18 års ålder. Medgivande krävs inte när barnet flyttar till en förälder som inte är vårdnadshavare eller till någon annan som har vårdnaden om barnet. Medgivande är inte heller nödvändigt när det gäller ungdomar i de övre åldersskikten som lämnar föräldrahemmet för att bo hos andra, t.ex. studera på annan ort, eftersom det i de fallen ofta inte är fråga om att barnen får stadigvarande vård och fostran i det nya hemmet.²⁵¹

Den officiella statistiken över socialtjänstens insatser för barn och unga innehåller inga uppgifter om beslut som gäller medgivande enligt 6 kap. 6 § SoL. Det finns därför inte någon nationell bild av antalet privatplacerade barn. Det är nämnden i vårdnadshavarens hemkommun som prövar frågan om medgivande.²⁵² I de fall föräldrarna

²⁵⁰ 6 kap. 6 § första stycket SoL.

²⁵¹ Prop. 1979/80:1 s. 538.

²⁵² 6 kap. 9 § SoL.

har gemensam vårdnad och bor i olika kommuner torde båda kommunerna vara behöriga att besluta om medgivande. Avslag på ansökan om medgivande att i sitt hem ta emot ett visst barn kan överklagas till förvaltningsrätten.²⁵³

Kännedom om barnet behövs

En privatplacering är en överenskommelse mellan vårdnadshavaren och det aktuella hemmet. En sådan överenskommelse förutsätter att socialnämnden har lämnat medgivande enligt 6 kap. 6 § SoL. Vid en privatplacering bedöms barnet inte ha något vårdbehov och ekonomisk ersättning till hemmet utgår inte från nämndens sida.

Nämnden behöver skaffa sig viss kännedom om barnet, dess behov samt skälet till den privata placeringen. Det kan nämligen inte uteslutas att barnets situation är sådan att en familjehemsplacering är motiverad. Om det i samband med medgivandeutredningen framkommer uppgifter som visar att barnet kan vara i behov av stöd eller skydd från socialtjänsten ska en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL inledas.²⁵⁴

Medgivandeutredning

6 kap. 6 § andra stycket SoL

Socialnämnden får inte lämna medgivande eller fatta beslut om vård utan att förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet är utredda av socialnämnd.

6 kap. 6 a § SoL

Om socialnämndens prövning gäller ett barn och medgivande eller beslut om vård enligt 6 § och avser ett tilltänkt enskilt hem i en annan kommun, ska nämnden informera och samråda med den kommunen innan den fattar sitt beslut. Om det finns någon i det enskilda hemmet som vistas där efter beslut av en annan kommun, ska nämnden infor mera och samråda även med den kommunen.

²⁵³ 16 kap. 3 § SoL.

²⁵⁴ Prop. 2012/13:10 s. 86.

För att ett medgivande av en privatplacering ska kunna lämnas måste förhållandena i hemmet vara utredda av socialnämnd.²⁵⁵ En utredning avseende hemmets lämplighet och förutsättningar att ta hand om barnet genomförs efter ansökan från den/de personer som ska ta hand om barnet. Hur omfattande utredningen behöver vara är beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. När det gäller utredningens innehåll kan vägledning hämtas från de föreskrifter och allmänna råd som tagits fram för utredning av familjehem och jourhem.²⁵⁶ *Se vidare kapitlet Utredning av familjehem och jourhem i Del 3.*

Nämnden är även skyldig att informera och samråda med den kommun där hemmet är beläget. Om det finns andra placerade barn i hemmet gäller informations- och samrådsskyldigheten även gentemot den kommun som placerat barnet eller lämnat medgivande. *Se vidare avsnittet Information och samråd före beslut i avsnittet Familjehem ovan.*

Socialnämnden har fortsatt ansvar

Den socialnämnd som har beslutat om medgivande ska även uppfylla ansvaret enligt 6 kap. 7 § SoL.²⁵⁷ Det betyder att nämnden ska medverka till att barnet får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden, verka för att barnet får lämplig utbildning och den hälso- och sjukvård det behöver samt lämna vårdnadshavarna och föräldrarna råd, stöd och annan hjälp som de behöver. Socialnämnden har ingen skyldighet att lämna dem som vårdar ett privatplacerat barn råd, stöd och annan hjälp. Däremot kan kommunen göra det i förebyggande syfte när kommunen finner att det är lämpligt.²⁵⁸

De privatplacerade barnen omfattas inte av socialnämndens skyldighet att noga följa vården genom bl.a. personliga besök och samtal enligt 6 kap. 7 b § SoL. De omfattas inte heller av bestämmelserna i 6 kap. 8 b § SoL, dvs. socialnämndens skyldighet att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § FB. Privatplaceringarna omfattas däremot av bestämmelsen i 6 kap. 8 § SoL, dvs. socialnämndens skyldighet att minst en gång var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs. Även bestämmelsen om flyttningsförbud i 24 § LVU omfattar privatplace-

²⁵⁵ 6 kap. 6 § andra stycket SoL.

²⁵⁶ Se SOSFS 2012:11.

²⁵⁷ 6 kap. 9 § andra stycket SoL.

²⁵⁸ Prop. 2012/13:10 s. 87.

rade barn. Socialnämnden är dock inte skyldig att alltid särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud, enligt 6 kap. 8 a § SoL eller 13 b § LVU, inför att en privatplacering ska upphöra. Eftersom en privatplacering är en överenskommelse mellan vårdnadshavaren och den som tar emot barnet i sitt hem fattar socialnämnden inte något beslut om vård vid en privatplacering. Då krävs inte heller någon begäran om att vården ska upphöra när en privatplacering avslutas.²⁵⁹ Ansökan om flyttningsförbud görs av den socialnämnd som har lämnat medgivandet.²⁶⁰ *Läs mer i kapitlet Flyttningsförbud i Del 5.*

Dokumentation och gallring

Handlingar som kommit in eller upprättats i samband med att ett barn har privatplacerats är undantagna från gallringsreglerna.²⁶¹

Den utredning som görs som underlag för beslut om medgivande förvaras i hemmets personakt. Uppgifter om ett sådant enskilt hem omfattas av socialtjänstsekretess.

²⁵⁹ Jfr 6 kap. 8 a § SoL.

²⁶⁰ 25 § LVU.

²⁶¹ Se 12 kap. 2 § tredje punkten SoL.

Placering i HVB

3 kap. 1 § första stycket SoF

Med hem för vård eller boende avses ett hem inom socialtjänsten som tar emot enskilda för vård eller behandling i förening med ett boende. Om ett sådant hem drivs av ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ krävs dessutom att verksamheten bedrivs yrkesmässigt.

Begreppet Hem för vård eller boende (HVB) är beteckningen för en rad olika slags institutioner som arbetar på uppdrag av socialtjänsten. De varierar med avseende på driftsform, målgrupp, arbetsmetoder och rättsliga ramar. En skiljelinje går mellan de särskilda ungdomshemmen som SiS ansvarar för och övriga HVB, även om också de särskilda ungdomshemmen betecknas som HVB. Majoriteten av de ungdomar som placeras i de särskilda ungdomshemmen är placerade med stöd av 3 § LVU, dvs. på grund av eget beteende, men även barn och unga som vårdas frivilligt eller med stöd av 2 § LVU kan placeras i ett särskilt ungdomshem. Personalen vid dessa hem har under vissa förutsättningar rätt att använda tvångsåtgärder, så kallade särskilda befogenheter.

Det finns få regler som specifikt gäller socialnämndens ansvar och uppgifter vid placeringar i HVB. Flertalet regler om institutionsvård inom socialtjänstens område rör det inre arbetet vid HVB och gäller oavsett om placeringen avser en vuxen eller ett barn.

Läs mer om val av olika placeringsformer i kapitlet Val av vård – en individuell bedömning i Del 3.

Socialnämnden har det sammanhållande ansvaret

3 kap. 4 § SoF

Verksamheten skall bedrivas i fortlöpande samarbete med den socialnämnd som har det sammanhållande ansvaret för att den enskilde får det stöd och den hjälp som han eller hon behöver.

Vid en placering i HVB krävs ett nära samarbete mellan socialtjänsten och hemmet för vård eller boende för att uppnå ett gott resultat. Samarbetet underlättas av att parterna har kunskap om varandras förutsättningar. Socialtjänsten behöver även ha kunskap om HVB för att kunna bevaka barnets eller den unges intressen och rättigheter under placeringen. Socialtjänsten har ett sammanhållande ansvar för att barnet eller den unge får adekvat vård.

Det är viktigt att socialnämnden, i den mån det inte finns hinder enligt bestämmelser om sekretess och tystnadsplikt, blir uppmärksam på om det i verksamheten framkommer att barnets eller den unges behov förändras. Den som bedriver verksamhet i form av HVB ska även informera nämnden om andra faktiska omständigheter och förhållanden som har betydelse för vården av barnet eller den unge.²⁶² Om barnets eller den unges behov förändras kan det t.ex. innebära att socialnämnden behöver inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL. Det skulle kunna vara så att barnet eller den unge behöver ytterligare insatser under placeringen i HVB i form av öppenvårdsinsatser från socialtjänsten eller insatser från hälso- och sjukvården. Särskilt vid placering av barn och unga med beteendeproblem är det viktigt att se hur vården på ett HVB kan kombineras med öppenvårdsinsatser för att bidra till kontinuitet i barnets eller den unges livssituation. Det skulle även kunna vara så att barnet eller den unge har behov av en annan form av placering.

Socialtjänsten har också ett särskilt ansvar för att värna kontinuitet i vården från förberedelser till utslussning och eftervård. Verksamheten ska därför informera socialnämnden om hur barnet eller den unge kan förberedas för tiden efter att placeringen har avslutats.²⁶³

Vårdtiden i HVB förutsätts vara relativt begränsad och siktet behöver därför redan från början vara inställt på tiden därefter.

²⁶² 4 kap. 2 § HSLF-FS 2016:55.

²⁶³ Se 4 kap. 2 § tredje punkten HSLF-FS 2016:55.

Tillstånd krävs för enskilda HVB

HVB i enskild regi får inte bedrivas utan tillstånd av IVO.²⁶⁴ Vilka krav som ställs för att få tillstånd anges i SoL.²⁶⁵ Vilka uppgifter en ansökan om tillstånd ska innehålla framgår av SoF.²⁶⁶

Kommuner och regioner som driver HVB ska anmäla verksamheten till IVO innan den påbörjas.²⁶⁷ Att det inte krävs tillstånd för kommun och region att driva HVB beror på att dessa huvudmän förutsätts vara väl förtrogna med de krav som ställs på verksamheten.²⁶⁸

Inskrivning vid HVB

Vid inskrivning i HVB (ej SiS särskilda ungdomshem) är huvudregeln att föreståndaren beslutar om inskrivning. Vid inskrivningsbeslutet ska föreståndaren särskilt kontrollera att hemmet är lämpligt med hänsyn till den enskildes behov, ålder, utveckling, utbildning och personliga förhållanden i övrigt.²⁶⁹

Om socialnämnden ansöker om inskrivning vid HVB (även SiS särskilda ungdomshem) ska nämnden foga sin utredning i ärendet till ansökan.²⁷⁰ Vid omhändertagande eller vård med stöd av LVU ska även en kopia av eller annan underrättelse om det verkställbara beslutet fogas till ansökan.²⁷¹ *Se vidare kapitlet Förberedelser inför en placering i Del 3.*

Personalens kompetens

En föreståndare vid ett HVB ska ha den sammantagna kompetens som behövs för att kunna leda, utveckla och följa upp verksamheten. Föreståndaren ska ha en högskoleutbildning som är relevant för den verksamhet som bedrivs vid hemmet, erfarenhet av liknande verksamhet, och personlig lämplighet.²⁷²

²⁶⁴ 7 kap. 1 § första stycket 1 SoL.

²⁶⁵ Se 7 kap. 2 § SoL.

²⁶⁶ Se 4 kap. 1 § SoF.

²⁶⁷ 7 kap. 1 § andra stycket SoL.

²⁶⁸ Prop. 2006/07:129 s. 64.

²⁶⁹ 3 kap. 11 § SoF och 3 kap. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:55) om hem för vård eller boende.

²⁷⁰ 3 kap. 12 § SoF.

²⁷¹ 3 kap. 13 § SoF.

²⁷² Se 3 kap. 5 § SoF och 5 kap. 1 § HSLF-FS 2016:55.

När det gäller övrig personal, alltså den personal som inte är föreståndare, ska det vid varje HVB finnas sådan personal som i övrigt behövs för en ändamålsenlig verksamhet.²⁷³ Den övriga personalen vid HVB ska ha den utbildning, den erfarenhet och den personliga lämplighet som behövs för att kunna utföra sina arbetsuppgifter.

Personal som ger behandling enligt en viss metod ska även ha en relevant utbildning för den. Personalens sammantagna kompetens vad gäller utbildning och erfarenhet ska ge förutsättningar för att möta de behov av vård som målgruppen har, och säkerställa en trygg och säker vård.²⁷⁴ I Socialstyrelsens allmänna råd anges att personalen bör ha minst en två-årig eftergymnasial utbildning. Flertalet bör ha en utbildning med inriktning mot socialt arbete, socialpedagogik eller beteendevetenskap.²⁷⁵

Registerkontroll av personalen är obligatorisk

Ett HVB som tar emot barn får inte anställa någon utan att kontroll har gjorts i Rikspolisstyrelsens misstanke- och belastningsregister.²⁷⁶ Det framgår av 1 § lagen (2007:171) om registerkontroll av personal vid vissa boenden som tar emot barn. Kravet gäller oavsett vem som är huvudman och även de hem som tar emot föräldrar och barn tillsammans.

Kravet på registerkontroll gäller alla som erbjuds anställning, både tillsvidareanställda och personer med begränsad anställning. Registerkontroll ska göras även av den som ska utföra en arbetsuppgift med anknytning till hemmets verksamhet, om det inte bara är tillfälligt. Det kan exempelvis vara någon som har sin anställning hos ett bemanningsföretag som anlitas av hemmet, en person som gör praktik i verksamheten, en person som fortlöpande ska utföra vaktmästarssysslor vid ett HVB eller en läkare eller psykolog som anlitas för att regelbundet delta i den vård eller behandling som verksamheten bedriver. Också den som, utan att det är fråga om anställning, erbjuds att arbeta vid ett HVB som tar emot barn under förhållanden som

²⁷³ 3 kap. 5 § SoF.

²⁷⁴ 5 kap. 2 § HSLF-FS 2016:55.

²⁷⁵ AR till 5 kap. 2 § HSLF-FS 2016:55.

²⁷⁶ Registren förs enligt lagen (1998:620) om belastningsregister och lagen (1998:621) om misstankeregister.

liknar dem som förekommer i ett anställningsförhållande vid hemmet, omfattas av den obligatoriska registerkontrollen. Vidare kan registerkontroll bli aktuell beträffande den som ett HVB avser att anlita som uppdragstagare. Registerkontroll kan bli aktuell även avseende personer som ska vistas på hemmen för att fullgöra någon form av utbildningspraktik, arbetspraktik eller motsvarande.²⁷⁷

Det är inte förbjudet att anställa någon som har en anteckning i något av registren om arbetsgivaren bedömer att personen kan anställas. Vid lagens tillkomst förutsattes dock, enligt förarbetena, att berörda arbetsgivare kommer att vara mycket försiktiga när det gäller att anställa personer som har någon registeranteckning och att rekryteringen generellt sker med stor medvetenhet och noggrannhet.²⁷⁸

Vårdens innehåll

3 kap. 3 § SoF

Verksamheten vid hem för vård eller boende och stödboenden ska bygga på förtroende för och samarbete med den enskilde och utformas så att vistelsen i hemmet eller boendet upplevs som meningsfull. Den enskildes integritet ska respekteras. De insatser som görs ska anpassas till den enskildes individuella behov och förutsättningar.

Vården vid ett HVB ska vara anpassad till den enskildes behov och förutsättningar. Den ska också upplevas som meningsfull och bygga på förtroende och samarbete med den enskilde. Vidare ska den enskildes integritet respekteras.

Det saknas forskningsstudier som kan ge en heltäckande bild av vilka insatser som ges inom HVB-vården, liksom om vad de innebär, hur de uppfattas av berörda barn och vad de har för eventuella effekter på kort och lång sikt. Boendet med den omgivande kamratgruppen kan vara både på gott och ont. Det finns också risk för negativ påverkan när ungdomar med beteendeproblem placeras tillsammans med yngre barn. Personalens stora betydelse för vårdens utformning och hur den uppfattas av de unga har visats i flera utländska studier. Personalen och de individer som ingår i personalgruppen utgör till stora

²⁷⁷ Proposition 2006/07:37, Registerkontroll av personal vid sådana hem för vård eller boende som tar emot barn, s. 26.

²⁷⁸ Prop. 2006/07:37 s. 22.

delar vården vid en institution. Skola och hälsa är exempel på områden som med stöd i forskning kan pekas ut som betydelsefulla för om barn ska fara väl i institutionsmiljöer.²⁷⁹

Skolgång för barn och unga i HVB

Barn och unga som är placerade i HVB är i regel inte folkbokförda i den kommun där de vistas.²⁸⁰ För dessa gäller att hemkommunen har det övergripande ansvaret och svarar för kostnaderna, men att barnen får sin utbildning vid en närbelägen skola. Vanligtvis går barnen i ordinarie skola på orten, kommunal eller fristående. Det finns också HVB som driver egen fristående skola. Se vad som gäller vid de särskilda ungdomshemmen i det följande.

Läs mer

SAMS är ett stöd för socialtjänstens och skolans samverkan för att placerade barn och unga ska få en kontinuerlig skolgång, när placeringen medför ett skolbyte. SAMS är framtaget av Socialstyrelsen, Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM). SAMS finns på socialstyrelsen.se

Barn och unga som inte är skolpliktiga

För de flesta elever så upphör skolplikten efter att eleven avslutat årskurs 9. Om en elev inte har gått ut den högsta årskursen när skolplikten annars skulle ha upphört så ska skolplikten förlängas med ett år. Skolplikten fortsätter dock inte efter att eleven har fyllt 18 år.²⁸¹

Placerade barn och unga som inte är skolpliktiga ska erbjudas den utbildning på gymnasial nivå som de är i behov av och har rätt till på motsvarande sätt som andra barn och unga.²⁸²

Barn och unga som inte längre är skolpliktiga bör vid behov ges möjlighet till kompletterande undervisning och lämplig yrkesutbildning. I varje fall bör de ges möjlighet till sådan arbetsträning eller annan grundläggande yrkesträning som underlättar för dem att få anställning eller fortsatt yrkesutbildning.²⁸³

²⁷⁹ Sallnäs M (2012) s. 190 ff.

²⁸⁰ Se 9 § folkbokföringslagen.

²⁸¹ 7 kap. 12 och 13 §§ skollagen.

²⁸² Se 15 kap. skollagen.

²⁸³ 3 kap. 7 § SoF.

Hälso- och sjukvård vid placering i HVB

Barn och unga på HVB kan ha både allmänna och särskilda behov av hälso- och sjukvård. Placerade barn och unga behöver som andra barn och unga vaccinationer och olika typer av hälsokontroller samt stöd när det gäller frågor som rör motion, kost, sömn o. dyl. som påverkar hälsan. De kan också ha särskilda behov på grund av något sjukdomstillstånd och vara i behov av läkemedelsbehandling eller rehabilitering som hälso- och sjukvården ansvarar för eller har bedömt som egenvård. Det är inte minst viktigt att uppmärksamma behov av hälso- och sjukvårdsinsatser på grund av psykisk ohälsa eller psykisk funktionsnedsättning hos barnet eller den unge.

Läs mer

HälsoSAMS är ett stöd för socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och tandvårdens samverkan gällande placerade barn och ungas hälsa. HälsoSAMS finns på socialstyrelsen.se

Hälsoundersökning i anslutning till att vården inleds

Regionen ska, på initiativ av socialnämnden, erbjuda en hälsoundersökning i anslutning till att vård utanför det egna hemmet av ett barn eller en ung person i åldern 18–20 år inleds.²⁸⁴ Om det inte är obehövt ska socialnämnden underrätta regionen när barn eller unga ska erbjudas en sådan hälsoundersökning.²⁸⁵ Den medicinska bedömningen, som hälsoundersökningen ska leda fram till, kan användas både för socialnämndens planering av vården och för hälso- och sjukvårdens fortsatta kontakter med barnet.²⁸⁶ *Läs mer om hälsoundersökningar i avsnittet Förberedelser inför placeringen i Del 3.*

HVB kan vara vårdgivare

En huvudman för ett HVB kan bedriva hälso- och sjukvård i samma lokaler som HVB-verksamheten förutsatt att det finns anställd legitimerad personal som utför arbetsuppgifter som tillhör yrkesutövningen. Huvudmannen är då en vårdgivare och ansvarar för att följa bestämmelserna i bland annat HSL, patientsäkerhetslagen (2010:659), PSL, och patientdatalagen (2008:355), PDL. En huvudman som bedri-

²⁸⁴ 1 § lagen om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

²⁸⁵ 11 kap. 3 a § SoL.

²⁸⁶ Prop. 2016/17:59 s. 33 f.

ver ett HVB och som även är vårdgivare har möjlighet att arbeta med en integrerad vård som kombinerar insatser från socialtjänsten och hälso- och sjukvården.

Det vanligaste är dock att hälso- och sjukvård inte bedrivs integrerat i HVB-verksamheten och att regionen således har ansvaret för hälso- och sjukvårdsinsatser till barn och unga i HVB. I vissa fall finns legitimerad personal knuten till verksamheten på konsultbasis. Det kan vara en sjuksköterska, psykolog eller läkare som utför hälso- och sjukvårdsinsatser utifrån sitt eget ansvar som legitimerad yrkesutövare.

Tydlighet är viktigt vid integrerad vård

För barn och unga med sammansatta vårdbehov kan det vara positivt med former av integrerad vård, där den sociala vården och viss hälso- och sjukvård kan bedrivas på samma ställe. Vid olika former av integrerad vård är det angeläget att det är tydligt för alla berörda parter vad som gäller för dem. Det handlar om såväl patientsäkerhet som barns och ungas möjligheter att kunna skilja den vård som bedrivs med tvång enligt LVU från frivillig hälso- och sjukvård.²⁸⁷

Samverkan med hälso- och sjukvården

Socialnämnden behöver ha en väl fungerande samverkan med hälso- och sjukvården vid uppdrag till HVB som erbjuder någon form av integrerad vård eftersom det inte ingår i socialtjänstens uppdrag att upphandla eller finansiera hälso- och sjukvård.

En huvudman som bedriver HVB och har integrerat hälso- och sjukvårdsinsatser i verksamheten, behöver i regel också tillgång till andra hälso- och sjukvårdsinsatser för de barn och unga som vårdas i hemmet för vård eller boende. Det kan gälla specialiserad vård för psykiska eller somatiska behov.

Övriga HVB behöver också kunna arbeta med placerade barns och ungas hälsa och ha en ordnad samverkan med hälso- och sjukvården. God tillgång till hälso- och sjukvård efter behov är avgörande för att de samlade vård- och stödbehoven också hos barn och unga i dessa HVB ska kunna upptäckas och tillgodoses.²⁸⁸

²⁸⁷ Socialstyrelsen (2019), Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov.

²⁸⁸ Socialstyrelsen (2019), Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov.

Egenvård

Vilka åtgärder som kan utföras som egenvård är beroende på omständigheterna i varje enskilt fall. Det är den behandlande legitimerade hälso- och sjukvårdspersonalen som ska bedöma om en hälso- och sjukvårdsåtgärd kan utföras som egenvård, det vill säga att åtgärden kan utföras av patienten själv eller med hjälp av någon annan.²⁸⁹ *Läs mer om information till den som bedömt att läkemedelsbehandling kan utföras som egenvård i kapitlet Förberedelser inför en placering i Del 3.*

Hemregionen har kostnadsansvaret

Som tidigare har nämnts är barn och unga som vårdas på HVB vanligtvis inte folkbokförda i den kommun där de vistas, såvida inte hemmet för vård eller boende är beläget i den egna kommunen.

För så kallad utomlänsvård finns ett riksavtal om vad som gäller när en person får vård utanför sin hemregion. Avtalet innehåller bland annat bestämmelser om vård av patienter som vistas inom vårdregionen till följd av vård som ges med stöd av vissa uppräknade lagar, bland annat LVU och SoL. Dessa villkor innebär i korthet en skyldighet för vårdregionen, dvs. den region där patienten befinner sig, att erbjuda såväl omedelbar som icke omedelbar vård. Patienten ska alltså inte skickas hem för vård till sin hemregion och vårdregionen behöver inte ta någon kontakt med hemregionen när patienten vårdas. Det är vårdregionen som i dessa fall bedömer patientens behov av vård och hemregionen har att acceptera denna bedömning. I sådana fall gäller också vårdregionens remissregler inom öppenvården. Patientens hemregion har betalningsansvaret och ska ersätta vårdregionen för dess kostnader i enlighet med riksavtalet.²⁹⁰

Tvång och begränsningar förutsätter lagstöd

Socialnämnden ansvarar för att barn och unga i HVB får god vård medan personalen vid HVB har det dagliga ansvaret för tillsyn, omsorg och behandling. Nämndens ansvar att noga följa vården innebär bl.a. att socialsekreteraren behöver vara lyhörd för hur barnets eller

²⁸⁹ 2–4 §§ lagen (2022:1250) om egenvård.

²⁹⁰ Se SKL, Riksavtal för utomlänsvård med kommentarer, med giltighet fr.o.m. den 1 januari 2015, s. 15.

den unges rättigheter tillgodoses och att kränkningar eller otillåtna regler inte förekommer.

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.²⁹¹

Ett barn som vistas i ett HVB med stöd av SoL gör detta med vårdnadshavarens samtycke. Det innebär att personalen ansvarar för den tillsyn av barnet som normalt sett ingår i vårdnadshavarens ansvar enligt FB.

Vid vård enligt LVU ska socialnämnden, eller den åt vilken nämnden uppdragit vården, ha uppsikt över barnet eller den unge och, i den utsträckning det behövs för att genomföra vården, bestämma om barnets eller den unges personliga förhållanden.²⁹² På samma sätt som en vårdnadshavare kan institutionspersonalen i vissa situationer behöva ingripa för att barnet inte ska skada sig själv eller någon annan och vidta åtgärder för att förhindra att barnet rymmer.²⁹³ Samtidigt som vårdnadshavaren, eller den som är i dess ställe, har tillsynsskyldighet har barn med stigande ålder rätt till ett allt starkare integritetsskydd.²⁹⁴

Vilka åtgärder som HVB-personal får vidta i syfte att sätta gränser för barn och unga har inte närmare klargjorts i lagstiftningen. JO har uttalat att ett HVB inte torde ha rätt att vidta åtgärder gentemot ett barn som inte barnets vårdnadshavare skulle kunna vidta i en motsvarande situation.²⁹⁵

Även om en åtgärd bedöms vara tillåten behöver den också vara proportionell i förhållande till situationen för att vidtas. Vilken skydds- och begränsningsåtgärd som kan vidtas måste avgöras i varje enskilt fall efter en behovs- och proportionalitetsbedömning.²⁹⁶

Varken offentliga eller enskilda HVB har möjlighet att vidta tvångsåtgärder eller göra inskränkningar i grundlagsskyddade fri- och rättigheter utan stöd av lag. Det gäller oavsett om den unge placerats enligt SoL eller LVU. Bestämmelser i LVU ger enbart SiS särskilda ungdomshem möjlighet att i vissa fall genomföra sådana åtgärder. *Se nedan angående de särskilda befogenheter som SiS har.*

²⁹¹ Se 6 kap. 1 § FB.

²⁹² Se 11 § fjärde stycket LVU.

²⁹³ Prop. 1979/80:1 s. 596 f.

²⁹⁴ Prop. 1981/82:168 s. 59.

²⁹⁵ JO 2007/08 s. 297.

²⁹⁶ SOU 2015:71, Barns och ungas rätt vid tvångsvård - Förslag till ny LVU s. 709 och 713.

Samtycke till skydds- och begränsningsåtgärder

För att vidta individuella skydds- och begränsningsåtgärder behövs som regel samtycke. Med samtycke menas att barnet, hens vårdnadshavare, den unge eller i vissa fall socialnämnden godkänner att en sådan åtgärd vidtas. Ett samtycke kan aldrig vara generellt för hela vårdtiden utan måste prövas individuellt vid varje tillfälle,²⁹⁷ till exempel vid varje drogtest eller varje rumsvisitation. Ett samtycke kan när som helst återkallas.²⁹⁸ Ett samtycke måste också vara reellt, vilket innebär att det inte får ha lämnats av barnet eller den unge för att hen känt sig pressad till det, exempelvis genom underförstådda påtryckningar av olika slag.²⁹⁹ Om socialnämnden eller personal vid ett HVB kräver att barnet eller den unge samtycker till åtgärder såsom urinprov eller kroppsvisitation för att få bo kvar på hemmet finns alltså risk för att samtycket inte är reellt. Det är därför viktigt att socialnämnden inte formulerar uppdrag eller vårdplan på ett sätt som innebär att vården på HVB villkoras med krav på samtycke till skydds- och begränsningsåtgärder.

Läs mer

Mer om skydds- och begränsningsåtgärder på HVB finns i Socialstyrelsens kunskapsstöd Omsorg, gränssättning och våldsförebyggande arbete – kunskapsstöd för personal på HVB för barn och unga (2019)

Besökstider och besöksrestriktioner

Barn och unga som vårdas med stöd av LVU

När det gäller barn och unga som vårdas med stöd av LVU får huvudmannen för ett HVB (även SiS) besluta om *allmänna besökstider*. Besökstiderna ska bestämmas så att de ger tillfredsställande möjligheter till besök utan att inkräkta på vården. Om det med hänsyn till omständigheterna är lämpligt att besök tillåts även under andra tider

²⁹⁷ Se t.ex. JO 2010/11 s. 509.

²⁹⁸ Se t.ex. SOU 1988:7 Frihet från ansvar, om legalitetsprincipen och allmänna grunder för ansvarsfrihet s. 120.

²⁹⁹ JO 2003/04 s. 72 och JO 2010/11 s. 509.

än de allmänna besökstiderna, ska huvudmannen för HVB-verksamheten besluta om *utvidgade besökstider* beträffande ett eller flera placerade barn eller unga.³⁰⁰

Om det med hänsyn till vårdens bedrivande, risken för överförande av smitta eller skyddet av enskilda placerade barn eller ungas personliga integritet är nödvändigt med inskränkningar av de allmänna eller utvidgade besökstiderna, får huvudmannen för HVB-verksamheten i särskilda fall besluta om *besöksrestriktioner*. Ett sådant beslut kan vara generellt eller avse besök av en viss eller vissa personer.³⁰¹

En huvudman för ett HVB kan aldrig besluta om besöksrestriktioner för ett barns vårdnadshavare eller förälder med umgängesrätt.³⁰² Det är bara socialnämnden som kan fatta beslut om hur barnets umgänge med vårdnadshavare ska utövas.³⁰³ *Se avsnittet Umgängesbegränsning enligt LVU i Del 3.*

Utöver beslut om besökstider och besöksrestriktioner har SiS befogenhet att besluta om inskränkningar av barnets eller den unges rätt att ta emot besök om det kan äventyra vården eller ordningen vid det särskilda ungdomshemmet.³⁰⁴

Barn och unga som vårdas med stöd av SoL

För barn och unga som placerats enligt SoL finns inte samma möjligheter att inskränka besök. Det kan dock vara möjligt att, utifrån personalens bestämmanderätt och omsorgsansvar, exempelvis hävda att ett barn inte får ha kompisar på besök efter en viss tid för att värna barnets behov av sömn och möjlighet att klara av skolan. Med utgångspunkt i individuella bedömningar av varje enskilt barns behov kan det också vara möjligt att vidta åtgärder för att hindra obehöriga att ta sig in i hemmet.³⁰⁵

Förbud mot innehav av berusningsmedel

Föreståndaren vid ett kommunalt eller enskilt HVB får besluta att de som vårdas där inte får inneha

³⁰⁰ Se 2 § lagen (1996:981) om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård.

³⁰¹ 3 § lagen om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård.

³⁰² 4 § första punkten lagen om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård.

³⁰³ Se 14 § LVU.

³⁰⁴ Se 15 a § LVU.

³⁰⁵ Socialstyrelsen (2019), Omsorg, gränssättning och våldsförebyggande arbete på HVB.

- alkoholhaltiga drycker,
- andra berusningsmedel,
- injektionssprutor, kanyler eller andra föremål som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattningsmedel med narkotika, eller
- någon annan egendom som kan skada den som vårdas eller någon annan eller äventyra säkerheten vid hemmet.³⁰⁶

Om föreståndaren fattar ett beslut om förbud mot innehav så gäller förbudet samtliga som vårdas vid hemmet, alltså oavsett om de vistas där frivilligt med stöd av SoL eller på annat sätt eller vårdas med tvång enligt LVU.³⁰⁷

Förbudet innebär inte en rätt att utföra visitationer

I förarbetena angavs att det skulle vara ett allt för långtgående ingrepp i den personliga integriteten för dem som vårdas på ett HVB att införa en befogenhet att eftersöka sådant som är förbjudet enligt lagen, exempelvis genom kroppsvisitation, ytlig kroppsbesiktning eller rumsvisitation. Inte minst då vården i många fall sker med samtycke. Enligt regeringens mening fanns det därför inte tillräckligt starka skäl för att i dessa delar ge personalen på HVB befogenheter liknande dem som SiS har för att eftersöka droger och farliga föremål på de särskilda ungdomshemmen. Uppstår, trots förbudet, problem med droger eller annat på ett HVB och det inte går att lösa inom verksamheten kan, beroende på situation, polis behöva tillkallas eller annan vårdform behöva övervägas.³⁰⁸

Ordningsregler

Vid HVB (även SiS) ska det finnas ordningsregler för de dagliga rutinerna på hemmet. Ordningsreglerna ska syfta till att skapa trygghet och säkerhet för alla som vistas där och gälla generellt för de som bor och arbetar på hemmet. De boende ska få medverka när ordningsregler utarbetas och reglerna ska följas upp regelbundet. Ordningsreglerna ska vara tillgängliga och välkända för både boende och personal.³⁰⁹

³⁰⁶ 2 § lagen (2018:649) om förbud mot innehav av berusningsmedel m.m. vid hem för vård eller boende.

³⁰⁷ Se prop. 2017/18:169 s. 105.

³⁰⁸ Se prop. 2017/18:169 s. 95.

³⁰⁹ 3 kap. 5 a SoF.

Utskrivning från HVB

När barnet eller den unge inte längre är i behov av vård i hemmet för vård eller boende ska barnet eller den unge skrivas ut.³¹⁰ Utskrivning ska också ske om det är fråga om en frivillig insats enligt SoL och barnet eller den unge (om hen fyllt 15 år) eller barnets vårdnadshavare begär att vården ska upphöra, eftersom det då inte längre finns något samtycke till vården.³¹¹

Om barnet eller den unge vårdas enligt LVU får hen inte skrivas ut om inte socialnämnden begärt eller medgett utskrivning.³¹²

Det kan även hända att ett barn eller en ung person omöjliggör eller allvarligt försvårar meningsfulla vård- eller hjälpinsatser för sig eller andra som vistas på HVB. Om så sker ska föreståndaren snarast underrätta socialnämnden om detta. Så ska även ske om barnet eller den unge behöver annan vård än den HVB kan erbjuda.³¹³

IVO bedriver tillsyn av HVB

IVO utövar tillsyn över socialtjänsten och verksamheten vid stödboenden och HVB, inklusive de särskilda ungdomshemmen.³¹⁴

Tillsyn innebär ”granskning av att den verksamhet som avses i 1 § uppfyller krav och mål enligt lagar och andra föreskrifter samt beslut som har meddelats med stöd av sådana föreskrifter”.³¹⁵

IVO:s tillsyn är i huvudsak riskbaserad. Det innebär att IVO utifrån en riskanalys prioriterar ett antal riskområden som de arbetar särskilt med i nationella tillsynsinsatser under en viss period.

Tillsynen över stödboenden och HVB som tar emot barn eller unga ska omfatta regelbundna inspektioner. Inspektionerna ska göras minst en gång per år. I anslutning till en inspektion ska IVO samtala med de barn och unga som samtycker till det.³¹⁶

³¹⁰ 3 kap. 14 § SoF.

³¹¹ Se 3 kap. 14 § SoF.

³¹² Se 3 kap. 14 § SoF.

³¹³ 3 kap. 15 § SoF.

³¹⁴ 13 kap. 1 § SoL.

³¹⁵ 13 kap. 2 § första stycket SoL.

³¹⁶ 3 kap. 19 § SoF.

Omsorgsregistret

IVO har en skyldighet att föra register över både privata och offentligt bedrivna HVB och stödboenden. Registret ska utgöra underlag för tillsynsverksamheten.³¹⁷

Dokumentation i HVB

Alla HVB är skyldiga att dokumentera sin verksamhet. För kommunalt och statligt bedrivna verksamheter gäller bestämmelserna om dokumentation i 11 kap. 5 och 6 §§ SoL och för enskilt bedrivna verksamheter finns bestämmelser i 7 kap. 3 § SoL. Samtliga HVB omfattas också av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS i tillämpliga delar.

Läs mer

Mer om dokumentation finns i Socialstyrelsens handbok
Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten
(2021)

Personakter avseende placerade barn får inte gallras

Gallring innebär att handlingar förstörs. Alla personakter ska dock inte gallras. Bland annat får handlingar som kommit in eller upprättats i samband med att ett barn har placerats utanför det egna hemmet inte gallras.³¹⁸ Avsikten med att undanta dessa handlingar från gallring är att barnet ska ha möjlighet att senare i livet kunna ta del av akten och se varför hen var placerad och hur förhållandena var under placeringen.

När det gäller personakter i HVB som bedrivs i offentlig regi gäller bestämmelserna om gallring i 12 kap. 1 och 2 §§ SoL. Det innebär att uppgifter och andra handlingar i personakter som avser vuxna personer ska gallras fem år efter det att sista anteckningen gjordes i akten. Handlingar som har kommit in eller upprättats i samband med att ett barn har placerats i ett HVB får inte gallras enligt huvudregeln i 12 kap. 1 § SoL.³¹⁹

³¹⁷ 4 kap 3 a SoF.

³¹⁸ 12 kap. 2 § första stycket 3 SoL.

³¹⁹ 12 kap. 2 § punkt 3 SoL.

För enskilt bedrivna HVB gäller särskilda regler om gallring av personakter som avser placerade barn. Sådana akter ska överlämnas för bevarande till den socialnämnd som beslutat om insatsen, när gallringsskyldigheten på två år inträder.³²⁰ Personakter som avser vuxna personer i enskilt bedrivna HVB ska gallras två år efter det att sista anteckningen gjordes i akten.³²¹

De särskilda ungdomshemmen

12 § LVU

För vård av unga som på någon grund som anges i 3 § behöver stå under särskilt noggrann tillsyn ska det finnas särskilda ungdomshem.

Om socialnämnden har beslutat att den unge ska vistas i ett hem som avses i första stycket ska Statens institutionsstyrelse anvisa plats i ett sådant hem. I akuta situationer ska Statens institutionsstyrelse omedelbart anvisa en sådan plats.

6 kap. 3 § första stycket SoL

Behovet av sådana hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga samt 22 och 23 §§ lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall ska tillgodoses av staten. Statens institutionsstyrelse leder verksamheten vid hemmen.

//...//

De särskilda ungdomshemmen är i huvudsak avsedda för barn och unga som vårdas med stöd av 3 § LVU på grund av sitt beteende. Men även barn och unga som beretts vård enligt 2 § LVU eller som vårdas enligt SoL kan vara inskrivna där. De särskilda ungdomshemmen tar också emot ungdomar med stöd av lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård, LSU.

Statens institutionsstyrelse (SiS) är den myndighet som svarar för planering, ledning och drift av de särskilda ungdomshemmen. Ansvaret omfattar även resultatuppföljning, metodutveckling, forskning och utvecklingsarbete.³²²

³²⁰ 7 kap. 3 a § första stycket SoL.

³²¹ Se 7 kap. 3 § SoL.

³²² 2 § förordningen (2007:1132) med instruktion för Statens institutionsstyrelse.

De särskilda ungdomshemmen har samma skyldighet som andra HVB att samarbeta med nämnden enligt 3 kap. 4 § SoF.

Läs mer om val av olika placeringsformer i kapitlet Val av vård – en individuell bedömning i Del 3.

Läs mer

Mer om socialnämndens ansvar för unga som vårdas med stöd av LSU finns i Socialstyrelsens handbok Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten (2020)

SiS anvisar plats och beslutar om inskrivning

SiS anvisar, efter ansökan från socialnämnden, plats vid ett hem som är lämpligt med hänsyn till den enskildes behov. Vid val av hem har SiS att ta hänsyn dels till den unges behov av specialiserad vård, dels till det särskilda ungdomshemmets närhet till hemorten. Även den unges ålder, kön och skolform kan påverka valet av hem. För att tillgodose kravet på differentierad vård är vissa ungdomshem inriktade på särskilda målgrupper. Det är SiS, genom institutionschefen vid berört ungdomshem, som beslutar om inskrivning.³²³

I akuta situationer ska SiS anvisa plats omedelbart

På de särskilda ungdomshemmen tas barn och unga emot antingen akut, för utredning eller för behandling.³²⁴ I akuta situationer ska SiS anvisa en plats omedelbart. Ett exempel på en akut situation är när socialnämnden har beslutat om ett omedelbart omhändertagande. I ett sådant läge måste SiS omedelbart kunna anvisa plats. Ett annat exempel är om barnet eller den unge under en pågående placering i t.ex. familjehem eller HVB av någon anledning akut behöver omplaceras till ett särskilt ungdomshem. En bedömning av om situationen är akut får göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Det är socialnämnden, som har bäst kännedom om orsaken till placeringen, som ska bedöma om situationen är akut.³²⁵

³²³ 3 kap. 10 § första stycket SoF.

³²⁴ Information om förfarandet vid ansökan om placering finns på SiS webbplats, www.stat-inst.se.

³²⁵ Prop. 2017/18:169 s. 38.

SiS kan besluta om tillfällig omplacering

11 § första stycket LVU

Socialnämnden bestämmer hur vården av den unge skall ordnas och var han eller hon skall vistats under vårdtiden. I fråga om den som vårdas i ett hem som avses i 12 § första stycket får dock Statens institutionsstyrelse i samband med att den unge transporteras besluta att han eller hon tillfälligt skall vistas i ett annat sådant hem.

SiS har rätt att tillfälligt placera en person som är inskriven på ett särskilt ungdomshem på ett annat sådant hem i samband med transport, exempelvis till en rättegång eller då barnet eller den unge efter att ha varit efterlyst påträffas vid en sådan tidpunkt att hen inte omedelbart kan återföras till det hem där hen är inskriven. SiS ska underrätta socialnämnden om varje tillfällig placering.³²⁶

SiS är huvudman för utbildning vid särskilda ungdomshem

Enligt skollagen har alla barn och ungdomar i Sverige rätt till lika tillgång till utbildning. Placering enligt LVU inskränker inte denna rätt. Hemkommunen har det övergripande ansvaret för att dess skolpliktiga invånare får sin rätt till utbildning tillgodosedd,³²⁷ samt att för icke skolpliktiga vidta lämpliga åtgärder som i första hand ska motivera till att påbörja eller återuppta en utbildning.³²⁸ I samband med placering vid särskilt ungdomshem är SiS skyldig att tillhandahålla likvärdig utbildning motsvarande den skolform barnet annars varit berättigad till inom skolväsendet. Utbildningen ska vara likvärdig såväl gällande omfattning som gällande kvalitet och innehåll.³²⁹

SiS ska enligt skollagen systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen. Inriktningen ska vara att de nationella målen för utbildningen uppfylls.³³⁰ Bestämmelser om det systematiska kvalitetsarbetet finns även i läroplanerna.

³²⁶ Se 3 kap. 16 a § SoF och prop. 2006/07:129 s. 78 ff.

³²⁷ 7 kap. 21 § skollagen.

³²⁸ 29 kap. 9 § skollagen.

³²⁹ 24 kap. 8 och 9 §§ skollagen.

³³⁰ 4 kap. 3-8 §§ skollagen.

Samverkan för kontinuerlig skolgång

Placerade barn och unga har samma rätt till utbildning och skolgång som andra barn och unga. För att den rätten ska säkras krävs samverkan mellan socialtjänst och skola. Till stöd för denna samverkan har SiS tillsammans med Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) tagit fram en modell för samverkan kring skolverksamheten vid de särskilda ungdomshemmen före, under och efter placeringen. Modellen kallas SiSam.

Socialstyrelsen, Skolverket och SPSM har även tagit fram ett gemensamt stöd för samverkan mellan socialtjänst och skola kring placerade barn och unga – SAMS.³³¹ Syftet med stödet är att säkerställa en kontinuerlig skolgång för placerade barn och unga när placeringen medför skolbyte. *Se avsnittet Kontinuerlig skolgång för placerade barn och unga i Del 3.*

Läs mer

Mer om SiSam finns på SiS webbplats, stat-inst.se
Mer om SAMS hittar du på socialstyrelsen.se

Hälso- och sjukvård vid särskilda ungdomshem

Läs mer

HälsoSAMS är ett stöd för socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och tandvårdens samverkan gällande placerade barn och unga hälsa. HälsoSAMS finns på socialstyrelsen.se

Elevhälsa

SiS är skolhuvudman och erbjuder alla barn och unga som är inskrivna på ett särskilt ungdomshem elevhälsa med medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande och ha tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog och kurator. Det ska också finnas tillgång till personal med sådan kompetens att eleverna kan få sina behov av specialpedagogiska insatser tillgodosedda.³³² Varje elev ska ha rätt till hälsobesök som innefattar allmänna hälsokontroller.³³³ Eleverna får vid behov anlita elevhälsan för enkla sjukvårdsinsatser,

³³¹ Socialstyrelsen, Skolverket och SPSM (2021), SAMS – Samverkan socialtjänst skola – Obruten skolgång för placerade barn och unga.

³³² 2 kap. 25 § skollagen.

³³³ 2 kap. 27 § skollagen.

som omplåstring eller preliminära bedömningar vid smärre olyckor under utbildningsmoment.³³⁴

Läs mer

Mer om elevhälsans arbete finns i Socialstyrelsens och Skolverkets Vägledning för elevhälsan (2016) och på kunskapsguiden.se

Tillgång till läkare och psykologisk expertis

Utöver den hälso- och sjukvård som ingår i elevhälsan ska SiS särskilda ungdomshem ha tillgång till läkare. En sådan läkare bör ha specialistkompetens inom barn- och ungdomspsykiatri eller allmän psykiatri. Hem som ger vård och behandling åt missbrukare av alkohol, narkotika eller flyktiga läsningsmedel bör ha tillgång till läkare med särskilda kunskaper som är lämpade för denna verksamhet. Dessutom bör särskilda ungdomshem ha tillgång till psykologisk expertis.³³⁵

SiS har särskilda befogenheter

15 § LVU

Om den unge vårdas på någon grund som anges i 3 § och vistas i ett hem för särskilt noggrann tillsyn, får han eller hon hindras att lämna hemmet och i övrigt underkastas den begränsning av rörelsefriheten som är nödvändig för att vården skall kunna genomföras. Den unges rörelsefrihet får också inskränkas när det behövs av hänsyn till andra intagnas eller personalens säkerhet.

20 a § LVU

Tvångsåtgärder enligt 15–15 d §§ och 17–19 §§ får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden.

Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas.

43 § första stycket LVU

Polismyndigheten eller, om det gäller en transport av någon som vårdas i ett sådant särskilt hem som avses i 12 §, Kriminalvården ska lämna hjälp för att på begäran av //...//

3. Statens institutionsstyrelse efterforska och hämta den som vårdas vid ett hem för särskilt noggrann tillsyn på någon grund som anges i 3 §, om den unge har avvikit från hemmet, eller ombesörja någon annan förflyttning av honom eller henne.

³³⁴ 2 kap. 28 § skollagen och prop. 2009/10:165, s. 658.

³³⁵ 3 kap. 6 § tredje stycket SoF.

Det finns några bestämmelser i LVU som ger SiS möjlighet att i vissa fall genomföra tvångsåtgärder, så kallade särskilda befogenheter. De särskilda ungdomshemmen utmärks av att den vårdansvarige har befogenheter som går längre än annars vid genomförande av vården.

De särskilda befogenheterna får bara användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden (proportionalitetsprincipen). Om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga, ska de användas.³³⁶ De särskilda befogenheterna ska användas med omdöme och restriktivitet.

De särskilda befogenheterna regleras i 15–15 d §§, 17–19 §§ LVU och 43 § LVU och består i:

3. begränsning av den unges rörelsefrihet (15 §)
4. inskränkningar av den unges rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster, ta emot besök samt reglering av vistelser utanför det särskilda ungdomshemmet (15 a §)
5. vård vid låsbar enhet (15 b §)
6. hållas i avskildhet (15 c §)
7. vård i enskildhet (15 d §)
8. omhändertagande av egendom (16 §)
9. kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning (17 §)
10. skyldighet att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv- eller svettprov (17 a §)
11. rumsvisitation (17 b §)
12. säkerhetskontroll (17 c §)
13. övervakning av brev och andra försändelser (19 §)
14. förstörande eller försäljning av egendom (20 §)
15. handräckning (43 §)

De särskilda befogenheterna enligt punkterna 1–13 ovan gäller enligt lagtexten endast den som vårdas enligt 3 § LVU, dvs. de barn och unga som är placerade på grund av eget beteende. De gäller alltså inte den som vårdas frivilligt eller med stöd av 2 § LVU.

Från denna huvudregel finns fem undantag:

- omhändertagande av egendom,
- kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning,
- rumsvisitation,

³³⁶ 20 a § LVU.

- säkerhetskontroll samt
- förstörande eller försäljning av egendom.

Enligt 18 § LVU kan SiS för en viss institution medge att befogenheter enligt 16, 17, 17 b och 17 c §§ ska gälla för alla som vårdas där. SiS har använt sig av denna möjlighet för samtliga sina hem. Efter som viss egendom som ska omhändertas enligt 16 § LVU också ska förstöras eller försälgas enligt 20 § LVU är även denna befogenhet tillämplig avseende barn och unga som vårdas frivilligt eller med stöd av 2 § LVU.

Läs mer

Mer om de särskilda befogenheterna finns i Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023)

Den unges rättssäkerhet

Vid utövandet av de befogenheter som LVU ger blir också vissa regler i förvaltningslagen tillämpliga. Vid beslut om vård vid låsbar enhet, beslut om provtagning och andra inskränkningar i den unges fri- och rättigheter gäller förvaltningslagens regler om att beslut ska motiveras och att den som berörs ska underrättas om innehållet i beslutet och i förekommande fall informeras om sin rätt att överklaga. Besluten ska fattas enligt gällande delegationsordning. Besluten och motiveringen liksom att den unge har underrättats ska enligt bestämmelserna i 3 kap. 18 § SoF dokumenteras i den unges personakt som finns upprättad på ungdomshemmet. Barnet eller den unge och barnets vårdnadshavare har enligt 42 § LVU rätt att överklaga vissa av besluten, nämligen de som gäller 15 a–d, 17–17 b, 19 och 20 §§ LVU.

Läs mer

IVO är skyldig att ta fram information som riktar sig till placerade barn och unga och till deras vårdnadshavare. Informationen ska innehålla uppgifter om bland annat barns och ungas rättigheter.

Vid vård enligt LVU krävs nämndens begäran eller medgivande för utskrivning

Om barnet eller den unge vårdas med stöd av LVU får hen inte skrivas ut från ett särskilt ungdomshem om inte nämnden har begärt eller medgett det. Det är SiS som beslutar om utskrivning från de särskilda ungdomshemmen,³³⁷ men det är socialnämnden som beslutar om vårdens upphörande.³³⁸ SiS ska omgående underrätta nämnden när det finns anledning till utskrivning.³³⁹

När socialnämnden har beslutat att vården med stöd av LVU ska upphöra ska nämnden *begära* att SiS ska skriva ut barnet eller den unge från det särskilda ungdomshemmet. SiS fattar då beslut om utskrivning.

Så fort SiS anser att det finns anledning till utskrivning ska SiS underrätta socialnämnden om detta. I dessa fall får SiS bara fatta beslut om utskrivning om socialnämnden lämnar sitt *medgivande*. Vid vård med stöd av LVU är det alltså socialnämnden som bestämmer om barnet eller den unge ska skrivas ut från det särskilda ungdomshemmet, även om det är SiS som fattar det formella beslutet.

Ett undantag från huvudregeln är när SiS beslutar att barnet eller den unge tillfälligtvis ska vistas på ett annat särskilt ungdomshem. Då får SiS besluta om utskrivning utan att socialnämnden har begärt eller medgett det.³⁴⁰

Dokumentation vid de särskilda ungdomshemmen

SiS ska tillämpa föreskrifterna i 2–4 kap. och 7 kap SOSFS 2014:5 vid handläggning av ärenden samt vid genomförande och uppföljning av insatser enligt SoL eller LVU.³⁴¹

Av Socialstyrelsens allmänna råd framgår bland annat att SiS bör dokumentera hur en beslutad insats ska genomföras i en behandlingsplan. Behandlingsplanen bör upprättas med utgångspunkt från socialnämndens vårdplan och uppdrag till SiS.³⁴²

³³⁷ 3 kap. 14 § första och andra stycket SoF.

³³⁸ 21 § LVU.

³³⁹ 3 kap. 16 § SoF.

³⁴⁰ 3 kap. 14 § andra stycket SoF.

³⁴¹ 1 kap. 5 § SOSFS 2014:5.

³⁴² Se AR till 11 kap. 5 § SoL i 7 kap. SOSFS 2014:5.

Placering i stödboende

3 kap. 1 a § SoF

Med ett stödboende avses en verksamhet inom socialtjänsten som tar emot enskilda i åldern 16–20 år i ett eget boende med individanpassat stöd. //...//

2

Den 1 januari 2016 infördes en ny placeringsform, stödboende för barn och unga i åldern 16–20 år.³⁴³ Bakgrunden var behovet av fler placeringsalternativ, särskilt en mindre ingripande insats för barn och unga som inte har sådana behov av vård- och behandlingsinsatser som motiverar en placering i HVB.³⁴⁴

Läs mer om val av olika placeringsformer i kapitlet Val av vård – en individuell bedömning i Del 3.

Vad är ett stödboende?

Stödboende är en verksamhet inom socialtjänsten som tar emot enskilda i åldern 16–20 år i ett eget boende med individanpassat stöd.³⁴⁵ Barn i åldern 16–17 år får bara tas emot i ett stödboende om det finns särskilda skäl.³⁴⁶

Stödboende är en placeringsform för barn och unga som bedöms kunna bo i ett eget boende med anpassat stöd och som inte har behov av sådana vård- och behandlingsinsatser som motiverar en placering i HVB. Jämfört med den grupp av barn och unga som placeras i HVB är stödboende avsett för barn och unga som är bättre socialt fungerande och endast har ett mindre vårdbehov. De är också så pass mogna och självständiga att en familjehemsplacering inte bedöms lämplig.³⁴⁷

³⁴³ Se 6 kap. 1 § första stycket 3 punkten SoL och 3 kap. 1 a § SoF.

³⁴⁴ Prop. 2015/16:43 s. 36 f.

³⁴⁵ 3 kap. 1 a § SoF.

³⁴⁶ 6 kap. 1 § andra stycket SoL.

³⁴⁷ Prop. 2015/16:43 s. 36 f.

I stödboendet får barnet eller den unge disponera ett eget boende och får ett individanpassat praktiskt och känslomässigt stöd inom olika livsområden med målet att på sikt klara ett självständigt boende och vuxenliv. Insatsen bör syfta till att barnet eller den unge efter tiden i stödboendet ska kunna klara sin dagliga livsföring, fungera i skola eller annan sysselsättning, hantera sin ekonomi, ha ett socialt nätverk, och ha en meningsfull fritid.³⁴⁸

Stödboende kan vara ett fristående placeringsalternativ eller fungera som utslussning efter annan vård utanför det egna hemmet, i t.ex. familjehem eller HVB men också efter vård vid ett särskilt ungdomshem.³⁴⁹

Boenden som inte är stödboenden

Om en ung person har ett eget hyreskontrakt och samtidigt är i behov av en insats i form av t.ex. kontaktperson, är boendet inte en del av ett stödboende. Ett annat exempel på vad som inte är ett stödboende kan vara att socialtjänsten erbjuder stöd till ett boende i form av en inackordering hos ett tidigare familjehem efter det att placeringen har upphört.³⁵⁰

Särskilda skäl för placering av barn i åldern 16–17år

6 kap. 1 § andra stycket SoL

Barn i åldern 16–17 år får tas emot i ett stödboende endast om det finns särskilda skäl.

I första hand är ett stödboende tänkt som ett placeringsalternativ för unga i åldern 18–20 år, men om det finns särskilda skäl kan även 16- och 17-åringar bli aktuella för placering i ett stödboende.³⁵¹

Särskilda skäl kan vara att barnet bedöms vara moget och förbättrat för att på ett bra sätt klara av att bo och leva i ett eget boende, att barnet anses moget i övrigt och att barnet själv har uttryckt en önskan att bo i ett eget boende.³⁵²

³⁴⁸ Prop. 2015/16:43 s. 36.

³⁴⁹ Prop. 2015/16:43 s. 36.

³⁵⁰ Se prop. 2015/16:43 s. 42.

³⁵¹ Prop. 2015/16:43 s. 38.

³⁵² Prop. 2015/16:43 s. 38 f.

Socialnämnden behöver iaktta en större försiktighet vid placering av barn i stödboende, i förhållande till personer som är myndiga. Skälen för detta är främst att personer under 18 år är att betrakta som en särskild skyddsvärd grupp och att det kan finnas risker med att placera ett barn i ett eget boende med en mindre närvaro och kontakt med personal.³⁵³

Stödboende innebär ett eget boende och individuellt anpassat stöd

En insats i form av stödboende innebär att barnet eller den unge får disponera ett eget boende i kombination med individuellt anpassat praktiskt och känslomässigt stöd.³⁵⁴

Ett eget boende

De egna boenden som ingår i ett stödboende ska vara hemlika och bestå av rum för boende, utrymme för tillagning och intag av måltider samt rum för personlig hygien.³⁵⁵

Ett eget boende bör bestå av en egen lägenhet, men om det bedöms lämpligt, kan det egna boendet utgöras av ett eget rum för boende och utrymmen som delas med andra som är placerade i stödboendet.³⁵⁶ De delade utrymmena kan t.ex. utgöras av rum för matlagning och rum för personlig hygien.

De egna boendena ska vidare vara utformade med hänsyn tagen till den personliga integriteten. Barnet eller den unge ska kunna låsa lägenheten eller rummet för boende samt rummet för personlig hygien. Personalen ska dock vid behov kunna låsa upp, och barnet eller den unge ska få information om i vilka situationer detta får ske.³⁵⁷

Ett eget boende bör innebära att barnet eller den unge tar huvudansvar för sina egna hushållssysslor såsom mathållning, tvätt och städning.³⁵⁸

³⁵³ Prop. 2015/16:43 s. 39.

³⁵⁴ 5 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

³⁵⁵ 6 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

³⁵⁶ AR till 6 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

³⁵⁷ 6 kap. 3 § HSLF-FS 2016:56.

³⁵⁸ AR till 5 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

Individuellt anpassat stöd

Förutom ett eget boende innebär placeringsformen stödboende ett individuellt anpassat stöd utifrån barnets eller den unges behov. Det är viktigt att barn och unga i stödboende får stöd att klara av ett eget boende, t.ex. genom hjälp med frågor om ekonomi och att få en struktur i sin vardag. Det är särskilt viktigt att det finns en flexibilitet i stödet utifrån de behov som barnet eller den unge har och en medvetenhet om och beredskap för att behoven kan variera över tid. Det känslomässiga stödet kan vara minst lika viktigt som det praktiska. Det bör t.ex. finnas uppmärksamhet på och beredskap för att hantera situationer där barnet eller den unge upplever otrygghet och ensamhet. Det är särskilt angeläget för personalen på ett stödboende att uppmärksamma de barn och unga som tillfälligt inte har någon vardagssysselsättning och som under den tiden kanske tillbringar mycket tid ensamma hemma.³⁵⁹

Det individuellt anpassade stödet ska vara både praktiskt och känslomässigt. Stödet till barnet eller den unge kan innefatta samtal av motiverande och trygghetsskapande karaktär, pedagogiskt stöd i den dagliga livsföringen, samhällsinformation, medverkan i kontakter med myndigheter och andra samhällsorgan, hjälp att bibehålla och vid behov etablera sociala relationer, aktiviteter som kan bidra till en meningsfull fritid och regelbunden tillsyn i det egna boendet.³⁶⁰

En annan viktig aspekt är att så långt det är möjligt och lämpligt involvera föräldrar och övrigt nätverk i barnets eller den unges liv. Det handlar då framför allt om att barnet eller den unge kan behöva hjälp att förbättra relationerna till sina föräldrar, syskon och andra viktiga personer. Det är också en fråga om säkerhet. Kontakten med den egna familjen och vänner kan motverka ensamhet och bidra till ökad uppmärksamhet på hur barnet eller den unge mår och har det i sitt boende.³⁶¹

En placering i ett stödboende kan givetvis behöva kompletteras med öppenvårdsinsatser från socialtjänsten men också från hälso- och sjukvården.³⁶²

³⁵⁹ Prop. 2015/16:43 s. 40.

³⁶⁰ 5 kap. 2 § och AR till 5 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

³⁶¹ Prop. 2015/16:43 s. 40.

³⁶² Prop. 2015/16:43 s. 41.

Ordningsregler

Föreståndaren för stödboendet bör se till att det finns ordningsregler för de egna boendena och eventuella delade utrymmen. Reglerna bör syfta till att tillgodose säkerhet, trygghet och trivsel. De bör vara väl kända av personalen och av barnen och de unga.³⁶³

Socialnämnden har det sammanhållande ansvaret

3 kap. 4 § SoF

Verksamheten skall bedrivas i fortlöpande samarbete med den socialnämnd som har det sammanhållande ansvaret för att den enskilde får det stöd och den hjälp som han eller hon behöver.

Precis som gäller när ett barn eller en ung person placeras i ett familjehem eller i ett HVB ansvarar socialnämnden för att barnet eller den unge får god vård.³⁶⁴ Att socialnämnden har det sammanhållande ansvaret för att barnet eller den unge får det stöd och den hjälp hen behöver innebär att ansvaret, på motsvarande sätt som när en placering sker i familjehem eller HVB, kvarstår även efter det att barnet eller den unge tagits emot i ett stödboende.³⁶⁵ Det krävs ett nära samarbete mellan socialtjänsten och stödboendet för att uppnå ett gott resultat. Socialtjänsten behöver även ha kunskap om vad en placering i ett stödboende innebär för att kunna bevaka barnets intressen och rättigheter under placeringen.

Det är viktigt att socialnämnden, i den mån det inte finns hinder enligt bestämmelser om sekretess och tystnadsplikt, blir uppmärksam på om det i verksamheten framkommer att barnets eller den unges behov förändras. Stödboenden ska även informera nämnden om andra faktiska omständigheter och förhållanden som har betydelse för insatsens genomförande.³⁶⁶ Om barnets eller den unges behov förändras kan det t.ex. innebära att socialnämnden behöver inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL. Det skulle kunna vara så att barnet

³⁶³ AR till 5 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

³⁶⁴ Se 6 kap. 1 § tredje stycket SoL.

³⁶⁵ Prop. 2015/16:43 s. 41.

³⁶⁶ 5 kap. 3 § HSLF-FS 2016:56.

eller den unge behöver ytterligare insatser under placeringen i stödboendet i form av öppenvårdsinsatser från socialtjänsten eller insatser från hälso- och sjukvården. Det skulle även kunna vara så att barnet eller den unge har behov av en annan form av placering.

Socialtjänsten har också ett särskilt ansvar för att värna kontinuitet i vården från förberedelser till utslussning och eftervård. Verksamheten ska därför informera socialnämnden om hur barnet eller den unge kan förberedas för tiden efter att placeringen har avslutats.³⁶⁷

Tillstånd krävs för enskilt bedrivna stödboenden

Stödboenden i enskild regi får inte bedrivas utan tillstånd av Inspektionen för vård och omsorg (IVO).³⁶⁸ Vilka krav som ställs för att få tillstånd anges i SoL.³⁶⁹ Vilka uppgifter en ansökan om tillstånd ska innehålla framgår av SoF.³⁷⁰

Kommun eller region som driver stödboende i egen regi behöver inte söka tillstånd men ska anmäla verksamheten till IVO innan den påbörjas.³⁷¹

Inskrivning vid stödboende

Socialnämnden ansöker om inskrivning

Precis som vid ansökan till ett HVB fogar socialnämnden sin utredning i ärendet till ansökan. Föreståndaren vid stödboendet, eller den huvudmannen annars har bestämt, kontrollerar att stödboendet är lämpligt med hänsyn till barnets eller den unges behov, ålder, utveckling, utbildning och personliga förhållanden i övrigt.³⁷² Om ansökan görs av någon annan ska den som beslutar om inskrivning höra socialnämnden om det behövs.³⁷³

³⁶⁷ Se 5 kap. 3 § HSLF-FS 2016:56.

³⁶⁸ 7 kap. 1 § första stycket 1 SoL.

³⁶⁹ Se 7 kap. 2 § SoL.

³⁷⁰ Se 4 kap. 1 § SoF.

³⁷¹ 7 kap. 1 § andra stycket SoL.

³⁷² 3 kap. 11 § SoF.

³⁷³ 3 kap. 12 § SoF.

Den som beslutar om inskrivning bedömer om stödboendet är lämpligt för barnet eller den unge

Den som beslutar om inskrivning på stödboendet ska, vid den lämplighetsbedömning som ska ske enligt 3 kap. 11 § SoF, utgå från socialnämndens bedömning av vilket behov av stöd barnet eller den unge har, och omständigheterna i övrigt kring barnet eller den unge.³⁷⁴

Vid lämplighetsbedömningen ska särskilt beaktas hur barnets eller den unges behov av stöd kan tillgodoses under trygga och säkra former. Hänsyn ska tas till tillgången till personal, personalens kompetens, och boendets utformning.³⁷⁵

Om den aktuella placeringen avser ett eget boende som ligger nära andra boenden som ingår i verksamheten, eller ett boende med utrymmen som delas med andra placerade barn eller unga, ska den som beslutar om inskrivning även beakta om placeringen kan innebära negativ påverkan eller medföra kränkningar, våld eller övergrepp.³⁷⁶

Personalens kompetens

Verksamheter som bedriver stödboenden ska, på motsvarande sätt som gäller för HVB, ha en person med adekvat utbildning och den sammantagna kompetens som behövs för att kunna leda, utveckla och följa upp verksamheten som förestår verksamheten.³⁷⁷

Ett stödboende ska vidare ha övrig personal med utbildning, erfarenhet och personlig lämplighet som behövs för att kunna utföra sina arbetsuppgifter. Personalens sammantagna kompetens vad gäller utbildning och erfarenhet ska ge förutsättningar för att möta de behov av stöd som målgruppen har, och säkerställa en trygg och säker insats.³⁷⁸ Enligt Socialstyrelsens allmänna råd bör personalen ha minst en två-årig eftergymnasial utbildning. Flertalet bör ha en utbildning med inriktning mot socialt arbete, socialpedagogik eller beteendevetenskap.³⁷⁹

³⁷⁴ 4 kap HSLF-FS 2016:56.

³⁷⁵ 4 kap. HSLF-FS 2016:56.

³⁷⁶ 4 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

³⁷⁷ 8 kap. 1 § HSLF-FS 2016:56.

³⁷⁸ 8 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

³⁷⁹ AR till 8 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

Den som bedriver verksamheten ska vidare se till att personalen får den introduktion, handledning och kompetensutveckling som de behöver för att kunna utföra sina arbetsuppgifter.³⁸⁰

Registerkontroll av personalen är obligatorisk

Stödboenden som tar emot barn ska, i likhet med HVB, inför en anställning, ett uppdrag, en praktiktjänstgöring eller liknande kontrollera om den person som erbjuds tjänsten eller liknande förekommer i belastnings- eller misstankeregistret.³⁸¹

Bemanning

I förhållande till vad som gäller vid HVB är närvaron av personal vid stödboenden begränsad. Ett stödboende ska ha *särskilt avdelad personal* som har till sin huvudsakliga uppgift att stödja de barn eller unga som är placerade i boendet.³⁸² Den särskilt avdelade personalen bör vara organiserad på ett sätt som bidrar till kontinuitet och möjliggör förtroendefulla relationer med barnen eller de unga i stödboendet.³⁸³

Den särskilt avdelade personalen ska finnas på plats i stödboendet i den utsträckning och den omfattning som krävs med hänsyn tagen till verksamhetens utformning och de placerades behov. Om de egna boendena som ingår i verksamheten ligger nära varandra, eller består av utrymmen som delas med andra placerade barn eller unga, ska det särskilt beaktas i vilken utsträckning och omfattning den särskilt avdelade personalen behöver vara på plats i direkt anslutning till de egna boendena. Det ska även beaktas om barn i åldern 16–17 år kan komma att bli placerade i stödboendet. Vid de tider på dygnet då individuellt anpassat stöd normalt inte ges kan annan personal än den särskilt avdelade vara tillgänglig för att tillfälligt ge sådant stöd.³⁸⁴

³⁸⁰ 8 kap. 3 § HSLF-FS 2016:56.

³⁸¹ Se lagen (2007:171) om registerkontroll av personal vid vissa boenden som tar emot barn.

³⁸² 7 kap. 1 § HSLF-FS 2016:56.

³⁸³ 7 kap. 1 § och AR till 7 kap. 1 § HSLF-FS 2016:56.

³⁸⁴ 7 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

Personal ska vara tillgänglig dygnet runt och ska vid behov kunna infinna sig i de egna boendena utan oskäligt dröjsmål med hänsyn tagen till barnets eller den unges trygghet och säkerhet.³⁸⁵

Skolgång för barn och unga i stödboende

För de flesta elever så upphör skolplikten efter att eleven avslutat årskurs 9. Om en elev inte har gått ut den högsta årskursen när skolplikten annars skulle ha upphört så ska skolplikten förlängas med ett år. Skolplikten fortsätter dock inte efter att eleven har fyllt 18 år.³⁸⁶

Ansvar för att ett skolpliktigt barn får den utbildning som barnet har rätt till åligger flera parter: vårdnadshavare, hemkommunen samt huvudmannen för skolan. Det är dock hemkommunen, vilken som regel är den kommun där eleven är folkbokförd,³⁸⁷ som har ett övergripande ansvar för att se till att eleven fullgör sin skolgång, även om skolgången sker i en skola med annan huvudman än hemkommunen.³⁸⁸

Barn och unga som är placerade i stödboende är i regel folkbokförda i den kommun där de vistas.³⁸⁹ Det innebär att det normalt är den kommun där stödboendet ligger som också är barnets eller den unges hemkommun i skollagens mening. Vanligtvis går barn och unga som är placerade i stödboenden i ordinarie skola på orten, kommunal eller fristående.

Läs mer

SAMS är ett stöd för socialtjänstens och skolans samverkan för att placerade barn och unga ska få en kontinuerlig skolgång, när placeringen medför ett skolbyte. SAMS är framtaget av Socialstyrelsen, Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM). SAMS finns på socialstyrelsen.se

Barn och unga som inte är skolpliktiga

Placerade barn och unga som inte är skolpliktiga ska erbjudas den utbildning på gymnasial nivå som de är i behov av och har rätt till på motsvarande sätt som andra barn och unga.³⁹⁰

³⁸⁵ 7 kap. 2 och 3 §§ HSLF-FS 2016:56.

³⁸⁶ 7 kap. 12 och 13 §§ skollagen.

³⁸⁷ 29 kap. 6 § skollagen.

³⁸⁸ 7 kap. 20–22 §§ skollagen och prop. 2017/18:182.

³⁸⁹ Se Skatteverkets ställningstagande 2016-10-26, dnr 131 473792-16/111.

³⁹⁰ Se 15 kap. skollagen.

Barn och unga som inte längre är skolpliktiga bör vid behov ges möjlighet till kompletterande undervisning och lämplig yrkesutbildning. I varje fall bör de ges möjlighet till sådan arbetsträning eller annan grundläggande yrkesträning som underlättar för dem att få anställning eller fortsatt yrkesutbildning.³⁹¹

Hälso- och sjukvård vid placering i stödboende

Enligt artikel 24 i barnkonventionen har barn rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering. Konventionsstaterna ska sträva efter att säkerställa att inget barn berövas sin rätt att ha tillgång till sådan hälso- och sjukvård.

Barn och unga i stödboenden kan ha både allmänna och särskilda behov av hälso- och sjukvård. Placerade barn och unga behöver som andra barn och unga vaccinationer och olika typer av hälsokontroller samt stöd när det gäller frågor som rör motion, kost, sömn o. dyl. som påverkar hälsan. De kan också ha särskilda behov på grund av något sjukdomstillstånd och vara i behov av läkemedelsbehandling eller rehabilitering som hälso- och sjukvården ansvarar för eller har bedömt som egenvård. Det är inte minst viktigt att uppmärksamma behov av hälso- och sjukvårdsinsatser på grund av psykisk ohälsa eller psykisk funktionsnedsättning hos barnet eller den unge.

Läs mer

HälsoSAMS är ett stöd för socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och tandvårdens samverkan gällande placerade barn och ungas hälsa. HälsoSAMS finns på socialstyrelsen.se

Hälsoundersökning i anslutning till att vården inleds

Regionen ska, på initiativ av socialnämnden, erbjuda en hälsoundersökning i anslutning till att vård utanför det egna hemmet av ett barn eller en ung person i åldern 18–20 år inleds.³⁹² Om det inte är obehövt ska socialnämnden underrätta regionen när barn eller unga ska erbjudas en sådan hälsoundersökning.³⁹³ Den medicinska bedömningen, som hälsoundersökningen ska leda fram till, kan användas både

³⁹¹ 3 kap. 7 § SoF.

³⁹² 1 § lagen om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

³⁹³ 11 kap. 3 a § SoL.

för socialnämndens planering av vården och för hälso- och sjukvårdens fortsatta kontakter med barnet.³⁹⁴ *Läs mer om hälsoundersökningar i kapitlet Förberedelser inför en placering i Del 3.*

Egenvård

Vilka åtgärder som kan utföras som egenvård är beroende på omständigheterna i varje enskilt fall. Det är den behandlande legitimerade hälso- och sjukvårdspersonalen som ska bedöma om en hälso- och sjukvårdsåtgärd kan utföras som egenvård, det vill säga om åtgärden kan utföras av patienten själv eller med hjälp av någon annan.³⁹⁵ *Läs mer om information till den som bedömt att läkemedelsbehandling kan utföras som egenvård i kapitlet Förberedelser inför en placering i Del 3.*

Hemregionen har kostnadsansvaret

Som tidigare har nämnts är barn och unga i stödboenden vanligtvis folkbokförda i den kommun där de vistas. De har därmed rätt till hälso- och sjukvård på samma villkor som alla andra som är bosatta i regionen.

I de fall där barnet eller den unge inte är folkbokförd i den kommun där hen vistas finns ett riksavtal angående vård utanför hemregion, så kallad utomlänsvård. Riksavtalet är en rekommendation till regionerna från SKR och innehåller bland annat bestämmelser om vård av patienter som vistas inom vårdregionen till följd av vård som ges med stöd av vissa uppräknade lagar, bland annat LVU och SoL.³⁹⁶

Dessa villkor innebär i korthet en skyldighet för vårdregionen, dvs. den region där patienten befinner sig, att erbjuda såväl omedelbar som icke omedelbar vård. Patienten ska alltså inte skickas hem för vård till sin hemregion och vårdregionen behöver inte ta någon kontakt med hemregionen när patienten vårdas. Det är vårdregionen som i dessa fall bedömer patientens behov av vård och hemregionen har att acceptera denna bedömning. I sådana fall gäller också vårdregionens remissregler inom öppenvården. Patientens hemregion har betalningsansvaret och ska ersätta vårdregionen för dess kostnader i enlighet med riksavtalet.

³⁹⁴ Prop. 2016/17:59 s. 33 f.

³⁹⁵ 2–4 §§ lagen om egenvård.

³⁹⁶ Se SKL, Riksavtal för utomlänsvård med kommentarer, med giltighet fr.o.m. den 1 januari 2015, s. 15.

Asylsökande barn ska erbjudas hälso- och sjukvård och tandvård i samma omfattning och på samma villkor som barn som är bosatta inom regionen.³⁹⁷ Personer som har fyllt 18 år ska erbjudas vård, inklusive tandvård, som inte kan anstå, mödrahälsovård, vård vid abort och preventivmedelsrådgivning.³⁹⁸

Utskrivning från stödboende

När barnet eller den unge inte längre är i behov av vård i stödboendet ska hen skrivas ut från boendet.³⁹⁹ Utskrivning ska också ske om det är fråga om en frivillig insats enligt SoL och barnet eller den unge eller barnets vårdnadshavare begär att vården ska upphöra, eftersom det då inte längre finns något samtycke till insatsen.⁴⁰⁰

Om barnet eller den unge vårdas enligt LVU får hen inte skrivas ut om inte socialnämnden begärt eller medgett utskrivning från stödboendet.⁴⁰¹

Det kan hända att ett barn eller en ung person omöjliggör eller allvarligt försvårar meningsfulla vård- eller hjälpinsatser för sig eller andra som vistas på stödboendet. Om så sker ska föreståndaren snarast underrätta socialnämnden om detta. Så ska även ske om barnet eller den unge behöver annan vård än den stödboendet kan erbjuda.⁴⁰²

IVO bedriver tillsyn av stödboenden

IVO har ansvar för tillsynen över socialtjänsten och verksamheten vid stödboenden och HVB, inklusive de särskilda ungdomshemmen.

Tillsyn innebär en granskning av att verksamheten uppfyller krav och mål enligt lagar och andra föreskrifter samt beslut som har meddelats med stöd av sådana föreskrifter.⁴⁰³

IVO:s tillsyn är i huvudsak riskbaserad. Det innebär att IVO utifrån en riskanalys prioriterar ett antal riskområden som de arbetar särskilt med i nationella tillsynsinsatser under en viss period.

³⁹⁷ 5 § lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

³⁹⁸ 6 § lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

³⁹⁹ Se 3 kap. 14 § SoF.

⁴⁰⁰ Se 3 kap. 14 § SoF.

⁴⁰¹ Se 3 kap. 14 § SoF.

⁴⁰² 3 kap. 15 § SoF.

⁴⁰³ 13 kap. 2 § första stycket SoL.

Tillsynen över stödboenden och HVB som tar emot barn eller unga ska omfatta regelbundna inspektioner. Inspektionerna ska göras minst en gång per år. I anslutning till en inspektion ska IVO samtala med de barn och unga som samtycker till det.⁴⁰⁴

Omsorgsregistret

IVO har en skyldighet att föra register över både privata och offentligt bedrivna HVB och stödboenden. Registret ska utgöra underlag för tillsynsverksamheten.⁴⁰⁵

Dokumentation i stödboenden

Alla stödboenden är skyldiga att dokumentera sin verksamhet. För kommunalt och statligt bedrivna verksamheter gäller bestämmelserna om dokumentation i 11 kap. 5 och 6 §§ SoL och för enskilt bedrivna verksamheter finns bestämmelser i 7 kap. 3 § SoL.

Stödboenden omfattas även av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS i tillämpliga delar.

Personakter avseende placerade barn får inte gallras

Gallring innebär att handlingar förstörs. Alla personakter ska dock inte gallras. Bland annat får handlingar som kommit in eller upprättats i samband med att ett barn har placerats utanför det egna hemmet inte gallras.⁴⁰⁶ Avsikten med att undanta dessa handlingar från gallring är att barnet ska ha möjlighet att senare i livet kunna ta del av akten och se varför hen var placerad och hur förhållandena var under placeringen.

När det gäller personakter i stödboenden som bedrivs i offentlig regi gäller bestämmelserna om gallring i 12 kap. 1 och 2 §§ SoL. Det innebär att uppgifter och andra handlingar i personakter som avser vuxna personer ska gallras fem år efter det att sista anteckningen gjordes i akten. Handlingar som har kommit in eller upprättats i samband med att ett barn har placerats i ett stödboende får inte gallras enligt huvudregeln i 12 kap. 1 § SoL.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ 3 kap. 19 § SoF.

⁴⁰⁵ 4 kap. 3 a § SoF.

⁴⁰⁶ 12 kap. 2 § första stycket 3 SoL.

⁴⁰⁷ 12 kap. 2 § punkt 3 SoL.

För enskilt bedrivna stödboenden gäller särskilda regler om gallring av personakter som avser placerade barn. Sådana akter ska överlämnas för bevarande till den socialnämnd som beslutat om insatsen, när gallringsskyldigheten på två år inträder.⁴⁰⁸ Personakter som avser vuxna personer i enskilt bedrivna stödboenden ska gallras två år efter det att sista anteckningen gjordes i akten.⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ 7 kap. 3 a § första stycket SoL.

⁴⁰⁹ 7 kap. 3 § SoL.

Del 3

Inför placering

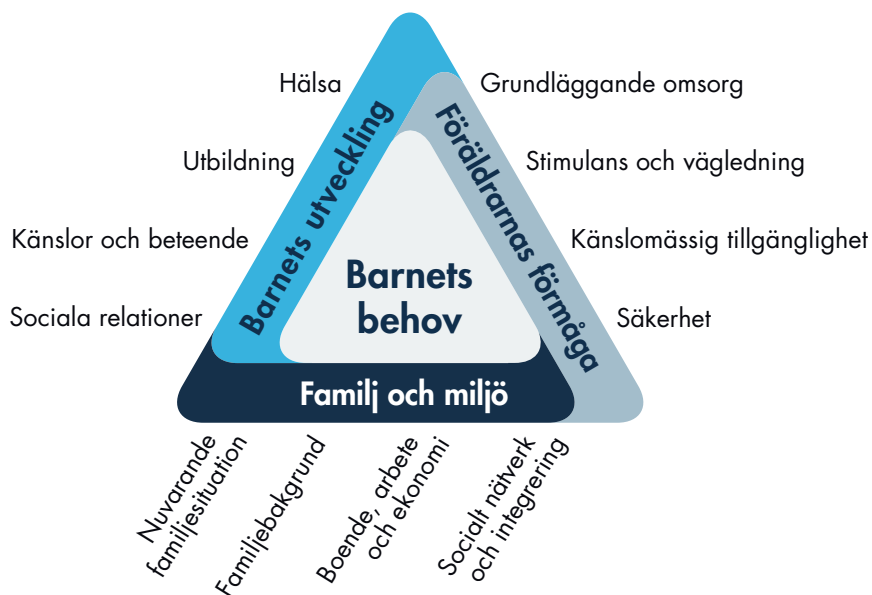
Barns behov – en central del av arbetet för barns bästa

Vad som är bäst för barnet ska vara avgörande vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn inom socialtjänsten.⁴¹⁰ När principen om barnets bästa ska tillämpas i det enskilda fallet är bedömningen av barnets behov centralt. Bedömningen av ett barns behov grundar sig på både vad barn i allmänhet behöver och vilka specifika behov det enskilda barnet har. När socialtjänsten bedömer vilka behov ett barn har görs det utifrån en sammanvägning av olika faktorer. Den allmänna kunskapen i form av till exempel forskning, beprövad erfarenhet och expertutlåtanden tillsammans med åsikter, synpunkter och information från barnet och dess föräldrar samt andra för barnet viktiga personer, till exempel skolpersonal eller annan sakkunnig, sätts i relation till faktorer i familj och miljö. Tillsammans utgör det en grund för socialtjänstens bedömning av det enskilda barnets behov.

BBIC som stöd i arbetet

Ett sätt att ge arbetet struktur och säkerställa att utredningen beskriver det aktuella barnets situation och behov är att använda *Barns behov i centrum* (BBIC) som stöd. BBIC:s grundprinciper och BBIC-triangeln är ett stöd för processen att utreda barnets behov. I BBIC-triangelns tre sidor finns det områden och delområden som kan behöva ingå i utredningsarbetet för att få en helhetsbild av barnets situation. Under triangeln alla delområden presenteras *risk- och skyddsfaktorer* och *viktiga aspekter*. BBIC ger stöd till handläggaren från det att ett ärende aktualiseras till dess att det avslutas efter genomförd insats.

⁴¹⁰ 1 kap. 2 § andra stycket SoL och 1 § femte stycket LVU. Se även artikel 3 barnkonventionen.

Läs mer

BBIC Grundbok (2023) ger konkret stöd och hjälp för utredning, genomförande och uppföljning av ärenden som rör barns behov av skydd och stöd.

Vårdplan

11 kap. 3 § första stycket SoL

När någon behöver vårdas i ett hem för vård eller boende, stödboende eller familjehem ska en plan upprättas för den vård som socialnämnden avser att anordna (vårdplan).

En vårdplan är en plan som upprättas för den vård som socialnämnden avser att anordna när någon behöver vårdas i ett HVB, stödboende eller familjehem. Kravet på att det ska finnas en vårdplan gäller alltså både inför placeringar enligt SoL och LVU. Vårdplanen ska också ta upp åtgärder och insatser som andra huvudmän har ansvar för.⁴¹¹ Planen ska så långt möjligt upprättas i samråd med vårdnadshavarna och barnet eller den unge själv, beroende på ålder och mognad.⁴¹²

En förutsättning för att vårdnadshavare och barn ska kunna ta ställning till om de samtycker till vårdens innehåll är att det tydligt framgår vilken vård socialnämnden har för avsikt att anordna. Därför behöver vårdplanen upprättas innan nämnden fattar beslut om vård.⁴¹³

När det gäller ensamkommande barn är det den gode mannen som samtycker till vårdens innehåll i stället för vårdnadshavaren.

En vårdplan som gäller ett barn ska revideras senast när barnet har varit placerat i två år. Då ska vårdplanen, om det inte möter särskilda hinder, särskilt avse barnets långsiktiga boende. Därefter ska vårdplanen revideras vid behov.⁴¹⁴

Vårdplanen kompletteras i samband med placeringen med en genomförandeplan som beskriver hur insatserna konkret ska genomföras. *Se kapitlet Genomförandeplan i Del 4.*

⁴¹¹ 11 kap. 3 § SoL.

⁴¹² Jfr 11 kap. 10 § SoL samt 1 och 36 §§ LVU. Se även prop. 2000/01:80 s. 106.

⁴¹³ Jfr prop. 2000/01:80 s. 105-106.

⁴¹⁴ Se 11 kap. 3 § andra stycket SoL.

Vårdplanens syfte

En vårdplan kan ha flera syften. Vårdplanen kan

- underlätta tydlighet och kommunikation mellan socialnämnden och barnet och dess vårdnadshavare,
- utgöra underlag för uppföljning och utvärdering av vård och behandling av barnet eller den unge,
- skapa tydlighet mellan olika huvudmäns ansvar, och
- göra det möjligt, inte minst för barnet och/eller hans vårdnadshavare, att följa och förstå syftet med vården.⁴¹⁵

Vårdplanen utgår från barnets eller den unges behov

Ett omhändertagande för samhällsvård innebär ett stort ingrepp för såväl barnet som dess familj. En övergripande vårdplan som innefattar barnets behov, behandlingsmål m.m. utgör en förutsättning för att socialnämnden ska kunna ta ett vårdansvar för barnet.⁴¹⁶

Det övergripande syftet med vårdplanen är att tydliggöra mål och medel utifrån det enskilda barnets behov. Vårdplanen beskriver om det enskilda barnet har flera olika behov, t.ex. när det gäller social situation, fysisk och psykisk hälsa och utbildning. I de fall barnets problembild är komplex krävs ofta samarbete mellan barnets vårdnadshavare, socialtjänsten och andra huvudmän. Med en vårdplan som tydligt och gemensamt avstamp i ett sådant samarbete skapas bättre förutsättningar för ett lyckat utfall av vården.⁴¹⁷

Vårdplanen bygger på det material som samlats in och den analys som gjorts under utredningen.⁴¹⁸

Läs mer

Mer om barnets utredning finns i Socialstyrelsens handbok *Ureda barn och unga – handbok för socialtjänsten* (2023)

Se även BBIC Grundbok (2023)

⁴¹⁵ Se prop. 2000/01:80 s. 105 f.

⁴¹⁶ Prop. 2000/01:80 s. 104.

⁴¹⁷ Prop. 2000/01:80 s. 104 f.

⁴¹⁸ Prop. 2006/07:129 s. 48.

Vårdplanens innehåll

5 kap. 1 a § första stycket SoF

En vårdplan enligt 11 kap. 3 § första stycket socialtjänstlagen (2001:453) ska, om det inte möter särskilda hinder, beskriva

1. de särskilda insatser som behövs,
2. det sätt på vilket den unges umgänge med föräldrar, vårdnadshavare och andra närstående ska ordnas,
3. målet med vården, och
4. den vårdbehövandes och, i fråga om barn, även hans eller hennes vårdnadshavares syn på den planerade vården.

Målet med vården

Det är viktigt att målet med vården är så tydligt och konkret utformat att barn och vårdnadshavare kan förstå innebörden av förslaget. Socialnämnden måste på ett lättfattligt sätt kunna visa vilka syften som placeringen har och hur dessa syften ska uppnås.⁴¹⁹

Vårdtidens längd

När det gäller vårdtidens längd har JO i fråga om vård enligt LVU uttalat att det inte är möjligt att i en vårdplan ange en specifik tid för hur länge vården ska fortgå. Det måste, enligt JO, anses olämpligt att i en vårdplan bestämma en minsta tid som vården ska fortgå.⁴²⁰ Det innebär inte ett hinder mot att ange ett övergripande tidsperspektiv, t.ex. om vården är avsedd att vara kortvarig, långvarig, pågå i flera år eller liknande.

En övergripande planering av vårdtidens längd kan även göras vid frivillig vård enligt SoL.

Vård enligt LVU ska avslutas när den inte längre behövs. När det gäller vård enligt 2 § LVU får socialnämnden inte besluta att vården ska upphöra förrän de omständigheter som föranleder vården har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt.⁴²¹ Vård enligt SoL ska avslutas om samtycket till vården återkallas, även om syftet med vården inte är uppnått.

⁴¹⁹ Prop. 2000/01:80 s. 105.

⁴²⁰ JO 1992/93 s. 308.

⁴²¹ Se 21 § första stycket LVU.

Särskilda insatser

Ett grundläggande krav på en vårdplan är att det tydligt framgår vilken vård som socialnämnden har för avsikt att anordna.⁴²² Vårdplanen ska innehålla de särskilda insatser som behövs, så långt det går att förutse. Barn som placeras utanför hemmet har ofta mångfacetterade behov där det krävs ett samarbete mellan olika myndigheter för att barnet ska få det samlade stöd och den hjälp som det behöver.

Behov av ytterligare insatser kan också aktualiseras senare under placeringen. *Se vidare avsnittet Behov av ytterligare insatser i Del 4.*

I vårdplanen kan socialtjänsten också beskriva om vårdnadshavarna ska få något stöd för att placeringen ska fungera. Här är det viktigt att inte dokumentera för mycket om vårdnadshavaren. Stödet till vårdnadshavaren beskrivs och handläggs i en akt som gäller vårdnadshavaren, i enlighet med huvudregeln att en personakt ska avse endast en person.⁴²³

Barnets umgänge med föräldrar och närstående

Vårdplanen ska också beskriva hur barnets umgänge med föräldrar och närstående ska utformas. Inledningsvis är det oftast inte möjligt att göra en detaljerad umgängesplanering utan det handlar om en mer översiktlig beskrivning.

Barnets och vårdnadshavarens inställning

Av vårdplanen ska det också framgå hur barnet eller den unge och barnets vårdnadshavare ser på den planerade vården. Barnets rätt att uttrycka sina åsikter framgår av artikel 12 i barnkonventionen och i förarbetena till SoL understryks betydelsen av att så långt möjligt inkludera barnets vårdnadshavare, och i förekommande fall andra närstående, i vårdplaneringen. Vårdplanen är ett viktigt dokument för att barnet och hans vårdnadshavare ska kunna följa och förstå syftet med vården.⁴²⁴

Samtycke till vårdplanen

En frivillig placering enligt SoL förutsätter samtycke, inte bara från vårdnadshavaren utan även från barnet om det fyllt 15 år. Om barnet

⁴²² Se 11 kap. 3 § första stycket SoL och prop. 2000/01:80 s. 106.

⁴²³ Se 11 kap. 5 och 6 §§ SoL och 4 kap. 1–3 §§ SOSFS 2014:5.

⁴²⁴ Prop. 2000/01:80 s. 106.

har två vårdnadshavare krävs samtycke från båda för att placeringen ska kunna genomföras. Kravet på vårdnadshavarens samtycke gäller även särskilt förordnade vårdnadshavare.⁴²⁵ Om ett ensamkommande barn har en god man är det den gode mannen som ska ge sitt samtycke till placeringen.⁴²⁶

Det är viktigt att socialtjänsten är tydlig i kommunikationen med parterna och försäkrar sig om att samtycket omfattar hela den vård som nämnden avser att anordna. Att genomföra en frivillig placering utan att det finns tillräckliga förutsättningar för samarbete kring vårdens genomförande kan leda till rättsosäkerhet och konflikter som ytterst drabbar barnet. Samtycke till den föreslagna vården innebär som regel, men inte alltid, att vården kan ges i frivilliga former. Från denna huvudregel finns några undantag som i korthet beskrivs i det följande under rubriken Vård enligt LVU - trots samtycke till frivillig vård.

Hur ska samtycket utformas?

Det finns inte några formella krav i varken SoL eller LVU på hur samtycket ska vara utformat, men i förarbeten har uttalats att med hänsyn till den betydelse samtycket kan få är det nödvändigt att det lämnas skriftligen.⁴²⁷ Det förutsätts vidare att samtycke ges genom att vårdplanen blir undertecknad av vårdnadshavaren och barnet om hen är över 15 år. Att det är tydligt vad samtycket omfattar har stor betydelse för den enskildes rättssäkerhet. Samtycket utgör inte bara den rättsliga grunden för en frivillig placering och för nämndens framtida åtgärder, utan avgränsar också nämndens befogenheter till vad berörda parter har samtyckt till.⁴²⁸

Samtycket kan återkallas

Förutom att det finns en tydlighet kring vad vårdnadshavare och barn eller unga samtycker till måste det även stå klart för den som berörs att samtycket kan återkallas. Om samtycke inte längre finns till placeringen eller till hur vården i väsentliga delar ska genomföras måste vården upphöra. Om det finns ett fortsatt vårdbehov kan nämnden i den situationen överväga att besluta om ett omedelbart omhändertagande enligt LVU⁴²⁹ och, vid en familjehemspacering, besluta om flyttningsförbud. *Se vidare kapitlet Flyttningsförbud i Del 5.*

⁴²⁵ Se 6 kap. 2 § FB.

⁴²⁶ 2 § lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn. Se även JO 2017/18 s. 332.

⁴²⁷ Se prop. 1979/80:1 s 581.

⁴²⁸ Prop. 2000/01:80 s. 106.

⁴²⁹ 6 § LVU.

Vård enligt LVU - trots samtycke till frivillig vård

Samtyckeskravet innebär som huvudprincip att tvångsvård inte kan bli aktuell om vårdbehovet kan tillgodoses med samtycke från barnets vårdnadshavare och barnet självt, om hen har fyllt 15 år. Detta gäller även en särskilt förordnad vårdnadshavare.⁴³⁰ Om ett ensamkommande barn har en god man är det den gode mannen som ska lämna samtycke.⁴³¹

Samtycke ska som regel respekteras. Samtidigt krävs att den behövliga vården kan garanteras genom samtycket. Att samtycke lämnas till frivillig vård utesluter således inte att LVU i vissa fall kan vara tillämplig när det finns ett vårdbehov.

Situationer där LVU kan tillämpas trots lämnat samtycke kan vara

- när det finns risk för att samtycket återkallas eller inte bedöms vara tillförlitligt,⁴³²
- när det befaras att vårdnadshavaren kommer att störa vården,⁴³³
- när samtycket är villkorat, t.ex. begränsas i tid, till en viss vårdform eller ett visst hem,⁴³⁴ eller
- när barnets eller den unges trygghet behöver vägas in.⁴³⁵

Läs mer

Mer om vård med stöd av LVU trots samtycke till frivillig vård finns i Socialstyrelsens LVU – handbok för socialtjänsten (2023)

Samtycke vid akuta placeringar

När barn och unga placeras akut i ett jourhem eller i ett HVB finns det i många fall inte någon skriftlig vårdplan som barnets vårdnadshavare och barnet eller den unge själv, om hen har fyllt 15 år, kan ta ställning till.

Mot den bakgrunden är det viktigt att erinra om att samtycket även vid en tillfällig placering ska avse det konkreta innehållet i vården

⁴³⁰ Se 6 kap. 2 § FB.

⁴³¹ Se 2 § Lgeb.

⁴³² SoU 1979/80:44 s. 100 och 115 samt prop. 1979/80:1 s. 581.

⁴³³ SoU 1979/80:44 s. 100 och 115.

⁴³⁴ RÅ 1986 ref. 4 (samtycke till vård under viss tid) och RÅ 82 2:74 (samtycke till placering i ett visst hem).

⁴³⁵ SoU 1979/80:44 s. 100 och 115 samt RÅ 83 2:87.

och inte en opreciserad vård utom hemmet. Det innebär att socialtjänsten måste vara tydlig i dialogen med vårdnadshavare och barn eller unga och så långt möjligt precisera vilka behov placeringen ska tillgodose, på vilket sätt vården ska genomföras och i vilket tidsperspektiv. Även om placeringen avser en kort tid har JO ansett att ett skriftligt samtycke bör inhämtas vid minsta tveksamhet.⁴³⁶

När det inte går att nå samförstånd om vård

Undantagsvis kan det uppstå en situation där det inte finns några förutsättningar för en placering vare sig enligt SoL eller LVU. Barnet, som har fyllt 15 år, kan exempelvis på egen hand ha bosatt sig hos en familj, som socialtjänsten inte anser är lämplig för uppdraget som familjehem. *Se avsnittet Om medgivande eller beslut om vård saknas i Del 2.* Under sådana omständigheter behöver socialsekreteraren ha en dialog med barnet, informera om och förklara socialtjänstens ansvar för barn samt redogöra för vilka alternativ som finns när det gäller placering och annat stöd. Om barnet ändå inte samtycker till den placering som socialtjänsten erbjuder och förutsättningarna för LVU inte är uppfyllda kan ingen placering genomföras. Socialtjänsten kan i denna situation ha ett fortsatt ansvar att hålla kontakt med barnet och samarbeta med barnets ställföreträdare, utifrån socialnämndens ansvar för att barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver.⁴³⁷ Syftet kan vara att motivera för en lämplig placering samt vid behov erbjuda annat stöd, exempelvis i form av öppna insatser.⁴³⁸

Eftersom SoL bygger på frivillighet är det möjligt att komma överens med barnet och dess vårdnadshavare eller den unge om en uppföljande kontakt i samband med att utredningen avslutas utan beslut om insats.⁴³⁹

Socialnämnden har även i vissa fall möjlighet till uppföljning av ett barns situation trots avsaknaden av samtycke, dels när en utredning avslutas utan insats och dels när en placering enligt SoL i familjehem eller HVB har upphört och barnet, utan att det föreligger sådana förhållanden som motiverar tvångsvård, bedöms vara i särskilt behov av fortsatt stöd eller skydd från nämnden men samtycke till sådan

⁴³⁶ JO 1995/96 s. 262.

⁴³⁷ 5 kap. 1 § SoL.

⁴³⁸ Se t.ex. JO:s beslut den 15 juni 2016, dnr 394-2016 m.fl.

⁴³⁹ 5 kap. 1 § SoL och AR till SOSFS 2014:5.

åtgärd saknas.⁴⁴⁰ Socialnämnden kan även besluta om uppföljning i de situationer där en domstol har avslagit en ansökan om vård enligt LVU.⁴⁴¹ Uppföljningen får pågå under högst två månader efter det att utredningen avslutades.⁴⁴²

För barn som fyllt 15 år kan vissa insatser beviljas trots att det inte finns samtycke från vårdnadshavarna.⁴⁴³ *Se avsnittet Barns rätt till öppna insatser oberoende av vårdnadshavarens samtycke i Del 4.*

Läs mer

Mer om insatser utan samtycke och uppföljning oberoende av samtycke hittar du i *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten* (2023)

Vårdplanen ska revideras

11 kap. 3 § andra stycket SoL

Om vårdplanen gäller ett barn ska den revideras senast när barnet har varit placerat i två år. Den reviderade vårdplanen ska, om det inte möter särskilda hinder, särskilt avse barnets långsiktiga boende. Därefter ska vårdplanen revideras vid behov.

3

Vårdplanen ska revideras senast när ett barn varit placerat i två år och därefter vid behov

Det är viktigt att vårdplanen är realistisk och att den följs upp.⁴⁴⁴ Det har visat sig att vårdplanen inte alltid används som ett verktyg för den långsiktiga planeringen av vården och i kommunikationen med föräldrarna.⁴⁴⁵

När en vårdplan upprättas i samband med en placering finns inte alltid nödvändig kunskap om vilka behov som vården behöver tillgodoses på längre sikt. Det är då inte möjligt att fullt ut bedöma exempelvis föräldrars förmåga till förändring och vilken uthållighet de kommer att ha i sina ansträngningar för att kunna få hem sitt barn,

⁴⁴⁰ Se 11 kap. 4 a och b §§ SoL.

⁴⁴¹ Se prop. 2012/13:10 s. 64 f. och s.134.

⁴⁴² Se 11 kap. 4 c § andra stycket SoL.

⁴⁴³ Se 3 kap. 6 a och b §§ SoL.

⁴⁴⁴ Se Socialtjänstnämndens betänkande Övervägande av vårdnadsöverflyttning, revidering av vårdplan för placerade barn och särskilda lämplighetskrav för offentliga biträden (2020/21:SoU5) s. 21.

⁴⁴⁵ Se SOU 2015:71 s. 557.

samt att förutse hur kontakten mellan barn och föräldrar kommer att utvecklas. Andra viktiga omständigheter som har betydelse för långsiktigheten är vilken relation barnet och familjehemsföräldrarna får och hur barnet finner sig till rätta i familjehemmet, i skolan, på fritiden, med kamrater och så vidare. Dessa omständigheter talar för att vårdplanen behöver revideras efter en tid.⁴⁴⁶

Kravet på att revidera vårdplanen gäller oavsett grunden för placeringen. Det kan ha sin främsta betydelse när det är hemförhållandena som är orsak till placeringen, men barnets framtida boende kan behöva diskuteras och bedömas även i andra fall. Orsakerna till placeringen är ofta inte entydiga. Även när barnets egna problem är den direkta orsaken till placeringen är det viktigt att diskutera vårdens långsiktiga inriktning.⁴⁴⁷

Det är den sammanlagda tiden som barnet varit placerat som är avgörande för socialnämndens skyldighet att revidera vårdplanen. Det krävs alltså inte att barnet exempelvis ska ha varit placerat i samma familjehem under två år. Två år är den bortre gränsen för den första revideringen av vårdplanen, vilket innebär att nämnden inte behöver avvakta att revidera vårdplanen till dess barnet varit placerat i två år, om behov av revidering uppkommer tidigare. Därefter ska vårdplanen revideras vid behov.⁴⁴⁸

Fokus på placerade barns långsiktiga boende

Den reviderade vårdplanen ska, om det inte möter särskilda hinder, särskilt avse barnets långsiktiga boende.⁴⁴⁹ Långsiktighet kan innebära att barnet så snart som möjligt ska återförenas med föräldrarna. Det kan också stå klart, och behöva uttalas, att barnet ska bo kvar i familjehemmet inom överskådlig tid.⁴⁵⁰

När en placering pågått i två år bör det i många fall finnas underlag för att bedöma om återförening är ett realistiskt alternativ. Om möjligheten till återförening verkar vara avlägsen är det viktigt att bedöma barnets framtida behov utifrån det perspektivet. Målet bör då vara att de biologiska föräldrarna, familjehemsföräldrarna och barnets socialsekreterare efter en tid gemensamt kan uttala att barnet behöver få bo kvar i familjehemmet. Genom att lagen ger ett särskilt

⁴⁴⁶ Se Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU5 s. 21 och 35 f. och SOU 2015:71 s. 647.

⁴⁴⁷ Se Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU5 s. 22 och SOU 2015:71 s. 648.

⁴⁴⁸ Se Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU5 s. 23 och 36.

⁴⁴⁹ 11 kap. 3 § andra stycket SoL.

⁴⁵⁰ Se Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU5 s. 21 och SOU 2015:71 s. 645.

forum för den nödvändiga dialogen, det vill säga inför revideringen av vårdplanen, finns förutsättningar för att socialtjänstens bedömning kan framföras på ett genomtänkt och strukturerat sätt.⁴⁵¹

Kravet på att revidera vårdplanen efter två år är ovillkorligt, men det kan finnas särskilda hinder som gör att det inte går att planera långsiktigt, exempelvis att det i ett LVU-ärende pågår en rättsprocess eller att barnet nyligen omplacerats.⁴⁵²

Ändringar i vårdplanen kan påverka samtycke och genomförandeplan

Ändringar i vårdplanen ska ske i samråd med barnet eller den unge och barnets vårdnadshavare. Om samtycke inte lämnas till ändringar i vårdplanen kan det bli nödvändigt att överväga ansökan om vård med stöd av LVU om behövlig vård inte kan genomföras frivilligt.

Vid vård i HVB, stödboende och familjehem ska socialnämnden alltid upprätta en genomförandeplan.⁴⁵³ Vårdplanen fokuserar på vad som behöver göras medan genomförandeplanen beskriver hur det ska gå till. *Läs mer i kapitlet Genomförandeplan i Del 4.*

Eftersom vårdplan och genomförandeplan hänger nära samman kan en revidering av den ena planen påverka den andra.

⁴⁵¹ Se Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU5 s. 21 f. och SOU 2015:71 s. 648.

⁴⁵² Se Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU5 s. 22.

⁴⁵³ Se 11 kap. 3 § tredje och fjärde styckena SoL och AR till 7 kap. 2 § SOSFS 2012:11.

Val av vård – en individuell bedömning

Val av placeringsform

I olika förarbeten har familjehem lyfts fram som den mest naturliga och lämpliga vårdformen för barn och unga när de inte kan bo med sina föräldrar. Vård i familjehem anses i flertalet fall vara bättre än vård i HVB eller stödboende eftersom denna vårdform ger möjlighet till en nära anknytning till vuxna med en föräldraroll i en naturlig familjemiljö. En sådan relation är oftast en förutsättning för barnets utveckling till en trygg, harmonisk och väl fungerande människa.⁴⁵⁴

I enlighet med principen om flexibilitet bör de olika insatserna inte vara graderade som i en upptrappande skala utan bedömas utifrån vad som är ändamålsenligt och bäst för barnet i varje särskild situation. Det betyder att vårdinsatserna i det enskilda fallet inte ska följa något slags upptrappningsmönster.⁴⁵⁵ Om placering i HVB i ett enskilt fall bäst tillgodoser barnets eller den unges vårdbehov ska placeringen göras där och inte betraktas som ett sista vårdalternativ.

Nedan beskrivs övergripande vilka målgrupper av barn och unga som de olika placeringsformerna kan ta emot. En individuell bedömning av hur hemmet eller boendet matchar barnets behov av vård eller behandling måste göras i varje enskilt fall. *Läs mer om de olika placeringsformerna i Del 2.*

Familjehem

Generellt sett anses familjehem vara lämpligt för barn och unga när de i huvudsak behöver omsorg och fostran som kan kompensera för brister i den egna hemmiljön. Men det är också centralt att bedöma behovet av omhändertagandenivå i form av struktur och vuxennärvaro och behovet av professionella behandlingsinsatser. Kanske behöver familjehemsvården kompletteras med ytterligare insatser under placeringen i familjehemmet.

⁴⁵⁴ Prop. 1979/80:1 s. 307. Redan i förarbetena till 1960 års barnavårdslag beskrevs fosterbarnsvård som en vårdform som skulle ha företräde framför institutionsvård.

⁴⁵⁵ Jfr prop. 1979/80:1 s. 214.

Konsulentstödda familjehem

Om uppdraget kräver särskilt stöd till familjehemsföräldrarna kan socialtjänsten ge utökat stöd eller välja att placera barnet eller den unge i ett familjehem som får förstärkt stöd av en konsulentverksamhet.

Behandling i familjehem

I ett delbetänkande föreslog Utredningen om tvångsvård för barn och unga⁴⁵⁶ att en ny placeringsform kallad ”behandlingsverksamhet med familjeboende” skulle inrättas. Detta förslag har ännu inte antagits av riksdagen. Behandling i familjehem bedrivs dock i några enstaka verksamheter i Sverige. Vissa av dessa verksamheter har äldre tillstånd att bedriva HVB där familjehemmen är anställda av huvudmannen och viss vård ges via ett behandlingsteam vid sidan av familjehemsvården.

Det finns också andra typer av verksamheter där man har tillstånd för öppen verksamhet för vård som bedrivs av ett behandlingsteam vid sidan av familjehemmet. Familjehemmen i de sistnämnda verksamheterna är då knutna till socialnämnden med sedvanliga avtal för respektive barn. Ett exempel på behandling i kombination med familjehemsboende är Treatment Foster Care Oregon (TFCO).

Jourhem

Barn och unga som är i behov av en akut placering i avvaktan på utredning och bedömning av den fortsatta vården kan behöva placeras i en familj för tillfällig vård och fostran. Boendet är tänkt att vara under en kortare tid. Ett barn får inte vårdas i ett jourhem längre tid än två månader räknat från den tidpunkt då nämndens utredning avslutades, om det inte finns särskilda skäl.⁴⁵⁷

Stödboende

Ett stödboende ska endast ta emot barn och unga i åldern 16–20 år som huvudsakligen behöver stöd för att förberedas för ett självständigt boende och vuxenliv. De barn och unga som tas emot ska i stor utsträckning kunna klara sin dagliga livsföring utan hjälp.⁴⁵⁸

På samma sätt som för andra placeringsformer ska socialtjänsten alltid göra en individuell bedömning av om barnet eller den unge

⁴⁵⁶ SOU 2014:3.

⁴⁵⁷ 6 kap. 6 § fjärde stycket SoL.

⁴⁵⁸ 2 kap. 1 § HSLF-FS 2016:56.

ska tas emot i ett stödboende. Det går därför inte att uttömmande exemplifiera vilka målgrupper som kan bli aktuella för en placering i stödboende. Tänkbara målgrupper för placering i stödboende är

- barn och unga som tidigare varit placerade,
- ensamkommande barn och unga, och
- barn och unga som lever i en konfliktfylld eller på annat sätt otillfredsställande hemsituation och som inte motiverar en placering i HVB.⁴⁵⁹

Barn i åldern 16–17 år får bara tas emot i ett stödboende om det finns särskilda skäl.⁴⁶⁰ Särskilda skäl kan vara att barnet bedöms vara moget och förberett för att på ett bra sätt klara av att bo och leva i ett eget boende, att barnet anses moget i övrigt och att barnet själv har uttryckt en önskan att bo i ett eget boende.⁴⁶¹

Det är viktigt att överväga eventuella risker till följd av ett eget boende med mindre närvaro av personal. Det kan handla om en ökad risk att barnet eller den unge försvinner, en risk för människohandel, men också risker som socialt utanförskap. Barn och unga som bedöms vara i riskzonen för att utveckla ett missbruk eller kriminalitet bör inte bli aktuella för ett stödboende.⁴⁶²

I regel bör det främst kunna bli fråga om frivilliga placeringar i ett stödboende med stöd av SoL. Även barn och unga som är placerade med stöd av LVU kan dock komma i fråga, främst placeringar enligt 2 § LVU, dvs. i de så kallade miljöfallen.⁴⁶³

HVB

Barn och unga i behov av vård- eller behandlingsinsatser i heldygnsvård kan bli aktuella för placering i HVB. Ett annat skäl till placering i HVB kan vara behov av utredning av särskilda frågeställningar som ett komplement till socialtjänstens egen utredning av lämplig fortsatt vård och behandling.

Särskilda ungdomshem

Särskilda ungdomshem bedrivs av staten (SiS) och är i huvudsak avsedda för barn och unga som vårdas med stöd av 3 § LVU på grund

⁴⁵⁹ Prop. 2015/16:43 s. 37.

⁴⁶⁰ 6 kap. 1 § andra stycket SoL.

⁴⁶¹ Prop. 2015/16:43 s. 38 f.

⁴⁶² Prop. 2015/16:43 s. 38.

⁴⁶³ Prop. 2015/16:43 s. 38.

av sitt beteende. Men även barn och unga som beretts vård enligt 2 § LVU eller som vårdas enligt SoL kan vara inskrivna där.

Det som skiljer de särskilda ungdomshemmen från övriga HVB är SiS möjlighet att i vissa fall genomföra tvångsåtgärder, så kallade särskilda befogenheter. Det är endast särskilda ungdomshem som har låsbara enheter.

LVU i det egna hemmet

Vård som ges med stöd av LVU ska alltid inledas utanför den unges eget hem. Men socialnämnden får medge att barnet eller den unge därefter vistas i sitt eget hem, om detta kan antas vara bäst ägnat att främja vården av barnet eller den unge.⁴⁶⁴

Läs mer

Mer om LVU i det egna hemmet finns i Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023)

3

Matchning med hem eller boende

5 kap. 1 § första stycket SOSFS 2012:11

Inför socialnämndens beslut om vård i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende ska en bedömning göras av om förutsättningarna i det tilltänkta hemmet eller stödboendet svarar mot de behov som barnet eller den unge har. Bedömningen ska redovisas i ett beslutsunderlag

Principerna om närhet och bibehållen kontakt med hemmiljön ska liksom skyldigheten att i första hand överväga möjligheterna till placering i barnets nätverk vara vägledande vid valet av hem eller boende.⁴⁶⁵ Det är också viktigt att så långt som möjligt ta hänsyn till barnets och vårdnadshavarnas önskemål. *Se kapitlet Grundläggande regler och principer i Del 1.*

Vad som är bäst för barnet ska vara avgörande vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn.⁴⁶⁶ Det innebär att en bedömning alltid måste göras av om förutsättningarna i det

⁴⁶⁴ Se 11 § andra stycket LVU.

⁴⁶⁵ Se 6 kap. 1 § tredje stycket och 6 kap. 5 § SoL.

⁴⁶⁶ 1 kap. 2 § andra stycket SoL.

tilltänkta hemmet eller boendet svarar mot barnets specifika behov. Utgångspunkten för en sådan, så kallad matchning, är barnets vårdbehov som har bedömts och formulerats i utredningen och vårdplanen. På motsvarande sätt finns, vid en familjehemsplacering, underlaget för matchningen i den utredning av hemmet som har gjorts. Matchningsbedömningen redovisas i beslutsunderlaget till barnets beslut om vård, dvs. i barnets akt. *Se kapitlet Utredning av familjehem och jourhem nedan.*

Förutom en analys av hemmets eller boendets förutsättningar att tillgodose barnets eller den unges behov av vård eller behandling kan exempelvis tillgången till lämplig skolgång och den hälso- och sjukvård som barnet eller den unge kan behöva spela roll vid valet av placeringsform. Barnets eller den unges ålder, hur många och vilka andra barn som finns i hemmet eller boendet och var det är beläget är andra exempel på faktorer att väga in.

Undersöka möjligheten att placera i nätverket

6 kap. 5 § Sol

När ett barn placeras skall det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Vad som är bäst för barnet skall dock enligt 1 kap. 2 § alltid beaktas.

Skälen till att socialtjänsten i första hand ska överväga om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående utvecklas närmare i förarbetena. Där framförs att socialtjänsten har fått stark kritik från olika håll för att inte vara tillräckligt lyhörd för möjligheterna att placera barn hos släktingar. Vidare anges att både internationell och svensk forskning visar att sådana placeringar kan vara att föredra, om man ser placeringen urett livsperspektiv.⁴⁶⁷

SBU har i en kunskapsöversikt sett att barn gynnas av att placeras i släktinghem jämfört med familjehem utanför nätverket vad gäller beteendeutveckling, psykiska hälsa, välbefinnande och stabilitet i placeringen.⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ Prop. 1996/97:124 s. 114.

⁴⁶⁸ SBU Kommentarer 2016/7 Placering i släktinghem respektive vanliga familjehem – Vad gynnar barnen?

Det finns enligt förarbetena många skildringar av hur barn, som under flera år varit placerade i familjehem utanför nätverket, känner sig övergivna av både familjehemmet och de biologiska föräldrarna när de närmar sig vuxenlivet. Enligt propositionen är det dock inte möjligt att slå fast en princip som innebär att placeringar hos anhöriga eller andra närstående *alltid* ska väljas i första hand. Att det finns mor- och farföräldrar och andra släktingar eller andra för barnet kända familjer som vill ta hand om barnet innebär inte några garantier för att just detta hem kan tillförsäkra barnet god vård. En av de vägledande principerna i socialtjänstlagstiftningen, kontinuitetsprincipen, bör tolkas så att nämnden *inte förbiser* möjligheten att hitta en bra placering i barnets naturliga nätverk. Att barnet inte onödigtvis flyttas från trygga och invanda förhållanden är en viktig ledstjärna i arbetet med familjehemsplaceringar. Det betyder att socialtjänsten i varje enskilt fall i första hand bör utreda möjligheterna att placera barnet i det naturliga nätverket. Det betyder också att socialtjänsten regelmässigt bör undersöka släktens möjlighet att stödja barnet även om det placeras i ett familjehem utanför nätverket.⁴⁶⁹

Vad gäller rekvisitet *överbägas* har JO uttalat att det innebär att det befintliga nätverket runt barnet ska undersökas. Om någon anhörig förklarar sig villig att ta emot barnet måste nämnden närmare utreda förutsättningarna för en sådan placering. Om flera anhöriga var för sig förklarar sig villiga att ta emot barnet bör denna skyldighet gälla i förhållande till var och en av dem.⁴⁷⁰

Den tilltänkta familjen i barnets nätverk ska utredas på motsvarande sätt som andra tilltänkta familjehem. Socialnämnden ska i sin utredning bland annat särskilt uppmärksamma förekomsten av våld mot närstående, annan brottslighet, missbruk eller andra omständigheter i det tilltänkta familjehemmet som kan äventyra ett barns eller en ung persons trygghet och säkerhet.⁴⁷¹ Vid övervägande av placering i nätverket är det viktigt att uppmärksamma om brister som finns i barnets eller den unges familj även finns i det övriga nätverket. Det kan t.ex. handla om hedersrelaterat våld och förtryck.

Vad som är bäst för barnet ska alltid beaktas.⁴⁷²

⁴⁶⁹ Prop. 1996/97:124 s. 114.

⁴⁷⁰ JO 2001/02 s. 204.

⁴⁷¹ 4 kap. 2 § SOSFS 2012:11.

⁴⁷² 6 kap. 5 § SoL.

Principen om närhet

Av intresse i sammanhanget är också principen om närhet som kommer till uttryck i 6 kap. 1 § tredje stycket SoL. Enligt den bestämmelsen bör vården utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön. I förarbetena anges bland annat att vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med föräldrar, syskon och andra för barnet betydelsefulla personer samt kontakt med hemmiljön. De krav som lagen ställer i fråga om samhörighet och kontakt med hemmiljön handlar inte bara om geografisk närhet. Språkliga och kulturella skillnader i synsätt och bakgrund kan skapa väl så stora avstånd mellan människor. Att sådana skillnader beaktas och att man väljer ett hem som kan samarbeta med barnets biologiska föräldrar är av största betydelse vid alla placeringar och i synnerhet vid placeringar av utrikesfödda barn.⁴⁷³

Etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas.⁴⁷⁴ Enligt minoritetslagen ska de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige främjas. Barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska främjas särskilt.⁴⁷⁵ *Se avsnittet Skyddet av nationella minoriteter och minoritetsspråk i Del I.*

I artikel 20 i barnkonventionen står bland annat att då lösningar övervägs för barn som ska placeras utanför det egna hemmet ska hänsyn tas till kontinuitet i ett barns uppfostran och till barnets etniska, religiösa, kulturella och språkliga bakgrund. Nätverket som möjlig resurs lyfts fram i förarbetena till SoL, och lagstiftaren klargör på olika sätt att nätverksplaceringar ska spela en större roll i familjehemsvården.⁴⁷⁶

JO har kritiserat en socialnämnd för att den inte vidtagit tillräckliga åtgärder för att fyra romska barn skulle få behålla kontakten med sitt kulturella ursprung. Efter att barnen hade varit placerade två år i familjehem med stöd av LVU hade de tappat sitt språk och sin romska kultur. JO anförde att nämnden, särskilt i de fall när ett barn, oavsett

⁴⁷³ Jfr prop. 1996/97:124 s. 113 f.

⁴⁷⁴ 1 kap. 2 § sjätte stycket RF.

⁴⁷⁵ Se 4 § minoritetslagen.

⁴⁷⁶ Se prop. 1996/97:124 s. 114

anledning, inte har täta umgängen med sina föräldrar, har ett ansvar för att även på andra sätt ge barnet stöd för att behålla kontakten med sitt kulturella ursprung. Här kan t.ex. den särskilt utsedde socialsekreteraren fylla en viktig funktion genom att i sina kontakter med barnet prata om identitet och ursprung. Ett annat sätt för nämnden att främja barnets utveckling av en kulturell identitet skulle kunna vara att ge familjehemmet ökad kunskap om kulturen i fråga och dess historia. Nämnden har även möjlighet att bevilja barnet en insats i form av en stöd- eller kontaktperson med särskild kompetens på området.⁴⁷⁷ JO hänvisade till SoL och LVU, men även till bestämmelserna i regeringsformen, språklagen och minoritetslagen när det gäller socialnämndens skyldighet att främja etniska och språkliga minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kulturliv.⁴⁷⁸ JO har även kritiserat en nämnd för att den inte vidtagit tillräckliga åtgärder för att två placerade barn skulle kunna behålla kontakten med sitt kulturella ursprung samt bevara och utveckla sitt finska språk.⁴⁷⁹

Placering av syskon

Inför placering av syskon är det viktigt att undersöka hur syskonrelationen ser ut. Syskon är en länk till hemmiljön och kan bli en del av ett naturligt stödjande nätverk för barnet. Undantagsvis kan relationen till ett eller flera syskon istället vara negativ eller till och med destruktiv för ett barn. Om placering i samma familj av något skäl inte är lämpligt eller möjligt är det i många fall angeläget att syskonen placeras i närheten av varandra. En viktig uppgift för socialtjänsten är att se till att syskonen kan upprätthålla en positiv kontakt under placerings-tiden.⁴⁸⁰

Särskild kompetens och särskilt stöd kan behövas

Ett familjehem måste kunna svara mot vissa krav oberoende av vilket barn som kan komma att placeras i hemmet. *Se vidare kapitlet Utredning av familjehem och jourhem nedan.* Det är emellertid inte tillräckligt med en sådan allmän lämplighet utan socialnämnden måste också försäkra sig om att familjehemmet kan svara mot det unika

⁴⁷⁷ Se JO 3664-2015.

⁴⁷⁸ 1 kap 2 § sjätte stycket RF, 8 § språklagen (2009:600) och 4 § minoritetslagen.

⁴⁷⁹ Se JO 4142-2022.

⁴⁸⁰ Se Rättsfall i Europadomstolen 1988: Olsson mot Sverige. Tre barn placerades i olika familjehem med stora avstånd mellan familjehemmen och barnets biologiska föräldrar. Det ansågs som en kränkning av artikel 8.

barnets behov. Det krävs olika kompetens beroende på vilket barn familjen är aktuell för att ta emot. Detsamma gäller vid placering i HVB och stödboende.

- Ett litet barn utan någon särskild problematik ställer andra krav jämfört med en tonåring med ett utagerande beteende.
- Barn med annan etnisk bakgrund kan behöva ett hem eller boende som har specifik kulturkompetens och har språkliga och andra förutsättningar att samarbeta med föräldrarna. Detta kan bli aktuellt bl.a. vid placering av ensamkommande barn och unga och barn och unga som tillhör någon minoritet.
- Har barnet eller den unge särskilda behov, exempelvis på grund av en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning eller att barnet eller den unge har utsatts för våld eller annat övergrepp, kan särskild kompetens och erfarenhet hos hemmet eller boendet krävas.

Om uppdraget kräver särskilt stöd till familjehemsföräldrarna eller personalen behöver ett sådant organiseras. Det kan exempelvis göras med hjälp av socialtjänstens egna öppenvårdsinsatser eller genom konsultation från hälso- och sjukvården om barnet har pågående sjukvårdsinsatser. Det kan också bli aktuellt att erbjuda ett förstärkt stöd till familjehemmet eller att erbjuda ett konsulentstött familjehem.

Ett underlag för socialnämndens planering av vården och vilket stöd barnet eller den unge behöver är den hälsoundersökning som ska erbjudas barn och unga i anslutning till placeringen.⁴⁸¹ *Läs mer om hälsoundersökningar i kapitlet Förberedelser inför placeringen nedan.*

Att beakta vid val av HVB

Inför socialnämndens beslut om vård i HVB ska en bedömning göras av om förutsättningarna i det tilltänkta hemmet svarar mot de behov som barnet eller den unge har.⁴⁸² Det är viktigt att socialsekreteraren har en uppfattning om barnets eller den unges behov i förhållande till bland annat

- hemmets nivå av struktur och vuxennärvaro,
- vilken inriktning och målgrupp hemmet har eller vilka metoder och arbetssätt som används, och

⁴⁸¹ Prop. 2016/17:59 s. 33 f.

⁴⁸² 5 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

- om hemmet är vårdgivare eller har en fungerande samverkan med hälso- och sjukvården.

Differentierad vård – olika inriktning

Det finns olika former av differentiering av HVB, bland annat genom uppdelningen mellan särskilda ungdomshem och övriga HVB. En annan differentiering går att se utifrån de inriktningar som verksamheter med HVB anger när de ansöker om tillstånd från IVO. Några exempel på inriktningar är vård/behandling, ensamkommande barn, beteendeproblem, neuropsykiatrisk störning och övriga psykosociala problem. Utöver detta förekommer även differentiering genom exempelvis användning av vissa metoder eller arbetssätt.⁴⁸³

Huvudmän som bedriver HVB kan vara vårdgivare

Vissa huvudmän som bedriver HVB är också vårdgivare och har inom den egna verksamheten tillgång till exempelvis sjuksköterska eller psykolog för hälso- och sjukvårdsuppgifter. För barn och unga med sammansatta vårdbehov, till exempel ett socialt nedbrytande beteende i kombination med en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, kan det finnas fördelar med former av integrerad vård, där den sociala vården och viss hälso- och sjukvård kan bedrivas på samma ställe. Se avsnittet *Hälso- och sjukvård vid placering i HVB i Del 2*.

Samverkan med hälso- och sjukvården

Vid uppdrag till en huvudman som erbjuder någon form av integrerad vård är det viktigt att socialnämnden har en väl fungerande samverkan med hälso- och sjukvården eftersom det inte ingår i socialtjänstens uppdrag att upphandla eller finansiera hälso- och sjukvård.

En huvudman som är vårdgivare, och på så sätt i viss utsträckning integrerar hälso- och sjukvårdsinsatser med verksamheten i sitt HVB, behöver i regel också tillgång till andra hälso- och sjukvårdsinsatser för de barn och unga som vårdas där. Det kan gälla specialiserad vård för psykiska eller somatiska behov.

HVBs huvudman inte är vårdgivare behöver också kunna arbeta med placerade barns och ungas hälsa och ha en ordnad samverkan med hälso- och sjukvården. God tillgång till hälso- och sjukvård efter behov är avgörande för att de samlade vård- och stödbehoven också hos barn och unga i dessa HVB ska kunna upptäckas och tillgodoses.⁴⁸⁴

⁴⁸³ Socialstyrelsen (2019), Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov.

⁴⁸⁴ Socialstyrelsen (2019), Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov.

Egen regi, ramavtal eller direktupphandling

I den initiala urvalsprocessen behöver den handläggande socialsekreteraren kunskap om utbudet av tänkbara HVB eller stödboenden för det aktuella barnet. Den ansvarige socialsekreteraren behöver vara aktiv i urvalsprocessen genom att tydliggöra förväntningarna på hemmet eller boendet och bedöma hur verksamheten kan motsvara barnets eller den unges vårdbehov.

Om kommunen har ett lämpligt HVB eller stödboende i egen regi eller har ramavtal med ett antal HVB eller stödboenden kan ett hem eller boende i regel väljas ur det utbudet. Om det inte finns plats eller om inget av hemmen eller boendena, som nämnden har ramavtal med, kan erbjuda lämplig vård, kan det finnas skäl för nämnden att göra en direktupphandling. När upphandlingen av HVB eller stödboende sker direkt med den tilltänkta verksamheten kan nämnden ha hjälp av samma frågor och krav som ställs vid tecknande av ett ramavtal.

Läs mer

För mer information om upphandling se SKR:s vägledning Upphandling och uppföljning av HVB – För barn och unga (2021)

Ekonomiska hänsyn

JO har behandlat frågan om i vilken utsträckning ekonomiska hänsyn kan vägas in vid valet av hem. JO uttalade att en sammanvägning bör göras av vårdinsatsens lämplighet, kostnaderna för vården i jämförelse med andra alternativ samt den enskildes önskemål om vårdform samt särskilt vad hänsynen till barnets bästa kräver.⁴⁸⁵

⁴⁸⁵ JO 2001/02 s. 232.

Utredning av familjehem och jourhem

6 kap. 6 § första–tredje styckena SoL

Ett barn får inte utan socialnämndens medgivande eller beslut om vård tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden om honom eller henne.

Socialnämnden får inte lämna medgivande eller fatta beslut om vård utan att förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet är utredda av socialnämnd.

Socialnämnden får inte placera ett barn i ett sådant enskilt hem som vid upprepade tillfällen tar emot barn för tillfällig vård och fostran (jourhem) om inte förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i det är utredda av socialnämnd.

3

För att placera ett barn för stadigvarande vård och fostran i ett familjehem eller för tillfällig vård och fostran i ett jourhem krävs att socialnämnden har utrett hemmen.⁴⁸⁶ Vid tillfällig placering i barnets nätverk finns inte samma krav på utredning, men socialnämnden ansvarar för att även ett sådant hem är lämpligt för barnet att vistas i. *Se avsnittet Placera tillfälligt i barnets nätverk i Del 2.*

Utredningen av familjehem är ett viktigt redskap i arbetet med att tillförsäkra placerade barn och unga en god vård. När det gäller innehållet i en utredning kan ledning hämtas i 6 kap. 7 § SoL som beskriver vilka skyldigheter som socialnämnden har när det gäller ett barn som vårdas i familjehem. Enligt den bestämmelsen ska socialnämnden medverka till att ett placerat barn får en god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden. Nämnden ska medverka till att barnet får en lämplig utbildning och den hälso- och sjukvård som barnet behöver.

⁴⁸⁶ 6 kap. 6 § SoL.

Av förarbetena till bestämmelsen framgår att familjehemsutredningen bör vara så utförlig och tillförlitlig att den kan ligga till grund för en bedömning av om barnet kan ges nödvändig vård i det aktuella hemmet. Utredningen bör därför belysa familjehemsföräldrarnas vilja och förmåga att ge barnet den omsorg som barnet behöver. För att socialnämnden ska kunna avgöra om det aktuella hemmet är lämpligt är det en förutsättning att nämnden genom utredningen får kunskap om familjehemsföräldrarnas förmåga i förhållande till behovet hos det barn som ska placeras. Utredningen ställer stora krav på utredaren, inte minst när det gäller kunskaper om barns förutsättningar och behov.⁴⁸⁷

Förutom att behandla familjehemsföräldrarnas personliga förutsättningar att ge barnet den vård det behöver, måste utredningen belysa de yttre omständigheter som familjehemsföräldrarna lever under. Utredningen bör därför även innehålla uppgifter om t.ex. familjehemsföräldrarnas bostad, arbete, ekonomi och hälsotillstånd.⁴⁸⁸

Föreskrifter och allmänna råd om familjehemsutredning

Socialstyrelsen har tagit fram föreskrifter och allmänna råd som styrning och vägledning för familjehemsutredningens syfte, innehåll och omfattning.⁴⁸⁹ En utredning av ett tilltänkt familjehem ska omfatta intervjuer, hembesök och referenstagning.⁴⁹⁰ Det är inte reglerat i vilken ordning insamling av uppgifter ska göras. Vissa delar som till exempel hembesök och referenser kan behöva göras vid flera tillfällen och i olika faser av utredningen. Andra delar är mer kopplade till lämplighetsbedömningen som till exempel registerutdrag och referenser från andra placerande kommuner. Intervjuer och referenser kan vara ett sätt att bedöma hemmets förutsättningar att möta barnets specifika behov och ge information om vilket stöd familjehemmet kan behöva i sitt uppdrag.

Vad som i föreskrifterna och de allmänna råden sägs om familjehem och familjehemsföräldrar gäller även för *jourhem* och *jourhemsföräldrar*. Det gäller även i detta kapitel.

⁴⁸⁷ Prop. 1989/90:28 s. 97 f.

⁴⁸⁸ Se bl.a. JO 2002/03 s. 210, dnr 2948-2000.

⁴⁸⁹ SOSFS 2012:11.

⁴⁹⁰ 4 kap. 4 § SOSFS 2012:11.

Standardiserade bedömningsmetoder för utredning av familjehem

Socialtjänsten använder olika metoder, processmodeller och former av intervjuformulär vid utredningen av tilltänkta familjehem. Det finns flera etablerade metoder som erbjuds av olika aktörer till socialtjänsten. Flera av dem bygger på teoretiska grunder och beprövad erfarenhet.

Genom att använda standardiserade bedömningsmetoder ökar förutsättningarna för en likvärdig bedömning då de ger stöd för att systematiskt ställa frågor som kan vara avgörande för att få fram relevant information. När man använder standardiserade bedömningsmetoder presenteras bedömningsunderlaget på ett överskådligt och lättbegripligt sätt. Det ger goda möjligheter att återkoppla resultatet till den berörda personen, vilket är en viktig del i arbetet. Resultatet kan också ge indikationer om vilka områden som är viktiga att utreda vidare eller ge information om vilket stöd det tilltänkta familjehemmet kan behöva i sitt kommande uppdrag.

Det är, enligt Socialstyrelsen, viktigt att se den standardiserade bedömningen som en del i en professionell bedömning där flera andra informationskällor behöver ingå för att ett välgrundat beslut om det tilltänkta familjehemmet ska kunna fattas.

Socialstyrelsens metoder för bedömning av familjehem

Med syftet att bidra till ökad kvalitet och likvärdighet i sättet att utreda familjehem har Socialstyrelsen utvecklat två bedömningsmetoder som kan användas i olika skeden:

- *BRA-fam*, en metod för initial bedömning vid rekrytering av familjehem
- *Familjehemsvinjetter* som kan användas under den fortsatta utredningen.

Kunskapsgrunden till *BRA-fam* och *Familjehemsvinjetter* bygger till stor del på utvecklingsekologisk teori samt på kunskap om risk- och skyddsfaktorer. Utifrån empirisk forskning och familjehemsutredares erfarenheter och kunskap har vissa faktorer identifierats som relevanta vid rekrytering och bedömning av blivande familjehem. De identifierade faktorerna är dels relaterade till familjehemmet, dels till det placerade barnet.

Instrumenten har genomgått en kvalitetssäkring, både vad gäller innehållsvaliditet och reliabilitet. För att undersöka hur användningen av *BRA-fam* och *Familjehemsvinjetter* fungerar har metoderna följts upp stegvis i reguljär verksamhet under 10–12 månader efter introduktion. För vidare information hänvisas till rapporterna om *BRA-fam*⁴⁹¹ och manualen till *Familjehemsvinjetter*.

BRA-fam

Att bedöma familjehemsföräldrars förmåga att ge stabila och trygga relationer kräver omfattande utredning. Ett första steg för att bedöma om en familj är lämplig att ta emot ett barn i sitt hem är dock att klargöra att det inte förekommer förhållanden eller faktorer som utgör en risk för det barn som ska placeras. *BRA-fam* kan användas som stöd i starten av utredningen.

De personer som anmäler sitt intresse för att bli familjehem får individuellt fylla i ett formulär. Formuläret är konstruerat för att i början av utredningsprocessen ge underlag för en mer begränsad bedömning, med fokus på risker som bedöms vara så allvarliga att utredningen inte bör påbörjas eller gå vidare. Avsikten med formuläret är också att personerna ska få en insikt om vilka krav som ställs på ett familjehem och vad som förväntas av dem.

När det tilltänkta familjehemmet har fyllt i formuläret återlämnas det till utredaren för bedömning. En mall finns för att underlätta bedömningen. Enligt bedömningsmetoden dokumenteras de resurser och risker som framkommer vid den initiala bedömningen och följs upp i den fortsatta utredningen. *BRA-fam* kan användas även vid rekrytering av hem i barnets nätverk och vid rekrytering av jourhem.

Familjehemsvinjetter

Som stöd under den fortsatta utredningen kan bedömningsmetoden *Familjehemsvinjetter* användas i syfte att på ett strukturerat sätt samla in och sammanställa information om det blivande familjehemets förmåga att hantera några av de utmanande situationer som ofta uppkommer i uppdraget som familjehem.

⁴⁹¹ Socialstyrelsen (2011), Initial bedömning vid socialtjänstens rekrytering av familjehem och Socialstyrelsen (2012), *BRA-fam* – en standardiserad bedömningsmetod vid rekrytering av socialtjänstens familjehem.

Metoden är tänkt att uppmuntra den tilltänkta familjehemsföräldern att reflektera över föräldraförmågor, personliga känslor, resurser och behov av stöd inför uppdraget som familjehem. Metoden består av manual, intervju och bedömningsguide. Intervjun består av nio vinjetter. Vinjetterna kan beskrivas som korta historier som tar upp realistiska vardagssituationer som kan inträffa inom ramen för uppdraget som familjehem.

Huvudkomponenten i metoden är den korta berättelsen (vinjetten) och intervjupersonens svar på den. Med hjälp av bedömningsguiden gör familjehemsutredaren en bedömning av intervjupersonens svar för att få en bild av den blivande familjehemsförälderns nivå av beredskap inför uppdraget. Metoden kommer ursprungligen från USA (Casey Home Assessment Protocol Fostering Challenges, CHAP-FC). Då den amerikanska och svenska familjehemsvården skiljer sig åt har materialet anpassats till svenska förhållanden och lagstiftning inför användning i Sverige.

Läs mer

Manual till BRA-fam – en standardiserad bedömningsmetod för rekrytering av familjehem (2014)

Manual till Familjehemsvinjetter – en standardiserad bedömningsmetod för utredning av familjehem (2020)

Syftet med utredning av familjehem

4 kap. 1 § SOSFS 2012:11

Vid socialnämndens utredning av huruvida ett hem är lämpligt som familjehem ska en bedömning göras av hemmets allmänna förutsättningar för att erbjuda barn och unga vård som är trygg, säker, ändamålsenlig och präglad av kontinuitet.

Om ett visst barn eller ung person finns i åtanke för placering ska nämnden dessutom bedöma om hemmet har förutsättningar att tillgodose hans eller hennes specifika behov.

Utredning av tilltänkta familjehem görs dels för att bedöma familjehemmets lämplighet i allmänhet och dels för att bedöma hur väl familjehemmet möter det aktuella barnets behov.

Utredningen kan också ligga till grund för hur uppdraget och genomförandeplanen ska utformas och vilka insatser som barnet behöver förutom placering i familjehemmet. Det är därför viktigt att samla in och väga samman uppgifter och bedömningar om det tilltänkta familjehemmet med utgångspunkt från det aktuella barnets behov och förutsättningar.

En annan viktig funktion med utredningen är att lära känna familjen med både starka och svaga sidor för att kunna lägga grunden till ett kommande samarbete och ett anpassat stöd. Att kunna möta upp med stöd som svarar mot familjehemmets uppdrag och förutsättningar är viktigt i förebyggande syfte. Likaså är det viktigt att socialtjänsten och hemmet har en gemensam bild av uppdraget. En sådan växer fram ur den dialog som pågår under utredningen. Familjen kan också bli medveten om sina egna resurser och lättare ta ställning till om de kan uppfylla de krav som ställs.

I vissa fall utreds en familj utan något särskilt barn i åtanke för att i ett senare skede matchas med ett barn som behöver ett hem. I andra fall har socialtjänsten redan från början ett visst barn i tankarna. Det gäller exempelvis vid placering hos anhöriga.

Ibland händer det att barnet eller den unge redan vistas hos den tilltänkta familjen, t.ex. om den unge själv har valt att flytta dit eller om barnet genom socialnämndens försorg har placerats tillfälligt i

hemmet. *Se avsnittet Placera tillfälligt i barnets nätverk i Del 2.*

I en sådan situation kan det vara svårt att genomföra en förutsättningslös utredning. Det är angeläget att utredningen görs så förutsättningslös som möjligt, inte minst för att kunna anpassa stödet till det tilltänkta familjehemmet på ett bra sätt.

Att barnet eller den unge och dess vårdnadshavare har en bestämd önskan att barnet eller den unge ska vara placerad i ett visst familjehem frångår inte socialnämnden dess skyldighet att noggrant utreda det tilltänkta familjehemmets lämplighet. Socialnämndens ansvar för utredningen är alltså densamma oavsett vilken inställning de berörda har.⁴⁹²

En familj blir godkänd först i och med en placering

Den som anmäler intresse för familjehemsuppdrag i allmänhet kan inte göra anspråk på att få ett ”godkännande” från nämnden efter slutförd utredning. Den slutliga bedömningen av hemmets lämplighet görs först i förhållande till det specifika barn som är aktuellt för placering i hemmet. Bedömningen – den så kallade matchningen – ingår i beslutsunderlaget för placeringsbeslutet.⁴⁹³ *Se även avsnittet Dokumentation under utredningen samt kapitlet Beslutsunderlag och placeringsbeslut nedan.*

Om det under utredningen framkommer omständigheter som gör att utredaren bedömer hemmet som olämpligt är det viktigt att familjen informeras om vad som ligger till grund för utredarens bedömning. Det fattas inget formellt beslut då utredningen avbryts och utredarens ställningstagande kan följaktligen inte överklagas.

⁴⁹² JO 2016/17 s. 527, dnr 3081-2013.

⁴⁹³ Se 5 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

Utredning av familjehem i korta drag

Syfte

En utredning av ett tilltänkt familjehem har två syften

- Utredda hemmets allmänna förutsättningar att erbjuda barn och unga vård som är trygg, säker, ändamålsenlig och präglad av kontinuitet.
- Bedöma om hemmet har förutsättningar att tillgodose barnets specifika behov.⁴⁹⁴

Insamling av uppgifter

Socialnämndens utredning av ett tilltänkt familjehem ska omfatta

- intervjuer
- hembesök
- referenstagning.⁴⁹⁵

Om utredningen avser två tilltänkta familjehemsföräldrar, ska dessa intervjuas både var för sig och tillsammans.⁴⁹⁶

Utredningens innehåll

Registeruppgifter

- Uppgifter ur Polismyndighetens belastnings- och misstankeregister ska hämtas in.⁴⁹⁷
- Om det tilltänkta familjehemmet är beläget i samma kommun som socialnämnden, ska uppgifter om de tilltänkta familjehemsföräldrarna hämtas in ur nämndens eget register.⁴⁹⁸

Efter samtycke från den som uppgifterna gäller bör uppgifter hämtas in från

- Kronofogdemyndigheten
- Försäkringskassan

⁴⁹⁴ 4 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

⁴⁹⁵ 4 kap. 4 § första stycket SOSFS 2012:11.

⁴⁹⁶ 4 kap. 4 § andra stycket SOSFS 2012:11.

⁴⁹⁷ 5 kap. 1 b § SoF.

⁴⁹⁸ 4 kap. 5 § SOSFS 2012:11.

- Socialnämnden i den kommun eller de kommuner där hen är eller har varit bosatt under de senaste fem åren.⁴⁹⁹

Referenser

På varje tilltänkt familjehemsförälder ska referenser begäras från

- minst två av varandra oberoende personer.⁵⁰⁰

Efter samtycke från familjehemsföräldrarna bör referenser begäras in från både

- närstående till familjehemmet och
- personer som i sin yrkesutövning har kännedom om den tilltänkta familjehemsföräldern,⁵⁰¹ samt
- de kommuner som under de senaste fem åren har haft barn eller unga placerade i familjehemmet.⁵⁰²

Vid referenstagningen bör frågor ställas om den tilltänkta familjehemsföräldrarnas

- personliga förutsättningar
- egenskaper
- omsorgsförmåga.⁵⁰³

Områden att utreda

Utredningen av hemmets lämplighet ska omfatta uppgifter om familjens

- sammansättning
- bakgrund
- livssituation
- levnadsvanor.

⁴⁹⁹ Se AR till 4 kap. 5 § SOSFS 2012:11.

⁵⁰⁰ 4 kap. 6 § SOSFS 2012:11.

⁵⁰¹ AR till 4 kap. 6 § SOSFS 2012:11.

⁵⁰² 4 kap. 7 § SOSFS 2012:11.

⁵⁰³ AR till 4 kap. 6 § SOSFS 2012:11.

Utredaren bör utifrån dessa områden beakta om familjehemsföräldern har

- tid och engagemang för uppdraget,
- en stabil social situation,
- goda inbördes relationer och
- tillgång till ett stödjande nätverk.

Utredningen ska omfatta uppgifter om familjens

- boende
- närmiljö.

Utredaren bör utifrån dessa områden beakta om ett barn eller en ung person kan erbjudas

- ett eget rum,
- en trygg och säker miljö och
- en stimulerande fritid.

Utredningen ska omfatta varje tilltänkt familjehemsförälders

- personliga förutsättningar
- egenskaper
- omsorgsförmåga.

Utredaren bör utifrån dessa områden beakta om familjehemsföräldrarna

- är mogna och känslomässigt tillgängliga
- har den hälsa, psykiska stabilitet och uthållighet som krävs för uppdraget
- har kunskap, erfarenhet och förmåga att ge den omsorg och vägledning som ett barn eller en ung person behöver
- har god samarbetsförmåga och är beredda att söka och ta emot stöd och hjälp.

Utredningen ska omfatta varje tilltänkt familjehemsförälders

- inställning till uppdraget

Utredaren bör beakta hur familjehemsföräldrarna ställer sig till att

- stödja barnet eller den unge i kontakten med deras närstående
- bidra till att barnets eller den unges behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodoses
- stödja barnet eller den unge i skolarbetet och informera sig om hens studiesituation
- fortsätta ha kontakt med barnet eller den unge även sedan placeringen i familjehemmet har upphört.⁵⁰⁴

Uppmärksamma våld, annan brottslighet och missbruk

Utredningen ska särskilt uppmärksamma förekomsten av våld mot närstående, annan brottslighet, missbruk eller andra omständigheter i det tilltänkta familjehemmet som kan äventyra ett barns eller en ung persons trygghet och säkerhet.⁵⁰⁵

Familjehemmets barn

I utredningen bör även beaktas vilken inställning barn och unga som redan bor i familjehemmet har till att barn eller unga placeras i deras familj.⁵⁰⁶

Särskilt om att utreda jourhem

Om utredningen avser ett jourhem, bör utöver vad som sagts om utredningens innehåll även beaktas om en tilltänkt jourhemsförälder

- har förmåga att hantera krisreaktioner hos barn och unga
- har förmåga att hantera de upprepade separationer från barn och unga som uppdraget innebär.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ 4 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

⁵⁰⁵ 4 kap. 2 § SOSFS 2012:11.

⁵⁰⁶ AR till 4 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

⁵⁰⁷ AR till 4 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

Sammanställning och bedömning

Socialnämnden ska bedöma hemmets lämplighet genom att väga samman vad som har framkommit vid utredningen. Bedömningen och de uppgifter som ligger till grund för att bedöma det tilltänkta familjehemmets lämplighet ska tillsammans med övriga fakta om familjen sammanställas i en familjehemsutredning..⁵⁰⁸

Läs mer

Socialstyrelsens stödmaterial Pro-fam – processen vid utredning av familjehem (2023) ger en översiktlig beskrivning av processen vid utredning av jour- och familjehem, inklusive nätverkshem.

⁵⁰⁸ 4 kap. 8 § SOSFS 2012:11.

Uppmärksamma våld, annan brottslighet och missbruk

4 kap. 2 § SOSFS 2012:11

Socialnämnden ska särskilt uppmärksamma förekomsten av våld mot närstående, annan brottslighet, missbruk eller andra omständigheter i det tilltänkta familjehemmet som kan även-tyra ett barns eller en ung persons trygghet och säkerhet.

God omsorg och trygga relationer i familjehemmet är en förutsättning för att en placering ska lyckas. Familjehemmet ska kunna erbjuda det placerade barnet en säker miljö, fri från omsorgsbrister och alla typer av övergrepp. Vid utredning av tilltänkta familjer i nätverket är det viktigt att uppmärksamma om brister som finns i barnets eller den unges familj även finns i det övriga nätverket. Det kan t.ex. handla om hedersrelaterat våld och förtryck.

Barn och unga som placeras bär många gånger på erfarenheter av övergrepp och våld. Dessa utsatta barns och ungas sårbarhet kräver stabila och trygga placeringsmiljöer. Vuxnas ilska och konflikter kan få barnet eller den unge att känna sig osäker.⁵⁰⁹ Enligt artikel 19 i barnkonventionen ska barn skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp.

Sammanställning

JO har påpekat vikten av att socialnämnden gör en helhetsbedömning av förhållandena i det aktuella hemmet och förutsättningarna för att bereda barnet vård där. Vid en sådan bedömning är det, enligt JO, inte uteslutet att familjehemmet anses lämpligt, även om den ekonomiska situationen är ansträngd eller om det finns anteckningar i misstanke- eller belastningsregistret. Däremot är det viktiga omständigheter för nämnden att ta ställning till i samband med placeringen av ett barn och överväganden i fråga om fortsatt vård.⁵¹⁰

⁵⁰⁹ Socialstyrelsen (2012), BRA-fam – en standardiserad bedömningsmetod vid rekrytering av socialtjänstens familjehem.

⁵¹⁰ JO 2002/03 s. 210, dnr 2948-2000.

Dokumentation under utredningen av ett tilltänkt familjehem

Neutrala uppgifter som namn och adress, födelsedatum, familjesammansättning m.m. som lämnats av personer som anmält intresse för uppdrag som familjehem eller jourhem kan förvaras i en pärm, i ett datoriserat uppdragstagarregister eller på annat lämpligt sätt.

Familjehemsakten upprättas först när nämnden inleder utredningen om familjens lämplighet som familjehem eller jourhem. Det är viktigt att de tilltänkta familjehemsföräldrarna är införstådda med hur utredningen kommer att genomföras och att uppgifter som inhämtas kommer att dokumenteras fortlöpande. Akten för familjehemmet eller jourhemmet kan innehålla uppgifter som är gemensamma för hela familjen.

Uppgifter av betydelse för nämndens bedömning av de presumtiva familjehemsföräldrarna dokumenteras fortlöpande i familjehemsakten så att utredningsarbetet kan följas över tid. Det gäller t.ex. uppgifter som framkommit vid samtal med familjemedlemmar och referenspersoner, vid information och samråd med andra kommuner samt registerkontroller. Dokumentationen kan utöver journalanteckningar bestå av andra underlag som hämtats in.

Om utredningen av ett tilltänkt familjehem avbryts eller om utredningen inte leder till placering är det viktigt att orsakerna till detta dokumenteras i familjehemsakten. Gallringsreglerna gäller för det som är infört i akten.

Partsinsynen

Vårdnadshavaren har som part i ärendet i regel rätt att ta del av hela beslutsunderlaget.⁵¹¹ Vilka uppgifter av integritetskänslig natur som måste redovisas i den sammanställda familjehemsutredningen får därför bestämmas med hänsyn tagen till att detta underlag ska kommuniceras med vårdnadshavaren och barnet, om hen fyllt 15 år. Även barn som är yngre än 15 år kan med hänsyn tagen till ålder och mognad informeras om innehållet i familjehemsutredningen.

För barnets vårdnadshavare är det sannolikt inte minst viktigt att även få del av uppgifter som talar emot familjehemmet, t.ex. anmärkningar i polisens misstanke- eller belastningsregister. Om sådana

⁵¹¹ Från denna huvudregel finns vissa undantag, se 10 kap. 3 § OSL.

uppgifter kommer fram långt senare kan vårdnadshavarens förtroende för familjehemsföräldrarna och socialtjänsten gå förlorad. Största möjliga öppenhet i kontakterna mellan familjehemmet, nämnden och barnets vårdnadshavare är en viktig ledstjärna.

Enligt JO ska barnets vårdnadshavare som regel få ta del av de uppgifter som tillförts familjehemsutredningen, eftersom hen har ett starkt intresse i frågan om hemmet är lämpligt att ta emot barnet. I det specifika ärendet gällde frågan att den tilltänkta familjehemsfadern begått brott samt att hemmet hade skulder hos Kronofogden.⁵¹²

⁵¹² JO 2002/03 s. 210.

Beslutsunderlag och placeringsbeslut

5 kap. 1 § SOSFS 2012:11

Inför socialnämndens beslut om vård i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende ska en bedömning göras av om förutsättningarna i det tilltänkta hemmet eller stödboendet svarar mot de behov som barnet eller den unge har. Bedömningen ska redovisas i ett beslutsunderlag.

Om beslutet gäller vård i familjehem, ska underlaget innehålla en familjehemsutredning som är aktuell.

Om beslutet gäller vård av ett barn ska beslutsunderlaget även innehålla en redogörelse för vilka överväganden som har gjorts i fråga om möjligheten att placera barnet hos en anhörig eller hos någon annan närstående i enlighet med 6 kap. 5 § socialtjänstlagen (2001:453).

Vad beslutsunderlaget ska innehålla

I Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS anges vad som ska framgå av ett beslutsunderlag inför socialnämndens beslut i ett ärende.⁵¹³ Inför socialnämndens beslut om vård i familjehem, stödboende eller HVB ska även följande ingå:

- en bedömning av om förutsättningarna i det tilltänkta hemmet svarar mot de behov som barnet eller den unge har (matchning)
- aktuell familjehemsutredning
- övervägande av placering hos närstående.⁵¹⁴

⁵¹³ 5 kap. 9-10 §§ SOSFS 2014:5.

⁵¹⁴ 5 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

Barnets vårdbehov och hemmets resurser

Ett beslut av så ingripande karaktär som vård i ett familjehem, stöd-boende eller HVB måste grundas på en gedigen utredning. Förutom utredningen om barnets eller den unges vårdbehov ska beslutsunderlaget innehålla information om det tilltänkta hemmets eller boendets resurser. Av beslutsunderlaget ska dessutom framgå vilken bedömning som gjorts av det tilltänkta hemmets eller boendets förutsättningar att svara mot barnets eller den unges specifika behov – den så kallade matchningen.

Aktuell familjehemsutredning

Om beslutet gäller vård i ett familjehem ska underlaget även innehålla en aktuell utredning av familjehemmet.

Bestämmelsen i 6 kap. 6 § SoL lämnar utrymme för att, efter överenskommelse mellan kommunerna, godta en annan socialnämnds utredning som underlag.⁵¹⁵ Socialnämnden måste dock göra en egen bedömning av hemmets lämplighet i förhållande till det enskilda barnets eller den unges behov. Att använda sig av en annan socialnämnds utredning vid beslut om vård förutsätter också att utredningen är aktuell.⁵¹⁶

Övervägande av placering hos närstående

Om det är ett barn som ska placeras ska beslutsunderlaget också innehålla en redogörelse för vilka överväganden som har gjorts om möjligheten att placera barnet hos en anhörig eller hos någon annan närstående.⁵¹⁷ *Se angående bestämmelsens innebörd i avsnittet Undersöka möjligheten att placera i nätverket i kapitlet Val av vård – en individuell bedömning ovan.*

Placeringsbeslut

Ett beslut om placering enligt SoL förutsätter samförstånd. Det innebär att socialtjänsten måste vara lyhörd för vårdnadshavarens och barnets önskemål. Men det innebär inte att socialtjänsten kan tillgödose önskemål som står i strid med socialtjänstens professionella bedömning av vad som är bäst för det enskilda barnet. Om det inte går

⁵¹⁵ Prop. 2006/07:129 s. 59.

⁵¹⁶ Se 5 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

⁵¹⁷ Se 6 kap. 5 § SoL.

att hitta en lösning i samförstånd kring valet av hem saknas i princip förutsättningar för en frivillig placering.

Utgångspunkten är att socialtjänstens åtgärder som syftar till att verkställa ett biståndsbeslut inte kan överklagas. Enligt 41 § FL får dock ett beslut överklagas om beslutet kan antas påverka någons situation på ett inte obetydligt sätt.

Mot bakgrund av att den enskilde kan ha möjlighet att få utformningen av en insats prövad i domstol anser JO att socialnämnden ska fatta ett formellt beslut om att ge bistånd i form av boende i ett nytt familjehem, HVB eller stödboende. Det är sedan domstolen som får ta ställning till om ett eventuellt överklagande kan prövas.⁵¹⁸

Vid vård som ges med stöd av LVU är det socialnämnden som bestämmer hur vården av den unge ska ordnas och var hen ska vistas under vårdtiden.⁵¹⁹ Det är ändå viktigt att vara lyhörd för vårdnadshavarens och den unges önskemål. Om nämndens beslut enligt 11 § LVU går emot vårdnadshavarens önskemål om hem kan hen överklaga nämndens placeringsbeslut.⁵²⁰ Samma sak gäller om barnet har fyllt 15 år och inte accepterar nämndens beslut.⁵²¹

Anmälan till IVO om fler än tre barn eller unga är placerade i samma familjehem eller jourhem

3 kap. 19 a § SoF

Socialnämnden ska till Inspektionen för vård och omsorg anmäla beslut om att placera barn eller unga i ett familjehem eller jourhem om beslutet innebär att fler än tre barn eller unga kommer att vara placerade i familjehemmet eller jourhemmet.

Den socialnämnd som placerar ytterligare barn och unga i ett familjehem eller jourhem, där redan tre barn och unga är placerade, ska göra en anmälan till IVO. Anmälningsförfarandet ska fungera som underlag för eventuell tillsyn av socialtjänstens handläggning.

⁵¹⁸ Se JO 2017/18 s. 332.

⁵¹⁹ Se 11 § LVU.

⁵²⁰ 41 § LVU.

⁵²¹ 36 § andra stycket LVU.

Det finns ingen regel för hur många barn ett familjehem får ta emot. Men det kan vara problematiskt ur kvalitets- och säkerhets synpunkt att en familj tar emot fler barn än vad som är rimligt utifrån de berörda barnens behov. Många barn som placeras är i behov av särskilt stöd och det ställs stora krav på familjehemmens tillgänglighet, såväl tidsmässigt som känslomässigt. Hänsyn måste också tas till familjehemmets biologiska hemmavarande barns situation och behov.⁵²²

Det är socialnämnden som ansvarar för att placerade barn får en trygg och säker vård i familjehemmet. Anmälningarna gör att IVO har möjlighet att bedriva tillsyn av de ärenden där det finns en risk för att familjehemmen tar emot fler barn än vad som är rimligt.

Läs mer

IVO har tagit fram en blankett för anmälan om beslut om placering som innebär att fler än tre barn eller unga kommer att vara placerade i familjehemmet eller jourhemmet.
En länk till blanketten finns på IVO:s webbplats, ivo.se

⁵²² SOU 2014:3 s. 153.

Avtal och uppdrag

Inför en placering av ett barn i ett jourhem, familjehem, stödboende eller HVB är det viktigt att frågor om socialnämndens respektive hemmets eller boendets åtaganden är noggrant belysta och diskuterade för att undvika oklarheter och missförstånd.

När det gäller familjehem finns en lagstadgad skyldighet att ingå avtal med dem som nämnden avser att anlita.⁵²³ Det innebär en skyldighet för nämnden att även ingå avtal med så kallade konsulentstöd-familjehem, som förmedlas genom enskilt bedrivna verksamheter. *Se vidare avsnittet Familjehem och jourhem som får konsulentstöd i Del 2.*

Vid placering i HVB eller stödboende framgår utförarens åtaganden när det gäller barnets behov av vård av det uppdrag som socialnämnden ger till hemmet eller boendet. Socialnämndens uppdrag till utföraren (hemmet eller boendet) ska dokumenteras och innehålla vissa uppgifter som framgår av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS.⁵²⁴

SiS omfattas inte av Socialstyrelsens föreskrifter rörande uppdrag till utförare eftersom SiS inte är en utförare (nämnd eller enskild verksamhet som genomför en beslutad insats) i föreskriftens bemärkelse.⁵²⁵ En placering i ett särskilt ungdomshem sker efter socialnämndens ansökan om plats.

⁵²³ 6 kap. 6 b § SoL och prop. 2012/13:10 s. 129.

⁵²⁴ 5 kap. 22 § SOSFS 2014:5.

⁵²⁵ 2 kap. 1 § SOSFS 2014:5.

Avtal mellan socialnämnden och familjehemmet

6 kap. 6 b § Sol

Socialnämnden ska i samband med beslut om placering i ett familjehem ingå avtal med dem som nämnden avser att anlita som familjehem. Nämndens och familjehemmets åtaganden som avser barnets behov av stöd och skydd under placeringen ska framgå av avtalet.

I förarbetena till bestämmelsen konstateras att socialnämnden har det övergripande ansvaret för insatser som andra huvudmän svarar för och inte kan delegera det till familjehemsföräldrarna. Det är även socialnämnden som har det yttersta ansvaret för de insatser som familjehemmet utför. Det är viktigt att socialnämnden noga överväger och klargör vilka uppgifter som kan läggas på familjehemsföräldrarna. Avtalet bör utgå från vårdplanen och genomförandeplanen (om en sådan har hunnit upprättas) och beskriva vad som ingår i nämndens respektive familjehemmets åtaganden för att nå målen i dessa planer. Det ska t.ex. framgå vem som är ansvarig för att olika insatser kommer till stånd, såsom hälso- och sjukvårdsinsatser och stödinsatser i skolan.⁵²⁶

En annan fråga som bör regleras i avtalet är, enligt förarbetena, vad som ska gälla *om familjehemmet vill ta emot ytterligare ett barn*. För att kunna tillgodose det redan placerade barnets behov kan socialnämnden i vissa situationer behöva kunna avgöra om det är lämpligt att hemmet tar emot ytterligare ett barn. I en annan situation kan det vara tillräckligt att det i avtalet skrivs in att familjehemmet ska samråda med kommunen om hemmet överväger att ta emot ytterligare ett barn. Familjehemmet behöver känna till villkoren för sitt åtagande, t.ex. att kommunen kan komma att ha synpunkter på om de avser att ta emot ytterligare barn. De kan då välja att avstå om de inte kan acceptera villkoren. Om det kommer som en överraskning efter en tid kan det påverka det placerade barnet negativt. I värsta fall kan det uppstå ett avbrott i vården.⁵²⁷

⁵²⁶ Prop. 2012/13:10 s. 71.

⁵²⁷ Prop. 2012/13:10 s. 71.

Av förarbetena framgår också att avtalen bör innehålla övriga rättigheter och skyldigheter som nämnden respektive familjehemmet har när det gäller stöd och skydd till barnet. Därutöver bör avtalen innehålla uppgifter om uppdragets omfattning, uppsägningstider och ersättning.⁵²⁸

Som exempel på ytterligare frågor som kan bli aktuella att reglera i ett avtal kan nämnas försäkringsskydd för familjehemsföräldrarna och det placerade barnet. Familjen kan behöva kontrollera och se till att deras hemförsäkring även omfattar det placerade barnet och kommunen kan behöva ta ställning till vad som ska gälla ifråga om självrisiker i familjens försäkringar.

Familjehemsföräldrar omfattas inte av sådana kollektiva försäkringar avseende olycksfall och arbetsskada som kommunens anställda gör. Det innebär att familjehemmet även kan behöva se över och komplettera sitt försäkringsskydd.

En annan fråga som kan bli aktuell att reglera i avtalet är frågan om hur socialnämnden ska ge familjehemsföräldrarna råd, stöd och annan hjälp som de behöver.⁵²⁹ Det kan t.ex. gälla frågor om utbildning och fortbildning, handledning och avlastning.

Läs mer

SKR har tagit fram blanketter för avtal mellan socialnämnden och familjehem.

Se SKR:s webbplats skr.se

Avtal mellan socialnämnden och ett jourhem

När det gäller placering i ett kontrakterat jourhem upprättas som regel inget avtal inför varje placering. Istället finns ofta ett generellt avtal mellan kommunen och familjehemmet där hemmets respektive socialnämndens åtaganden vid en jourhemsplacering framgår. Om kommunen anlitar ett jourhem som är kontrakterat av en annan kommun kan socialnämnden teckna ett så kallat tjänsteköpsavtal med den andra kommunen.

⁵²⁸ Prop. 2012/13:10 s. 129 f.

⁵²⁹ Se 6 kap. 7 a § SoL.

Generella villkor för familjehem och jourhem

Uppdraget att vara familjehem eller jourhem är knutet till den eller de personer som socialnämnden har utrett och bedömt vara lämpliga för ett visst barn. Eftersom familjehemsföräldrarna är uppdragstagare och inte anställda av socialnämnden finns det inget kollektivavtal som reglerar deras ersättning och arbetsinsatser. Familjehemmet kan inte heller lämna uppdraget vidare till annan fysisk eller juridisk person.

Frågor om ersättning

Läs mer

SKR har tagit fram rekommendationer om ersättning till familjehem och jourhem. Rekommendationerna publiceras i ett cirkulär som uppdateras årligen.

Se SKR:s webbplats skr.se

Bidrag och andra sociala förmåner

Eftersom familjehemsföräldrar har ett arvoderat uppdrag och inte är anställda omfattas de inte av arbetslöshetsförsäkringen. De har därför inte rätt till *ersättning från A-kassan*. Om familjehemsföräldrar är tjänstlediga för att vara familjehem betraktas dock den tiden som så kallad "överhoppningsbar tid" i arbetslöshetsförsäkringen på samma sätt som vid vård av barn.

Familjehemsföräldrar har rätt till *delledighet utan föräldrapenning* från sin anställning enligt föräldraledighetslagen.⁵³⁰

Familjehemsföräldrar har rätt till *tillfällig föräldrapenning* på samma villkor som föräldrar.⁵³¹

Barnbidrag utbetalas till familjehemsföräldrar och omkostnadserstatningen reduceras med motsvarande belopp. Det familjehemsplacerade barnet berättigar inte till flerbarnstillägg.

Den som vårdar ett sjukt barn eller ett barn med en funktionsnedsättning kan få *vårdbidrag*. Familjehemsföräldrar tillhör dock inte den krets av personer som kan ansöka om vårdbidrag.

⁵³⁰ 1 § femte punkten föräldraledighetslagen (1995:584).

⁵³¹ 11 kap. 5 § SFB.

Familjehemmet kan vara berättigat till *bostadsbidrag* för det placerade barnet. Närmare upplysningar om aktuella regler för bostadsbidrag finns hos Försäkringskassan.

Ett familjehem som tar emot ett barn med funktionsnedsättning kan också vara berättigat till *bostadsanpassningsbidrag* som handläggs av kommunerna. Mer information om detta kan sökas på kommunens webbplats.

Uppdrag vid placering i HVB och stödboende

Även om det är någon annan än den beslutande nämnden som svarar för genomförandet av en insats har den beslutande nämnden fortfarande ansvar för att den enskilde får den beviljade insatsen och att insatsen är av god kvalitet.⁵³²

Vid placering i HVB eller stödboende framgår utförarens åtaganden när det gäller barnets behov av vård av det uppdrag som socialnämnden ger till hemmet eller boendet.

Nämndens uppdrag till utföraren ska dokumenteras

Enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd ska nämndens uppdrag till HVB och stödboende dokumenteras.⁵³³ Syftet med bestämmelsen är att det ska bli så tydligt som möjligt vad utföraren ska göra och varför.⁵³⁴

Socialnämndens uppdrag till HVB och stödboende ska innehålla uppgifter (namn, personnummer och kontaktuppgifter) om

- barnet eller den unge,
- barnets vårdnadshavare,
- förälder som har rätt till umgänge med barnet utan att vara vårdnadshavare samt
- god man.

⁵³² Prop. 2005/06:115 s. 118, prop. 2007/08:43 s. 13 och prop. 2009/10:131 s. 27 och 34.

⁵³³ 5 kap. 22 § SOSFS 2014:5.

⁵³⁴ Se Socialstyrelsen (2021) Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten, s. 364.

Uppdraget ska även innehålla uppdaterade uppgifter om

- behov av tolk och i så fall vilket språk,
- behov av kommunikationsstöd,
- förordnande av god man eller förvaltare med uppgifter om vem som har förordnats, för vilket eller vilka uppdrag samt kontaktuppgifter, och
- huruvida barnet eller den unge har skyddade personuppgifter eller skyddad folkbokföring.

Dokumentationen av nämndens uppdrag ska också innehålla uppgifter om

- vilken bedömning som nämnden har gjort av barnet eller den unges behov,
- vad som ingår i uppdraget,
- vilket eller vilka mål som gäller för insatsen,
- former för uppföljning i det enskilda fallet,
- vilken information som efter en prövning enligt bestämmelserna i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller 15 kap. 1 § SoL ska återföras till nämnden i samband med att insatsen avslutas,
- namn och kontaktuppgifter till ansvarig handläggare hos nämnden och
- när uppdraget, efter en prövning enligt bestämmelserna i offentlighets- och sekretesslagen, har lämnats till utföraren.⁵³⁵

Läs mer

Socialstyrelsens BBIC Grundbok (2023)

Socialstyrelsens handbok Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten (2021)

SiS har föreskrifter om vårdavgifter

SiS omfattas inte av Socialstyrelsens föreskrifter rörande uppdrag till utförare eftersom SiS inte är en utförare (nämnd eller enskild verksamhet som genomför en beslutad insats) i föreskriftens bemärkel-

⁵³⁵ 5 kap. 22 § SOSFS 2014:5.

se.⁵³⁶ En placering i ett särskilt ungdomshem sker efter socialnämndens ansökan om plats.

När det gäller kostnaden för placering hos SiS fastställs denna utifrån SiS föreskrifter om vårdavgifter.⁵³⁷ För vissa ungdomar, som har särskilda resursbehov, kan extra insatser behövas. För sådana insatser, t.ex. egen avdelning med bemanning dygnet runt, kan SiS och socialtjänsten ingå avtal om förhöjd avgift.⁵³⁸

Övriga avtal mellan socialnämnden och utföraren

Flertalet kommuner tecknar ramavtal med ett varierande antal HVB och stödboenden för placering av barn och unga. Ett avtalsförslag kan då ha lämnats som bilaga till förfrågningsunderlaget. För direktupphandling krävs särskilda skäl.

Läs mer

SKR:s vägledning Upphandling och uppföljning av HVB – för barn och unga (2021)

⁵³⁶ 2 kap. 1 § SOSFS 2014:5.

⁵³⁷ Statens institutionsstyrelses föreskrifter (SiSFS 2022:1) om vårdavgifter för ungdomar som vistas vid särskilda ungdomshem med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) m.m.

⁵³⁸ 4 § SiSFS 2022:1.

Förberedelser inför en placering

Ofta sker placering av barn och unga i mer eller mindre akuta situationer, vilket påverkar den tid som finns för förberedelser. Förberedelserna måste variera beroende på barnets ålder och specifika behov, om placeringen görs hos en familj som barnet redan känner, i ett jourhem eller direkt i ett främmande familjehem etc. Till stor del består förberedelserna av att tillgodose det informationsbehov som finns hos alla berörda, men också att bemöta krisreaktioner och andra känslor som placeringen kan väcka hos barn och föräldrar. Inte minst viktigt är att väl genomförda förberedelser också ofta lägger grunden till ett bra samarbete mellan socialtjänst, föräldrar och familjehem, stödboende eller HVB.

Läs mer

I BBIC finns stöd för att dokumentera praktisk information i samband med placering i dokumentationsstödet *Placeringsinformation*. Det kan användas vid nyplacering och omplacering oavsett placeringsform. Placeringsinformationen är tänkt att fyllas i senast samma dag som placeringen verkställs och innehåller praktisk information till hemmet eller boendet som är betydelsefull i inledningsskedet.

3

Barnet eller den unge i fokus

I den komplexa och ibland turbulenta situation som en placering ofta innebär är risken stor att uppmärksamheten leds bort från barnet eller den unge. Vid en placering av ett barn måste socialtjänsten i första hand ha barnets perspektiv för ögonen och söka minimera de problem som separationen från föräldrar och hemmiljön alltid innebär.⁵³⁹

⁵³⁹ Artikel 3 barnkonventionen, 1 kap. 2 § SoL och 1 § femte stycket LVU.

Barnets rätt till delaktighet

11 kap. 10 § första och andra styckena SoL

När en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

Ett barn som har fyllt 15 år har rätt att föra sin egen talan i mål och ärenden enligt denna lag. Ett barn som är yngre får höras i domstol, om barnet inte kan antas ta skada av det.

36 § första och andra styckena LVU

Den unge ska få relevant information. Den unge ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne. Om den unge inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Den unges åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

Om den unge har fyllt 15 år, har han eller hon rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag. Den som är yngre får höras i domstol, om han eller hon inte kan antas ta skada av det.

Rätt till relevant information

Barns och ungas rätt till information är en viktig förutsättning för att de ska kunna komma till tals och bli delaktiga. Med relevant information avses saklig information som är av betydelse för barnet eller den unge i ärendet eller målet.⁵⁴⁰ Socialnämnden ska använda tolk och se till att översätta handlingar om det behövs för att barnet eller den unge ska kunna ta till vara sin rätt.⁵⁴¹

⁵⁴⁰ Prop. 2006/07:129 s. 39.

⁵⁴¹ 13 § FL.

Ibland kan informationen behöva begränsas beroende på vad som är bäst för det enskilda barnet eller den unge i förhållande till hens ålder, mognad och tidigare erfarenheter.⁵⁴² Justitieombudsmannen (JO) har exempelvis kritiserat en socialnämnd för att en orosanmälan lästes upp i dess helhet för ett barn, trots att anmälan innehöll uppgifter som inte borde ha lämnats till barnet.⁵⁴³ Samtidigt betonas i förarbetena att förutsättningen för att barnet ska kunna framföra sin åsikt är att barnet har fått den information som krävs för att kunna sätta sig in i frågan. Socialtjänsten har en viktig uppgift att ge barnet relevant information.⁵⁴⁴

Även om information i sig inte är olämplig för barnet med hänsyn till hens ålder och mognad krävs stor lyhördhet från den som ska informera barnet och det är viktigt att sättet som informationen ges på inte är olämpligt. Att informera barnet eller den unge kräver därför förmåga att lyssna till och förstå barnet eller den unge och att leva sig in i hens situation. Informationen måste anpassas på ett sådant sätt att barnet eller den unge kan ta till sig den.⁵⁴⁵

Motsvarande rätt till information finns även för unga som fyllt 18 år och som vårdas med stöd av LVU. Som orsak till att åldersgrupperna ska ha samma rätt till information anges i förarbetena bland annat de stora begränsningar i den enskildes rörelsefrihet som tvångsåtgärder medför och svårigheten att motivera varför personer som vårdas tillsammans ska omfattas av olika skyldigheter.⁵⁴⁶

I samband med en placering i familjehem, jourhem, HVB och stödboende ska socialnämnden ge barn och unga följande information:

- Kontaktuppgifter till den socialsekreterare som handlägger barnets eller den unges ärende.
- Kontaktuppgifter till tillsynsmyndigheten (IVO).
- Grunden för placeringen.
- Vilka rättigheter barnet eller den unge har i förhållande till familjehemmet, stödboendet eller hemmet för vård eller boende.⁵⁴⁷

⁵⁴² Prop. 2012/13:10 s. 39.

⁵⁴³ Se JO:s beslut 2017-11-09, dnr 2623-2017.

⁵⁴⁴ Prop. 2012/13:10 s. 39.

⁵⁴⁵ Prop. 2006/07:129 s. 38.

⁵⁴⁶ Prop. 2006/07:129 s. 39.

⁵⁴⁷ Se 7 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

Barnet ska få kontaktuppgifter

7 kap. 1 § första och andra styckena SOSFS 2012:11

Socialnämnden ska ge barnet eller den unge som är placerad i ett familjehem, ett stödboende eller ett hem för vård eller boende aktuella kontaktuppgifter till den socialsekreterare som handlägger hans eller hennes ärende.

Barnet eller den unge ska även få information om hur man når tillsynsmyndigheten.

Enligt 6 kap. 7 c § SoL ska det finnas en särskilt utsedd socialsekreterare som ansvarar för kontakterna med barnet eller den unge. Enligt Socialstyrelsens föreskrifter ska socialnämnden ge barnet eller den unge aktuella kontaktuppgifter till den socialsekreterare som handlägger hans ärende. Den särskilt utsedda socialsekreteraren för barnet eller den unge kallas ibland barnhandläggare eller barnsekreterare och är den inom socialtjänsten som ansvarar för kontakterna med barnet eller den unge under placeringstiden. *Se avsnittet Barnets eller den unges socialsekreterare i Del 4.*

Barnet eller den unge ska även få information om hur man når tillsynsmyndigheten. Inspektionen för vård och omsorg (IVO) är den myndighet i Sverige som ansvarar för tillsyn över socialtjänst och verksamhet enligt LSS.

IVO är skyldig att ta fram information som riktar sig till barn och unga som stadigvarande vistas i familjehem, stödboenden, HVB eller särskilda ungdomshem och till deras vårdnadshavare. Informationen ska kunna distribueras på lämpligt sätt och innehålla uppgifter om barns och ungas rättigheter, IVO:s tillsyn, barns och ungas möjligheter att kontakta IVO samt hur de når rätt person inom myndigheten, och IVO:s möjligheter att samtala med barn utan att vårdnadshavaren har samtyckt till det eller är närvarande.⁵⁴⁸

⁵⁴⁸ 3 kap. 20 § SoF.

Information om skälet till placeringen

7 kap. 1 § tredje stycket SOSFS 2012:11

Nämnden ska inledningsvis samt, om det behövs, återkommande informera barnet eller den unge om grunden för placeringen. Han eller hon ska även informeras om sina rättigheter i förhållande till familjehemmet, stödboendet eller hemmet för vård eller boende.

Orsaken till varför man är placerad är ofta en central fråga för barnet eller den unge och informationen kan behöva ges vid återkommande tillfällen.⁵⁴⁹ Det förekommer att barn och unga inte vet varför de har placerats. Det behöver inte betyda att de aldrig fått denna information utan kan bero på att barnet eller den unge av olika skäl inte har kunnat ta till sig eller förstå informationen. Socialsekreteraren behöver försäkra sig om att det är begripligt för barnet eller den unge varför hen placeras och återkomma till frågan vid flera tillfällen. Att förstå bakgrunden till placeringen kan ha betydelse för barnets eller den unges möjligheter att hantera sin situation och utvecklas väl samt ha möjlighet att vara delaktig och ge sina åsikter om vården. Samtidigt är det viktigt att vara lyhörd och anpassa informationen efter barnets eller den unges mognad och förmåga att ta emot och bearbeta informationen.

Information om rättigheter

Barnet eller den unge ska informeras om sina rättigheter i förhållande till familjehemmet, stödboendet eller hemmet för vård eller boende. Enligt Socialstyrelsens allmänna råd bör barnet eller den unge informeras om vilka rättigheter hen har i fråga om att

- vara delaktig i planeringen av vården,
- ta del av journalanteckningar,
- prata enskilt med företrädare för nämnden och
- framföra klagomål och synpunkter till nämnden.⁵⁵⁰

⁵⁴⁹ 7 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

⁵⁵⁰ Se 7 kap. 1 § och AR till 7 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

Alla barn och unga känner inte till sina rättigheter eller tvekar inför att ställa krav på vuxna i sin omgivning. De punkter som tas upp i de allmänna råden är ingen komplett lista över rättigheter. De utgör snarare exempel på information som barnet eller den unge behöver för att kunna vara delaktig i vården och kunna påverka sin situation. Ibland kan det vara svårt för barn och unga att förstå sina rättigheter utan en samtidig förklaring av vad som menas med att vara part eller process-behörig från 15 år. Det är därför viktigt att alltid anpassa informationen efter förutsättningarna i det enskilda fallet.

Ett sätt att informera om rättigheterna kan vara att ge skriftlig information till barnet, som sedan följs upp muntligt. IVO är skyldig att ta fram information som riktar sig till barn och unga som stadigvarande vistas i familjehem, stödboenden, HVB eller särskilda ungdomshem och till deras vårdnadshavare. Informationen ska kunna distribueras på lämpligt sätt och innehålla uppgifter om bland annat barns och ungas rättigheter.⁵⁵¹

Barnet eller den unge kan göras delaktig i planeringen av vården genom att ha möjlighet att påverka innehållet i genomförandeplanen,⁵⁵² men också genom att kunna påverka sin vardag. Det kan t.ex. gälla vad som ska tas upp på möten som rör behandlingsplaneringen vid HVB.

Av 11 kap. 6 § SoL framgår bland annat att den enskilde bör hållas underrättad om de journalanteckningar och andra anteckningar som förs om honom eller henne. Om den enskilde anser att någon uppgift i dokumentationen är oriktig ska detta antecknas. Dessa bestämmelser gäller även placerade barn och unga, vilket innebär att de i princip har rätt att ta del av både utredningen och fortlöpande journalanteckningar. Yngre barn kan i många fall behöva få utredningen förklarad för sig. Det kan ingå som en viktig del i uppföljningen, särskilt för långsiktigt familjehemsplacerade barn och syfta till att barnet får del av sin historia.

Bestämmelserna att barnet eller den unge bör hållas underrättad om journalanteckningar och att det ska antecknas om barnet eller den unge anser att någon uppgift är oriktig gäller även journalanteckningar som förs vid HVB och stödboenden. Av 7 kap. 3 § SoL framgår att bestämmelserna även gäller i enskilt bedrivna verksamheter.

⁵⁵¹ 3 kap. 20 § SoF.

⁵⁵² Jfr 7 kap. 2 § SOSFS 2012:11.

Placerade barn och unga bör också informeras om rätten att få prata enskilt med sin socialsekreterare under trygga former. De bör även få information om vilka rättigheter de har i fråga om att framföra klagomål och synpunkter.⁵⁵³

Barnets rätt att komma till tals

Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter, oavsett om socialnämnden eller domstolen anser att det tillför utredningen något. Det finns ingen nedre åldersgräns för när barn kan få komma till tals. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hens inställning så långt möjligt klarläggas på annat sätt, exempelvis genom barnets närstående eller företrädare för barnet.⁵⁵⁴

Det är viktigt att miljön känns trygg och att metoder och arbetssätt är väl anpassade till barnets förutsättningar.⁵⁵⁵ I alla beslut som rör barn bör det framgå att barnets åsikter har inhämtats samt hur barnets åsikter i så fall har inhämtats och beaktats.⁵⁵⁶ I de tidigare förarbetena betonades att barnets rätt att uttrycka sin åsikt i saker som berör det personligen betyder att dess inställning ska klargöras utan att barnet för den skull försätts i svåra valsituationer. Barnet får inte pressas på synpunkter.⁵⁵⁷

Bestämmelsen ger inte någon rätt för socialtjänsten att tala med barnet mot vårdnadshavarens vilja såvida det inte, enligt 11 kap. 10 § tredje stycket SoL, sker inom ramen för en utredning om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd. Barnet kan dock ha uppnått den ålder som krävs för att själv bestämma om sin medverkan.⁵⁵⁸

Läs mer

Socialstyrelsens kunskapsstöd Att samtala med barn (2018) ger en generell och grundläggande bas, till stöd för professionella i att samtala med barn.

⁵⁵³ AR till 7 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

⁵⁵⁴ Jfr 11 kap. 10 § SoL.

⁵⁵⁵ Prop. 2012/13:10 s. 135.

⁵⁵⁶ Proposition 2009/10:232, Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige, s 13.

⁵⁵⁷ Prop. 1996/97:124 s. 98.

⁵⁵⁸ Prop. 2012/13:10 s. 38.

Barnets möjligheter att påverka

Vid 15 års ålder är barnet processbehörigt, dvs. har rätt att föra sin talan i mål och ärenden enligt SoL och LVU. Det kan exempelvis handla om att överklaga beslut eller göra en framställan om bistånd. Men hänsyn ska även tas till yngre barns vilja. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad. Det ställer krav på socialtjänsten att ha kunskap om barns fortlöpande utveckling, behov och förmåga.

Begreppet mognad är inte tydligt definierat och det går sällan att peka ut något exakt tillvägagångssätt som är rätt eller fel för att bedöma barns mognad. I förarbeten återges uttalanden från barnrättskommittén om att mognad handlar om förmågan att förstå och bedöma vilka konsekvenser den aktuella frågan medför.⁵⁵⁹

I ett exempel från rättspraxis bedömdes en flickas ställningstagande vara ett uttryck för hennes verkliga vilja. Flickan var 12 år och ansågs vara normalt utvecklad samt ha uppnått en mognad som motsvarade hennes ålder. Av ett barnpsykiatriskt utlåtande framhölls även att hon inte förföll vara lättpåverkad. I det aktuella fallet handlade det om en flicka som uttryckt stark motvilja mot umgänge med sin mor, och där avgörandet blev att inget umgänge skulle utövas så länge flickan själv inte kunde acceptera det.⁵⁶⁰

Läs mer

Socialstyrelsens kunskapsstöd *Bedöma barns mognad för delaktighet* (2023) ger stöd inför situationer där personal behöver göra en bedömning av ett barns mognad i samband med barnets delaktighet i vård och omsorg.

Information och stöd till barnets vårdnadshavare

Information

Inför en placering är det viktigt med stor lyhördhet inför vilken information och vilket stöd föräldrarna behöver i olika skeden. Muntlig information kan behöva kompletteras med skriftlig information.

⁵⁵⁹ Prop. 2012/13:10 s. 39.

⁵⁶⁰ RÅ 2005 ref. 66.

Vårdnadshavaren har, beroende på omständigheterna, i olika grad varit delaktig i valet av hem eller boende och fått information om och haft kontakt med hemmet eller boendet inför placeringen. Oavsett om placeringen sker i familjehem, stödboende eller HVB är det angeläget att försäkra sig om att barnets vårdnadshavare har klart för sig förutsättningarna för vården, vilka rättigheter och vilket ansvar de fortsättningsvis har samt nämndens roll och ansvar. Vårdnadshavaren förutsätts exempelvis samarbeta kring situationer som uppstår i vardagen och där vårdnadshavaren behöver ge sitt samtycke. Det kan gälla att skriva på en fullmakt för bankkort, för att kunna hämta ut medicin på recept eller samtycka till åtgärder i övrigt som har med barnets hälsa och skolgång att göra.

Vårdnadshavaren behöver också få veta vad som planeras under den första tiden och kunna påverka exempelvis umgängesplaneringen. Information kan också behöva ges om vårdnadshavarens roll i socialnämndens arbete med genomförandeplanen och om vart man kan vända sig med klagomål och synpunkter.

När ett barn placeras för vård utanför hemmet förlorar vårdnadshavaren rätt till socialförsäkringsförmåner som är knutna till att hen har barnet i sin vård. Det är viktigt att informera vårdnadshavaren om detta i god tid liksom att ta upp frågan om vårdnadshavarens skyldighet att i skäligen utsträckning bidra till kommunens kostnader för placeringen.⁵⁶¹ *Se kapitlet Vårdnadshavarens ställning i Del 4.*

Krisstöd

Socialnämnden ska lämna vårdnadshavare och föräldrar till placerade barn råd, stöd och annan hjälp som de behöver.⁵⁶² Den hjälp som föräldrar kan behöva i samband med ett omhändertagande, t.ex. krisstöd, behöver i allmänhet uppmärksammas mer av socialtjänsten.⁵⁶³

Att betrakta det akuta skeendet som en kris betyder att barnets föräldrar initialt har begränsad förmåga att ta till sig information och därmed förstå situationen. Information kan därför behöva ges upprepade gånger. Föräldrar kan under en tid behöva stöd för att få vardagen att fungera. Det är inte ovanligt att vårdnadshavares situation försämrats efter omhändertagandet och att de drar sig undan kontakten med socialtjänsten. Det kan i sådana fall behövas ett motivationsarbete för att

⁵⁶¹ Se 8 kap. 1 § andra stycket SoL.

⁵⁶² 6 kap. 7 § fjärde punkten SoL.

⁵⁶³ Se prop. 2012/13:10 s. 84.

förmå dem att ta emot hjälp.⁵⁶⁴ Erfarenheten visar att behovet av stöd i vardagen brukar vara övergående och att förmågan att ta emot och förstå information återkommer. Att hantera och bearbeta den identitetskris som placeringen av barnet kan ha lett till kan däremot ta lång tid.

Information till familjehemmet

I förberedelserna ingår att tydliggöra ömsesidiga förväntningar, träffa avtal om villkor och arbetsfördelning m.m. som beskrivs i andra delar av handboken.

För att familjehemsföräldrarna ska kunna fullgöra sitt uppdrag är det viktigt att de får nödvändig information om barnet, dess bakgrund och behov. Det gäller självfallet även jourhem, även om tiden för förberedelser då kan vara begränsad. Otillräcklig information upplevs inte sällan som ett problem för många familjehem. Förutom påfrestningar för familjehemmet kan det leda till bristande förtroende för socialtjänsten och ytterst sammanbrott i placeringen. Det påverkar även familjehemmets möjlighet att ta ställning till uppdraget och att förbereda sig inför att barnet flyttar in.

Den information som socialtjänsten ger om barnets bakgrund och föräldrarnas situation kan behöva kompletteras under placeringstiden.

Nödvändiga uppgifter kan lämnas till familjehemmet

För att lämna relevant information om familjens bakgrund inhämtas i första hand samtycke från den unge eller barnets vårdnadshavare och/eller barnet, beroende på hens ålder och mognad. När det gäller sekretessbelagda uppgifter som rör barn under 18 år kan vårdnadshavarnas samtycke vara tillräckligt. Utifrån barnets ålder och mognad krävs ibland samtycke både från barnet och från vårdnadshavarna. Om barnet själv bedöms kunna fatta sådant beslut kan det räcka med barnets eget samtycke. Det måste göras en bedömning i varje enskilt fall.⁵⁶⁵

Socialtjänsten kan även oberoende av samtycke lämna ut uppgifter om barnets eller den unges situation i den utsträckning som uppgifterna behövs för att familjehemsföräldrarna ska kunna fullgöra sitt uppdrag. Sekretess hindrar inte att en sekretesskyddad uppgift lämnas ut om det är nödvändigt för att socialtjänsten ska kunna fullgöra sin verksamhet.⁵⁶⁶ Denna sekretessbrytande bestämmelse ska dock tillämpas restriktivt.⁵⁶⁷

⁵⁶⁴ Se prop. 2012/13:10 s. 85.

⁵⁶⁵ Jfr 12 kap. 3 § andra stycket OSL och JO 2010/11 s. 591.

⁵⁶⁶ 10 kap. 2 § OSL.

⁵⁶⁷ Prop. 1979/80:2 s. 465 och 494.

Familjehem omfattas inte av socialtjänstsekretess

Familjehemsföräldrar omfattas inte av bestämmelserna om socialtjänstsekretess i 26 kap. OSL.⁵⁶⁸ Ett undantag från denna regel är kontrakterade familjehem som har förbundit sig att ställa en eller flera platser till förfogande för placeringar från den kommun som har tecknat avtal med hemmet, se nedan.

Tanken med att familjehemsföräldrar är undantagna i sekreteshänseende är att familjehemsföräldrar så långt som möjligt ska kunna jämföras med vanliga föräldrar i vardagen och kunna diskutera barnet med t.ex. skolan och hälso- och sjukvården.⁵⁶⁹ Socialtjänsten kan uppmana familjehemmet att hantera informationen om barn och föräldrar med stor försiktighet och inte i onödan föra uppgifterna vidare. Socialtjänsten kan däremot inte, enligt JO, skriva avtal med familjehemsföräldrarna om att de förbinder sig att iaktta sekretess för uppgifter som rör barnets förhållanden. Ett sådant förfaringssätt kan nämligen medföra att familjehemsföräldrarna får uppfattningen att de omfattas av bestämmelserna om socialtjänstsekretess.⁵⁷⁰

Om socialtjänsten skulle behöva lämna ut mycket känsliga uppgifter om exempelvis barnets föräldrar får uppgifterna lämnas ut med förbehåll.⁵⁷¹ Det innebär att familjehemsföräldrarna inte får föra dessa uppgifter vidare. Ett sådant förbehåll är alltid knutet till vissa bestämda uppgifter.⁵⁷²

Kontrakterade familjehem och jourhem omfattas av socialtjänstsekretess

Kontrakterade familjehem och jourhem omfattas av socialtjänstsekretess enligt 26 kap. 1 § OSL. Ett jourhem eller familjehem som är kontrakterat av en kommuns socialnämnd förbinder sig att ställa en eller flera platser till förfogande för placeringar från den kommun som har tecknat avtal med hemmet. Hemmet anses därmed ha en närmare knytning till socialnämnden än ett familjehem som inte är kontrakterat.⁵⁷³ Kontrakterade familjehem och jourhem utreds och godkänns som andra familjehem och jourhem.

⁵⁶⁸ Prop. 1979/80:2 s. 181 f.

⁵⁶⁹ JO 1986/87 s. 193.

⁵⁷⁰ JO 1986/87 s. 193.

⁵⁷¹ 10 kap. 14 § OSL.

⁵⁷² JO 1986/87 s. 193.

⁵⁷³ Prop. 1979/80:2 s. 181.

Information till HVB och stödboende

3 kap. 12 § SoF

Om socialnämnden ansöker om inskrivning enligt 10 eller 11 §§ skall nämnden foga sin utredning i ärendet till ansökan. Om ansökan görs av någon annan skall den som beslutar om inskrivning höra socialnämnden, om det behövs.

3 kap. 13 § SoF

Om det för den som ansökan avser finns ett beslut om omhändertagande eller om vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, skall en kopia av eller annan underrättelse om det verkställbara beslutet fogas till ansökan.

Den utredning som ligger till grund för placeringen ska bifogas ansökan till HVB och stödboende. Denna information kan behövas dels för att den som förestår hemmet ska kunna bedöma om hemmet är lämpligt för det aktuella barnet, dels för att hemmet ska kunna förbereda sig. Om det finns ett beslut om vård enligt LVU ska även en kopia av domen eller beslutet bifogas ansökan.

För personal vid enskilda HVB och stödboenden gäller bestämmelserna om tystnadsplikt i 15 kap. 1 § SoL, medan personal vid HVB och stödboenden som drivs i offentlig regi omfattas av tillämpliga bestämmelser i OSL.⁵⁷⁴

Det är viktigt att socialtjänsten och hemmet initialt tydliggör arbetsfördelningen under vårdens genomförande. Det kan exempelvis göras genom arbetet med att ta fram genomförandeplanen. *Se kapitlet Genomförandeplan i Del 4.*

Information till skola och hälso- och sjukvård

Socialtjänsten ska verka för att placerade barn får den utbildning de har rätt till enligt skollagen och att deras behov av hälso- och sjukvård blir tillgodosett.⁵⁷⁵ För att kunna fullgöra denna skyldighet krävs att socialtjänsten tar de kontakter som behövs inför placeringen. Det innebär att socialtjänsten kan behöva informera utbildningsnämnden

⁵⁷⁴ Se 26 kap. OSL.

⁵⁷⁵ Se 6 kap. 7 § SoL och prop. 2012/13:10 s. 80 f.

både i barnets hemkommun och i den kommun dit barnet flyttar om barnets byte av skola.

För att barnet ska få sina behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodosedda kan socialtjänsten även behöva kontakta personal inom hälso- och sjukvården. I flertalet fall har barnet kontakt med generella verksamheter som barnhälsovården eller elevhälsan. En del barn har också kontakt med regionens habiliteringsverksamhet eller barn- och ungdomspsykiatri. När ett barn eller en ung person place-ras, ibland utanför den region där hen tidigare fått vård, kan viktiga vårdkontakter bli avbrutna.

Vid överföring av uppgifter till andra verksamheter måste socialtjänsten beakta eventuell sekretess. När det gäller sekretessbelagda uppgifter som rör barn under 18 år kan vårdnadshavarnas samtycke vara tillräckligt. Utifrån barnets ålder och mognad krävs ibland samtycke både från barnet och från vårdnadshavarna. Om barnet själv bedöms kunna fatta sådant beslut kan det räcka med barnets eget samtycke. Det måste göras en bedömning i varje enskilt fall.⁵⁷⁶

Till stöd för socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och tandvårdens samverkan gällande placerade barn och ungas hälsa har Socialstyrelsen tagit fram stödet HälsoSAMS. HälsoSAMS utgår från gällande regelverk. Stödet innehåller rutiner som bygger på en tydlig ansvarsfördelning mellan hälso- och sjukvården, tandvården och socialtjänsten. Det beskriver vad som ska göras, vem som ska göra det och varför.

Stöd för kontinuerlig skolgång för placerade barn och unga
Placerade barn och unga har samma rätt till utbildning och skolgång som andra barn och unga. För att den rätten ska säkras krävs samverkan mellan socialtjänst och skola. Till stöd för denna samverkan har Socialstyrelsen, Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) tagit fram ett gemensamt stöd – SAMS.⁵⁷⁷ Syftet med stödet är att säkerställa en kontinuerlig skolgång för placerade barn och unga när placeringen medför skolbyte.

Skolgången ska vara kontinuerlig i tid, dvs. påbörjas i nära anslutning till placeringen/skolbytet. Den ska också vara kontinuerlig när det gäller innehåll, dvs. bygga på elevens förutsättningar, behov och kunskapsnivå utifrån information om elevens tidigare skolgång. Båda

⁵⁷⁶ Jfr 12 kap. 3 § andra stycket OSL och JO 2010/11 s. 591.

⁵⁷⁷ Socialstyrelsen, Skolverket och SPSM (2021) SAMS – Samverkan socialtjänst skola – Obruten skolgång för placerade barn och unga.

dessas aspekter av kontinuerlig skolgång är viktiga för att placerade barn och unga ska kunna lyckas i skolan.

SAMS utgår från kommunens ansvar och gällande regelverk. Stödet innehåller rutiner som bygger på en tydlig ansvarsfördelning mellan skola och socialtjänst. Det beskriver vad som ska göras, vem som ska göra det och varför.

För barn och unga som vårdas vid Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem finns ett liknande stöd för obruten skolgång – SiSam, som SiS tagit fram i samarbete med SPSM.

Läs mer

SAMS är ett stöd för socialtjänstens och skolans samverkan för att placerade barn och unga ska få en kontinuerlig skolgång, när placeringen medför ett skolbyte. SAMS finns på socialstyrelsen.se

Mer att läsa om SiSam finns på SiS webbplats stat-inst.se

HälsoSAMS är ett stöd för socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och tandvårdens samverkan gällande placerade barn och ungas hälsa. HälsoSAMS finns på socialstyrelsen.se

Information till den som bedömt att läkemedelsbehandling kan utföras som egenvård

Vilka åtgärder som kan utföras som egenvård är beroende på omständigheterna i varje enskilt fall. Det är den behandlande legitimerade hälso- och sjukvårdspersonalen som ska bedöma om en hälso- och sjukvårdsåtgärd kan utföras som egenvård, det vill säga att åtgärden kan utföras av patienten själv eller med hjälp av någon annan.⁵⁷⁸

När det gäller barn kan föräldrar, beroende på barnets ålder och mognad, många gånger behöva ta ansvar för barnets egenvård. När ett barn eller en ung person, som tidigare själv eller med hjälp av förälder har haft hand om sin medicinering som egenvård, placeras i samhällsvård ska den legitimerade hälso- och sjukvårdspersonalen göra en ny bedömning eftersom förutsättningarna har ändrats. I den situationen behöver socialtjänsten ta ställning till om den som bedömt att läkemedelsbehandlingen kan utföras som egenvård ska informeras inför placeringen av barnet eller den unge.

Det kan vara viktigt att information om hälso- och sjukvårdens planering för egenvård även finns i socialtjänstens genomförandeplan.

⁵⁷⁸ 2–4 §§ lagen om egenvård.

Läs mer

Mer detaljerad information om förutsättningarna för egenvård finns i Socialstyrelsens meddelandeblad (Nr 1/2023) Ändrade regler vid egenvård.

Läkar- och hälsoundersökningar av placerade barn och unga

Lagstiftningen innehåller olika bestämmelser om att barn och unga i samhällsvård ska genomgå eller erbjudas läkar- och hälsoundersökningar. Nedan beskrivs tre olika undersökningar:

- Hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet⁵⁷⁹
- Hälsoundersökning av asylsökande⁵⁸⁰
- Läkarundersökning enligt LVU⁵⁸¹

De olika undersökningarna har olika syften och vissa barn och unga kan behöva genomgå mer än en undersökning.

Asylsökande barn och unga som placeras omfattas av två lagstiftningar gällande hälsoundersökningar

Asylsökande barn och unga som placeras omfattas både av bestämmelserna om hälsoundersökning i lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl. samt av lagen om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet. Utgångspunkten i lagstiftningen är därmed att asylsökande barn och unga som placeras ska erbjudas två hälsoundersökningar. Asylsökande barn och unga som placeras med stöd av LVU omfattas även av bestämmelserna om läkarundersökning enligt LVU.⁵⁸²

Syftet med de båda hälsoundersökningarna är delvis olika, men de överlappar varandra. Så som lagstiftningen är utformad finns utrymme för socialnämnden att i det enskilda fallet göra bedömningen att en hälsoundersökning i samband med placering är obehövligt och därför inte underrätta regionen om att barnet ska kallas till en sådan undersökning.

⁵⁷⁹ Se 11 kap. 3 a § SoL och lagen (2017:209) om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

⁵⁸⁰ Se 7 § lagen (2008:344) om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

⁵⁸¹ Se 32 § LVU.

⁵⁸² Se 32 § LVU.

Socialnämnden behöver känna till vad som ingår i de olika hälsoundersökningarna

Att ett barn som ska placeras redan erbjudits en hälsoundersökning för asylsökande kan medföra att en ytterligare hälsoundersökning är obehövlig. Socialnämnden behöver i anslutning till placeringen följa upp om och när barnet eller den unge eventuellt genomgått en hälsoundersökning för asylsökande. Den hälsoundersökningen behöver motsvara den hälsoundersökning som avses generellt för placerade barn och unga.⁵⁸³

För att kunna ta ställning till om en hälsoundersökning av ett enskilt barn ska göras eller inte behöver socialnämnden alltså ha kunskap om vad som har ingått i den hälsoundersökning för asylsökande som barnet eller den unge eventuellt redan har genomgått. Socialnämnden behöver även ha kunskap om vad som ingår i hälsoundersökningen av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

Lokala överenskommelser bör innehålla rutiner för hälsoundersökningar

Kommuner och regioner är skyldiga att ingå överenskommelser om samarbete i fråga om barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.⁵⁸⁴ Exempel på vad som bör ingå i dessa överenskommelser är rutiner för hälsoundersökningar av placerade barn och unga samt formerna för samverkan om insatser utifrån behov som framkommit vid dessa hälsoundersökningar.⁵⁸⁵

Hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet

11 kap. 3 a § SoL

Socialnämnden ska, om det inte är obehövligt, underrätta regionen om att ett barn eller en ung person i åldern 18–20 år, i anslutning till att vård utanför det egna hemmet inleds, ska erbjudas en sådan hälsoundersökning som avses i lagen (2017:209) om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

⁵⁸³ Prop. 2016/17:59 s. 33 och 35.

⁵⁸⁴ 5 kap. 1 d § SoL och 16 kap. 3 § tredje punkten HSL.

⁵⁸⁵ Prop. 2016/17:59 s. 26 f.

Regionen ska, på initiativ av socialnämnden, erbjuda en hälsoundersökning i anslutning till att vård utanför det egna hemmet av ett barn eller en ung person i åldern 18–20 år inleds.⁵⁸⁶ Om det inte är obehövt ska socialnämnden underrätta regionen när barn eller unga ska erbjudas en sådan hälsoundersökning.⁵⁸⁷

Hälsoundersökningens syfte är att ge underlag för

- en medicinsk bedömning av barnets eller den unges behov av hälso- och sjukvård samt tandvård,
- hur socialnämnden ska verka för att barnet eller den unge ska få sitt behov av hälso- och sjukvård och tandvård till godo sett, samt
- hälso- och sjukvårdens och tandvårdens fortsatta kontakt med barnet eller den unge.⁵⁸⁸

Av förarbetena till bestämmelserna framgår att den medicinska bedömningen, som hälsoundersökningen ska leda fram till, kan användas både för socialnämndens planering av vården och för hälso- och sjukvårdens fortsatta kontakter med barnet.⁵⁸⁹

Hälsoundersökningen ska omfatta områdena fysisk, psykisk och oral hälsa. Genom hälsoundersökningen ska även tecken på förekomsten av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning uppmärksammas.⁵⁹⁰

Om det finns uppgifter om barnets eller den unges fysiska och psykiska hälsa, och de inte är sekretessbelagda, ska vårdgivaren hämta in dem som ett underlag inför hälsoundersökningen.⁵⁹¹ Vårdgivaren bör hämta in uppgifter från

- den förlossningsjournal som avser barnet eller den unge,
- barnhälsovårdsjournal,
- journal från elevhälsan,
- journal från barn- och ungdomspsykiatrisk verksamhet,
- journal från barn- och ungdomsmedicinsk verksamhet,

⁵⁸⁶ 1 § lagen om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet

⁵⁸⁷ 11 kap. 3 a § SoL

⁵⁸⁸ 3 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:19) om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet;

⁵⁸⁹ Prop. 2016/17:59 s. 33 f.

⁵⁹⁰ 4 § HSLF-FS 2019:19.

⁵⁹¹ 5 och 10 §§ HSLF-FS 2019:19.

- socialnämndens personakt om barnets eller den unges fysiska, psykiska och orala hälsa samt
- tandvårdsjournal.⁵⁹²

I hälsoundersökningen ska det ingå en genomgång av de uppgifter som ska hämtas in, de undersökningar av och provtagningar på barnet eller den unge som behöver göras, samt ett samtal med barnet eller den unge.⁵⁹³

I hälsoundersökningen bör ingå

- kontroll av hörsel och syn,
- bedömning av utveckling och tillväxt,
- observation av psykiska funktioner,
- ställningstagande till behovet av vaccination,
- ställningstagande till pågående läkemedelsbehandling,
- frågor om levnadsvanor, såsom t.ex. sömn, kost, fysisk aktivitet och tobaksanvändning,
- frågor om reproduktiv och sexuell hälsa, och
- frågor om livslust och framtidstro samt förekomsten av dödstankar.

I bedömningen av barnets eller den unges orala hälsotillstånd bör ingå om barnet eller den unge har

- extraorala avvikelser,
- orala sjukdomar,
- risk- och orsaksfaktorer för orala sjukdomar, och
- avvikelser i bettet och bettutvecklingen.⁵⁹⁴

Vårdgivaren ska utifrån hälsoundersökningen göra en bedömning av vilket vårdbehov barnet eller den unge har och dokumentera det i ett utlåtande.⁵⁹⁵ Socialnämnden ska få ta del av utlåtandet, om det inte finns hinder på grund av sekretess eller tystnadsplikt.⁵⁹⁶

⁵⁹² AR till 5 och 10 §§ HSLF-FS 2019:19.

⁵⁹³ 6 § HSLF-FS 2019:19.

⁵⁹⁴ AR till 12 § HSLF-FS 2019:19.

⁵⁹⁵ 8 och 9 samt 13 och 14 §§ HSLF-FS 2019:19.

⁵⁹⁶ 9 och 14 §§ HSLF-FS 2019:19.

Läs mer

Mer om tillämpningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:19) om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet m.m. finns i Socialstyrelsens meddelandeblad (1/2020)

Läkarundersökning enligt LVU

Hälsoundersökningen i anslutning till en placering utanför hemmet motsvaras inte av den läkarundersökning som ska göras inför en ansökan om vård med stöd av LVU. Läkarundersökningen enligt 32 § LVU syftar till att identifiera sjukdom, skada eller funktionsnedsättning som kan ha betydelse för behovet av vård enligt LVU och för planering av vården. Hälsoundersökningen i anslutning till en placering utanför hemmet har ett bredare syfte och ska vara mer heltäckande än läkarundersökningen enligt LVU. Läkarundersökningen enligt 32 § LVU ersätter således inte en hälsoundersökning i anslutning till en placering.⁵⁹⁷

Läs mer

Mer om läkarundersökning enligt LVU finns i Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023)

3

Hälsoundersökning av asylsökande

Enligt artikel 24 i barnkonventionen har barn rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering. Konventionsstaterna ska sträva efter att säkerställa att inget barn berövas sin rätt att ha tillgång till sådan hälso- och sjukvård.

I lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl. regleras att alla asylsökande i Sverige ska erbjudas en hälsoundersökning av regionen, om det inte är uppenbart obehövligt. Erbjudandet ska ges när de asylsökande har etablerat boende inom regionen.⁵⁹⁸ Syftet med hälsoundersökningen av asylsökande är att

- tidigt upptäcka akuta sjukdomar så att den enskildes hälsa inte riskeras,
- fastställa vårdbehovet i övrigt för den asylsökande, samt
- tidigt upptäcka sjukdomar som faller under smittskyddslagstiftningen.⁵⁹⁹

⁵⁹⁷ Prop. 2016/17:59 s. 35.

⁵⁹⁸ 7 § lagen (2008:344) om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

⁵⁹⁹ Prop. 2007/08:105 sid. 33 samt 5-6 §§ lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

Hälsoundersökningen för asylsökande ska bestå av

1. Ett samtal om den undersöktes hälsa utifrån tidigare och nuvarande fysiska och psykiska hälsotillstånd. Samtalet ska innehålla frågor om
 - hur hälsotillståndet kan vara påverkat av den undersöktes psykosociala situation eller av traumatiska upplevelser,
 - den undersöktes vaccinationsstatus,
 - exponering för smittrisk, samt
 - övriga uppgifter som kan behövas från smittskyddssynpunkt.
2. Kroppundersökning och provtagningar, baserade på de behov som har framkommit vid samtalet.⁶⁰⁰
3. Information om
 - den undersöktes möjlighet att få del av hälso- och sjukvård och tandvård, samt
 - hur man gör för att komma i kontakt med vården.
 - Barns information ska innehålla en beskrivning av tillgången till förebyggande hälso- och sjukvård och tandvård.⁶⁰¹

Asylsökande barn ska erbjudas hälso- och sjukvård och tandvård i samma omfattning och på samma villkor som barn som är bosatta inom regionen.⁶⁰² Personer som har fyllt 18 år ska erbjudas vård, inklusive tandvård, som inte kan anstå, mödrahälsovård, vård vid abort och preventivmedelsrådgivning.⁶⁰³ Begreppet *vård som inte kan anstå* innefattar enligt förarbetena vård och behandling av fysiska och psykiska sjukdomar och skador i de fall där även en måttlig fördröjning bedöms kunna medföra allvarliga följder för patienten. Även följdinsatser till sådan vård innefattas.⁶⁰⁴

⁶⁰⁰ 6 § lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

⁶⁰¹ 8 § lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

⁶⁰² 5 § lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

⁶⁰³ 6 § lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

⁶⁰⁴ Prop. 2007/08:105 sid 29 f.

Umgängesfrågor

6 kap. 1 § fjärde stycket SoL

Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.

14 § första stycket LVU

Socialnämnden har ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses.

3

Umgänge mellan barn och föräldrar under en placering är en vedertagen princip i såväl svensk som internationell rätt. Ett barn ska ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med.⁶⁰⁵

Socialnämnden har ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses.⁶⁰⁶

Umgängesrätten utgår alltså från barnet.

Den svenska lagstiftningen vilar på ett synsätt, som betonar vikten av regelbundna och täta kontakter med föräldrar under placerings-tiden. Detta synsätt har också stöd i internationella konventioner. I barnkonventionen anges att konventionsstaterna ska respektera rätten för det barn som är skilt från den ena eller båda föräldrarna att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna, utom då det strider mot barnets bästa.⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ 6 kap. 15 § FB. Se även artikel 9.3 barnkonventionen.

⁶⁰⁶ 14 § första stycket LVU.

⁶⁰⁷ Artikel 9.3 barnkonventionen.

Läs mer

Mer om umgänge finns i Socialstyrelsens kunskapsstöd Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående (2023)

Socialstyrelsen har tagit fram stödmaterialet Positivt umgänge – guider för barn, föräldrar och familjehem. Till guiderna finns även en manual för socialtjänsten kring hur de kan användas.

Barnets umgänge med föräldrarna

Socialnämnden har ansvar för att barnets eller den unges behov av umgänge med föräldrarna tillgodoses. I vilka former och hur omfattande umgänget bör vara får bedömas från fall till fall och kan behöva variera över tid. Socialnämnden har ett särskilt ansvar i de fall föräldrarna själva inte gör tillräckligt stora ansträngningar för att träffa sina barn. Föräldrarna kan behöva få stöd och hjälp från nämnden av både personlig och ekonomisk art för att kunna umgås med barnet under vårdtiden. Möjligheterna att ge ekonomiskt stöd för umgängesresor, utifrån barns och ungas behov av kontakten med föräldrarna, får inte styras av hur socialnämndens verksamhet är organiserad.

JO har vid upprepade tillfällen betonat vikten av att nämnden arbetar för att upprätthålla kontakten mellan barn och föräldrar. I ett fall hade vårdnadshavaren av sagt sig umgänge men ville ha fortlöpande information om barnets utveckling. I detta fall kritiserades socialnämnden för att inte ha verkat för ett umgänge och för att inte ha hållit vårdnadshavaren underrättad om barnets situation.⁶⁰⁸

I ett annat fall kritiserades en socialnämnd för en omfattande och långvarig umgängesbegränsning (2,5 år) orsakad av att en pojke vägrade kontakt med sin pappa. Socialnämnden hade under flera år knappast haft någon kontakt med fadern. Enligt JO medförde socialnämndens agerande en risk för att konflikten skulle bli bestående.⁶⁰⁹

I nämndens ansvar ligger också att verka för att familjehemsföräldrar medverkar till att en positiv kontakt mellan föräldrar och barn upprätthålls.⁶¹⁰ JO har understrukit betydelsen av att socialtjänsten uppmärksammar och hanterar slitningar mellan biologiska föräldrar

⁶⁰⁸ JO 1999/2000 s. 268.

⁶⁰⁹ JO 2005/06 s. 265.

⁶¹⁰ Prop. 1989/90:28 s. 115.

och familjehemsföräldrar. Enligt JO kan konkreta stödåtgärder ibland behövas för att överbrygga motsättningar och underlätta kontakten mellan föräldrar och barn. En sådan åtgärd kan vara att tillsätta en stödperson till vårdnadshavaren.⁶¹¹

Kontakt med syskon och andra närstående

Respekten för familjelivet enligt Europakonventionen gäller även barns umgängesrätt med sina syskon. Europadomstolen har bland annat slagit fast att minderåriga syskon har rätt till umgänge med varandra.⁶¹²

Av 6 kap. 1 § tredje stycket SoL framgår att vården bör utformas så att den främjar samhörigheten med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön. En placering av ett barn får inte innebära att barnet förlorar möjlighet till kontakt med känslomässigt betydelsefulla närstående.⁶¹³

Om barnets föräldrar har svårigheter, finns i ett annat land eller av andra orsaker inte kan vara ett stöd för barnet kan syskon bli extra betydelsefulla för varandra. Socialnämnden kan göra det möjligt för syskon att behålla kontakten med varandra genom olika insatser, t.ex. ekonomisk hjälp till resor eller genom att ordna regelbundna nätverksträffar.

Även andra släktingar kan vara betydelsefulla kontakter för barnet, vilket innebär att socialtjänsten kan behöva hjälpa barnet att återupprätta relationer som av någon anledning brutits. JO har i ett sådant ärende kritiserat socialnämnden i en kommun för att ha varit alltför passiv när det gällde att verka för en bättre kontakt mellan en LVU-placerad pojke och hans morföräldrar. Familjehemsföräldrarna hade inte kunnat förmå pojken att samtala med morföräldrarna per telefon. Socialtjänsten borde, enligt JO, ha klargjort orsaken och övervägt olika åtgärder för att komma tillrätta med situationen. Huvudprincipen är att barnets umgänge med sitt nätverk ska upprätthållas och stärkas. Det avgörande ska dock vara barnets bästa och ändamålet med vården.⁶¹⁴

⁶¹¹ JO 1994/95 s. 301.

⁶¹² Se Rättsfall i Europadomstolen 1988: Olsson mot Sverige, dom 1988-03-24 och Mattsson T (2006) s.175.

⁶¹³ Prop. 1989/90:28 s. 73.

⁶¹⁴ JO dnr 3154-2007.

Umgänge vid vård enligt Sol

Vid frivilliga placeringar saknar socialtjänsten möjlighet att ensidigt besluta om umgänget mellan det placerade barnet och vårdnadshavaren.⁶¹⁵ Det innebär att vårdnadshavarens inställning spelar stor roll för hur umgänget kan utformas. Finns det inte ett samförstånd i stort kring umgängets omfattning och utformning saknas i princip förutsättningar för en frivillig placering. Att utifrån barnets eller den unges behov kunna reglera umgänget eller hemlighålla barnets vistelseort kan vara ett skäl till att LVU är tillämplig, trots samtycke till vård.⁶¹⁶ Det kan gälla exempelvis om barnet eller den unge inte vill träffa sina föräldrar och frågan inte kan lösas i samförstånd.

Enligt JO är det möjligt att träffa överenskommelse om hur umgänget ska gå till, även om det innebär vissa inskränkningar i vårdnadshavarens rätt att träffa barnet.⁶¹⁷ En upprättad umgängesplan vid en frivillig placering innebär dock ingen rättslig begränsning av vårdnadshavarens rätt att träffa sitt barn.

Barnets möjlighet att påverka umgänget

Barnets möjligheter att påverka omfattningen och formerna för umgänget är, på samma sätt som när det gäller andra frågor under placeringen, beroende av barnets ålder. När barnet fyllt 15 år krävs barnets samtycke till umgänge. I sådana fall måste umgängets utformning bestämmas tillsammans med barnet. Yngre barn har rätt att komma till tals och få sina synpunkter beaktade.⁶¹⁸ Vad som är bäst för barnet ska vara avgörande.⁶¹⁹ Se i det följande angående barnets vilja när det gäller umgänge under LVU-vård.

⁶¹⁵ JO 1986/87 s. 138; JO dnr 6383-2009.

⁶¹⁶ JO 1999/2000 s. 268.

⁶¹⁷ JO 2005/06 s. 265.

⁶¹⁸ 11 kap. 10 § Sol.

⁶¹⁹ 1 kap. 2 § Sol.

Umgänge vid vård enligt LVU

11 § första och fjärde styckena LVU

Socialnämnden bestämmer hur vården av den unge skall ordnas och var han eller hon skall vistas under vårdtiden.

//...//

Nämnden eller den åt vilken nämnden har uppdragit vården skall ha uppsikt över den unge och, i den utsträckning det behövs för att genomföra vården, bestämma om hans eller hennes personliga förhållanden.

14 § första stycket LVU

Socialnämnden har ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses.

//...//

3

När ett barn är omhändertaget enligt LVU har nämnden samma skyldigheter och rättigheter som vårdnadshavaren när det gäller att genomföra vården och bestämma om barnets personliga förhållanden. Socialnämnden har ett ansvar för att den unge kan behålla kontakten med föräldrar och närstående.⁶²⁰ Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården får umgänget begränsas. Utgångspunkten är att umgänget mellan föräldrar och barn inte får begränsas mer än vad som är nödvändigt för att genomföra vården.⁶²¹

När det gäller barn som vårdas enligt 2 § LVU ska socialnämnden inför umgänge, om det finns anledning till det, kontrollera om en vårdnadshavare eller förälder är eller har varit påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, dopningsmedel eller vissa hälsofarliga varor. Socialnämnden får i sådana fall besluta att vårdnadshavaren eller föräldern ska uppmanas att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov.⁶²² Det gäller både vid umgängen som socialnämnden har planerat i samförstånd med föräldern och vid umgängen där socialnämnden sedan tidigare har beslutat om umgängesbegränsning.⁶²³ *Se vidare avsnittet Drogtest av vårdnadshavare eller förälder inför umgänge nedan.*

⁶²⁰ 6 kap. 1 § fjärde stycket SoL och 14 § LVU.

⁶²¹ Prop. 1979/80:1 s. 601 f.

⁶²² Se 32 a § LVU. Bestämmelsen började gälla den 1 juli 2022.

⁶²³ Se prop. 2021/22:178 s 115.

Planering av umgänget

I vilka former och hur omfattande umgänget bör vara får bedömas från fall till fall utifrån barnets behov. Socialnämnden kan även besluta att någon utomstående kontaktperson ska vara med vid umgänget, t.ex. en familjehemsförälder, en socialsekreterare eller någon annan som barnet känner trygghet med. Behovet av en sådan person får bedömas utifrån barnets behov av trygghet, ålder, önskemål och orsaker till placeringen. Planeringen av umgänget ska omnämnas i både vårdplanen och genomförandeplanen.⁶²⁴

Det är viktigt att föräldrarna inte känner sig tvingade att gå med på umgängesplanen. Så länge det inte finns ett formellt beslut om umgänge enligt bestämmelserna i 14 § LVU kan socialnämnden inte begränsa vårdnadshavarens möjlighet att träffa sitt barn.

Barnets eller den unges inställning ska tillmätas betydelse

Innan nämnden fattar beslut om umgänget ska barnets eller den unges egen inställning inhämtas eller klarläggas så långt det är möjligt på annat sätt. Barnets eller den unges inställning ska tillmätas betydelse utifrån ålder och mognad.⁶²⁵ I förarbetena till 1 § LVU uttalas att skyldigheten att så långt möjligt ta reda på barnets eller den unges egen inställning och respektera densamma vid beslutsfattandet gäller alla beslutssituationer och ingripanden som sker med stöd av lagen.

Endast i undantagssituationer, där beslutet kräver extrem brådska, kan beslutsfattaren låta bli att inhämta barnets eller den unges inställning i förväg.⁶²⁶

Vägledning kring hur barns uttryckliga motstånd mot umgänge ska hanteras finns i praxis.⁶²⁷ Målet gällde en 12-årig flicka som både skriftligen och muntligen hade uttalat att hon inte ville träffa modern. Domstolen bedömde att flickan hade en mognad som motsvarade hennes ålder och att hon varit mycket konsekvent i sina uttalanden. Domstolen fann att hennes vilja – oberoende av orsakerna till hennes ställningstagande – skulle tillmätas avgörande betydelse och att det måste anses vara det bästa för henne att något umgänge inte skulle utövas, så länge hon själv inte kunde acceptera det.

⁶²⁴ 5 kap. 1 a § SoF.

⁶²⁵ 11 kap. 10 § SoL och 36 § LVU.

⁶²⁶ Prop. 2002/03:53 s. 105.

⁶²⁷ RÅ 2005 ref. 66.

Drogtest av vårdnadshavare eller förälder inför umgänge

32 a § LVU

Har den unge beretts vård med stöd av 2 § ska socialnämnden inför umgänge, om det finns anledning till det, kontrollera om en vårdnadshavare eller förälder är eller har varit påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Socialnämnden får då besluta att vårdnadshavaren eller föräldern ska uppmanas att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov.

Kontroll ska göras om det finns anledning till det

Inför vårdnadshavares eller förälders umgänge med barn som är placerade med stöd av 2 § LVU är socialnämnden, om det finns anledning till det, skyldig att kontrollera om vårdnadshavaren eller föräldern är eller har varit påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, dopningsmedel eller vissa hälsofarliga varor. Socialnämnden får i sådana fall besluta att vårdnadshavaren eller föräldern ska uppmanas att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov.⁶²⁸ Det gäller både vid umgängen som socialnämnden har planerat i samförstånd med föräldern eller vårdnadshavaren och vid umgängen där socialnämnden sedan tidigare har beslutat om umgängesbegränsning.⁶²⁹

Det måste finnas tillräckliga skäl för beslut om drogtest

Ett skäl till beslut om drogtest kan vara att barnet får vård enligt LVU på grund av omsorgsbrister kopplade till föräldrars missbruk. Men även om grunden för vård enligt LVU är andra omsorgsbrister än missbruk kan det finnas skäl till kontroll, till exempel om det under den tid då barnet vårdas framkommer en grundad misstanke om att föräldern har ett missbruk. Subjektiva antaganden är dock inte tillräckligt. En bedömning ska göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.⁶³⁰

⁶²⁸ Se 32 a § LVU.

⁶²⁹ Se prop. 2021/22:178 s. 115.

⁶³⁰ Se prop. 2021/22:178 s. 114.

Andra anledningar till beslut om drogtest kan vara att vårdnadshavaren eller föräldern tidigare lämnat positiva prov, har vägrat att lämna prov eller om det på annat sätt finns en misstanke om att vårdnadshavaren eller föräldern har varit påverkad av droger. Om en vårdnadshavare eller förälder däremot har lämnat flera negativa prov, kan det vara en anledning att inte besluta om provtagning. Likaså om socialnämnden bedömer att det har gått lång tid sedan vårdnadshavaren eller föräldern hade problem med missbruk.⁶³¹ Om en vårdnadshavare eller förälder själv föreslår ett drogtest för att få träffa sitt barn behöver nämnden ändå överväga om det finns tillräckliga skäl för ett beslut om att uppmana föräldern att lämna drogtest.⁶³²

En proportionalitets- och behovsbedömning måste göras

32 c § LVU

Ett beslut enligt 32 a eller 32 b § får fattas bara i den mån åtgärden är försvarlig med hänsyn till dess syfte och övriga omständigheter.

Socialnämnden ska i beslutet särskilt ange vad för slags prov som avses och syftet med åtgärden.

Om vårdnadshavaren eller föräldern inte medverkar till provtagning får förhållandet tillmätas den betydelse för socialnämndens umgänges- eller vårdbeslut som omständigheterna motiverar.

Innan socialnämnden fattar beslut om att uppmana till att lämna drogtest bör nämnden först överväga om det finns något annat lämpligt sätt att kontrollera påverkan på, än att använda drogtest.⁶³³ Nämnden behöver också göra en bedömning av om åtgärden är försvarlig med hänsyn till dess syfte och övriga omständigheter.⁶³⁴ Det betyder att nämnden ska göra en proportionalitets- och behovsbedömning.⁶³⁵ Enligt förarbetena bör nämnden bara fatta beslut om provtagning inför umgänge om nämnden bedömer att det är nödvändigt med ett resultat från ett sådant prov för att säkerställa tryggheten och säkerheten för barnet vid umgänge.

⁶³¹ Se prop. 2021/22:178 s. 80.

⁶³² Jfr 32 a § LVU.

⁶³³ Se prop. 2021/22:178 s. 115.

⁶³⁴ Se 32 c § första stycket LVU.

⁶³⁵ Se prop. 2021/22:178 s. 117.

Nämnden behöver i varje enskilt fall bedöma

- behovet av en provtagning
- i vilken omfattning kontroll behöver göras av om en vårdnadshavare eller förälder är eller har varit påverkad av narkotika, alkohol, andra berusningsmedel, dopningsmedel eller vissa hälsofarliga varor och
- vilken provtagningsmetod som är ändamålsenlig.⁶³⁶

Nämnden måste väga syftet med kontrollen mot det intrång i den personliga integriteten som kontrollen innebär för vårdnadshavaren eller föräldern. Detsamma gäller vid valet av provtagningsmetod och omfattningen av kontrollen. Detta innebär till exempel att nämnden bara får fatta ett beslut om provtagning om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl.⁶³⁷ Det kan till exempel förekomma situationer där en vårdnadshavare eller en förälder, efter recept från läkare, tar medicin som innehåller något sådant medel eller substans som omfattas av bestämmelsen.⁶³⁸ Detta kan nämnden behöva väga in inför ett beslut om provtagning eller vid val av provtagningsmetod. Det kan också finnas andra skäl som talar mot ett beslut om provtagning.⁶³⁹ Enligt förarbetena bör nämnden inte heller använda provtagning om man kan säkerställa barnets trygghet och säkerhet med mindre ingripande åtgärder.⁶⁴⁰

Behovs- och proportionalitetsbedömningen kan också komma att påverka hur många umgängestillfällen ett beslut om drogtest bör omfatta.⁶⁴¹

Beslut får fattas oavsett samtycke

Ett beslut om att en vårdnadshavare eller förälder ska uppmanas att lämna prov får enligt förarbetena fattas oavsett om vårdnadshavaren eller föräldern samtycker till det eller inte.⁶⁴² Det betyder att nämnden behöver fatta ett formellt beslut om drogtest även om vårdnadshavaren eller föräldern vid det aktuella tillfället själv har föreslagit eller går med på att lämna drogtest för att få träffa sitt barn. Enligt förarbetena är det av rättssäkerhetsskäl viktigt att reglera när socialnäm-

⁶³⁶ Se prop. 2021/22:178 s. 117.

⁶³⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 117.

⁶³⁸ Vilka substanser som omfattas framgår av 32 a § LVU

⁶³⁹ Prop. 2021/22:178 s. 117.

⁶⁴⁰ Prop. 2021/22:178 s. 117

⁶⁴¹ Se prop. 2021/22:178 s. 82.

⁶⁴² Se prop. 2021/22:178 s. 88 och 115.

den får besluta om drogtest, oavsett om det finns samtycke eller inte från vårdnadshavaren eller föräldern. I förarbetena anges att det kan ifrågasättas hur frivillig en överenskommelse om att vårdnadshavare eller föräldrar ska lämna drogtest verkligen är.⁶⁴³

Beslutet är inte tvingande

Socialnämndens beslut om drogtest innebär inte ett åliggande för vårdnadshavaren eller föräldern. Socialnämnden kan alltså inte tvinga någon att genomföra testet.⁶⁴⁴

Det är viktigt att socialnämnden på ett tydligt sätt informerar vårdnadshavaren eller föräldern om syftet med drogtestet och om avsikten är att visa påverkan i nutid (vid provtagningstillfället) eller även tidigare bruk. Tydlighet i kommunikationen underlättar för vårdnadshavaren eller föräldern att förstå varför socialnämnden känner oro för barnet och ökar möjligheterna för samarbete dem emellan, vilket gagnar vården av barnet.⁶⁴⁵

Resultatet blir en del av underlaget vid bedömningen

Resultatet av provtagningen blir en del i socialnämndens underlag inför bedömningen av hur umgänget bör utformas. Resultatet dokumenteras därför i barnets akt. Vad resultatet av provtagningen ska leda till och vilka konsekvenser det ska få för umgänget måste nämnden avgöra utifrån omständigheterna i varje enskilt fall.⁶⁴⁶

Det är mycket viktigt att socialnämnden gör en helhetsbedömning av barnets situation. I vissa fall kan ett positivt resultat medföra att ett planerat umgänge behöver ställas in helt medan det i andra fall kan medföra att socialnämnden behöver besluta att en stödperson ska närvara vid umgänget. Det är ytterst viktigt att barnet tillförsäkras trygghet och säkerhet vid umgänget. Samtidigt är det viktigt att socialnämnden arbetar för att barnets umgänge med föräldrarna upprätthålls. Det är också viktigt att socialnämnden ger föräldrarna det stöd och den hjälp som de behöver för att komma tillrätta med sin situation.⁶⁴⁷

Vägran att lämna drogtest kan påverka beslut om umgänge

Om föräldern inte medverkar till provtagning får förhållandet tillmätas den betydelse för socialnämndens umgängesbeslut som om-

⁶⁴³ Se prop. 2021/22:178 s. 73.

⁶⁴⁴ Se prop. 2021/22:178 s. 81.

⁶⁴⁵ Se prop. 2021/22:178 s. 85.

⁶⁴⁶ Se prop. 2021/22:178 s. 86 och 115.

⁶⁴⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 86 och 117.

ständigheterna motiverar.⁶⁴⁸ Det är viktigt att socialnämnden gör en helhetsbedömning i varje enskilt fall av om en förälder till exempel har godtagbara skäl för en vägran. Vad som kan vara godtagbara skäl beror på omständigheterna. Att ta receptbelagd medicin behöver inte alltid innebära att en förälder har ett godtagbart skäl att vägra.⁶⁴⁹

Vägrar föräldrarna att medverka vid provtagning kan det enligt förarbetena finnas särskild anledning för socialnämnden att fortsatt arbeta för att motivera dem till att ta emot stöd och hjälp.⁶⁵⁰

Socialnämnd eller utskott fattar beslut om drogtest

Beslut om att uppmana vårdnadshavare eller förälder att lämna drogtest inför umgänge är ett sådant ärende som endast beslutas av socialnämnd eller delegeras till ett utskott. Beslutet kan alltså inte delegeras till anställda eller enskilda förtroendevalda.⁶⁵¹ Enligt förarbetena kan inte ordförande i socialnämnden fatta beslut om att uppmana vårdnadshavare eller förälder att lämna drogtest eftersom det inte finns det behovet av skyndsamhet i ärenden om drogtest.⁶⁵²

Om ett barn vårdas med stöd av LVU och socialtjänsten misstänker att en vårdnadshavare eller förälder är påverkad i samband med ett umgängestillfälle kan det bli aktuellt att besluta om umgängesbegränsning enligt 14 § LVU. Ett sådant beslut kan överklagas till förvaltningsrätten.⁶⁵³ *Se vidare avsnittet Umgängesbegränsning enligt LVU nedan.* Vidare har JO uttalat att om det uppkommer misstankar om att en förälder eller annan anhörig är påverkad i samband med ett beslutat umgänge har den som ska lämna över barnet till umgänget eller den som övervakar umgänget ett ansvar och en skyldighet att omedelbart avbryta umgänget.⁶⁵⁴

Separat beslut om drogtest

Beslut om att vårdnadshavare eller förälder ska uppmanas att lämna drogtest kan fattas för sig eller i samband med att socialnämnden fattar beslut om umgängesbegränsning.⁶⁵⁵ Nämnden behöver alltså inte fatta beslut om umgängesbegränsning för att kunna fatta ett beslut

⁶⁴⁸ Se 32 c § tredje stycket LVU.

⁶⁴⁹ Se prop. 2021/22:178 s 87.

⁶⁵⁰ Prop. 2021/22:178 s 117.

⁶⁵¹ Se 10 kap. 4 § SoL.

⁶⁵² Se prop. 2021/22:178 s. 89.

⁶⁵³ 41 § första stycket 3 LVU.

⁶⁵⁴ Se JO 2016/17 s 548.

⁶⁵⁵ Se prop. 2021/22:178 s. 88.

om drogtest. Om nämnden redan har fattat eller avser att fatta beslut om umgängesbegränsning behöver nämnden ändå fatta ett separat beslut om drogtest.

Socialnämnden ska i beslutet särskilt ange vad för slags prov som vårdnadshavaren eller föräldern ska uppmanas att lämna samt syftet med åtgärden.⁶⁵⁶ Nämnden kan besluta att uppmaningen om drogtest ska gälla ett eller flera umgängestillfällen.⁶⁵⁷

Dokumentation av beslut

Socialnämndens beslut om uppmaning att lämna drogtest ska föras in i barnets akt.⁶⁵⁸ Nämnden ska även dokumentera till vem man har skickat beslutet.⁶⁵⁹ I BBIC finns ett dokumentationsstöd för beslut.⁶⁶⁰

Beslut om drogtest gäller omedelbart

Beslut om att vårdnadshavare eller förälder ska uppmanas att lämna drogtest börjar gälla omedelbart. Socialnämnden kan dock bestämma att beslutet ska börja gälla vid en annan tidpunkt.⁶⁶¹

Beslut om drogtest kan inte överklagas

Det går inte överklaga socialnämndens beslut att uppmana vårdnadshavaren eller föräldern att lämna drogtest. Det går heller inte att överklaga beslut om vilken provtagningsmetod som ska användas. Resultatet av drogtesten kommer att kunna användas som en del i socialnämndens underlag inför bedömning av hur umgänget bör utformas. Är vårdnadshavaren eller föräldern missnöjd med hur resultatet av drogtesten påverkar socialnämndens bedömning i fråga om umgänge, har denne möjlighet att överklaga socialnämndens beslut om umgängesbegränsning.⁶⁶²

Varje kommun bestämmer hur drogtester ska genomföras

Frågor om vilken aktör som ska genomföra testerna och vem som ska stå för kostnaderna får kommunen bestämma själv.⁶⁶³ Kommunen och regionen kan exempelvis hantera frågor om drogtester inom ramen för den överenskommelse som de ska ingå enligt 5 kap. 1 d § SoL om samarbete i fråga om barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

⁶⁵⁶ Se 32 c § andra stycket LVU.

⁶⁵⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 115

⁶⁵⁸ Se 11 kap. 5 § första stycket SoL.

⁶⁵⁹ Se 5 kap. 16 § SOSFS 2014:5 och JO:s beslut den 28 juni 2022, dnr 822-2022.

⁶⁶⁰ Informationsspecifikation för BBIC 3.5, bilaga 1 Dokumentationsstöd.

⁶⁶¹ Se 40 § andra stycket LVU och prop. 2021/22:178 s. 88.

⁶⁶² Se 41 § LVU och prop. 2021/22:178 s 92.

⁶⁶³ Se prop. 2021/22:178 s. 87.

Umgängesbegränsning enligt LVU

14 § LVU

Socialnämnden har ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses.

Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vård enligt denna lag, får socialnämnden

1. besluta hur den unges umgänge med vårdnadshavare och med föräldrar som har umgängesrätt reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal skall utövas, eller
2. besluta att den unges vistelseort inte skall röjas för föräldrar eller vårdnadshavare.

Socialnämnden skall minst en gång var tredje månad överväga om ett sådant beslut som avses i andra stycket fortfarande behövs.
//...//

3

Om det är nödvändigt, med hänsyn till ändamålet med vården, får socialnämnden besluta hur barnets umgänge med vårdnadshavare ska utövas. Detta innebär att socialnämnden kan fatta beslut om att begränsa umgänget ifall det inte går att komma överens om planen för umgänge med vårdnadshavaren och/eller med barnet (om det är över 15 år). Enligt förarbeten till LVU bör dock bestämmelserna om begränsningar i umgängesrätten tillämpas restriktivt.⁶⁶⁴ Ett beslut om begränsning får med andra ord inte fattas slentrianmässigt eller av bekvämlighetsskäl. Dessutom bör en begränsning inte gälla längre än nödvändigt.⁶⁶⁵ Om man inte har meddelat ett beslut om umgängesbegränsning så finns det inga lagliga begränsningar för en vårdnadshavare att umgås med sitt barn efter önskemål, även när barnet är placerat enligt LVU. Att en plan för umgänge har upprättats innebär alltså inte att vårdnadshavares rätt att umgås med sitt barn har begränsats rättsligt.⁶⁶⁶

Angående möjlighet till begränsning enligt 15 a § LVU av den unges rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök vid vård i ett särskilt ungdomshem, se vidare kapitlet *Placering i HVB i Del 2*

⁶⁶⁴ Prop. 1979/80:1 s. 601–602.

⁶⁶⁵ Prop. 1989/90:28 s. 74.

⁶⁶⁶ JO:s ämbetsberättelse 2010/11 s. 392.

Läs mer

Mer om umgängesbegränsning finns i Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023)

I Socialstyrelsens kunskapsstöd Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående (2023) finns förslag på hur ett underlag till beslut om umgängesbegränsning samt hur ett underlag till ett övervägande av umgängesbegränsning kan utformas.

Hemlighålla barnets vistelseort

Socialnämnden kan, om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården, med stöd av 14 § andra stycket 2 LVU besluta att den unges vistelseort inte ska röjas för föräldrar eller vårdnadshavare. Ett sådant beslut torde endast bli aktuellt när det finns ett beslut om umgängesförbud, även om det inte är en nödvändig förutsättning. Bestämmelsen bör tillämpas restriktivt. Endast i rena undantagsfall bör det behöva förekomma att nämnden håller den unges vistelseort hemlig för föräldrarna.⁶⁶⁷

Läs mer

Mer om hemlighållande av barnets vistelseort finns i Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023)

Begränsa umgänget med andra än vårdnadshavare

Bestämmelserna i 14 § andra stycket 1 LVU är endast tillämpliga gentemot vårdnadshavare eller föräldrar som har umgängesrätt reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal.⁶⁶⁸

När barnet vårdas enligt LVU kan i vissa fall umgänget behöva begränsas mot andra personer än barnets vårdnadshavare. Det kan exempelvis vara mot:

- en förälder som inte är vårdnadshavare eller har fastställt umgängesrätt
- andra släktingar eller personer som vill ha kontakt med barnet.

I dessa fall kan socialnämnden använda sig av rätten att bestämma om barnets personliga förhållanden i den utsträckning det behövs

⁶⁶⁷ Prop. 1989/90:28 s. 74.

⁶⁶⁸ JO dnr 4239-2008; JO dnr 1081-2009; JO dnr 1082-2009.

för att genomföra vården.⁶⁶⁹ Denna allmänna befogenhet att besluta om barnets förhållanden under vårdtiden innebär att socialnämnden i princip bestämmer om alla besök hos den unge under vårdtiden⁶⁷⁰ eller att en stödperson ska vara närvarande vid ett umgänge. Rätten att bestämma gör det också möjligt för socialnämnden att besluta om att barnet kan ha umgänge med någon annan än föräldern – även om vårdnadshavaren motsätter sig det.

Nämndens beslut i dessa frågor kan inte överklagas, vilket gör det särskilt viktigt att nämnden noga överväger vilka möjligheter till umgänge som finns.⁶⁷¹

Hur umgänget med närstående ska ordnas ska beskrivas i vårdplanen och genomförandeplanen.⁶⁷²

HVB kan fatta beslut om besöksrestriktioner

När det gäller barn och unga som vårdas med stöd av LVU får huvudmannen för ett HVB (även SiS) besluta om besökstider. Om det med hänsyn till vårdens bedrivande, risken för överförande av smitta eller skyddet av enskilda placerade barn eller ungas personliga integritet är nödvändigt med inskränkningar av besökstiderna, får huvudmannen för HVB-verksamheten i särskilda fall besluta om besöksrestriktioner. Ett sådant beslut kan vara generellt eller avse besök av en viss eller vissa personer.⁶⁷³ En huvudman för ett HVB har inte rätt att fatta beslut om att begränsa ett barns umgänge med vårdnadshavare eller förälder med umgängesrätt. Det kan endast socialnämnden besluta om.⁶⁷⁴ *Se avsnittet Besökstider och besöksrestriktioner i Del 2.*

SiS kan besluta om inskränkningar av rätten att ta emot besök

Utöver beslut om besökstider och besöksrestriktioner har SiS befogenhet att besluta om inskränkningar av barnets eller den unges rätt att ta emot besök om det kan äventyra vården eller ordningen vid det särskilda ungdomshemmet.⁶⁷⁵ SiS har inte rätt att fatta beslut om att begränsa ett barns umgänge med vårdnadshavare eller förälder med

⁶⁶⁹ 11 § fjärde stycket LVU.

⁶⁷⁰ Se bland annat JO:s ämbetsberättelse 1995/96 s. 291 och prop. 2002/03:53 s. 86 f.

⁶⁷¹ JO dnr 413-2009.

⁶⁷² 14 § första stycket 2 LVU.

⁶⁷³ 2-3 §§ lagen om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård.

⁶⁷⁴ Se 14 § LVU.

⁶⁷⁵ Se 15 a § LVU.

umgängesrätt. *Se avsnittet SiS har särskilda befogenheter i Del 2.*

Del 4

Vårdens genomförande

Genomförandeplan

11 kap. 3 § andra och tredje styckena SoL

För barn och unga som vårdas i ett hem för vård eller boende, stödboende eller familjehem ska en plan upprättas över hur vården ska genomföras (genomförandeplan).

Vård- och genomförandeplanen ska även uppta åtgärder och insatser som andra huvudmän har ansvar för.

Socialnämnden ska alltid upprätta en genomförandeplan vid vård i HVB, stödboende och familjehem. Genomförandeplanen konkretiserar innehållet i vårdplanen och tydliggör för alla som är berörda vid genomförandet av en planerad insats hur den ska genomföras och vilka delmål som ska uppnås. Vårdplanen fokuserar på *vad* som behöver göras medan genomförandeplanen beskriver *hur* det ska gå till. Genomförandeplanen bör upprättas, följas upp och revideras i nära samarbete med hemmet eller boendet.⁶⁷⁶ En genomförandeplan som har upprättats av ett HVB eller stödboende kan dock aldrig ersätta socialnämndens genomförandeplan.

Syfte och tillvägagångssätt

Syftet med genomförandeplanen är att bidra till att vården planeras, bedrivs målinriktat och följs upp. En genomförandeplan tydliggör ansvar och roller mellan den som ger vården, vårdnadshavaren, socialtjänsten och eventuellt andra verksamheter. Uppföljningen av olika insatser underlättas av att det finns en plan som underlag för samtal om hur målen för vården ska uppnås.⁶⁷⁷ En genomförandeplan kan också underlätta och effektivisera dokumentationen av vårdens genomförande.

⁶⁷⁶ AR till 7 kap. 2 § SOSFS 2012:11.

⁶⁷⁷ Prop. 2006/07:129 s. 49.

Planen bör upprättas i samband med placeringen

Enligt Socialstyrelsens allmänna råd bör genomförandeplanen upprättas i samband med att barnet eller den unge placeras.⁶⁷⁸

När barn och unga placeras akut i HVB kan det ibland saknas en skriftlig vårdplan beroende på olika omständigheter i det enskilda fallet. Det kan t.ex. bero på att ett barn som inte är tidigare känt hos socialtjänsten placeras under pågående utredning eller på att placeringen som sådan har skett under uppslitande och dramatiska former. I sådana situationer är det särskilt viktigt att arbetet med att upprätta en genomförandeplan i anslutning till nämndens placeringsbeslut påbörjas så snart som möjligt och bedrivs parallellt med utredningsarbetet eller arbetet med att upprätta en vårdplan på längre sikt.

När placering görs i jourhem eller tillfälligt i barnets nätverk finns inget krav på genomförandeplan, men om den tillfälliga placeringen är tänkt att övergå i vård i familjehem, stödboende eller HVB kan det vara en fördel för alla parter att upprätta en genomförandeplan redan i det här skedet. Upprättandet av genomförandeplanen kan bidra till en gemensam planering där alla berörda ges möjlighet att påverka innehållet i planen i ett tidigt skede.

Delaktighet i planeringen

7 kap. 2 § SOSFS 2012:11

Socialnämnden ska verka för att ett barn eller en ung person som är placerad i ett familjehem, ett stödboende eller ett hem för vård eller boende och hans eller hennes vårdnadshavare deltar i arbetet med att upprätta, följa upp och vid behov revidera den genomförandeplan som ska upprättas enligt 11 kap. 3 § andra stycket socialtjänstlagen (2001:453).

Att såväl barnet eller den unge som vårdnadshavaren uppmuntras till att vara aktiva i planeringen är en viktig utgångspunkt för genomförandet av insatsen.⁶⁷⁹ När det gäller ensamkommande barn är det den gode mannen som uppmuntras till att vara aktiv i planeringen.

⁶⁷⁸ AR till 7 kap. 2 § SOSFS 2012:11.

⁶⁷⁹ Prop. 2006/07:129 s. 49.

Om placeringen omfattar behandlingsinsatser till barn och föräldrar tillsammans, med inriktningen att familjen inom en snar framtid ska återförenas, kan det vara naturligt att även dessa insatser dokumenteras och följs upp inom ramen för barnets genomförandeplan. För genomförande av beslut som gäller stöd och rehabiliteringsinsatser som riktar sig enbart till vårdnadshavaren bör det däremot finnas en separat genomförandeplan. Detta enligt huvudregeln att en personakt ska avse endast en person.⁶⁸⁰

Planen upprättas tillsammans med den som ger vården
Planen bör enligt Socialstyrelsens allmänna råd också upprättas, följas upp och revideras i nära samarbete med familjehemmet, stödboendet eller hemmet för vård eller boende.⁶⁸¹

När det gäller placeringar i HVB och stödboende kan det uppstå osäkerhet om arbetsfördelningen. Socialnämnden har ett övergripande ansvar för den genomförandeplan som regleras i 11 kap. 3 § SoL och en samordnande roll under vårdens genomförande. Hemmet eller boendet förutsätts däremot kunna konkretisera behandlingsinnehållet och därför krävs ett nära samarbete.

Utföraren kan ha en egen genomförandeplan

Utöver den genomförandeplan som socialnämnden är skyldig att upprätta kan utföraren ha en egen genomförandeplan, jämför SiS behandlingsplan. Hur en beslutad insats ska genomföras bör enligt Socialstyrelsens allmänna råd till 11 kap. 5 § SoL dokumenteras i en genomförandeplan som upprättas hos utföraren,⁶⁸² det vill säga hos HVB eller stödboenden när det gäller placerade barn.⁶⁸³ Utförarens genomförandeplan bör upprättas med utgångspunkt från den beslutande nämndens uppdrag till utföraren samt nämndens vårdplan. Av de allmänna råden framgår vidare vad som bör framgå av planen. Innehållet i utförarens genomförandeplan är något snävare avgränsat än innehållet i den lagreglerade genomförandeplanen som ska upprättas av nämnden.

⁶⁸⁰ 4 kap. 3 § SOSFS 2014:5.

⁶⁸¹ AR till 7 kap. 2 § SOSFS 2012:11.

⁶⁸² Se AR till 11 kap. 5 § SoL i 6 kap. SOSFS 2014:5.

⁶⁸³ Familjehem och jourhem är inte dokumentationsskyldiga och är inte utförare i föreskriftens och de allmänna rådens mening, se 2 kap. 1 § SOSFS 2014:5.

Utförarens genomförandeplan kan betraktas som ett lokalt styrdokument för genomförande, uppföljning och fortlöpande dokumentation av insatsen hos utföraren. Utförarens plan för vårdens genomförande behöver inte heller alltid benämnas ”genomförandeplan” utan kan ha andra namn, t.ex. behandlingsplan.

Beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, t.ex. hur utförarens rutiner ser ut och hur samverkan mellan nämnden och utföraren fungerar, kan det alltså finnas två olika dokument, rörande genomförandet av barnets eller den unges vård, som båda kallas genomförandeplan.

Det finns inget som hindrar att socialnämnden använder utförarens genomförandeplan som utgångspunkt vid upprättandet av den genomförandeplan som regleras i 11 kap. 3 § SoL. Eftersom socialnämnden är ansvarig för den lagstadgade genomförandeplanen är det i sådana fall viktigt att socialnämnden är väl insatt i och kan ställa sig bakom allt som står i planen. Socialnämnden behöver naturligtvis även kontrollera att den aktuella genomförandeplanen uppfyller kraven på vad socialnämndens genomförandeplan ska innehålla.⁶⁸⁴

SiS bör upprätta en behandlingsplan

Hur en beslutad insats ska genomföras vid placering i ett särskilt ungdomshem bör dokumenteras i en behandlingsplan som upprättas av SiS med hänsyn tagen till den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Planen bör upprättas med utgångspunkt från den beslutande nämndens vårdplan och uppdrag till SiS. Vad som bör framgå av behandlingsplanen anges i Socialstyrelsens allmänna råd.⁶⁸⁵

⁶⁸⁴ Se 5 kap. 1 a § andra stycket SoF.

⁶⁸⁵ Se AR till 11 kap. 5 § SoL i 7 kap. SOSFS 2014:5.

Genomförandeplanens innehåll

5 kap. 1 a § andra stycket SoF

En genomförandeplan enligt 11 kap. 3 § andra stycket socialtjänstlagen ska, om det inte möter särskilda hinder, beskriva

1. målet med de särskilda insatser som behövs,
2. när och hur de särskilda insatserna ska genomföras,
3. när och hur genomförandeplanen ska följas upp,
4. när och hur den unge ska kunna tillgodogöra sig åtgärder och insatser som andra huvudmän än socialnämnden ansvarar för,
5. när och hur den unges umgänge med föräldrar, vårdnadshavare och andra närstående ska ordnas,
6. när och hur den unge ska ha kontakt med socialnämnden, och
7. den unges och, i fråga om barn, hans eller hennes vårdnadshavares syn på genomförandet av den planerade vården.

7 kap. 3 § SOSFS 2012:11

Av genomförandeplanen ska det framgå vilka åtgärder som planeras för att barnet eller den unge

1. ska få lämplig utbildning i förskola eller skola,
2. ska få sina behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodosedda och
3. vid behov ska få stöd i umgänget med föräldrar, syskon och andra närstående.

Särskilda insatser

Genomförandeplanen ska innehålla målet med de särskilda insatser som behövs samt när och hur insatserna ska genomföras. Det gäller såväl insatser som planeras inom ramen för själva vården i ett

familjehem, stödboende eller HVB som ytterligare insatser som kan behövas. Som exempel på sådana insatser kan nämnas stöd i form av en kontaktperson, en gruppverksamhet eller en professionell öppenvårdsinsats. En genomförandeplan kan även innehålla andra åtgärder och aktiviteter av betydelse för barnet som fritidsaktiviteter, läxhjälp etc. *Läs vidare om insatser som andra huvudmän har ansvar för nedan.*

Läs mer

I BBIC finns stöd att använda i arbetet med att upprätta genomförandeplaner vid placeringar av barn och unga.

Insatser som andra huvudmän har ansvar för

Genomförandeplanen ska, om det inte möter särskilda hinder, beskriva när och hur barnet eller den unge ska kunna tillgodogöra sig åtgärder och insatser som andra huvudmän än socialnämnden ansvarar för. Denna planering förutsätter samverkan med de verksamheter som berörs.

Planering av lämplig utbildning

Av genomförandeplanen ska framgå vilka åtgärder som planeras för att barnet eller den unge ska få lämplig utbildning i förskola eller skola.⁶⁸⁶

Det kan handla om att försäkra sig om att skolan, och i förekommande fall elevhälsan, har nödvändig information om barnet från tidigare skola. Om barnets skolsituation inte har kartlagts under utredningen kan det behöva göras i samband med att genomförandeplanen upprättas. Det kan också handla om att förvissa sig om att barnet får det stöd i skolgången som barnet eller den unge behöver. Det gäller såväl i skolsituationen som i hemsituationen (t.ex. läxhjälp). Kontakterna med skolan från vårdnadshavarens, hemmets eller boendets och socialtjänstens sida kan behöva samordnas.

Inom ramen för BBIC har särskilda konsultationsdokument för barn i förskola och skola utvecklats i samråd med Skolverket. Dessa kan användas i utredningen men också som underlag vid en placering. Dokumenten innehåller frågor till skolpersonalen om barnets eller den unges förskole- eller skolsituation, pågående stöd, behov av nya

⁶⁸⁶ 7 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

insatser m.m. Uppgifterna kan oftast hämtas in vid ett samtal med den som känner barnet bäst. Ibland behövs vissa uppgifter inhämtas skriftligt. Oavsett vilken metod som används är det viktigt att handläggaren är tydlig med vad det är för information som behövs för utredningen och som uppgiftslämnaren kan bidra med.⁶⁸⁷

Läs mer

Socialstyrelsen, Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) har tagit fram det gemensamma stödet SAMS för att säkerställa en kontinuerlig skolgång för placerade barn och unga när placeringen medför ett skolbyte. Mer om SAMS finns på socialstyrelsen.se

Planering av hälso- och sjukvård och tandvård

Av genomförandeplanen ska framgå vilka åtgärder som planeras för att barnet eller den unge ska få sina behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodosedda.⁶⁸⁸ Inte minst viktigt är att de barn och unga som behöver förstå och bearbeta vad de varit med om före och i samband med placeringen får sådan hjälp, i vissa fall genom barn- och ungdomspsykiatri. Underlaget för planeringen kan finnas i den utredning som har föregått placeringen. *Se även avsnittet Hälso- och sjukvård vid placering i HVB i Del 2.*

Ett viktigt underlag för socialnämndens bedömning av vilket stöd barnet eller den unge behöver är den hälsoundersökning som ska erbjudas barn och unga i anslutning till placeringen.⁶⁸⁹ *Läs mer om hälsoundersökningar i avsnittet Läkare- och hälsoundersökningar av placerade barn och unga i Del 3.*

När barnet har behov av insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården kan det bli aktuellt att upprätta en individuell plan. Om planeringen gäller ett barn som är placerat i familjehem, stödboende eller HVB kan resultatet av den gemensamma planeringen dokumenteras i barnets genomförandeplan. *Se angående samordnad individuell plan i kapitlet Samverkan i Del 1.*

⁶⁸⁷ Socialstyrelsen (2018), Grundbok i BBIC, s. 80.

⁶⁸⁸ 7 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

⁶⁸⁹ Se 11 kap. 3 a § SoL och jfr prop. 2016/17:59 s. 33 f.

Umgänge med föräldrar och andra närstående

Möjligheten att skapa och bevara kontakter mellan det placerade barnet och föräldrar, syskon och andra närstående är en prioriterad uppgift för socialtjänsten. Det är viktigt med tydlighet i fråga om när och hur barnets umgänge med föräldrar och andra närstående ska ordnas. Av genomförandeplanen ska också framgå vilka åtgärder som planeras för att barnet eller den unge vid behov ska få stöd i umgänget med föräldrar, syskon och andra närstående.⁶⁹⁰ *Frågor som gäller barnets umgänge med föräldrar och andra närstående behandlas mer utförligt i kapitlet Umgängesfrågor i Del 3.*

Socialtjänstens kontakt med barnet

En genomförandeplan ska, om det inte möter särskilda hinder, beskriva när och hur barnet eller den unge ska ha kontakt med socialnämnden. Vid vård i familjehem, stödboende eller HVB ska det finnas en av socialnämnden särskilt utsedd socialsekreterare som ansvarar för kontakterna med barnet eller den unge. Socialsekreteraren ska besöka barnet eller den unge regelbundet i den omfattning som är lämpligt utifrån barnets eller den unges behov och önskemål.⁶⁹¹ Bedömningen av hur ofta ett visst barn eller en viss ung person bör besökas av en socialsekreterare bör göras fortlöpande under placeringen.⁶⁹²

Uppföljning av genomförandeplanen

Av genomförandeplanen ska framgå när och hur planen ska följas upp. Uppföljningen av genomförandeplanen blir naturligt en integrerad del av socialnämndens ansvar för att följa vården. Hur ofta planen ska följas upp beror på omständigheterna i det enskilda fallet såsom vårdtidens längd, insatsernas karaktär, när förändringar inträffar etc.

Det kan i många fall vara lämpligt att samla alla parter till ett så kallat uppföljningsmöte.

Revidering av vårdplanen kan påverka genomförandeplanen

En vårdplan som gäller ett barn ska revideras senast när barnet har varit placerat i två år. Då ska vårdplanen, om det inte möter särskilda hinder, särskilt avse barnets långsiktiga boende. Därefter ska vårdpla-

⁶⁹⁰ 7 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

⁶⁹¹ 6 kap. 7 c § SoL.

⁶⁹² AR till 6 kap. 7 b och 7 c §§ SoL SOSFS 2012:11.

nen revideras vid behov.⁶⁹³ Eftersom vårdplan och genomförandeplan hänger nära samman kan en revidering av den ena planen påverka den andra. *Se vidare avsnittet Vårdplanen ska revideras i Del 3.*

Planering inför vårdens upphörande

Enligt Socialstyrelsens allmänna råd bör genomförandeplanen i god tid innan vården upphör kompletteras med uppgifter om hur barnet eller den unge ska förberedas för tiden efter att placeringen i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende har avslutats.⁶⁹⁴ *Se vidare kapitlen Planering inför vårdens upphörande och Socialnämndens ansvar efter avslutad vård i Del 5.*

⁶⁹³ Se 11 kap. 3 § andra stycket SoL.

⁶⁹⁴ AR till 7 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

Vårdnadshavarens ställning

6 kap. 11 § FB

Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren ska därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

Vårdnadshavarens ansvar för barnet

Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran blir tillgodosedda. Det innebär att vårdnadshavaren har det juridiska ansvaret för barnets person samt för att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda.⁶⁹⁵ Underhållsskyldigheten för barnet är inte kopplad till vårdnaden utan till föräldraskapet.⁶⁹⁶

En vårdnadshavares ansvar och bestämmanderätt kvarstår till dess att barnet fyller 18 år. Går barnet i skolan efter att hen har fyllt 18 år är föräldrarna underhållsskyldiga under den tid som skolgången pågår, dock som längst till dess att barnet fyller 21 år. Till skolgång räknas studier i grundskolan eller gymnasieskolan och annan jämförlig grundutbildning.⁶⁹⁷

Vårdnadshavarens rätt att ta del av sekretessbelagda uppgifter som rör barnet tunnas ut i takt med barnets ålder och mognad och bestämmanderätten flyttas över allt mer på den unge själv, *se vidare avsnittet Barnets rätt till integritet i kapitlet Dokumentation under placeringen nedan*.

⁶⁹⁵ Prop. 1981/82:168 s. 60 ff.

⁶⁹⁶ 7 kap. 1 § första stycket FB.

⁶⁹⁷ 6 kap. 2 § FB och 7 kap. 1 § 2 stycket FB.

Barn utan vårdnadshavare

För ensamkommande asylsökande barn ankommer det på den gode mannen att se till att barnets behov enligt 6 kap. 1 § FB tillgodoses.⁶⁹⁸ Den gode mannen har rätt och skyldighet att bestämma i alla frågor som rör barnet, personliga såväl som ekonomiska och rättsliga. Det betyder att socialtjänsten som utgångspunkt behöver förhålla sig till den gode mannen på samma sätt som till andra vårdnadshavare. I uppdraget som god man ingår dock inte att ansvara för barnets försörjning, den dagliga omvårdnaden och tillsynen av barnet.

Om barnet beviljas uppehållstillstånd ska istället en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare utses.⁶⁹⁹

Läs mer

Mer om god man och särskilt förordnad vårdnadshavare finns i Socialstyrelsens handbok Ensamkommande barn och unga – handbok för socialtjänsten (2020)

Vårdnadshavarens inflytande över vården

Efter ett beslut om placering för vård enligt SoL eller LVU har vårdnadshavaren kvar den juridiska vårdnaden om barnet. Vårdnadshavarens rätt att bestämma i frågor som rör barnet påverkas dock i olika grad beroende på om det är en frivillig placering enligt SoL eller en placering med stöd av LVU. Föräldrar som inte är vårdnadshavare har ingen formell rätt att påverka innehållet i vården. Principen om barnets ökade beslutskompetens i takt med stigande ålder och mognad gäller även då barnet är placerat.

Vårdnadshavarens roll vid en frivillig placering

Vid frivilliga placeringar bygger vården på vårdnadshavarens samtycke. Ett beslut om vård enligt SoL påverkar därför inte vårdnadshavarens bestämmanderätt enligt föräldrabalken i formell mening. Genom samtycket till placeringen överlåter vårdnadshavaren dock frågor som hör till den dagliga omsorgen för barnet till familjehemsföräldrarna eller personalen. Därmed överläts även delar av bestämmanderätten över barnet.

⁶⁹⁸ 2 § lagen om god man för ensamkommande barn.

⁶⁹⁹ 10 § lagen om god man för ensamkommande barn.

Vilka frågor hör till den dagliga omsorgen?

Begreppet daglig omsorg är inte utvecklat i förarbetena gällande placerade barn men en parallell kan dras till förarbeten i frågor om vårdnad. Här har en skiljelinje dragits mellan beslut som måste fattas av vårdnadshavarna gemensamt och beslut i frågor som rör den dagliga omsorgen som måste kunna tas av den vårdnadshavare där barnet bor för tillfället. Till daglig omsorg har bland annat hänförts frågor om barnets mat, kläder, sovtider och hur barnet ska tillbringa sin fritid. Däremot har beslut av mer ingripande betydelse för barnets framtid, t.ex. beslut i frågor som rör barnets skolgång och bosättning, ansetts undantagna.⁷⁰⁰ I dessa fall fattas beslut gemensamt av vårdnadshavarna.

Besök på en vårdcentral, t.ex. för barnsjukdomar, anses i allmänhet höra till den dagliga omsorgen, där var och en av vårdnadshavarna i praktiken får bestämma ensam.⁷⁰¹

När det gäller barn som är frivilligt placerade får en bedömning göras i varje enskilt fall av vilka frågor som är att hänföra till daglig omsorg och vilka som är av större dignitet. Beslut i frågor som rör den dagliga omsorgen fattas av familjehemsföräldrarna eller personalen och beslut i frågor av större dignitet fattas av vårdnadshavarna. I svårbedömda fall av beslut i vardagen kan familjehemsföräldrarna eller personalen behöva rådgöra med socialtjänsten.

Vårdnadshavarens roll vid en LVU-placering

Vid placering enligt LVU kan vårdnadshavarna ha ett fortsatt inflytande över vården av barnet,⁷⁰² men med de begränsningar som krävs för att vården ska kunna genomföras.⁷⁰³

Enligt 11 § första stycket LVU bestämmer socialnämnden om hur vården av barnet ska ordnas och var barnet ska vistas under vårdtiden. Av fjärde stycket samma paragraf framgår att nämnden ska bestämma om barnets personliga förhållanden i den utsträckning som det behövs för att genomföra vården. När det är nödvändigt för att genomföra (LVU-)vården har alltså nämnden samma skyldigheter och befogenheter som tillkommer vårdnadshavaren i frågor som rör barnets personliga förhållanden, t.ex. medicinsk vård eller behandling.⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ Proposition 1975/76:170, om ändring i föräldrabalken, m.m., s. 178.

⁷⁰¹ Jfr Proposition 2011/12:53, Barns möjlighet att få vård s. 8 f.

⁷⁰² Se bland annat JO dnr 2894-2011.

⁷⁰³ Jfr 11 § LVU.

⁷⁰⁴ Se bl.a. JO 2002/03 s. 234.

Den omständigheten att ett barn vårdas med stöd av LVU innebär inte att vårdnadshavaren kan fräntas allt inflytande över vården av barnet. Socialnämnden har en skyldighet att i största möjliga utsträckning låta vårdnadshavarna vara delaktiga i frågor som rör vården.⁷⁰⁵ Till skillnad från de frivilliga placeringarna kan dock socialtjänsten vid LVU-placeringar, om det skulle finnas motsättningar, fokusera på barnets behov och intressen utan kompromisslösningar med vårdnadshavaren.⁷⁰⁶ Vissa av socialnämndens beslut enligt LVU går att överklaga. Vilka de är framgår av 41 § LVU. *Se Rätten att överklaga beslut nedan.*

Beslut i frågor som rör den dagliga omsorgen fattas, precis som vid en frivillig placering, av familjehemsföräldrarna eller personalen vid HVB (inkl. särskilda ungdomshem) eller stödboende.

Förmynderskapet påverkas inte

Förmynderskapet påverkas inte av placeringen, oavsett om det rör sig om frivillig vård eller tvångsvård. Vårdnadshavaren fortsätter att förvalta barnets eventuella egendom och olika utbetalningar till barnet kan fortfarande betalas till vårdnadshavaren.

Anmälan till överförmyndaren

Om förhållandena talar för att en förälder inte kommer att förvalta sitt barns egendom på ett betryggande sätt har socialnämnden en skyldighet att anmäla detta till överförmyndaren.⁷⁰⁷ Anmälan görs till överförmyndaren i den kommun där barnet är folkbokfört. Det kan då bli tal om att utse en annan förmyndare eller en god man för barnet.⁷⁰⁸ Överförmyndaren kan också besluta om spärr på barnets bankkonto, vilket betyder att föräldrarna inte kan ta ut pengar utan överförmyndarens tillstånd.⁷⁰⁹

JO har uttalat att socialnämnden regelmässigt i samband med en placering bör göra anmälan till överförmyndaren, som har att ta ställning till eventuella åtgärder.⁷¹⁰

⁷⁰⁵ JO:s beslut 2012-07-12, dnr 2894-2011.

⁷⁰⁶ Mattsson T (2006) s. 135.

⁷⁰⁷ 5 kap. 3 § SoF.

⁷⁰⁸ 10 kap. 8 § respektive 11 kap. 1 § FB.

⁷⁰⁹ 13 kap. 19 § FB.

⁷¹⁰ JO:s rapport "Barn i familjehem" dnr 2989-1985.

Vårdnadshavarens rätt till insyn och delaktighet

Socialtjänstens ansvar för samverkan med vårdnadshavaren

Socialnämnden ska verka för att barnet eller den unge och barnets vårdnadshavare deltar i arbetet med att upprätta, följa upp och vid behov revidera genomförandeplanen.⁷¹¹

Hur aktiv vårdnadshavaren är kan variera. Det kan röra sig om en mycket aktiv medverkan eller ett mer begränsat deltagande i form av ett ömsesidigt informationsutbyte. Denna samverkan kan försvåras om det uppstår en konfliktfylld relation mellan vårdnadshavaren och familjehemsföräldrarna/institutionen eller socialtjänsten. Det får dock inte innebära att socialtjänsten avbryter samverkan med vårdnadshavaren.

JO har i flera ärenden uppehållit sig vid nämndens skyldighet att i möjligaste mån låta vårdnadshavarna vara delaktiga i frågor som rör vården av den unge. Om förhållandet mellan socialtjänstens handläggare och vårdnadshavarna är ansträngt kan möjligheterna att samråda på ett fruktbart sätt visserligen vara begränsade men socialtjänsten får aldrig, enligt JO, underlåta att informera vårdnadshavarna om uppkomna frågor kring vården.⁷¹²

Socialnämnden har en långtgående informationsskyldighet

JO har uttalat att socialnämnden har en långtgående skyldighet att informera barnets vårdnadshavare om förhållanden som rör barnet. Det gäller såväl vid en frivillig placering som vid en placering enligt LVU.

I ett fall hade barnets vårdnadshavare inte informerats om en medicinsk undersökning på grund av att man inte ville oroa vårdnadshavaren i onödan. I detta fall uttalade JO att information alltid bör ges om undersökningar av mer ingripande natur.⁷¹³

⁷¹¹ 7 kap. 2 § SOSFS 2012:11.

⁷¹² JO 1998/99 s. 279 och JO dnr 2894-2011.

⁷¹³ JO 1993/94 s. 466.

I ett annat fall menade JO att vårdnadshavarna borde ha informerats om att deras barn undersökts av psykologer vid BUP.⁷¹⁴

Även vid mindre händelser som rör barnets hälsa är det viktigt att vårdnadshavaren informeras. JO gav kritik i ett ärende där socialtjänsten inte hade informerat vårdnadshavaren till två LVU-placerade barn om att barnen skadats lätt vid två olika händelser. Även om nämnden menade att händelserna inte var av stor betydelse för barnens hälsa och utveckling var det, enligt JO:s mening, tveksamt att inte nämnden informerade vårdnadshavarna om det inträffade.⁷¹⁵

Kontinuerlig information till vårdnadshavaren är särskilt viktig vid placering med stöd av SoL. Även vaga uppgifter om att barnet kan ha utsatts för övergrepp eller andra missförhållanden måste bli kända för vårdnadshavaren.⁷¹⁶

Vårdnadshavarens rätt till insyn i barnets personakt

Vårdnadshavaren har som huvudprincip rätt att ta del av journalanteckningar och andra handlingar som gäller barnets förhållanden i familjehemmet eller boendet. *I vilka situationer vårdnadshavarens rätt till insyn i barnets personakt kan begränsas framgår närmare i avsnittet Barnets rätt till integritet i kapitlet Dokumentation under placeringen nedan.*

Vårdnadshavarens rätt till insyn i familjehemmets akt

Om barnets vårdnadshavare eller en förälder som inte är vårdnadshavare för barnet begär att få ta del av uppgifter i familjehemsakten ska socialtjänsten göra en sekretessprövning för att ta ställning till om och i så fall vilka uppgifter som kan lämnas ut. *Se avsnittet Dokumentation i familjehemsakten i kapitlet Dokumentation under placeringen nedan.*

Rätten att överklaga beslut

När det gäller frivilliga insatser framgår det av 16 kap. 3 § SoL vilka beslut som kan överklagas. Till dessa hör bland annat beslut om bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL. En ansökan om bistånd kan t.ex. gälla familjehemsplacering, placering på ett HVB eller en insats i form av stödboende. Det kan också gälla en ansökan om placering i ett visst hem.

⁷¹⁴ JO 2002/03 s. 234.

⁷¹⁵ JO dnr 3579-2002.

⁷¹⁶ JO dnr 2013-1998 och JO dnr 1605-1999.

Utgångspunkten är att socialtjänstens åtgärder som syftar till att verkställa ett biståndsbeslut inte kan överklagas. Enligt 41 § FL får dock ett beslut överklagas om beslutet kan antas påverka någons situation på ett inte obetydligt sätt. Mot bakgrund av att den enskilde kan ha möjlighet att få utformningen av en insats prövad i domstol anser JO att socialnämnden ska fatta ett formellt beslut om att ge bistånd i form av boende i ett nytt familjehem, HVB eller stödboende. Det är sedan domstolen som får ta ställning till om ett eventuellt överklagande kan prövas.⁷¹⁷ I 33 § FL finns bestämmelser om skyldighet att informera part om hur ett överklagande går till.

Vissa av socialnämndens beslut enligt LVU går att överklaga. Vilka de är framgår av 41 § LVU. Det gäller bland annat

- beslut om var vården av den unge ska inledas eller beslut i fråga om att flytta den unge från det hem där hen vistas,
- beslut i fråga om fortsatt vård enligt lagen,
- beslut om förebyggande insatser enligt 22 §,
- beslut i fråga om umgänge enligt 14 § eller beslut om att den unges vistelseort inte ska röjas och
- beslut i fråga om fortsatt flyttningsförbud samt i fråga om begränsning i umgänget i samband med beslut om flyttningsförbud.⁷¹⁸

När det i lagen står beslut ”i fråga om” menas både beslut *att* till exempel flytta och beslut *inte* flytta.

Föräldrarnas bidrag till kommunens kostnader för placeringen

Om ett barn genom socialnämndens försorg får vård i ett annat hem än det egna är föräldrarna skyldiga att i skälig utsträckning bidra till kommunens kostnader.⁷¹⁹ Socialnämnden får i sådana fall uppbära underhållsbidrag som avser barnet.

Med barn avses varje människa under 18 år.⁷²⁰ Det innebär att kommunens möjlighet att ta ut ersättning från föräldrarna upphör när det placerade barnet fyller 18 år även om den unge fortfarande går kvar i skolan.

⁷¹⁷ Se JO 2017/18 s. 332.

⁷¹⁸ Se 41 § första stycket LVU.

⁷¹⁹ 8 kap. 1 § andra stycket SoL.

⁷²⁰ 1 kap. 2 § SoL.

Ersättning för var och en av föräldrarna ska beräknas som om det gällde att bestämma återbetalningsskyldighet för var och en av dem enligt 19 kap. socialförsäkringsbalken (SFB).⁷²¹ I uträkningen tas bland annat hänsyn till föräldrarnas inkomster och hur många andra barn de har att försörja. Det högsta belopp som kommunen kan kräva av varje förälder får inte överstiga vad som motsvarar det högsta underhållsstödet enligt 18 kap. 20 § SFB.

Skatteverket ska, på kommunens begäran, lämna de inkomst- och förmögenhetssuppgifter som behövs för att fastställa en förälders del i kommunens kostnader.⁷²² Föräldrarna ska få ett skriftligt beslut där det framgår enligt vilket lagrum kravet sker, det belopp som har fastställts samt hur betalning ska göras. Nämndens beslut om vad en förälder ska betala är inte överklagbart.⁷²³

Barnbidrag som bidrag till kostnad för placering i stödboende och HVB

Om ett barn vårdas i ett stödboende eller HVB inom socialtjänsten vid ingången av en viss månad, har kommunen rätt att få barnbidraget för den månaden som bidrag till denna kostnad. Om det uppkommer ett överskott, ska det redovisas till den som annars är berättigad att få bidraget.⁷²⁴

Om barnbidraget ska ställas om till kommunen är det viktigt att socialnämnden begär det hos Försäkringskassan så tidigt som möjligt. Om placeringen har pågått en tid när Försäkringskassan får begäran kan föräldern bli återbetalningsskyldig för de månader som barnet redan varit placerat.

Underhållsstöd och efterlevandestöd

Underhållsstöd betalas ut av Försäkringskassan om den förälder som ska betala underhållsbidrag inte betalar eller inte har råd att betala. Det betalas ut till den förälder som barnet bor permanent hos.⁷²⁵

⁷²¹ 6 kap. 2-4 §§ SoF.

⁷²² 6 kap. 2 § tredje stycket SoF.

⁷²³ 16 kap. 3 § SoL.

⁷²⁴ 106 kap. 7 § SFB.

⁷²⁵ Jfr 17 kap. SFB.

Barn som har en förälder som avlidit kan få barnpension som ett ekonomiskt stöd.⁷²⁶ Barn som får en låg eller ingen barnpension kan även få efterlevandestöd till barn.⁷²⁷ Barnpension och efterlevandestöd till barn under 18 år betalas ut till vårdnadshavare av Pensionsmyndigheten.

Nämndens uppgiftsskyldighet till Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten

Underhållsstöd och efterlevandestöd lämnas inte om barnet under minst en kalendermånad

- på statens bekostnad får vård på institution eller annars kost och logi,
- bor i familjehem eller bostad med särskild service för barn och ungdomar enligt LSS, eller
- vårdas i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten.⁷²⁸

Socialnämnden är därför skyldig att så snart som möjligt efter beslutad insats lämna uppgifter till Försäkringskassan eller Pensionsmyndigheten om insatsen. Uppgiftsskyldigheten gäller endast insatser till barn som får underhållsstöd eller efterlevandestöd.⁷²⁹

⁷²⁶ 78 kap. 2 § SFB.

⁷²⁷ 79 kap. 3 och 4 §§ SFB.

⁷²⁸ Se 106 kap. 8 och 33 §§ SFB

⁷²⁹ Se 110 kap. 37 a § SFB och prop. 2021/22:182 s. 38.

Råd, stöd och annan hjälp till föräldrar

6 kap. 7 § punkt 4 Sol

Socialnämnden ska i fråga om de barn som vårdas i ett familjehem, jourhem, annat enskilt hem, stödboende eller hem för vård eller boende

1. ...
2. ...
3. ...
4. lämna vårdnadshavarna och föräldrarna råd, stöd och annan hjälp som de behöver.

Socialnämnden ska lämna vårdnadshavarna och föräldrarna råd, stöd och annan hjälp som de behöver. Skyldigheten gäller inte bara vid placeringar i familjehem och jourhem utan även vid placeringar av barn i HVB och stödboende. Som motivering anges i förarbetena att behovet av stöd är lika angeläget till vårdnadshavare som har sitt barn placerat i ett HVB och att det är lika angeläget att underlätta för barn och ungdomar som är placerade i ett HVB att kunna återvända hem.⁷³⁰ Bestämmelsen om råd, stöd och annan hjälp riktar sig till socialnämnden och grundar inte någon självständig rätt till insatser för föräldrarna. Det är barnets behov som ska vara utgångspunkten.⁷³¹

Stöd till föräldrarna avlastar barnet

Kontakten mellan barn och unga i familjehem och deras föräldrar är viktig för barnens utveckling och välbefinnande. Inte minst viktigt för det placerade barnet är att föräldrarna kan acceptera placeringen.⁷³² Det är något som socialtjänsten behöver arbeta för på olika sätt. Det kan handla om att bekräfta föräldrarnas eventuella känslor av

⁷³⁰ Prop. 2012/13:10 s. 83 f.

⁷³¹ Prop. 2012/13:10 s. 85.

⁷³² Westberg M & Tilander K (2011) s. 99.

förlust och kränkning och att ge vägledning i att vara en bra förälder till sitt placerade barn. Stöd till föräldrarna avlastar barnet ansvar och gynnar barnets identitetsutveckling. Intervjuer med familjehemsplacerade barn har visat att de ofta oroar sig för sina föräldrar, särskilt om föräldrarna lever ett destruktivt liv på grund av t.ex. missbruksproblem.⁷³³

Om föräldrarnas livssituation varit orsaken till placeringen är det inte ovanligt att den försämras ytterligare efter omhändertagandet. Omfattande öppenvårdsinsatser till vårdnadshavarna kan ha förekommit under lång tid, men upphör i och med placeringen av barnet. En förklaring till uteblivet stöd kan vara en specialiserad organisation inom socialtjänsten som gör att det inte finns något sammanhållet ansvar för familjen.⁷³⁴

Information och delaktighet

God vård kan tryggas genom ett fungerande delat föräldraskap mellan föräldrar, familjehemsföräldrar/behandlingspersonal och socialtjänst. Socialtjänsten har en viktig roll för att få till stånd ett samarbete kring barnet. Förståelse och beredvillighet att gå varandra till mötes underlättar samarbetet, men också tydlighet kring vem som har ansvar för vad. Där blir vårdplan och genomförandeplan viktiga instrument för att tydliggöra vad insatsen ska leda till och hur den ska genomföras. *I kapitlet Vårdnadshavarens ställning ovan beskrivs vårdnadshavarens förändrade roll och rätt till delaktighet beroende på om vården ges med SoL eller LVU.* Socialtjänsten har en långtgående informationsskyldighet och samförstånd ska eftersträvas i olika frågor som rör barnet även vid LVU-vård.

Stödet kan vara av olika slag

Den hjälp som föräldrar kan behöva omedelbart efter ett omhändertagande, t.ex. krisbearbetning, behöver ägnas särskild uppmärksamhet från socialtjänstens sida. Föräldrarna kan också behöva stöd när det gäller lämpligt sätt att upprätthålla kontakten med barnet. Barn och unga känner ofta stor oro för sina föräldrar, särskilt om dessa lever

⁷³³ Andersson, G (2008) och SOU 2009:68 s. 470 f.

⁷³⁴ Jfr SOU 2009:68 s. 469 f.

destruktivt i till exempel missbruk och hemlöshet.⁷³⁵ Om föräldrarna drar sig undan kan det behövas ett motivationsarbete för att förmå dem att ta emot hjälp och upprätthålla kontakten med barnet.

I förarbetena till bestämmelsen om råd, stöd och annan hjälp till föräldrar betonas att stödet ska vara långsiktigt och kan vara av olika slag, beroende på orsak till placeringen, om den är kort- eller långsiktig, om det gäller yngre barn eller ungdomar. Det kan till exempel vara erbjudande om föräldrautbildning och samtalsstöd.⁷³⁶ Socialnämnden bör även ge stöd i föräldrarollen och i kontakten med dem som vårdar barnet.⁷³⁷

När ungdomar har placerats på grund av egen problematik, till exempel missbruk, behöver vårdnadshavare involveras aktivt i behandlingen. Det kan också behövas stöd- och behandlingsinsatser till övriga i familjen för att de förändringar som behandlingen förväntas medföra ska kunna vidmakthållas när barnet eller den unge återvänder till hemmet.⁷³⁸

Flertalet placeringar av barn och unga i familjehem, stödboende och HVB är kortvariga. Efter placeringen flyttar också de flesta barn och unga hem till sina föräldrar igen. För att hemflytten efter avslutad placering ska fungera väl krävs ofta att både barnet och vårdnadshavaren får stöd i placeringens slutskede. Ibland är återförening mellan barn och vårdnadshavare orealistisk. I denna situation är det viktigt att socialtjänsten bemöter vårdnadshavarna på ett respektfullt och ärligt sätt. Socialtjänsten har ett fortsatt ansvar för att hjälpa vårdnadshavarna med att upprätthålla kontakten med barnet. Utgångspunkten för kontakten måste dock alltid utgå från barnets eller den unges behov och intressen.⁷³⁹

Dokumentation av insatser till föräldrar

I barnets vårdplan kan socialtjänsten kort beskriva om föräldrarna ska få något stöd för att barnets placering ska fungera. Det är dock viktigt att inte dokumentera för mycket om föräldern. Behovsprövade insatser till föräldern beskrivs och handläggs i en akt som gäller föräldern, i enlighet med huvudregeln att en personakt ska avse endast en person.⁷⁴⁰

⁷³⁵ Prop. 2012/13:10 s. 84.

⁷³⁶ Prop. 2012/13:10 s. 84 f.

⁷³⁷ AR till 6 kap. 7 § SoL i 6 kap. SOSFS 2012:11.

⁷³⁸ Prop. 2012/13:10 s. 84 f.

⁷³⁹ Prop. 2012/13:10 s. 85.

⁷⁴⁰ Se 11 kap. 5 och 6 §§ SoL och 4 kap. 1–3 §§ SOSFS 2014:5.

Exempel på vad föräldrar önskar

För att i någon mån lyfta fram föräldrarnas eget perspektiv återges nedan några synpunkter från föräldrar till barn i familjehem, utifrån en sammanställning av synpunkter från fokusgrupper med föräldrar.⁷⁴¹ Självfallet medger inte en så begränsad studie att några generella slutsatser kan dras. De återgivna synpunkterna är likväl värdefulla som exempel på vad föräldrar önskar under en placering.

- Förståelse för krisreaktioner
- Bra kontakt med socialtjänsten
- Bra samarbete med familjehemsföräldrarna
- Stöd i umgänget med barnet
- Bekräftelse och stöd i föräldrarollen
- Stöd när barnet flyttar hem

Ett komplicerat och ojämlikt förhållande

Det kan vara ett komplicerat åtagande att medverka till en separation mellan föräldrar och barn. Det krävs både kunskap, erfarenhet och tålmod. Även om alla inblandade anstränger sig finns stor risk för konflikter och missförstånd. Ouppmärksammade krisreaktioner kan t.ex. medföra att föräldrarna ”fastnar” i ett negativt förhållningssätt gentemot socialtjänsten och dess insatser som påverkar alla inblandade – föräldrar, barn och familjehemsföräldrar.

Föräldrar som har sina barn i familjehem delar sitt föräldraskap med socialtjänsten och i synnerhet med familjehemsföräldrarna. Det är ett komplicerat och ojämlikt förhållande. Familjehemsföräldrarna har blivit utredda och befunnits mycket väl godkända som föräldrar medan de biologiska föräldrarna har utretts och befunnits vara bristfälliga föräldrar. Föräldrarnas känslor av underlägsenhet kan påverka kontakten med familjehemmet och kan också bero på medvetenheten om att deras ekonomiska och sociala resurser inte alltid är jämförbara med familjehemsföräldrarnas. Dessa känslor kan innebära att föräldrarna har svårt att umgås med sina barn på ett naturligt sätt när de besöker familjehemmet.⁷⁴²

⁷⁴¹ Höjer I (2007) s. 46.

⁷⁴² Höjer I (2007).

Råd, stöd och annan hjälp till hemmet eller boendet

6 kap. 7 a § SoL

Socialnämnden ska i fråga om de barn som vårdas i ett familjehem, jourhem, stödboende eller hem för vård eller boende lämna dem som vårdar sådana barn råd, stöd och annan hjälp som de behöver.

Personalen i ett HVB eller stödboende behöver oftast inte stöd i samma utsträckning som familjehems- och jourhemsföräldrar, eftersom den har tillgång till kollegialt stöd och nära arbetsledning. Personalen i ett HVB eller stödboende ska ha den utbildning, den erfarenhet och den personliga lämplighet som behövs för att kunna utföra sina arbetsuppgifter.⁷⁴³ Personal vid HVB som ger behandling enligt en viss metod ska även ha en relevant utbildning för den. Personalens sammantagna kompetens vad gäller utbildning och erfarenhet ska ge förutsättningar för att möta de behov av vård som målgruppen har, och säkerställa en trygg och säker vård.⁷⁴⁴ Vid stödboende ska personalens sammantagna kompetens vad gäller utbildning och erfarenhet ge förutsättningar för att möta de behov av stöd som målgruppen har, och säkerställa en trygg och säker insats.⁷⁴⁵

Oavsett om placeringen görs i familjehem, jourhem, HVB eller stödboende är det emellertid angeläget att få till stånd ett väl fungerande samarbete mellan alla aktörer i frågor som rör själva vården, barnets umgänge med vårdnadshavare, skolgång och hälsa. Det är viktigt att samarbetet präglas av respekt för varandras roller och uppgifter.

⁷⁴³ 5 kap. 2 § HSLF-FS 2016:55 respektive 8 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

⁷⁴⁴ 5 kap. 2 § HSLF-FS 2016:55.

⁷⁴⁵ 8 kap. 2 § HSLF-FS 2016:56.

Stora krav ställs på familjehemmet

Det ställs stora krav på ett familjehem. Familjen förväntas, ofta på obestämd tid, ta emot ett barn eller en ung person i sitt hem som en likvärdig familjemedlem, lära känna och bygga upp en tillitsfull relation till barnet. Familjehemsföräldrarna förväntas också ha en öppen och positiv attityd till barnets föräldrar. Det innebär bland annat att de förväntas dela med sig av det som rör barnet i vardagen för att föräldrarna ska kunna ha kvar en del av sin föräldraroll. Samtidigt har familjehemsföräldrar inga formella rättigheter när det gäller att påverka placeringen eller komma till tals inför beslut som rör barnet.

Barn och unga som placeras i ett familjehem behöver ett gott omhändertagande. Många av dem har levt i instabila miljöer och har svåra upplevelser bakom sig när de placeras. Oavsett skälet till en placering förväntas familjehemmet kunna ge barnet relevant stöd och hantera de svåra situationer som kan uppkomma. Familjehemmet måste ha eller tillägna sig kunskap och förmåga att förstå och möta både barnet och dess föräldrar.⁷⁴⁶

Uppdraget som familjehem ställer ofta höga krav på tålamod, uthållighet, inlevelse och empati, och de egna behoven får många gånger stå tillbaka. De problem och bekymmer som familjehemsföräldrarna kan ställas inför kanske överstiger vad de hade kunnat föreställa sig innan de blev familjehem. Det kan till exempel vara svårt att få till stånd en anknytning med det placerade barnet, kontakten med barnets föräldrar kan vara konfliktfylld och det kan finnas oro kring barnets umgänge med föräldrar.⁷⁴⁷

Samarbetet mellan familjehem och socialtjänst

En god relation mellan socialsekreteraren och familjehemsföräldrarna är viktig för hur en placering faller ut. Särskilt i början av en placering har relationen till socialsekreteraren visat sig ha stor betydelse.⁷⁴⁸

Socialtjänsten har ett stort ansvar för hur denna samverkan utvecklas. Under utredningsprocessen och en efterföljande grundutbildning kan grunden till ett förtroendefullt samarbete läggas. Som tidigare

⁷⁴⁶ Prop. 2012/13:10 s. 72.

⁷⁴⁷ Dahlberg C & Forssell A (2006) s. 169.

⁷⁴⁸ Höjer I (2001) s. 30 f.

nämnts bör samarbetsförmågan hos tilltänkta familjehemsföräldrar tillmätas särskild vikt vid bedömning av lämplighet som familjehem. Likaså deras inställning till att söka och ta emot stöd och hjälp.⁷⁴⁹

När ett barn placeras i familjehem har vårdnadshavare, socialnämnd och familjehemsföräldrar ett delat ansvar för att tillgodose barnets behov av omsorg, trygghet, fostran, tillsyn och uppsikt. Detta delade ansvar kallas ibland för det tredelade föräldraskapet. Det är inte ett juridiskt begrepp men används för att illustrera hur de tre aktörerna delar ansvar och samverkar för barnets bästa.⁷⁵⁰

Det är viktigt att skilja ut samarbetsproblem från problem som har sin grund i att familjehemmets lämplighet för uppdraget ifrågasätts av socialtjänsten. I dessa situationer är det viktigt att socialtjänsten agerar professionellt och är tydlig i sin kommunikation med familjehemmet. *Om problemen har den dignitet att omplacering övervägs, se vidare kapitlet Omplacering i Del 5.*

Vikten av att tydliggöra ömsesidiga förväntningar

Det är viktigt att socialtjänsten redan under utredningen är tydlig med vilka förväntningar som finns på ett familjehem. Dessa förväntningar följer i stort av lagstiftningens principer och krav, exempelvis när det gäller samarbete med vårdnadshavaren, delaktighet i planering och uppföljning etc. *Se vidare kapitlet Vårdnadshavarens ställning ovan angående vårdnadshavarens rätt till information, insyn och inflytande.*

Det är också viktigt att det tilltänkta familjehemmet ges möjlighet att uttrycka sina förväntningar på socialtjänsten, när det gäller villkor och stöd i olika former. Denna dialog om ömsesidiga förväntningar behöver ske dels i allmänna ordalag inför ett tänkt framtida samarbete, dels inför placeringen av ett visst barn.

⁷⁴⁹ Se AR till 4 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

⁷⁵⁰ Socialstyrelsen (2019) Omsorg, gränssättning och våldsförebyggande arbete - kunskapsstöd för personal på HVB för barn och unga och Socialstyrelsen (2018) Grundbok i BBIC.

Med utgångspunkt från gällande regler och rekommendationer förväntas familjehemsföräldrar i stora drag

- bygga upp en trygg och utvecklande relation till barnet eller den unge,
- samarbeta med barnets föräldrar och ge stöd i kontakten mellan barn och föräldrar,
- samarbeta med socialsekreterare och andra professionella för att tillgodose barnets behov,
- samarbeta kring upprättande, uppföljning och revidering av genomförandeplanen,
- stödja barnet i skolarbetet och kontinuerligt informera sig om hens studiesituation,
- bidra till att barnets behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodoses,
- vara beredda att söka och ta emot stöd i olika former samt
- vara beredda att ha fortsatt kontakt med barnet eller den unge även sedan placeringen har upphört.⁷⁵¹

Den socialnämnd som utreder och godkänner familjehemmet för ett visst barn måste försäkra sig om att familjehemmet har såväl vilja och förmåga som tillräckligt med kunskaper för att kunna tillgodose barnets behov. Det innebär att socialtjänsten också måste kunna lita på och ha förtroende för familjehemmets sätt att självständigt utföra sitt uppdrag i vardagen. Hemmet ska likväl vara tillförsäkrat det stöd och den handledning som uppdraget kräver. Behovet av stöd kan variera över tid både ifråga om intensitet och om innehåll. Både det placerade barnet och eventuella andra barn i familjehemmet behöver uppmärksammas.

Förutom rimliga villkor i form av ekonomisk ersättning, utbildning och stöd är det viktigt att hemmen bemöts med respekt och förståelse samt kommer till tals i frågor som påverkar familjens vardag.

Socialnämndens och familjehemmets respektive åtaganden under placeringen ska framgå av avtalet mellan socialnämnden och familjehemmet. *Se avsnittet Avtal mellan socialnämnden och familjehemmet i Del 3.*

⁷⁵¹ SOSFS 2012:11.

Utbildning till familjehem och jourhem

6 kap. 6 c § Sol

Socialnämnden ska tillhandahålla den utbildning som behövs för dem som nämnden avser att anlita för vård av barn i familjehem eller jourhem.

Socialnämnden är skyldig att tillhandahålla utbildning för de hem man avser att anlita. Det konstateras i förarbetena att socialtjänsten naturligtvis också kan ställa krav på genomgången utbildning innan ett hem godkänns, men det ställs inte något sådant krav i lagen. Socialtjänsten ska arbeta för att familjehemsföräldrar genomgår utbildning innan ett barn eller en ung person placeras eller i nära anslutning till placeringen. Socialtjänsten bör vidare på olika sätt underlätta deltagande i utbildningen, t.ex. genom att erbjuda utbildningstillfällen på kvällstid eller helger. För mindre kommuner som kan ha svårt att på egen hand genomföra utbildning för sina familjehem kan en lämplig lösning vara samarbete på regional nivå eller att gå samman med grannkommuner.⁷⁵²

Socialstyrelsens material för grundutbildning

Med syftet att underlätta för kommunerna att genomföra utbildningar för sina familjehem och jourhem har Socialstyrelsen tagit fram ett material för grundutbildning av familjehem.⁷⁵³ Utbildningen riktar sig till alla typer av familjehem och jourhem. Utbildningsmaterialet bygger på barnkonventionen, övrig aktuell lagstiftning, forskning och erfarenheter från praktiker och brukare om vad jourhem och familjehem behöver för att klara sitt uppdrag. Grundutbildningen innehåller följande delar:

- Allmänna kunskaper om familjehemsvård, barnen och uppdraget.
- Kunskap om ramarna för uppdraget – lagstiftning, ansvar, roller, samarbete, villkor etc.

⁷⁵² Prop. 2012/13:10 s. 72.

⁷⁵³ Ett hem att växa i. Grundutbildning för jour- och familjehem.

- Kunskap om familjehemsplacerade barns behov, hur dessa kan mötas och om ursprungsfamiljens betydelse.
- Möjlighet att få förbereda sig på hur den egna familjen påverkas, inte minst de biologiska barnen.

De flesta kommuner erbjuder utbildning till familjehem. Enligt Öppna jämförelser 2023 erbjuder 86 procent av landets kommuner grundutbildningen Ett hem att växa i. Drygt hälften av Sveriges kommuner har, enligt Öppna jämförelser, upprättat en kompetensplan för sina familjehem.⁷⁵⁴

Läs mer

Ett hem att växa i (2017) består av två delar, dels en lärobok för familjehem, dels en studiehandledning för utbildare.

Utbildningsmaterialet går att beställa eller ladda ner på socialstyrelsen.se

Stöd och handledning

I förarbetena till bestämmelsen om utbildning framhålls vikten av att familjehems- och jourhemsföräldrar, utöver utbildning, får nödvändigt stöd för att kunna ge den unge god vård. Det kan vara lämpligt att reglera frågor om hur stöd till familjehemmet ska utformas i det avtal som ska tecknas mellan nämnden och hemmet.⁷⁵⁵

Kontinuerligt stöd

En kontinuerlig kontakt mellan familjehemmet och den socialsekreterare som ansvarar för familjehemmet kan medverka till att skapa en öppen dialog och ett stöd som är anpassat efter uppdraget och de behov det enskilda familjehemmet har. Det kan bland annat gälla stöd i kontakten med barnets eller den unges föräldrar och närstående, med skola, hälso- och sjukvård och andra verksamheter. Familjehemsföräldrar kan även ha behov av stöd utanför kontorstid och i akuta situationer, t.ex. vid plötsliga konflikter eller hotande avbrott i vården. Familjehemsföräldrar kan också behöva avlastning om barnet har stora vårdbehov.⁷⁵⁶

⁷⁵⁴ Se Socialstyrelsen, Öppna jämförelser 2016-2023 Social barn- och ungdomsvård.

⁷⁵⁵ Prop. 2006/07:129 och prop. 2012/13:10 s. 73.

⁷⁵⁶ Prop. 2012/13:10 s. 73.

Fortbildning och handledning

Vikten av att familjehem och jourhem får handledning betonas i förarbetena. Sådan handledning kan ges enskilt till varje familjehem eller i grupp.⁷⁵⁷

Nämnden bör se till att familjehemsföräldrarna får handledning och fortbildning som är anpassad till uppdragets karaktär.⁷⁵⁸ I vissa fall är det kontinuerlig handledning som motsvarar behovet medan det i andra situationer är en fortbildningsinsats. Syftet med såväl handledning som fortbildning är att familjehemsföräldrarna genom ökad kunskap, insikt, förståelse och reflektion bättre ska kunna hjälpa barnet. Känslor av stress och otillräcklighet hos familjehemsföräldrarna kan begränsas och familjehemsföräldrarna kan få stöd i att utveckla adekvata förhållningssätt och ett bra bemötande i förhållande till det placerade barnet och hans familj.⁷⁵⁹ Det är också viktigt att familje- och jourhemsföräldrar får stöd i att balansera mellan de egna barnens och de placerade barnens behov.

Erfarenhetsutbyte med andra familjehem

Vid sidan om ett professionellt stöd kan det vara betydelsefullt att familjehem och jourhem får återkommande möjligheter till erfarenhetsutbyte. Det kan möjliggöras genom samtalsgrupper, faddersystem där erfarna hem ger stöd till nya hem samt sociala aktiviteter som kan bidra till att hemmen får ett stödjande kontaktnät.

⁷⁵⁷ Prop. 2012/13:10 s. 73.

⁷⁵⁸ AR till 6 kap. SOSFS 2012:11.

⁷⁵⁹ SOU 2005:81 s. 330.

Dokumentation under placeringen

11 kap. 5 § SoL

Handläggning av ärenden som rör enskilda samt genomförande av beslut om stödinsatser, vård och behandling skall dokumenteras. Dokumentationen skall utvisa beslut och åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse.

Handlingar som rör enskildas personliga förhållanden skall förvaras så att obehöriga inte får tillgång till dem.

11 kap. 6 § SoL

Dokumentationen skall utformas med respekt för den enskildes integritet. Den enskilde bör hållas underrättad om de journalanteckningar och andra anteckningar som förs om honom eller henne. Om den enskilde anser att någon uppgift i dokumentationen är oriktig skall detta antecknas.

4

Socialtjänstens dokumentationsskyldighet

Av förarbetena till socialtjänstlagens grundläggande bestämmelser om dokumentation i 11 kap. 5 och 6 §§ SoL framgår bland annat följande:

- Dokumentationen ska innehålla **tillräcklig, väsentlig och korrekt information**. Endast de uppgifter som har betydelse med hänsyn till verksamhetens art och det enskilda fallet ska dokumenteras.
- Det är väsentligt att dokumentationen är både **objektiv och saklig**. Ett krav för att värderande omdömen ska få förekomma är att de grundas på ett korrekt underlag och att de är av verklig betydelse för saken.
- **Uppgifter om tredje person bör undvikas så långt det är möjligt**. En betydande återhållsamhet bör iakttas när det gäller uppgifter om andra personer, t.ex. anhöriga, än den som är aktuell i ärendet.⁷⁶⁰

⁷⁶⁰ Prop. 1996/97:124 s. 152 f.

Ytterligare bestämmelser om dokumentation inom socialtjänsten finns i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS.

När det gäller ärenden som rör barn och unga finns också bestämmelser om dokumentation i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.

Läs mer

Frågor som gäller dokumentation inom socialtjänsten behandlas mer utförligt i Socialstyrelsens handbok *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten* (2021), som kompletterar SOSFS 2014:5

Här begränsas framställningen till några viktiga utgångspunkter i arbetet med att dokumentera uppgifter i anslutning till att barn och unga placeras i familjehem, stödboende och HVB.

Dokumentation i barnets personakt

Barn och unga som placeras i jourhem, familjehem, stödboende eller HVB har en egen personakt som förvaras hos socialtjänsten i den kommun som ansvarar för placeringen. För barn och unga som placeras på HVB eller stödboende finns dessutom en personakt som upprättas på hemmet eller boendet och används av personalen för dokumentation under själva genomförandet av insatsen. Familjehem och jourhem omfattas inte av dokumentationsskyldigheten.

När det gäller bedömning och underlag inför socialnämndens beslut om vård i ett familjehem, stödboende eller HVB finns särskilda bestämmelser i SOSFS 2012:11, *se vidare i kapitlet Beslutsunderlag och placeringsbeslut i Del 3*.

Åtgärder som vidtas vid handläggning av ett ärende eller vid genomförande eller uppföljning av en insats ska fortlöpande och utan oskäligt dröjsmål dokumenteras i journalen.⁷⁶¹ Det innebär att barnets eller den unges personakt ska tillföras uppgifter kontinuerligt både under handläggningen av det ärende som leder fram till nämndens

⁷⁶¹ 4 kap. 9 § SOSFS 2014:5.

beslut om placering och under den tid som barnet eller den unge är placerat i ett familjehem, jourhem, HVB eller stödboende.

Under placeringen kan också andra frågor aktualiseras som ska utredas och avgöras genom ett formellt beslut. Det gäller till exempel behov av en kontaktperson, begränsningar av umgänget mellan barnet och vårdnadshavaren eller omplacering av barnet. Vad gäller dokumentation under en utredning har JO vid flera tillfällen uttalat att det inte räcker med att de uppgifter som inhämtas under en utredning sammanställs först när utredningen är slutförd. Uppgifter som inhämtas ska utan dröjsmål tillföras akten så att det är möjligt att vid varje tidpunkt utläsa vad som har kommit fram.⁷⁶² Journalanteckningar och andra handlingar som hör till barnets eller den unges personakt ska hållas ordnade så att det enkelt går att följa och granska handläggningen av ärenden, åtgärder som vidtas i samband med verkställighet av beslut samt genomförande och uppföljning av insatser.⁷⁶³

Dokumentation av samtal med barn

I vissa situationer är det möjligt för socialtjänsten att samtala med barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.⁷⁶⁴ Barnets rätt att bli hörd framgår av artikel 12 i barnkonventionen. Artikel 12 återspeglar förhållningssättet att barn är rättighetsbärare som ska vara delaktiga i och ha inflytande över sina liv.⁷⁶⁵ Det är viktigt att notera att det är fråga om en rättighet, inte någon skyldighet för barnet att uttrycka sina åsikter.⁷⁶⁶

Vid socialtjänstens samtal med barn är det viktigt att de uppgifter som barnet lämnar uppfattas och återges korrekt med tanke på att samtalen och handläggarens slutsatser kan få stora konsekvenser för barnet. Likaså att det tydligt anges vad som är barnets spontana berättelse, vad som är svar på frågor och vad som är tolkningar av vad barnet har förmedlat. Det är också viktigt att situationen och förutsättningarna för samtalen klargörs.

⁷⁶² JO dnr 4592-2006; JO dnr 3505-2006; JO 2006/07 s. 284; JO 2005/06 s. 230; JO 2005/06 s. 218.

⁷⁶³ 4 kap. 7 § SOSFS 2014:5.

⁷⁶⁴ Se 11 kap. 10 § tredje stycket SoL.

⁷⁶⁵ CRC/C/GC/12, p.18.

⁷⁶⁶ CRC/C/GC/12, p. 16 och 19.

Läs mer

Mer om dokumentation av samtal med barn finns i Socialstyrelsens handbok *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten* (2023) och Socialstyrelsens kunskapsstöd *Att samtala med barn* (2018)

Dokumentation av barnets bästa

Av barnkonventionen framgår att vid alla åtgärder som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.⁷⁶⁷ Enligt SoL ska barnets bästa särskilt beaktas vid åtgärder som rör barn och vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande.⁷⁶⁸ Vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande.⁷⁶⁹

Av socialtjänstens dokumentation ska det framgå hur barnets bästa har beaktats.⁷⁷⁰

Läs mer

Socialstyrelsens vägledning *Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten* (2012)

Dokumentation av barnets rätt till relevant information

Av dokumentationen vid handläggning av ärenden som rör barn och unga samt vid genomförande och uppföljning av insatser till barn och unga ska det framgå

- vilken information som har lämnats till barnet eller den unge enligt barnets eller den unges rätt att få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne,
- när och på vilket sätt informationen har lämnats, och
- namn och befattning eller titel på den som har lämnat informationen.⁷⁷¹

⁷⁶⁷ Artikel 3 barnkonventionen.

⁷⁶⁸ 1 kap. 2 § SoL.

⁷⁶⁹ 1 § femte stycket LVU.

⁷⁷⁰ 4 kap. 18 § SOSFS 2014:5.

⁷⁷¹ 4 kap. 15 § SOSFS 2014:5.

Dokumentation av barnets eller den unges åsikter

Av dokumentationen ska det framgå vilka åsikter som barnet eller den unge har fört fram till den som bedriver verksamhet. Om barnet eller den unge inte har fört fram sina åsikter i frågor som gäller honom eller henne, ska det framgå hur den som bedriver socialtjänst har gått tillväga för att så långt möjligt klarlägga barnets eller den unges inställning på annat sätt.⁷⁷²

Vid avvägning av om uppgifterna som barnet lämnar ska antecknas ord för ord eller kan förkortas måste man ha i åtanke att barn står i ett beroendeförhållande till sina föräldrar och vara medveten om att barnets vårdnadshavare är parter och i princip har rätt att ta del av allt som dokumenteras.⁷⁷³ Det kan vara svårt att avgöra om en uppgift ska dokumenteras eller inte. Ett sätt att göra avvägningen kan vara att låta barnet självt få vara med och bestämma vad som ska dokumenteras och på vilket sätt.⁷⁷⁴

Dokumentation av att ta hänsyn till barnets eller den unges åsikter

Av dokumentationen ska det också framgå hur den som bedriver verksamhet har tagit hänsyn till barnets eller den unges åsikter i förhållande till hans ålder och mognad.⁷⁷⁵

Inspelningar av samtal med barn

Ibland kan det vara lämpligt att spela in ett samtal med barn. Fördelen med det är att handläggaren inte behöver anteckna vad barnet säger utan kan koncentrera sig på samtalet och i efterhand kontrollera vad som faktiskt sades under samtalet. Det minskar även risken för att handläggaren noterar sin egen tolkning av vad barnet har menat, snarare än att återge vad barnet faktiskt sa. Inspelningen kan också underlätta för handläggaren att ta ställning till vilka uppgifter som är nödvändiga att dokumentera i barnets personakt. Inspelningar som görs på detta sätt kan ses som ett led i arbetet med att skriftligt dokumentera uppgifter i barnets personakt.

⁷⁷² 4 kap. 16 § SOSFS 2014:5.

⁷⁷³ Socialstyrelsen (2012) Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten.

⁷⁷⁴ Socialstyrelsen (2012) Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten.

⁷⁷⁵ 4 kap. 17 § SOSFS 2014:5.

Även om det finns många fördelar med tekniska hjälpmedel finns det också risk för komplikationer som behöver uppmärksammas och som handlar om rätten att få ta del av handlingar med inspelat material. Begreppet allmän handling är centralt när det gäller offentlighet och sekretess. En handling är inte bara en framställning i skrift eller bild utan också en upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel.⁷⁷⁶

En handling är allmän om den förvaras hos en myndighet och är att anse som inkommen till eller upprättad hos myndigheten. Det innebär att socialtjänsten i varje enskilt fall måste ta ställning till om det inspelade samtalet med barnet ska bevaras för framtiden eller om inspelningen ska betraktas som arbetsmaterial och förstöras när uppgifter från samtalet har dokumenterats i barnets personakt. Om inspelningen bevaras i barnets personakt har barnets vårdnadshavare i regel också rätt att ta del av det inspelade materialet. Från denna regel finns vissa undantag, *se vidare i avsnittet Barnets rätt till integritet nedan*.

Dokumentation i familjehemsakten

Sammanställningen av utredningen, det vill säga den familjehemsutredning som vid en placering ingår i beslutsunderlaget och kommuniceras med parterna förvaras i familjehemsakten. I denna akt förvaras också andra handlingar som upprättas i anslutning till nämndens beslut att placera barn eller unga i hemmet. Det gäller till exempel det avtal som upprättas mellan nämnden och familjehemmet eller jourhemmet och som reglerar den ekonomiska ersättningen och övriga villkor under vårdtiden.

Det är också viktigt att dokumentationen i familjehemsakten återspeglar på vilket sätt socialtjänsten har fullgjort sin skyldighet att lämna familjehemsföräldrarna råd, stöd och annan hjälp som de behöver genom att till exempel erbjuda handledning eller utbildning.

I övrigt ska dokumentationen innehålla uppgifter om faktiska omständigheter och händelser av betydelse i familjehemmet eller jourhemmet. Det kan gälla problem i umgänget med barnets vårdnadshavare, sjukdomsfall i familjen, ändrade bostadsförhållanden m.m. Uppgifter om det placerade barnet ska inte föras i familjehemsakten utan i barnets personakt.

⁷⁷⁶ 2 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen (TF).

Rätt till insyn i familjehemsakten

Uppgifter som dokumenteras i en familjehemsakt eller jourhemsakt omfattas av bestämmelserna om socialtjänstsekretess i 26 kap. 1 § OSL. Det gäller även uppgifter om vilka ersättningar som utbetalas till familjehemmet eller jourhemmet.

Familjehems- och jourhemsföräldrar har som huvudregel rätt att ta del av sin egen akt. Om barnets vårdnadshavare, barnet självt eller en förälder som inte är vårdnadshavare för barnet begär att få ta del av uppgifter i familjehemsakten ska socialtjänsten göra en sekretessprövning för att ta ställning till om och i så fall vilka uppgifter som kan lämnas ut. Denna prövning görs i varje enskilt fall utifrån bestämmelserna i OSL. Det går alltså inte att säga att en viss typ av handling aldrig eller alltid kan lämnas ut. Socialnämndens beslut att inte lämna ut uppgifter med stöd av bestämmelser om offentlighet och sekretess kan överklagas till Kammarrätten.⁷⁷⁷

Vid sekretessprövningen är det viktigt att ta hänsyn till att vårdnadshavaren i regel inte kan undanhållas uppgifter som direkt angår deras barns förhållanden. JO har uttalat att vårdnadshavaren måste underrättas om alla förhållanden som kan ha betydelse för hens önskan att låta barnen bli kvar i ett visst familjehem. Detta blir, enligt JO, särskilt tydligt då placeringen är frivillig och grundar sig på bestämmelserna i SoL.⁷⁷⁸

Läs mer

Mer om sekretessprövning finns i Socialstyrelsens vägledning Sekretess- och tystnadspliktsgränser – i socialtjänsten och i hälso- och sjukvården (2012)

⁷⁷⁷ 6 kap. 7-8 §§ OSL.

⁷⁷⁸ JO 1991/92 s. 221.

Regler om gallring

Gallring innebär att handlingar förstörs. Alla personakter ska dock inte gallras. Bland annat får handlingar som kommit in eller upprättats i samband med att ett barn har placerats utanför det egna hemmet inte gallras.⁷⁷⁹ Avsikten med att undanta dessa handlingar från gallring är att barnet ska ha möjlighet att senare i livet kunna ta del av akten och se varför hen var placerad och hur förhållandena var under placeringen. För att detta ska vara möjligt behöver uppgifter om familjehemmet som har utgjort underlag för nämndens beslut att placera barnet i ett visst hem finnas i barnets personakt. Detta intresse tillgodoses genom att en kopia av den sammanställda familjehemsutredningen⁷⁸⁰ förvaras i barnets akt.

För enskilt bedrivna HVB och stödboenden gäller särskilda regler om gallring av personakter som avser placerade barn. Sådana akter ska överlämnas för bevarande till den socialnämnd som beslutat om insatsen, när gallringsskyldigheten på två år inträder.⁷⁸¹

Familjehemsakter ska gallras enligt huvudregeln, dvs. fem år efter att sista anteckningen gjordes.⁷⁸² En del familjehemsakter ska i likhet med andra personakter inom socialtjänsten bevaras av hänsyn till forskningens behov.⁷⁸³

Barnets rätt till integritet

Vårdnadshavare har både en rätt och en skyldighet att bestämma i frågor som rör barnet.⁷⁸⁴ För att kunna göra det behöver vårdnadshavaren ha insyn i barnets angelägenheter. Huvudprincipen är därför att relevanta uppgifter om barnet kan lämnas till vårdnadshavaren.⁷⁸⁵ I takt med barnets ålder och mognad flyttas dock bestämmanderätten allt mer över till barnet självt. Det innebär att vårdnadshavaren inte alltid kan göra anspråk på att få ta del av sekretessbelagda uppgifter om barnet utan samtycke från barnet.⁷⁸⁶ Motsvarande gäller för gode män i förhållande till ensamkommande barn.⁷⁸⁷

⁷⁷⁹ 12 kap. 2 § första stycket 3 SoL.

⁷⁸⁰ Se 4 kap. 8 § SOSFS 2012:11.

⁷⁸¹ 7 kap. 3 a § första stycket SoL.

⁷⁸² 12 kap. 1 § SoL.

⁷⁸³ Se 12 kap. 2 § tredje stycket och 7 kap. 3 a § andra stycket SoL samt 7 kap. 2 § SoF.

⁷⁸⁴ 6 kap. 11 § FB.

⁷⁸⁵ Proposition 1988/89:67, om sekretessfrågor inom undervisningsväsendet m. m., s. 36 f.

⁷⁸⁶ Proposition 2008/09:150, Offentlighets- och sekretesslag, s. 370 f.

⁷⁸⁷ 2 § lagen om god man för ensamkommande barn.

Läs mer

Mer om bedömning av barns ålder och mognad finns i Socialstyrelsens kunskapsstöd *Bedöma barns mognad för delaktighet (2023)*

Sekretess i förhållande till vårdnadshavare

Det finns en särskild bestämmelse om sekretess i förhållande till vårdnadshavare som gäller oavsett barnets ålder och mognad.⁷⁸⁸ För ensamkommande barn gäller bestämmelsen sekretess i förhållande till den gode mannen. Enligt bestämmelsen gäller sekretess även i förhållande till ett barns vårdnadshavare om det kan antas att barnet lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren. Med *betydande men* menas till exempel att barnet kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas ut. Sekretessregeln är tänkt att användas vid de mest angelägna fallen där det finns behov att skydda barnet mot vårdnadshavaren. Det kan vara fråga om särskilt integritetskänsliga uppgifter eller andra uppgifter som kan missbrukas av vårdnadshavaren på ett sätt som kan skada barnet allvarligt. Det framgår av lagens förarbeten att det inte är tillräckligt att barnet tycker att det är obehagligt eller tror att vårdnadshavaren kommer att vidta åtgärder som barnet motsätter sig, men som inte kan anses medföra betydande men för honom eller henne.⁷⁸⁹

Sekretessprövningen görs i samband med att uppgiften begärs ut. Det är alltså inte möjligt att sekretessbelägga en uppgift på förhand.

Det finns även en särskild bestämmelse i 14 § LVU som gäller vårdnadshavares och föräldrars insyn vid vård som ges med stöd av LVU. Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården får socialnämnden besluta att hemlighålla barnets vistelseort för föräldrar eller vårdnadshavare.

Läs mer

Mer om hemlighållande av vistelseort i samband med vård enligt LVU finns i Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023)

⁷⁸⁸ Se 12 kap. 3 § OSL.

⁷⁸⁹ Prop. 1988/89:67 s. 38.

Sekretess i förhållande till andra personer

Om en förälder, som inte är vårdnadshavare, begär att få ta del av uppgifter i barnets personakt ska socialtjänsten göra en sedvanlig sekretessprövning för att kunna ta ställning till om och i så fall vilka uppgifter som kan lämnas ut. Samma sak gäller om en familjehemsförälder eller jourhemsförälder begär att få ta del av uppgifter i barnets personakt utan vårdnadshavarens samtycke.⁷⁹⁰

Barnets rätt till insyn i sin egen personakt

Eftersom sekretessen är till för att skydda den enskildes integritet, i detta fall barnets, gäller den i princip inte mot barnet självt.⁷⁹¹ Barnet har med vissa undantag rätt att ta del av journalanteckningar och andra handlingar som förvaras i personakten. Det innebär dock inte att barnet självklart har rätt att ta del av uppgifter om personliga förhållanden, som gäller vårdnadshavaren eller andra personer, som antecknats i barnets personakt. Sådana uppgifter får inte lämnas ut till barnet utan att socialtjänsten först gör en sekretessprövning.⁷⁹²

Läs mer

Mer om sekretessprövning finns i Socialstyrelsens vägledning Sekretess- och tystnadspliktsgränser – i socialtjänsten och i hälso- och sjukvården (2012)

⁷⁹⁰ Se 26 kap. 1 § OSL.

⁷⁹¹ Se 12 kap. 1 § OSL.

⁷⁹² Se 26 kap. 5 § OSL.

Socialnämndens ansvar att noga följa vården

6 kap. 7 b § SoL

Socialnämnden ska noga följa vården av de barn och unga som vårdas i ett familjehem, jourhem, stödboende eller hem för vård eller boende främst genom

1. regelbundna personliga besök i det hem där barnet eller den unge vistas,
2. enskilda samtal med barnet eller den unge,
3. samtal med den eller dem som tagit emot barnet eller den unge i sitt hem, och
4. samtal med vårdnadshavarna.

Socialnämnden ska särskilt uppmärksamma barnets eller den unges hälsa, utveckling, sociala beteende, skolgång samt relationer till anhöriga och andra närstående.

13 a § LVU

Socialnämnden ska noga följa vården av den som får vård med stöd av denna lag.

Socialnämnden ska följa vården främst genom ... Se p. 1–4 ovan och efterföljande stycke.

4

En prioriterad uppgift

Att noga följa och stödja de barn som omhändertagits för samhällsvård är en av den sociala barn- och ungdomsvårdens viktigaste uppgifter. Eftersom samhället övertar ansvaret för barnets fostran vid en placering är det, enligt förarbetena, särskilt angeläget att socialtjänstens arbete med att följa vården bedrivs systematiskt och regelbundet.⁷⁹³ Vikten av regelbunden översyn av barnets omständigheter under en placering framgår även av barnkonventionen.⁷⁹⁴

⁷⁹³ Prop. 2002/03:53 s. 84 och prop. 2012/13:10 s. 76.

⁷⁹⁴ Artikel 25 barnkonventionen.

IVO:s tillsyn visar att socialtjänsten har haft brister under flera år och att flera brister är återkommande. Bristerna finns genom hela handläggningen, från att hantera orosanmälningar och utreda barn och ungas behov till att följa upp vården för de placerade barnen. Brister finns också i dokumentationen, genom hela handläggningsskedjan.⁷⁹⁵ Den nationella samordnaren för den sociala barnvården konstaterar att tid för samtal med socialsekreteraren och förtroendefulla relationer är viktig.⁷⁹⁶ Enligt Barnombudsmannen⁷⁹⁷ tycks placerade barn koppla tilliten till socialsekreteraren till egen delaktighet och inflytande. Flertalet barn på särskilda ungdomshem vill träffa sin socialsekreterare oftare än vad de nu gör. Det finns också ett starkt samband mellan tillit och hur lätt barnen upplever att det är att få tag på sin socialsekreterare.⁷⁹⁸

Syftet med att följa vården

Det primära syftet med att följa vården är att se till att barnet eller den unge har det bra. Uppföljningen ska säkerställa att vården är rättssäker, trygg och utgår från barnens eller de ungas behov, med utgångspunkt från de vård- respektive genomförandeplaner som upprättats. Ett annat syfte med den regelbundna uppföljningen är att få underlag till överväganden och omprövningar av vården för att nämnden ska kunna avgöra om vården ska fortgå eller upphöra. Uppföljningar är också en förutsättning för att uppmärksamma eventuella missförhållanden i det hem där barnet eller den unge är placerat.⁷⁹⁹

Den form av uppföljning som socialtjänsten gör när den noga följer vården under en pågående placering ska inte förväxlas med de former av uppföljning som socialtjänsten kan eller ska genomföra, oberoende av vårdnadshavarnas eller barnets samtycke, efter att en utredning har avslutats utan insats,⁸⁰⁰ eller efter att en placering har upphört.⁸⁰¹ *Se vidare i kapitlet Uppföljning efter avslutad vård i Del 5.*

⁷⁹⁵ IVO, Vad har IVO sett 2020?, s. 36.

⁷⁹⁶ Socialdepartementet (2017) Barnets och ungdomens reform – Förslag för en hållbar framtid, Slutrapport från den nationella samordnaren för den sociala barn- och ungdomsvården.

⁷⁹⁷ BO har genomfört samtal med 35 barn som varit placerade i familjehem, HVB eller särskilda ungdomshem samt genomfört en kvantitativ undersökning genom en enkät som besvarats av 260 barn som är placerade på särskilt ungdomshem, BO (2019) Vem bryr sig – när samhället blir förälder. Barns röster om att växa upp i den sociala barnvården, s. 23.

⁷⁹⁸ BO (2019) s. 23.

⁷⁹⁹ Prop. 2012/13:10 s. 76.

⁸⁰⁰ Se 11 kap. 4 a § SoL.

⁸⁰¹ Se 11 kap. 4 b § SoL och 21 b § LVU.

Vad det innebär att följa vården

Socialnämnden ska noga följa vården av de barn och unga som vårdas i familjehem, jourhem, stödboende eller HVB främst genom

- regelbundna personliga besök i det hem eller boende där barnet eller den unge vistas,
- enskilda samtal med barnet eller den unge,
- samtal med den eller dem som tagit emot barnet eller den unge i sitt hem, och
- samtal med vårdnadshavarna.⁸⁰²

I många fall kan det vara lämpligt att samla alla berörda vid regelbundet återkommande möten för uppföljning av genomförandeplanen. *Se vidare avsnittet Uppföljning av genomförandeplanen ovan.*

Socialtjänsten måste alltid vara lyhörd för signaler som tyder på att barnet far illa i hemmet. Det är samtidigt viktigt att kontakten mellan socialtjänsten och den som ger vården inte präglas av misstänksamhet och kontroll. Den bästa insynen i hur barnet har det uppnås genom ett öppet, förtroendefullt samarbete med familjehemsföräldrar och personal.

Områden som alltid ska följas upp

Uppföljningen ska omfatta barnets eller den unges

- hälsa,
- utveckling,
- sociala beteende,
- skolgång, samt
- relationer till anhöriga och andra närstående.⁸⁰³

Nedan beskrivs de olika områdena närmare.

⁸⁰² 6 kap. 7 b § SoL och 13 a § LVU.

⁸⁰³ 6 kap. 7 b § SoL och 13 a § LVU.

Hälsa

Uppgifter om hur barnet eller den unge mår fysiskt och psykiskt behöver inhämtas kontinuerligt från barnet eller den unge själv samt från familjehemsföräldrarna respektive personalen vid HVB eller stödboendet. Även planerade hälso- och sjukvårdsinsatser, inklusive tandvård, behöver följas upp genom fortlöpande kontakt med yrkesverksamma på detta område. För kontakt med andra verksamheter krävs som regel samtycke från vårdnadshavarna och/eller barnet eller den unge. Behovet av en individuell plan (SIP) tillsammans med hälso- och sjukvården kan även behöva övervägas.

I familjehemsföräldrarnas respektive HVB-personalens dagliga ansvar för barnet eller den unge ingår inte bara att uppmärksamma eventuella behov av insatser från hälso- och sjukvårdens sida utan också att verka för en bättre hälsa i vardagen. Det kan t.ex. handla om att förbättra barnets kost- och motionsvanor. Äldre barn kan behöva råd från vuxna om kroppens utveckling, sexualitet och preventivmedel men också om riskerna med rökning, alkohol och narkotika.

När det gäller vad som ingår i stödboendepersonals ansvar är det beroende på barnets eller den unges behov av individuellt stöd.

Utveckling och socialt beteende

Uppföljningen ska ge svar på om barnet eller den unge har det bra och utvecklas efter sina förutsättningar. Förutom grundläggande behov som alla barn och unga har, bland annat att uppleva tillhörighet, trygghet, sammanhang och att bli sedd, har barn och unga som är placerade ytterligare behov som en följd av deras särskilda situation. Familjehemsplacerade barn och unga måste bland annat utveckla sin identitet i förhållande till två helt skilda familjer och hantera eventuella lojalitetskonflikter. Oavsett placeringsform behöver många barn och unga lära sig att ta emot omsorg och kärlek, trots eventuellt tidigare negativa erfarenheter av nära relationer.

Många barn och unga med så kallat normbrytande beteende har olika typer av uppmärksamhetsstörningar och bristande impulskontroll och därtill inte sällan en komplex familjesituation. Uppföljningen kan i dessa fall särskilt behöva fokusera på hur insatsen har påverkat barnens eller de ungas beteende i positiv riktning.

Skolgång

Uppföljningen ska omfatta barnets eller den unges skolgång, oavsett stadie och skolform. Det omfattar både skolans och hemmets eller boendets stöd till barnet eller den unge i hens skolsituation. Barnet eller den unge behöver motiveras, bekräftas och uppmuntras samt få konkret hjälp om det finns svårigheter för hen att klara av och trivas i undervisningssituationen.

Arbetsfördelningen när det gäller att upprätthålla kontakten med förskola och skola följer som regel av genomförandeplanen. Det är naturligt att familjehemsföräldrar och personal vid HVB och stödboenden har den vardagliga kontakten med skolan, men i vissa situationer kan det vara lämpligt att även socialtjänsten medverkar i den uppföljande kontakten med barnets skola. Det kan också vara en önskan från vårdnadshavarens sida att få direktinformation från skolan och så länge det rör sig om frivillig vård finns inga hinder mot en sådan kontakt. Inför uppföljningsmöten är det viktigt att ha aktuell information om barnets skolsituation och resultat. Om barnet eller den unge har inlärningssvårigheter eller andra problem i skolgången kan det vara lämpligt att bjuda med lärare och annan skolpersonal.

Relationer till anhöriga och andra närstående

Att uppmärksamma barnets eller den unges behov av kontakt med föräldrar, syskon och andra närstående personer är en viktig del i att följa vården. Det kan handla om åtgärder för att upprätthålla positiva kontakter med syskon och andra anhöriga men också om att planera umgänget på ett sådant sätt att barnet känner trygghet i situationen. *Se vidare kapitlet Umgängesfrågor i Del 3.*

Barnets eller den unges socialsekreterare

6 kap. 7 c § första stycket SoL

När vård ges i ett familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende, ska det finnas en av socialnämnden särskilt utsedd socialsekreterare som ansvarar för kontakterna med barnet eller den unge.

När ett barn eller en ung person placeras i familjehem, stödboende eller HVB ska en socialsekreterare utses för barnet eller den unge. Socialsekreteraren har ett särskilt ansvar för kontakterna med barnet eller den unge under placeringen. Den särskilt utsedda socialsekreteraren för barnet kallas ibland barnhandläggare eller barnsekreterare.

Socialnämnden ska ge barnet eller den unge aktuella kontaktuppgifter till den socialsekreterare som handlägger barnets eller den unges ärende.⁸⁰⁴ Även vårdnadshavarna behöver informeras om vem som är barnets eller den unges socialsekreterare och hur hen kan nås. Vid längre ledigheter eller när det uppstår byten av socialsekreterare behöver barnet, den unge och vårdnadshavare få information om detta och uppgifter om hur socialsekreteraren kan nås. Det är viktigt att det inte uppstår glapp så att barnet eller den unge lämnas utan socialsekreterare. Barnet eller den unge ska informeras om att hen vid behov kan kontakta sin socialsekreterare.⁸⁰⁵

Den särskilt utsedda socialsekreterarens roll

Rollen som barnets eller den unges socialsekreterare innebär framförallt att handla i barnets eller den unges intresse. Socialsekreteraren ska vidare vara uppmärksam på och lyhörd för barnets eller den unges behov av och önskemål om kompletterande insatser. Om barnet eller den unge, utöver själva placeringen har behov av andra insatser, ingår det i socialsekreterarens uppgift att se till att barnet eller den unge får tillgång till sådana insatser och noga följa upp även dessa.⁸⁰⁶

Den för barnet eller den unge särskilt utsedda socialsekreteraren ska så långt det är möjligt ha en självständig ställning till familjehemmet, stödboendet eller hemmet för vård eller boende, dvs. inte handlägga frågor som rör villkoren för uppdraget mellan socialtjänsten och hemmet eller boendet.⁸⁰⁷ Kommunerna behöver därför sträva efter att ha en socialsekreterare som ansvarar för kontakterna med barnet eller den unge och en annan socialsekreterare som har kontakterna med familjehemmet, stödboendet eller hemmet för vård eller boende.

Finns det få personer som arbetar med barn och unga i en kommun kan det vara svårt att organisera arbetet så att en socialsekreterare kan ansvara för kontakten med det placerade barnet och en annan för

⁸⁰⁴ 7 kap. 1 § första stycket SOSFS 2012:11.

⁸⁰⁵ Se prop. 2012/13:10 s. 78.

⁸⁰⁶ Prop. 2012/13:10 s. 79.

⁸⁰⁷ Prop. 2012/13:10 s. 79.

kontakten med hemmet eller boendet. Det bör ändå så långt som möjligt eftersträvas att ha skilda socialsekreterare. En möjlighet kan vara att skapa en lokalt anpassad lösning genom samarbete med närallgande kommuner.⁸⁰⁸

Att en särskilt utsedd socialsekreterare ska utses behöver dock inte betyda att det utses en helt ny person. Många gånger kan en god relation till barnet eller den unge ha byggts upp av den utredande socialsekreteraren under utredningen. Att då bryta den kontakten i samband med placeringen kan ur barnets eller den unges perspektiv vara olyckligt.⁸⁰⁹

Den särskilt utsedda socialsekreterarens roll i förhållande till föräldrarna är inte reglerad utan får bestämmas utifrån förhållandena i varje enskilt fall. Ur ett barnperspektiv kan det vara värdefullt att barnets socialsekreterare har kontakten med föräldrarna. Socialsekreteraren kan då se till att kontakten mellan barnet och föräldrarna fungerar och att föräldrarna får sina behov av insatser tillgodosedda. Om det finns en annan socialsekreterare som har kontakt med familjehemmet, vilket enligt förarbetena bör eftersträvas, kan den socialsekreteraren sköta kontakten med föräldrarna i situationer när det är en bättre lösning.⁸¹⁰

Relationens betydelse för barnet eller den unge

En tät, kontinuerlig och förtroendefull kontakt, med andra ord en god relation, mellan barnet eller den unge och socialsekreteraren krävs för att barnet eller den unge ska våga ta kontakt. Barnet eller den unge måste också kunna lita på att det som anförtros socialsekreteraren hanteras så att situationen för barnet eller den unge inte förvärras. En förtroendefull kontakt med socialsekreteraren kan ge barnet eller den unge stöd och skydd i sin livssituation. Om socialsekreteraren har gjort utredningen och planerat för placeringen kan hen dessutom vara en viktig länk till vårdnadshavarna. Särskilt betydelsefull blir kontakten om placeringen är instabil och barnets eller den unges kontakt med vårdnadshavarna eller andra vuxna, som barnet eller den unge är beroende av, inte fungerar väl.⁸¹¹

⁸⁰⁸ Prop. 2012/13:10 s. 79 f.

⁸⁰⁹ Prop. 2012/13:10 s. 79.

⁸¹⁰ Prop. 2012/13:10 s. 79.

⁸¹¹ Prop. 2012/13:10 s. 78 f.

Den socialsekreterare som har huvudansvaret för att placeringen fungerar enligt vårdplanen och genomförandeplanen kan få avgörande betydelse för barnets eller den unges trygghet och utveckling. Det är också socialsekreteraren som har befogenhet och ansvar att agera för att förändra barnets eller den unges situation i något avseende om det finns behov av det. En god relation till det placerade barnet eller den unga personen är betydelsefull för att socialsekreteraren ska kunna se hur barnet eller den unge har det och upptäcka om något inte står rätt till.⁸¹²

Vården ska följas genom besök och samtal

6 kap. 7 b första stycket SoL

Socialnämnden ska noga följa vården av de barn och unga som vårdas i ett familjehem, jourhem, stödboende eller hem för vård eller boende främst genom

1. regelbundna personliga besök i det hem där barnet eller den unge vistas,
2. enskilda samtal med barnet eller den unge,
3. samtal med den eller dem som tagit emot barnet eller den unge i sitt hem, och
4. samtal med vårdnadshavarna.

6 kap. 7 c § andra stycket SoL

Socialsekreteraren ska besöka barnet eller den unge regelbundet i den omfattning som är lämplig utifrån barnets eller den unges behov och önskemål.

AR till 6 kap. 7 b och 7 c §§ SoL i 7 kap. SOSFS 2012:11

En bedömning av hur ofta ett visst barn eller en viss ung person ska besökas av en socialsekreterare bör göras fortlöpande under placeringen.

⁸¹² Prop. 2012/13:10 s. 78 f.

Socialsekreteraren ska regelbundet besöka barnet eller den unge

Kontakt och insyn i barnets eller den unges förhållande i hemmet eller boendet behövs för att kunna se till att de får god vård och för att kunna följa upp vårdplanen och genomförandeplanen. En god och förtroendefull kontakt med barnet eller den unge är dessutom en förutsättning för att upptäcka eventuella missförhållanden. En viktig del i möjligheten att skapa en god relation med barnet eller den unge är att socialsekreteraren genomför regelbundna besök.⁸¹³

De regelbundna besöken i hemmet eller boendet där barnet eller den unge är placerad fyller flera funktioner. Det är värdefullt att se barnet i sin vardagsmiljö och att få en bild av samspelet i hemmet. Vid besök i ett familjehem är det också viktigt att uppmärksamma alla barn som bor i familjehemmet och vara lyhörd för deras situation. Vid besök i HVB och stödboende behöver socialsekreteraren bilda sig en uppfattning om verksamheten i stort och det klimat som råder på hemmet eller boendet. Socialsekreteraren kan även uppmärksamma att familjehemsföräldrar eller personal vid HVB och stödboende respekterar barnets föräldrar. Likaså att de vuxna är bra förebilder och bemöter barnet eller den unge på ett positivt sätt.

Den särskilt utsedda socialsekreteraren ska besöka barnet eller den unge regelbundet och i den omfattning som är lämplig utifrån barnets eller den unges behov och önskemål.⁸¹⁴ Bedömningen av hur ofta ett visst barn eller en viss ung person ska besökas av en socialsekreterare bör göras fortlöpande under placeringen.⁸¹⁵ Genom att bedömningen görs fortlöpande under placeringen kan socialsekreteraren planera och anpassa besökens regelbundenhet och omfattning utifrån det enskilda barnets eller den unges behov och önskemål som kan se olika ut över tid.

Kontakterna är ofta täta i samband med en ny placering eller om det uppstår uppenbara problem av något slag. Efterhand som placeringen verkar fungera trappas däremot ofta kontakterna ner.⁸¹⁶ Som regel krävs att det finns en tät och kontinuerlig kontakt mellan barn eller unga och deras socialsekreterare för att de ska kunna vända sig med förtroende till socialsekreteraren om problem uppstår och de inte

⁸¹³ Prop. 2012/13:10 s. 131.

⁸¹⁴ 6 kap. 7 c § andra stycket SoL.

⁸¹⁵ AR till 6 kap. 7 b och 7 c §§ SoL i 7 kap. SOSFS 2012:11.

⁸¹⁶ SOU 2009:68 s. 483.

mår väl i hemmet. En förtroendefull kontakt med socialsekreteraren kan även ge barnet eller den unge stöd och skydd i sin livssituation.⁸¹⁷ Att bygga upp en relation till barnet förutsätter inte bara kontinuitet i kontakten utan också engagemang och lyhördhet samt att formen för kontakten är anpassad efter barnets ålder och önskemål.

Kontinuitet i kontakten och att barnet får täta besök av socialsekreteraren är viktigare ju yngre barnet är. Det är givetvis även viktigt för andra barn och unga personer, men det är lättare för dem att själva ta kontakt med sin socialsekreterare via telefon, mobiltelefon eller e-post.⁸¹⁸ Att yngre barn kan behöva ha en tätare kontakt än de som är äldre beror även på att deras tidsperspektiv är kortare. I början av en placering behöver kontakten också vara tätare för att socialsekreteraren ska kunna bedöma hur barnet och familjehemsföräldrarna knyter an till varandra och hur barnet klarar övergången till den nya miljön.

Socialnämndens skyldighet att regelbundet besöka placerade barn och unga kan inte överlätas till exempelvis en privat konsulentverksamhet. Det finns inget som hindrar att en familjehemskonsulent träffar och pratar med ett barn eller en ung person i ett konsulentstött familjehem. Men socialsekreterarens besök kan inte ersättas av att en familjehemskonsulent besöker barnet eller den unge i familjehemmet.

Socialstyrelsen rekommenderar att socialnämnden inom ramen för egenkontrollen samlar in uppgifter om hur ofta en socialsekreterare har besökt och samtalat med ett visst barn eller en viss ung person.⁸¹⁹ På så sätt kan nämnden systematiskt följa upp och utvärdera om den uppfyller sin skyldighet att följa vården genom att samtala enskilt med och besöka barnen och de unga regelbundet under placeringen.

Enskilda samtal med barnet eller den unge

Ett samtal med ett barn eller en ung person bör, enligt Socialstyrelsens allmänna råd, föras under sådana former att det underlättar för barnet eller den unge att beskriva sin situation.

⁸¹⁷ Prop 2012/13: 10 s. 77 f.

⁸¹⁸ Prop. 2012/13:10 s. 78 f.

⁸¹⁹ AR till 3 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

Samtalet bör syfta till att få veta om barnet eller den unge upplever att hen

- får vård som är meningsfull,
- har en trygg och utvecklande relation till dem som genomför vården,
- vistas i en säker och stimulerande miljö,
- har kamrater och fritidsaktiviteter,
- har en väl fungerande kontakt med vårdnadshavare och andra närstående,
- får hjälp i skolarbetet,
- trivs i förskolan eller skolan och
- vid behov får tillgång till hälso- och sjukvård och tandvård.⁸²⁰

De enskilda samtalen kan genomföras antingen i samband med socialsekreterarens regelbundna besök i hemmet eller på en annan tid och plats som barnet eller den unge föredrar. Det är viktigt att vara uppmärksam på och lyhörd för barnets eller den unges behov och önskemål.

Det är inte alla barn och unga som vid varje besök vill prata med socialsekreteraren, vilket måste respekteras. Men det är också viktigt att i en sådan situation fundera på andra former för samtalet, att det exempelvis genomförs på en annan plats eller i samband med en aktivitet. Om den unge under en period inte vill prata med socialsekreteraren kan socialsekreteraren under denna tid uppmana till kontakt via sms, e-post eller på något annat sätt som barnet eller den unge önskar. Kanske finns det någon annan i barnets eller den unges närhet som kan hjälpa socialtjänsten att få kännedom om hur barnet eller den unge har det.

Samtal med familjehemsföräldrarna

Socialnämnden ska även följa vården genom samtal med den eller dem som tagit emot barnet eller den unge i sitt hem. Samtalen med familjehemsföräldrarna syftar främst till att få en uppfattning om hur barnet mår och utvecklas, men också hur familjen i övrigt upplever situationen.

⁸²⁰ AR till 6 kap. 7 b och 7 c §§ SoL i 7 kap. SOSFS 2012:11.

Familjehemsföräldrarnas uppfattning om barnet och dess utveckling är viktig. De har som regel aktuell information även från förskola, skola m.fl. som barnet möter i sin vardag och från barnets eventuella kontakter med hälso- och sjukvården och tandvården. Andra frågor som kan aktualiseras vid samtalen är t.ex. om familjehemsföräldrarna anser att de får det stöd som de behöver i sin uppgift att ta hand om barnet. Hur tycker de att kontakten med de biologiska föräldrarna fungerar? Är det något som socialsekreteraren kan hjälpa till med att förbättra? Vilka framsteg har barnet gjort? Behövs ytterligare insatser på något område?

Samtal med personal på HVB och stödboende

Det är viktigt att personalen vid HVB och stödboende bidrar till uppföljningen av vården och att socialsekreteraren är lyhörd för personalens iakttagelser och synpunkter när det gäller hur barnet eller den unge utvecklas.

Det förekommer att HVB och stödboenden genom avtal förbinder sig att lämna en skriftlig rapport till nämnden om hur vården av den unge fortskrider. Det finns inget hinder för en sådan rapportering, men den ersätter inte personliga möten för gemensam avstämning och kontinuerlig uppföljning av genomförandeplanen.

Samtal med vårdnadshavarna

Nämnden ska också följa vården genom samtal med vårdnadshavarna. Det gäller oavsett om barnet eller den unge är frivilligt placerad eller är placerad med stöd av LVU. Föräldrarna kan uppleva ett konkurrensförhållande till familjehemsföräldrar eller personal, och det kan påverka deras inställning till hemmet eller boendet. Det är ändå viktigt att lyssna på föräldrarnas upplevelser av hur barnen har det i sin placering.⁸²¹

Om det på grund av föräldrarnas livssituation eller av annan orsak inte är möjligt att träffa föräldrarna personligen under en period kan uppföljningen göras via telefon eller indirekt, via samtal med någon som föräldrarna har en förtroendefull kontakt med. Frågor som är viktiga att ställa är t.ex. hur föräldrarna ser på barnets situation och om de anser att de har den kontakt de önskar med sitt barn.

⁸²¹ SOU 2011:9 s. 267.

Långsiktig vård i familjehem

Intentionerna i lagstiftningen är att barn som placeras i familjehem ska återförenas med sina föräldrar när syftet med vården har uppnåtts. Vad som är bäst för barnet ska dock vara avgörande.⁸²²

Ibland kan det övergripande målet i vårdplanen redan från början vara att barnet ska växa upp i familjehemmet. Vanligare är att det övergripande målet för vården inledningsvis är återförening, men att barnet av olika skäl blir kvar i familjehemmet längre än planerat. Dessa barn har i större eller mindre grad, beroende på omständigheterna i föräldrahemmet, barnets ålder m.m. behov av att få tydliga svar på frågor som gäller deras framtida boende.

Så snart det står klart att barnet behöver stanna kvar och växa upp i sitt familjehem bör frågan om barnets framtida boende regelbundet föras på tal. Hur dessa samtal ska föras, vid vilken tidpunkt och på vilket sätt barnet ska delta får bedömas från fall till fall. Den naturliga utgångspunkten för dialogen om långsiktighet med alla berörda är den aktuella individuella vårdplanen och genomförandeplanen.⁸²³

Om vårdplanen gäller ett barn ska den revideras senast när barnet har varit placerat i två år. Den reviderade vårdplanen ska, om det inte möter särskilda hinder, särskilt avse barnets långsiktiga boende. Därefter ska vårdplanen revideras vid behov.⁸²⁴

De halvårsvisa övervägandena ska även omfatta hur vården bör inriktas och utformas. Därmed finns ett tydligt lagkrav på att planera långsiktigt.⁸²⁵

För barn som lever i ovisshet om var de hör hemma och om och hur länge de får bo kvar i familjehemmet finns särskilda bestämmelser i lagstiftningen, som syftar till att tillförsäkra dem en uppväxt under trygga och stabila förhållanden. Den åtgärd som i första hand kan komma ifråga är vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 8 § FB. När barnet varit placerat i samma familjehem i två år ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrarna.⁸²⁶ Det finns en möjlighet för de nya vårdnadshavarna att få fortsatt stöd från placeringskommu-

⁸²² Se prop. 2002/03:53 s. 84 och prop. 1979/80:1 s. 215 och 501. Jämför med artikel 9 barnkonventionen.

⁸²³ Prop. 2012/13:10 s. 82.

⁸²⁴ 11 kap. 3 § andra stycket SoL.

⁸²⁵ 6 kap. 8 § SoL.

⁸²⁶ 6 kap. 8 b § SoL respektive 13 c § LVU.

nen, vilket syftar till att underlätta för de familjehem som överväger att överta vårdnaden av ett placerat barn.⁸²⁷ *Se vidare i kapitlet Vårdnadsöverflyttning i Del 5.*

Under vissa förutsättningar kan även adoption vara ett alternativ till en familjehemsplacering eller vårdnadsöverflyttning. *Se vidare kapitlet Adoption i Del 5.*

Läs mer

Socialstyrelsen har tagit fram ett material som socialtjänsten kan använda för att prata med familjehem om de juridiska skillnaderna mellan familjehemsplacering, vårdnadsöverflyttning och adoption. Materialet finns på kunskapsguiden.se

Ibland kan bestämmelserna om flyttningsförbud i 24–31 §§ LVU behöva tillämpas. Det kan bli aktuellt om en vårdnadshavare begär att vården ska upphöra och det bedöms föreligga en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas om hen skiljs från familjehemmet. *Se vidare kapitlet Flyttningsförbud i Del 5.*

Sedan den 1 juli 2022 är det obligatoriskt för socialnämnden att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud i samband med en prövning av om vård enligt LVU av ett barn ska upphöra och när vårdnadshavare eller ett barn som har fyllt 15 år begär att vård enligt SoL ska upphöra.⁸²⁸ *Se vidare avsnittet Överväga flyttningsförbud i Del 5.*

⁸²⁷ Se 6 kap. 11 § SoL.

⁸²⁸ Se 13 b § LVU och 6 kap. 8 a § SoL.

Behov av ytterligare insatser

2 kap. 2 § SOSFS 2012:11

Socialnämnden ska fastställa rutiner som säkerställer att en utredning inleds i enlighet med 11 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) när ett barn eller en ung person som är placerad i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende kan behöva ytterligare insatser eller behöver omplaceras.

I vårdplanen ska de särskilda insatser som behövs beskrivas och i genomförandeplanen anges när, hur och av vem dessa ska genomföras.⁸²⁹ Under placeringens gång kan nya behov uppstå. Vissa insatser kan anses ingå i vården medan andra insatser, av mer omfattande och ingripande karaktär, behöver utredas i särskild ordning. Skälet för ytterligare insatser kan vid en familjehemsplacering vara behov av professionell behandling eller förstärkning av barnets eget nätverk. Vid en placering i HVB eller stödboende kan det vara behov som uppkommer i samband med utslussning och eftervård. Exempel på sådana insatser är insats i öppen verksamhet av en annan aktör, kontaktperson eller kontaktfamilj.

Att socialtjänsten utreder behov av och fattar beslut om insatser som inte ges inom ramen för vården i ett familjehem, stödboende eller HVB är viktigt för barnets och vårdnadshavarens rätt att vara delaktiga i vårdens genomförande. Det kan exempelvis finnas delade meningar bland de vuxna om vilken insats som är den mest lämpliga och som står klart först efter en utredning. Vidare blir förvaltningslagens bestämmelser om kommunikering, parts rätt att meddela sig och parts rätt till insyn m.m. tillämpliga när socialnämnden handlägger frågan om ytterligare insatser vid sidan av placeringen. Genom att fatta ett särskilt beslut tydliggörs också att socialnämnden även ansvarar för finansieringen av de ytterligare insatser som behövs.

⁸²⁹ 5 kap. 1 a § SoF.

Handläggningen vid behov av ytterligare insatser

Utredning

Socialnämnden ska enligt Socialstyrelsens föreskrifter fastställa rutiner som säkerställer att en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL inleds när ett barn eller en ung person som är placerad i familjehem, stöd-boende eller HVB kan behöva ges ytterligare insatser eller behöver omplaceras.⁸³⁰ Att barnet eller den unge vistas utanför det egna hemmet gör ingen skillnad ifråga om nämndens skyldighet att inleda en utredning. Vid en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd gäller också bestämmelserna i 11 kap. 2 § SoL. En sådan utredning ska inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet.

Läs mer

Mer om utredning finns i Socialstyrelsens handbok *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten* (2023)

Beslut

Vid en frivillig placering krävs i regel vårdnadshavarens samtycke för att kunna bevilja ytterligare insatser enligt 4 kap. 1 § SoL. Men det finns undantag, se nedan.

Insatser inom socialtjänsten för barn och unga ska göras i samförstånd med barnet eller den unge och barnets vårdnadshavare enligt bestämmelserna i SoL.⁸³¹ Frågan om ytterligare insatser till ett barn under pågående vård är därför en fråga som i första hand tas upp med barnets vårdnadshavare. Vid samtycke till de föreslagna insatserna beviljas insatserna som utgångspunkt som bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL även vid vård enligt LVU. Om vårdnadshavarna däremot inte samtycker till insatserna får nämnden ta ställning till om insatserna istället kan ges med stöd av nämndens bestämmanderätt i 11 § LVU. *Se kapitlet Vårdnadshavarens ställning ovan.*

⁸³⁰ 2 kap. 2 § SOSFS 2012:11.

⁸³¹ 1 § LVU.

Om barnet har två vårdnadshavare och den ene inte samtycker till den föreslagna insatsen kan det i vissa fall finnas förutsättningar för socialnämnden att besluta att åtgärden får vidtas utan den andra vårdnadshavarens samtycke.⁸³² Barn som fyllt 15 år kan vidare beviljas kontaktperson och öppna insatser enligt SoL oberoende av samtycke från vårdnadshavaren, se nedan.⁸³³

När vårdnadshavarna inte är överens

Har barnet två vårdnadshavare är huvudregeln att dessa ska utöva sina rättigheter och skyldigheter mot barnet tillsammans.⁸³⁴ Det krävs alltså normalt gemensamma beslut i frågor som rör vårdnaden, som till exempel beslut om att ett barn ska få del av öppna insatser. Undantag gäller om en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak är förhindrad att ta del i sådana beslut om vårdnaden som inte utan olägenhet kan skjutas upp. Den ena av två vårdnadshavare får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.⁸³⁵ Båda vårdnadshavarna kan inte heller förutsättas delta i alla vardagliga avgöranden som måste träffas när det gäller omsorgen om barnet, t.ex. mat, kläder och sovtider.

Enligt föräldrabalken har barn möjlighet att få tillgång till hälso- och sjukvård samt insatser enligt SoL eller LSS trots bristande samtycke från en vårdnadshavare.⁸³⁶ Om endast den ena vårdnadshavaren samtycker till en åtgärd till stöd för barnet får socialnämnden besluta att åtgärden får vidtas utan den andra vårdnadshavarens samtycke om det krävs med hänsyn till barnets bästa. Detta under förutsättning att åtgärden gäller

- psykiatrisk eller psykologisk utredning eller behandling som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen
- behandling i öppna former som ges med stöd av 4 kap. 1 § SoL
- utseende av en kontaktperson eller en familj som avses i 3 kap. 6 § tredje stycket SoL eller
- en insats enligt 9 § 4, 5 eller 6 LSS.

⁸³² 6 kap. 13 a § FB.

⁸³³ Se 3 kap. 6 a § första stycket och 6 b § SoL.

⁸³⁴ 6 kap. 13 § FB.

⁸³⁵ 6 kap. 13 § andra stycket FB.

⁸³⁶ 6 kap. 13 a § FB.

Frågan kan exempelvis ha aktualiserats hos nämnden i ett pågående ärende om sociala insatser, efter information från hälso- och sjukvården eller genom en begäran från en vårdnadshavare. Prövningen ska föregås av en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL. Har en vårdnadshavare ansökt om medgivande till en åtgärd måste ärendet avslutas med ett formellt beslut.⁸³⁷ Innan nämnden beslutar i ärendet behöver vårdnadshavarnas inställning utredas och barnets uppfattning så långt möjligt inhämtas. Socialnämnden har möjlighet att tala med barnet utan vårdnadshavarnas samtycke.⁸³⁸ Nämnden har en skyldighet att ge barnet relevant information och utifrån barnets ålder och mognad ta hänsyn till barnets uppfattning.

Beslut enligt bestämmelsen får inte delegeras till tjänsteman utan ska avgöras av socialnämnden eller utskott.⁸³⁹ Beslutet får överklagas till förvaltningsdomstol.⁸⁴⁰

Läs mer

Socialstyrelsens meddelandeblad (10/2012) om barnets möjligheter att få hälso- och sjukvård samt sociala insatser när vårdnadshavarna inte är överens

Barns rätt till öppna insatser oberoende av vårdnadshavarens samtycke

Barn från 12 år kan få öppna insatser utan vårdnadshavarens samtycke

3 kap. 6 a § andra och tredje stycket SoL

För ett barn som har fyllt 12 men inte 15 år får nämnden besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet samtycker till det.

För ett barn som har fyllt 15 år får nämnden besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet begär eller samtycker till det.

⁸³⁷ Prop. 2011/12:53 s. 28.

⁸³⁸ Prop. 2011/12:53 s. 29.

⁸³⁹ 10 kap. 5 § SoL.

⁸⁴⁰ 6 kap. 13 a § andra stycket FB.

Barn som är placerade i familjehem, stödboende eller HVB kan under vårdtiden bli beviljade öppna insatser. Det kan till exempel vara fråga om samtal hos en behandlare, insatser som främjar deltagande i skolan eller att göra aktiviteter med en kontaktperson. För barn som har fyllt 12 men inte 15 år får nämnden besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet samtycker till det. För barn som har fyllt 15 år får socialnämnden besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet begär eller samtycker till det.

Ensamkommande barn som har fyllt 12 år kan beviljas öppna insatser under motsvarande förutsättningar utan den gode mannens samtycke.

Att Socialnämnden har möjlighet att utse kontaktperson eller särskilt kvalificerad kontaktperson till ett barn som har fyllt 12 år även om barnets vårdnadshavare eller det ensamkommande barnets gode man inte samtycker till insatsen framgår av 3 kap. 6 b § SoL.

Större förändringar i ett familjehem

Ny eller kompletterad familjehemsutredning

Vid större förändringar av förhållandena i ett familjehem under pågående vård kan utredningen behöva kompletteras eller göras om. Det kan exempelvis handla om dödsfall i familjen, separation mellan familjehemsföräldrarna, att en ny partner flyttar in i hemmet, flyttning till annan ort eller utomlands etc.

Separation mellan familjehemsföräldrar

Om familjehemsföräldrar separerar uppkommer frågan om hur socialnämnden ska agera med avseende på det placerade barnet. Frågan om barnets boende hos den ena eller den andra familjehemsföräldern är inte en sak som familjehemsföräldrarna kan avgöra på egen hand. Det är socialnämnden som beslutar om detta.⁸⁴¹

Hur barnets fortsatta boende ska ordnas bör i allmänhet avgöras efter en särskild utredning av barnets behov. Utredningens omfattning och inriktning beror på hur väl barnets förhållanden är kända liksom på familjehemsföräldrarnas möjlighet att var för sig tillgodose barnets behov. Förändringens betydelse för barnet behöver belysas i olika

⁸⁴¹ JO 1994/95 s. 360.

avseenden. När utredningen är klar ska nämnden fatta ett nytt beslut om barnets fortsatta placering. Det kräver att både barnets behov och det tilltänkta familjehemmets förutsättningar att möta barnets behov utreds.

Vid en frivillig placering krävs vårdnadshavarens samtycke till förslaget till ny placering hos en av föräldrarna eller i ett annat hem. Om barnet vårdas med stöd av LVU kan vårdnadshavaren överklaga det nya placeringsbeslutet.⁸⁴²

Om ett barn placeras hos en av de separerade familjehemsföräldrarna kan barnet ha behov av fortsatt kontakt med den andre förutvarande familjehemsföräldern. Hur barnets kontakt med denne ska utformas är en fråga som behöver uppmärksammas i arbetet med att följa upp genomförandeplanen.

Även växelvist boende kan, enligt JO, komma ifråga under förutsättning att det är förenligt med barnets bästa. JO understryker att detta inte är en fråga som det ankommer på familjehemsföräldrarna att själva besluta om.⁸⁴³

⁸⁴² Se 41 § första punkten LVU.

⁸⁴³ JO dnr 4627-2006.

Övervägande av vården

6 kap. 8 § SoL

Vårdas ett barn med stöd av denna lag i ett annat hem än det egna, ska socialnämnden minst en gång var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs och hur vården bör inriktas och utformas.

13 § första stycket LVU

Har den unge beretts vård med stöd av 2 §, ska socialnämnden minst en gång var sjätte månad överväga om vård enligt lagen fortfarande behövs och hur vården bör inriktas och utformas.

Socialnämnden är skyldig att minst en gång var sjätte månad överväga om vård i ett annat hem än det egna, som ges med stöd av SoL eller 2 § LVU, fortfarande behövs. Även så kallade privatplaceringar omfattas av denna bestämmelse.⁸⁴⁴ Den kontinuerliga uppföljningen av vården av barnet eller den unge ger underlag till övervägandet.

Det är inom sex månader från dagen då vårdbeslutet verkställdes som vården ska övervägas.⁸⁴⁵ Därefter ska ett övervägande göras minst en gång var sjätte månad.⁸⁴⁶ Har vård enligt LVU inletts med ett omedelbart omhändertagande räknas tiden från verkställigheten av det omedelbara omhändertagandet.⁸⁴⁷

Ett övervägande är inget formellt beslut

Ett övervägande är att betrakta som en information eller anmälan till socialnämnden för att den ska hålla sig underrättad om vården. Nämnden ska inte fatta något beslut i anslutning till att nämnden fullgör skyldigheten att överväga vården minst en gång var sjätte månad. Det skriftliga material som redovisas för nämnden behöver därför inte kommuniceras med parterna. Detta förenklade förfarande

⁸⁴⁴ Prop. 1989/90:28 s. 129.

⁸⁴⁵ 6 kap. 8 § SoL, 13 § LVU och Prop. 1979/80:1 s. 587.

⁸⁴⁶ 13 § LVU.

⁸⁴⁷ JO dnr 2099-2011.

motiveras med att det kan skapa onödig oro och otrygghet hos barn, vårdnadshavare och familjehemsföräldrar att en gång i halvåret behöva genomgå en prövning av om vården ska fortsätta. Det finns dock inget som hindrar att nämnden informerar de berörda. Om nämnden vid sitt formlösa övervägande ser att det finns anledning att ifrågasätta om vården ska fortsätta bör nämnden, enligt förarbetena till bestämmelsen, ta upp frågan till formell omprövning.⁸⁴⁸

Det är den handläggare som har ansvaret för vården som bör anmäla till socialnämnden hur vården har bedrivits och hur förhållandena har utvecklat sig.⁸⁴⁹ Det är *nämnden* som har ansvaret att överväga vården. Det är därför inte tillräckligt att t.ex. handläggaren i ärendet överväger vården. För att nämnden ska kunna fullgöra sin skyldighet att följa vården behöver nämnden därför löpande, minst en gång var sjätte månad, få information om ärendet och om hur vården har bedrivits.⁸⁵⁰

Övervägandet ska dokumenteras i barnets akt. Uppdrag att besluta på nämndens vägnar i ärenden om övervägande får endast delegeras åt en särskild avdelning (utskott) som består av ledamöter eller ersättare i nämnden.⁸⁵¹

Om placeringen bör prövas i sak

Eftersom övervägandet inte är en formell prövning fattas inte ett överklagbart beslut. Informationen som nämnden tar del av vid ett övervägande kan dock leda till att nämnden behöver ta upp frågan om upphörande av vård till en formell prövning. Vid en prövning av vårdens upphörande behöver nämnden inleda en utredning.⁸⁵² Förvaltningslagens bestämmelser om kommunikering, parts rätt att meddela sig och parts rätt till insyn m.m. blir då tillämpliga.⁸⁵³

JO har i ett fall som gällde en SoL-placerad pojke i ett HVB riktat kritik mot ansvarig nämnd för att inte ha fullgjort sin skyldighet i detta avseende. Nämnden hade i samband med övervägandet fattat beslut om att tidsbegränsa placeringen. Beslutet byggde inte enbart på uppgifter från parterna utan uppgifter hade även inhämtats från institutionen. Mot denna bakgrund ansåg JO att reglerna om kommu-

⁸⁴⁸ Prop. 1989/90:28 s. 76.

⁸⁴⁹ Prop. 1979/80:1 s. 587.

⁸⁵⁰ Se JO dnr 3002-2007.

⁸⁵¹ 10 kap. 4 § SoL.

⁸⁵² Se JO dnr 1060-2017 och 11 kap. 1 § SoL.

⁸⁵³ Se 11 kap. 8 och 9 §§ SoL.

nicering var tillämpliga och att socialnämnden även var skyldig att ge vårdnadshavaren möjlighet till företräde inför nämnden. JO riktade även kritik mot att vårdnadshavaren inte informerats om att biståndsfrågan skulle tas upp till prövning, med risk för att placeringen skulle komma att begränsas i tid.⁸⁵⁴

Underlag för nämndens övervägande

Vad som bör rapporteras till nämnden vid ett övervägande är inte reglerat. Övervägandet ger nämnden underlag för att kunna följa upp att barnet eller den unge får god vård och för att främja långsiktiga och stabila lösningar. Eftersom huvudregeln är att vården ska inriktas på en återförening för barnet med sina föräldrar behöver nämnden kontrollera hur man har lyckats upprätthålla kontakten mellan föräldrarna och barnet, samt vilken hjälp och vilket stöd som barnet har fått.⁸⁵⁵ Det kan vara naturligt att utgå från vårdplanen vid övervägandet, eftersom vårdplanen ska beskriva målet med vården.⁸⁵⁶

Det är viktigt att de uppgifter som redovisas i övervägandet är aktuella och att det tydligt framgår om förhållanden som är av betydelse för vården har ändrats, t.ex. vården i familjehemmet.⁸⁵⁷

Läs mer

BBIC Grundbok (2023)

BBIC erbjuder stöd för bl.a.

- Uppföljning av vård
- Övervägande
- Omprövning
- Uppföljning av ett barns situation

I BBIC finns en fyrgradig skala för att mäta förändring som kan användas för att analysera hur väl de individuella målen uppnås oavsett om målen uppfylls.

⁸⁵⁴ JO 2010/11 s. 346.

⁸⁵⁵ Prop. 1989/90:28 s. 75-76 och Prop. 2012/13:10 s. 131 och 137.

⁸⁵⁶ Se 5 kap. 1 a § SoF.

⁸⁵⁷ Se JO dnr 3081-2013 och 6383-2009.

Övervägandet ska även vara framåtsyftande

Socialnämnden ska noga följa vården av de barn som är placerade.⁸⁵⁸ Ett av syftena med att följa vården är att socialnämnden regelbundet ska kunna överväga om vården fortfarande behövs. För att åstadkomma förutsägbarhet och öppenhet kring halvårsövervägandena ska nämnden utifrån barnets bästa också överväga om vården bör fortsätta på längre sikt, och hur den i så fall bör inriktas och utformas.⁸⁵⁹

I förarbetena konstateras att de regelbundna övervägandena av vården är ett viktigt inslag i vården och måste ske med stor omsorg och med hänsyn till vad det betyder för barnet.⁸⁶⁰ Vidare sägs att dessa överväganden i vissa fall kan bidra till osäkerhet och ovisshet för både barn, vårdnadshavare och familjehem. Det gäller i de fall där barnet rotat sig i familjehemmet och behöver få veta om hen får stanna kvar, men också i de fall där barnet på sikt förväntas kunna återvända hem.

I övervägandet kan även ingå att ta ställning till frågan om det är möjligt att inom en rimlig framtid kunna återföreina barnet med sina föräldrar.⁸⁶¹ Frågan om barnets framtida boende bör regelbundet föras på tal så snart det står klart att barnet behöver stanna kvar och få växa upp i familjehemmet.⁸⁶²

I vissa fall kan den långsiktiga planeringen göras på ett tidigt stadium, till exempel om det kan antas att föräldrarna inte kommer att kunna utöva den praktiska vården av barnet inom överskådlig tid. I andra fall kan det ta längre tid och sammanfalla med tvåårsregeln för övervägande om vårdnadsöverflyttning eller vid en senare tidpunkt. Det är förutsättningarna i det enskilda fallet som avgör när en sådan diskussion ska inledas och hur den ska utformas. Dessa förutsättningar påverkas exempelvis av omständigheterna kring varför barnet är placerat, föräldrarnas inställning, deras tillgång till adekvat behandling och så vidare. En annan aspekt är barnets situation och bedömningen av hur det enskilda barnet påverkas av den ovisshet som finns när det gäller frågan om barnet ska stanna kvar i familjehemmet under lång tid eller återvända hem.⁸⁶³

⁸⁵⁸ 6 kap. 7 b § SoL och 13 a § LVU.

⁸⁵⁹ Prop. 2012/13:10 s. 81 f.

⁸⁶⁰ Prop. 2012/13:10 s. 81.

⁸⁶¹ Prop. 2012/13:10 s. 131.

⁸⁶² Prop. 2012/13:10 s. 82.

⁸⁶³ Prop. 2012/13:10 s. 82.

För de barn som är i behov av en långvarig placering där vårdnadsöverflyttning eller adoption kan bli aktuellt är familjehemmets inställning avgörande. Det är därför viktigt att i ett tidigt skede bedöma barnets behov av långsiktighet och välja vårdform samt vårdgivare utifrån den bedömningen.

En vårdplan som gäller ett barn ska revideras senast när barnet har varit placerat i två år. Den reviderade vårdplanen ska, om det inte möter särskilda hinder, särskilt avse barnets långsiktiga boende. Därefter ska vårdplanen revideras vid behov.⁸⁶⁴ Revideringen av vårdplanen kan utgöra ett särskilt forum för den nödvändiga dialogen om långsiktigheten i barnets placering, och kan ge förutsättningar för att socialtjänstens bedömning kan framföras på ett genomtänkt och strukturerat sätt.⁸⁶⁵

⁸⁶⁴ 11 kap. 3 § andra stycket SoL.

⁸⁶⁵ Jfr. Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU5 s. 21 f. och SOU 2015:71 s. 648.

Överväga vårdnadsöverflyttning

6 kap. 8 b § SoL

När barnet har varit placerat i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Vid ett sådant övervägande ska följande särskilt beaktas:

- barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,
- barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt,
- familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, och
- barnets relation till sina föräldrar.

13 c § LVU

När den unge har varit placerad i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Vid ett sådant övervägande ska följande särskilt beaktas: ...
Se strecksatserna ovan.

Socialnämnden är skyldig att i vissa fall särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden.⁸⁶⁶ Det gäller när barnet har varit placerat i samma familjehem under två år räknat från att nämndens beslut om placering verkställdes. Bakgrunden till denna bestämmelse är att barn som placeras i familjehem ibland blir kvar i vården under lång tid och att detta kan leda till att barn lever i oviss-het om var de hör hemma och om och hur länge de får bo kvar i ett familjehem. I förarbetena framhålls att barnets inställning är av stor vikt vid dessa beslut.⁸⁶⁷

Förnyade överväganden varje år

Om socialnämnden vid det första övervägandet av vårdnadsöverflyttning kommer fram till att det inte finns skäl att påbörja en utredning om att flytta över vårdnaden till familjehemsföräldrarna, ska förnyade överväganden göras minst en gång per år.⁸⁶⁸ Det finns goda skäl för att detta görs i samband med att nämnden prövar om vård som ges med stöd av 3 § LVU ska upphöra respektive överväger om vård som ges enligt SoL eller med stöd av 2 § LVU fortfarande behövs.

Men utgångspunkten är att överväganden om vårdnadsöverflyttning ska göras så snart det finns ett behov, vilket kan innebära att övervägandena behöver göras oftare än en gång per år.⁸⁶⁹

Att socialnämnden ”särskilt” ska överväga om det finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning efter två år innebär att bestämmelsen inte är uttömmande. En ansökan om överflyttning av vårdnaden kan alltså övervägas innan placeringen varat i två år.⁸⁷⁰

När det inte finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning

En socialsekreterare tar upp frågan om vårdnadsöverflyttning genom en anmälan till socialnämnden. Om socialnämnden kommer fram till att det inte finns skäl att ansöka om en vårdnadsöverflyttning ska nämnden inte fatta något formellt beslut i frågan. Förvaltningslagens

⁸⁶⁶ 6 kap. 8 § FB.

⁸⁶⁷ Prop. 2002/03:53 s. 84 f.

⁸⁶⁸ 6 kap. 8 b SoL och 13 c LVU.

⁸⁶⁹ Se prop. 2020/21:35 s. 16.

⁸⁷⁰ Se prop. 2021/22:178 s. 46.

regler om bland annat kommunikering och underrättelse av beslut blir därmed inte tillämpliga. Det finns däremot inget som hindrar att nämnden informerar barnet, vårdnadshavarna och familjehemsföräldrarna.

De skäl som vägs för och emot vårdnadsöverflyttning, inklusive hur barnets umgänge med föräldrarna har fungerat, samt de övriga motiveringar som ligger till grund för socialnämndens ställningstagande bör utförligt dokumenteras. *Vilka förutsättningar som ska vara uppfyllda, handläggningen av en vårdnadsöverflyttning, socialnämndens fortsatta ansvar m.m. framgår av kapitlet Vårdnadsöverflyttning i Del 5.*

Fortlöpande omprövning av vården

13 § andra stycket LVU

Har den unge beretts vård med stöd av 3 §, ska socialnämnden inom sex månader från dagen för verkställighet av vårdbeslutet pröva om vård med stöd av lagen ska upphöra. Denna fråga ska därefter prövas fortlöpande inom sex månader från senaste prövning.

Om barnet eller den unge vårdas med stöd av både 2 och 3 §§ LVU ska vården både övervägas och omprövas. Enligt JO bör detta lämpligen ske vid ett och samma tillfälle.⁸⁷¹

Läs mer

Mer om omprövning av vård med stöd av LVU finns i Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023)

Omprövning till följd av att vårdnadshavaren, den unge eller ett barn, som fyllt 15 år, själv begär att vården ska upphöra beskrivs i kapitlet Begäran om att vården ska upphöra i Del 5.

⁸⁷¹ JO dnr 2099-2011.

Risker och missförhållanden

3 kap. 3 a § SoL

Socialnämnden ska se till att det finns rutiner för att förebygga, upp täcka och åtgärda risker och missförhållanden inom socialtjänstens verksamhet rörande barn och ungdom.

Begreppet missförhållanden kan i dagligt tal ha en stor spännvidd. I denna handbok används begreppet i betydelsen övergrepp och allvarliga brister i omsorgen, som också omfattas av bestämmelserna om lex Sarah.⁸⁷²

Lex Sarah

Lex Sarah är en del av det systematiska kvalitetsarbetet.⁸⁷³ Syftet med bestämmelserna om lex Sarah är att verksamheten ska utvecklas och att missförhållanden ska rättas till.

Centrala skyldigheter i bestämmelserna om lex Sarah är

- rapporteringsskyldigheten
- utredningsskyldigheten
- skyldigheten att avhjälpa eller undanröja missförhållandet
- anmälningsskyldigheten.⁸⁷⁴

Läs mer

Mer om lex Sarah finns i Socialstyrelsens handbok Lex Sarah – handbok för tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah (2014)

⁸⁷² Se 14 kap. 3-7 §§ SoL.

⁸⁷³ Proposition 2009/10:131, Lex Sarah och socialtjänsten - förslag om vissa förändringar, s. 21 och s. 31 och 5 kap. SOSFS 2011:9.

⁸⁷⁴ Se 14 kap. 3, 6-7 §§ SoL och Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah.

Barnet eller den unge kan framföra klagomål

Om barnet eller den unge är missnöjd med, eller anser att det finns brister i, socialtjänstens insatser har hen möjlighet att framföra klagomål. Barn kan behöva stöd för att utöva sin rätt att uttrycka sina åsikter.⁸⁷⁵

Klagomål till verksamheten

Den som bedriver socialtjänst är skyldig att ta emot och utreda klagomål och synpunkter på verksamhetens kvalitet från bl.a. vård- och omsorgstagare och deras närstående.⁸⁷⁶ Barnet eller den unge kan framföra klagomål och synpunkter till

- socialnämnden, t.ex. genom den särskilt utsedda socialsekreteraren⁸⁷⁷ eller personalen vid kommunalt drivna HVB eller stödboenden,
- Statens institutionsstyrelse, eller
- enskilt bedrivna HVB eller stödboenden.⁸⁷⁸

Klagomål till IVO

Barnet eller den unge har också möjlighet att vända sig till IVO med klagomål och synpunkter. IVO är skyldig att ta fram information som riktar sig till placerade barn och unga och till deras vårdnadshavare. Informationen ska bl.a. innehålla uppgifter om barns och ungas möjligheter att kontakta IVO samt hur de når rätt person inom myndigheten, och IVO:s möjligheter att samtala med barn utan att vårdnadshavaren har samtyckt till det eller är närvarande.⁸⁷⁹

⁸⁷⁵ Artikel 12 barnkonventionen, CRC/C/GC/12 p. 21 och artikel 7.3 FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

⁸⁷⁶ 5 kap. 3 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete.

⁸⁷⁷ 6 kap. 7 c § SoL.

⁸⁷⁸ Se 2 kap. 1 § SOSFS 2011:9.

⁸⁷⁹ 3 kap. 20 § SoF.

Anmälan till justitieombudsmannen (JO)

JO:s uppgift är att övervaka att myndigheter och tjänstemän hos statliga och kommunala myndigheter följer lagar och andra författningar och att de även i övrigt uppfyller sina skyldigheter.⁸⁸⁰

Barnet eller den unge kan lämna in en JO-anmälan för att klaga på att hen eller någon annan har blivit felaktigt behandlad av en myndighet eller av en tjänsteman vid handläggning av ett ärende. Man behöver inte vara svensk medborgare eller ha uppnått en viss ålder för att få göra en JO-anmälan.

Kännedom om missförhållanden i nutid

Vanvårdsutredningen⁸⁸¹ hade uppdraget att intervjua och dokumentera ett stort antal människors upplevelser av vanvård i barndomen medan de var i samhällets vård. Upprättelseutredningen⁸⁸² tillsattes bland annat för att analysera behovet av åtgärder för att vanvården inte ska upprepas i framtiden. Utredningen konstaterade att det finns begränsad kunskap om omfattningen av allvarliga missförhållanden och vilka riskfaktorer som finns i samhällsvården. Inom ramen för utredningen genomfördes en kartläggning av socialtjänstens kännedom om övergrepp och allvarlig försummelse och även en internationell kunskapsöversikt.

Resultatet av kartläggningen ledde till konstaterandet att problem med övergrepp och allvarlig försummelse förekommer även i dagens svenska samhällsvård. Nära en procent av de placerade barnen misstänktes i kartläggningen, som omfattade åren 2008–2009, ha varit utsatta för övergrepp eller annan vanvård.⁸⁸³

Det finns internationella studier som tyder på att vissa barn löper större risk än andra att utsättas för övergrepp. Det gäller exempelvis barn och unga med funktionsnedsättningar eller med beteende- och känslomässiga svårigheter samt barn som placeras långt från hemmet. Ungdomar i vissa institutionsmiljöer riskerar inte bara att utsättas för övergrepp av personal utan även av andra placerade ungdomar.⁸⁸⁴

⁸⁸⁰ 1 och 2 §§ lagen (1986:765) med instruktion för Riksdagens ombudsmän.

⁸⁸¹ SOU 2011:61.

⁸⁸² SOU 2011:9.

⁸⁸³ SOU 2011:9 s. 221 ff.

⁸⁸⁴ Svedin C-G (2010) och SOU 2011:9 s 213 ff.

Ersättningsnämnden var en tillfällig myndighet under åren 2013–2016. Den prövade ansökningar och beslutade om ersättning till den som hade varit omhändertagen för samhällsvård mellan åren 1920 och 1980 och i samband med detta blivit utsatt för allvarliga övergrepp eller försummelser.⁸⁸⁵

Risikfaktorer och riskmiljöer

Erfarenheter från Vanvårdsutredningen

Vanvårdsutredningen har utifrån sina intervjuer dragit slutsatsen att risken för vanvård handlar om komplicerade mönster och samspel mellan person, relation och situation. Placering i samhällsvård utgör i sig en förhöjd risk. Dessutom betonas att riskfaktorerna får ökad betydelse för uppkomsten av vanvård när tillsynen brister.

Några riskfaktorer och riskmiljöer som har identifierats i intervjuerna är ensamhet, övergivna barn, barn som skiljer ut sig, slutna isolerade miljöer, vänskapskorrumperade miljöer, fundamentalistiska sektliknande miljöer, placeringar hos inflytelserika personer, psykisk sjukdom eller missbruk i familjen, avgörande förändringar som inträffar i ett familjehem samt hem som driver familjeföretag.⁸⁸⁶

Risker i dagens samhällsvård

Upprättelseutredningen gjorde bedömningen att flera av de risker som Vanvårdsutredningen lyfte fram utifrån intervjuerna är lika relevanta i nutid, exempelvis risker för barn som saknar anhöriga eller eget nätverk, barn som är placerade i isolerade miljöer och i vissa ungdomsmiljöer. Riskerna är dock komplexa och måste bedömas i sitt sammanhang.

Det kan vara svårt att upptäcka och värdera nutida företeelser med positiva förtecken som likväl kan innebära risker. Det är exempelvis positivt med ett strukturerat arbetssätt i behandlingssammanhang, samtidigt som ett system med belöningar (teckenekonomi) lätt kan glida över till att framförallt handla om bestraffningar. Ordningsregler vid HVB, som syftar till att motverka missbruk, våld m.m. kan också användas på ett integritetskränkande sätt.⁸⁸⁷

⁸⁸⁵ Se lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall.

⁸⁸⁶ SOU 2011:9 s. 232.

⁸⁸⁷ Socialstyrelsen (2012) Teckenekonomi för barn och unga på HVB – en systematisk översikt samt juridiska aspekter på utförande.

Läs mer

Socialstyrelsens kunskapsstöd Omsorg, gränssättning och våldsförebyggande arbete – kunskapsstöd för personal på HVB för barn och unga (2019)

Medvetenheten om de risker som är förenade med samhällsvård behöver öka. Samtidigt får inte en sådan insikt medföra att alla familjehem och institutioner misstänkliggörs. Det stora flertalet av dessa är säkra platser som innebär en möjlighet till trygghet och utveckling för barn och unga som har farit illa och är i behov av ett nytt hem.⁸⁸⁸

Risikfaktorer och riskmiljöer i familjehemsvården med visst forskningsstöd har varit utgångspunkten för utvecklingen av den bedömningsmetod som Socialstyrelsen utvecklat för användning vid rekrytering av familjehem.⁸⁸⁹

Läs mer

Mer om risker för ensamkommande barn i nätverkshem finns i Socialstyrelsens handbok Ensamkommande barn och unga – handbok för socialtjänsten (2020)

Förebygga och uppmärksamma missförhållanden

I socialnämndens arbete med att ta fram lokala rutiner för att förebygga och upptäcka risker och missförhållanden kan de riskfaktorer och riskmiljöer som nämns i föregående avsnitt vara en utgångspunkt. Såväl vid rekrytering av hem, planering och uppföljning av vården behöver ett säkerhetstänkande ingå som en naturlig del. Det är viktigt att inte bara ha fokus på de vuxna kring barnen utan också uppmärksamma risker för övergrepp från andra barns sida. Det betyder att gruppens sammansättning, utifrån ålder och problematik i ett familjehem, jourhem, HVB eller stödboende också behöver värderas ur ett säkerhetsperspektiv. I det följande nämns några områden som lyfts fram av Upprättelseutredningen som viktiga i arbetet för att stärka skyddet för placerade barn och unga.

⁸⁸⁸ SOU 2011:9 s. 237.

⁸⁸⁹ Socialstyrelsen (2012), BRA-fam – en standardiserad bedömningsmetod vid rekrytering av socialtjänstens familjehem.

- *Hantering av uppmärksammade missförhållanden*

Det är viktigt att kännedom om övergrepp och allvarliga försummelser som drabbat ett specifikt barn hanteras på ett sätt som bidrar till att skydda även andra barn och unga som annars riskerar att drabbas. Det kan handla om att informera andra kommuner eller att förbjuda olämpliga hem att ta emot barn och unga i sitt hem.

- *Framförhållning och noggrannhet i rekrytering och upphandling*
Beredskap måste finnas för att barn och unga behöver placeras på både kort och lång sikt. En brist på hem riskerar att leda till att kraven på hemmen sänks. Tillräcklig kompetens och tillräckliga resurser måste finnas i organisationen för att utredning av familjehem och val av familjehem respektive HVB kan göras med stor noggrannhet. Det är viktigt med referenstagning, samråd med andra kommuner och att ta tillvara uppgifter som framkommit i tillsynen.

- *Att barnet tillförsäkras ett eget personligt nätverk*

Barnet behöver ha egna kontakter, dels för att det är ett stöd i sig, dels för att det kan underlätta upptäckt av eventuella missförhållanden. Har barnet inte en tillräckligt regelbunden eller väl fungerande kontakt med sin egen familj kan det behövas särskilda insatser för att stärka barnets nätverk.

- *Förutsättningar för att bygga en bra relation till barnet*

Barnets socialsekreterare har en viktig och unik roll och behöver ha förutsättningar, resurs- och kompetensmässigt, för att etablera en bra relation till barnet. Det är viktigt för att barnet ska kunna och våga berätta om något inte står rätt till. En genomtänkt struktur för uppföljningen av vården lyfts fram liksom vikten av att dokumentera även diffusa signaler och iakttagelser.

- *Samarbete mellan de vuxna*

Ur ett säkerhetsperspektiv är det viktigt att bygga in ett tätt samarbete mellan de professionella, som har kontakt med det placerade barnet. Inte minst gäller det barn och unga med funktionsnedsättningar. Personal i förskola och skola kan vid ett nära samarbete med socialtjänsten lättare slå larm om de upplever att ett barn inte verkar må bra.

- *Undvika att hem och boenden blir isolerade*

Familjehem behöver ha ett stödjande nätverk och gärna ingå i ett sammanhang med andra familjehem. Sådana kontaktytor ökar

insynen i det placerade barnets förhållanden. Det kan dock inte ersätta stödet från socialtjänsten utifrån de behov som familjehemmet upplever. Ett utvecklat samarbete mellan socialnämnden och de hem och boenden som nämnden anlitar kan också bidra till större öppenhet.

- *Personalens förhållningssätt*

Vid val av hem och boenden är det viktigt att uppmärksamma personalens attityder och hur ledningen arbetar med attityder och förhållningssätt. Oetiska arbetssätt kan motverkas om det finns en ständigt pågående dialog på arbetsplatsen om misstag och svårigheter i arbetet. Risker för mobbningskultur på hem och boenden samt övergrepp från andra ungdomars sida motverkas av tillräcklig vuxennärvaro och struktur.

- *Socialtjänstens ansvar för uppföljning av vården*

Även vid placering i professionella verksamheter är socialsekreteraren viktig för den unges trygghet och känsla av kontinuitet. Socialtjänstens roll vid en placering behöver uppmärksammas mer. Bland annat behöver socialtjänsten vara uppmärksam på alla former av dysfunktionalitet inom ett hem eller boende.

Beslut om förbud att ta emot barn i sitt hem

5 kap. 2 § Sol

När ett barns bästa kräver det, får socialnämnden förbjuda eller begränsa möjligheterna för en person som har sitt hem inom kommunen att i hemmet ta emot andras barn.

Ett sådant förbud omfattar inte fall då det med hänsyn till särskilda omständigheter är uppenbart befogat att ett barn tas emot i hemmet.

Bestämmelsen syftar till att socialnämnden ska kunna ingripa när det behövs för att skydda barn från att vistas i olämpliga miljöer, både tillfälligt och mer stadigvarande. Bestämmelsen kan användas på hem som tar emot privata placeringar, familjedaghem, feriehem etc. Den kan också användas för att komma tillrätta med missförhållanden i en kontaktfamilj eller ett jourhem som anlitas av annan kommun. Bestämmelsen kan också tillämpas när kommunen vill förbjuda ett

hem i kommunen att erbjuda sig att bli familjehem åt en annan kommun. Förbudet behöver inte vara generellt. Det kan begränsas till att avse t.ex. barn i en viss ålder eller förbindas med vissa villkor. Det kan också upphävas eller ändras när förhållandena ger anledning till det.⁸⁹⁰

Beslutet kan inte delegeras av socialnämnden.⁸⁹¹ Ett meddelat förbud kommer inte att gälla vid flyttning till en annan kommun. Det kan dock finnas skäl för nämnden att underrätta socialnämnden i den nya kommunen.⁸⁹²

Den som tar emot andras barn i sitt hem trots socialnämndens förbud eller begränsning kan dömas till böter.⁸⁹³ Allmänt åtal för brottet får väckas endast efter medgivande av Socialstyrelsen.⁸⁹⁴ Att ett brott hör under allmänt åtal innebär att polisen kan undersöka dem och åklagaren kan väcka åtal även om målsäganden inte yrkar på straff för den som är skyldig till brottet.⁸⁹⁵

Åtgärder vid misstänkta eller konstaterade missförhållanden

Information om att missförhållanden kan förekomma i ett familjehem, stödboende eller HVB kan komma direkt från barnet eller den unge, exempelvis i samband med den regelbundna uppföljningen. Information kan också komma från barnets eller den unges omgivning till exempel föräldrar eller skolpersonal. Socialsekreteraren kan också göra egna iakttagelser, som ger upphov till oro för barnets eller den unges situation i hemmet eller boendet.⁸⁹⁶

Vikten av att ha rutiner

Det kan vara svårt att värdera uppgifter som tyder på missförhållanden och bedöma vilket tillvägagångssätt som är mest lämpligt utifrån barnets bästa. Rutiner kan i den situationen vara ett stöd för att varken vara för passiv eller förhastad sig. Rutiner får emellertid aldrig användas slentrianmässigt. Det är viktigt att göra bedömningar och agera utifrån att varje barn eller ung person och situation är unik.

⁸⁹⁰ Prop. 1979/80:1 s. 540; prop. 1996/97:124 s. 177 f.

⁸⁹¹ 10 kap. 5 § sista stycket SoL.

⁸⁹² Se 14 kap. 1 § SoL.

⁸⁹³ Se 16 kap. 6 § första stycket 1 SoL.

⁸⁹⁴ 16 kap. 6 § andra stycket SoL.

⁸⁹⁵ Se 20 kap. 2 § Rättegångsbalken, RB.

⁸⁹⁶ Jfr JO dnr 2255-1988.

Omedelbar skyddsbedömning och utredning

Om socialnämnden får kännedom om något som kan innebära att nämnden behöver vidta någon åtgärd ska nämnden inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL. Utredningsskyldigheten gäller även om barnet är placerat i familjehem, jourhem, HVB eller stödboende. När en anmälan rör barn eller unga ska socialnämnden genast göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd. En sådan bedömning ska dokumenteras.⁸⁹⁷

JO har i ett ärende kritiserat en socialnämnd för att den inte inledde en utredning av ett familjehemsplacerat barn när den fick information om att barnet kunde antas ha blivit utsatt för ett sexualbrott.⁸⁹⁸

Placerade barns och ungas berättelser måste alltid tas på allvar. Om det är barnet som har lämnat uppgifterna är det särskilt viktigt att barnet får information om när och hur familjehemmet respektive institutionen kommer att underrättas om uppgifterna.

Familjehemmet, stödboendet eller hemmet för vård eller boende ska underrättas om anmälan, om det inte finns misstanke om ett brott och en polisanmälan övervägs. Då är det viktigt att först konsultera polis eller åklagare innan den eller de som misstankarna riktas mot informeras.

Barnets vårdnadshavare ska, om inte särskilda skäl talar mot det, genast underrättas om att en utredning har inletts. Utredningen om vad som har hänt och barnets behov i den aktuella situationen kan behöva göras av en oberoende utredare, från en annan stadsdel eller kommun. En utredande socialnämnd har möjlighet att anlita uppdragstagare som är fysiska personer och som knyts till nämnden på ett sådant sätt att de kan anses delta i nämndens verksamhet för att utföra utredningen. Grundläggande bestämmelser som de om sekretess, tjänstefelsansvar och tillsyn blir därmed tillämpliga beträffande det arbete som utförs.⁸⁹⁹ Om barnet eller den unge har en förtroendefull kontakt med socialsekreteraren är det viktigt att hen kan finnas med som stöd i en utredning om påstådda missförhållanden.

Utredningen ska vara förutsättningslös och allsidig. JO har i ett ärende ifrågasatt om inte personal på barnens skola och daghem borde ha kontaktats eftersom dessa eventuellt hade kunnat lämna

⁸⁹⁷ 11 kap. 1 a § stycket SoL.

⁸⁹⁸ Se JO:s beslut den 14 januari 2022, dnr 2856-2020.

⁸⁹⁹ JO 2001/02 s. 250; prop. 2006/07:129 s. 58 f.

uppgifter som var värdefulla när man bedömde barnens förhållanden i familjehemmet.⁹⁰⁰ *Se vidare avsnittet Familjehemsföräldrars ställning nedan.*

Polisanmälan vid misstanke om brott

Misstanke om brott mot barn enligt 3, 4 och 6 kapitlet brottsbalken (BrB) och sådana brott som anges i lagen (1992:316) med förbud mot könsstypning av kvinnor bör, om det är till barnets bästa, skyndsamt polisanmälas. Det framgår av Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.⁹⁰¹ Av de allmänna råden framgår också att polis eller åklagare bör konsulteras om det är oklart om en polisanmälan ska göras.

I vissa regioner sker samrådet och samordningen mellan myndigheterna inom ramen för utvecklat samarbete i ett så kallat barnahus.

Läs mer

Mer om barn och unga som begår brott finns i Socialstyrelsens handbok *Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten* (2020) och kunskapsstödet *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har ett normbrytande beteende – kunskapsstöd för socialtjänsten* (2020)

Familjehemsföräldrars ställning

Om socialnämnden får anmärkningar om ett familjehem bör familjehemsföräldrarna få möjlighet att yttra sig över de påståenden som framförts. Utredningen ska sedan syfta till att klarlägga de omständigheter som föranlett anmälan och som är av betydelse för barnets situation och hälsa.⁹⁰²

Frågan om familjehemmets rätt till integritet vid en utredning om påstådda missförhållanden har behandlats av JO. Frågan gällde en socialnämnds möjlighet att begära urinprov av familjehemsföräldrarna då misstankar fanns om att dessa missbrukade hasch. JO betonade socialnämndens skyldighet att agera för att ta tillvara det placerade barnets intressen, dvs. att se till att barnet får god vård. Även obevisade och lösa misstankar om att familjehemsföräldrarna inte uppfyller

⁹⁰⁰ JO 2006/07 s. 305.

⁹⁰¹ SOSFS 2014:6.

⁹⁰² JO dnr 3537-1996; JO 2005/06 s. 242; JO 2006/07 s. 305.

detta krav kan leda till att uppdraget avslutas. Då socialnämnden efter en noggrann utredning kommer fram till att barnet eller den unge ska vara fortsatt placerad i hemmet är det viktigt att uppmärksamma hemmets behov av ytterligare stöd.⁹⁰³ Särskilt viktigt blir det om uppgifterna visar sig ogrundade eller inte har den karaktären att barnet eller den unge ska omplaceras. Vid en omplacering på grund av missförhållanden kan även det nya familjehemmet behöva särskilt stöd.

Information till vårdnadshavaren

En vårdnadshavare måste enligt JO underrättas om förhållanden som kan ha betydelse för hens inställning till att låta barnet bli kvar i ett visst hem. Det uttalades i ett beslut som gällde två placerade barn. I detta fall hade nämnden kännedom om att det aktuella familjehemmet hade sociala och ekonomiska problem. En utredning om familjens lämplighet inleddes utan att vårdnadshavaren informerades av nämnden. JO riktade kritik mot nämndens handlande och menade att sådana uppgifter inte får undanhållas för vårdnadshavaren. Detta blir särskilt tydligt när barn är frivilligt placerade. Vårdnadshavarens möjligheter att fatta välgrundade beslut rörande vården om sitt eller sina barn måste väga tyngre än familjehemmets intresse av integritet i sammanhanget.⁹⁰⁴

Enligt JO måste även vaga uppgifter om att barnet kan ha utsatts för övergrepp eller andra missförhållanden bli kända för vårdnadshavaren. Det framgår av två JO-uttalanden. I det ena fallet gällde frågan om socialnämnden hade agerat felaktigt genom att inte informera vårdnadshavaren om oklara uppgifter rörande ett eventuellt övergrepp som barnet utsatts för av en grannpojke. JO menade att vårdnadshavaren skulle ha fått denna information omgående, även om själva övergreppet inte var säkerställt.⁹⁰⁵ I det andra fallet hade vårdnadshavaren inte informerats om att den 13-åriga dottern haft ett sexuellt förhållande med familjehemmets son förrän en månad från det att socialtjänsten uppdagade situationen. JO uttalade att uppgifterna om ett dylikt förhållande är av sådan betydelse för vården av en ung människa och socialnämndens handläggning att vårdnadshavaren omgående skulle ha underrättats om dem.⁹⁰⁶

⁹⁰³ JO 1994/95 s. 290; JO dnr 4351-1994.

⁹⁰⁴ JO dnr 2200-1990; JO 1991/92 s. 221.

⁹⁰⁵ JO dnr 2013-1998.

⁹⁰⁶ JO dnr 1605-1999.

Omplacering

2 kap. 2 § SOSFS 2012:11

Socialnämnden ska fastställa rutiner som säkerställer att en utredning inleds i enlighet med 11 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) när ett barn eller en ung person är placerad i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende kan behöva ytterligare insatser eller behöver omplaceras.

Den som bedriver socialtjänst ska identifiera, beskriva och fastställa de processer och rutiner som behövs för att säkra verksamhetens kvalitet.⁹⁰⁷ Enligt föreskrifterna, som specifikt rör samhällsvården, ska socialnämnden fastställa rutiner som säkerställer att en utredning inleds i enlighet med 11 kap. 1 § SoL när ett barn eller en ung person i familjehem, stödboende eller HVB behöver omplaceras.

Behovet av omplacering kan vara akut. Det kan innebära att barnet behöver placeras tillfälligt i t.ex. ett jourhem. *Se Tillfällig vård och fostran i Del 2.*

4

Omplacering är en ingripande åtgärd

Sammanbrott i vården, det vill säga placeringar som utifrån socialtjänstens bedömning avbryts oplanerat, rör framförallt ungdomar med beteendeproblem och har i vetenskapliga studier ansetts vara en stark indikator på en bekymmersam prognos senare i livet. Men även yngre barn drabbas av sammanbrott i vården. Då sker det oftast på vårdnadshavarens eller familjehemmets initiativ.⁹⁰⁸ Sammanbrott innebär vanligtvis omplacering, men kan också innebära en återgång till hemmet, inte sällan åtföljd av en ny placering efter en tid.

Sammanbrott är generellt sett något negativt för de barn och unga som berörs. Det rör vanligtvis situationer när barnets vårdbehov inte har kunnat tillgodoses och berörda barn och unga kan därmed befinna

⁹⁰⁷ 4 kap. 2 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete.

⁹⁰⁸ Vinnerljung m.fl. (2001).

sig i en särskilt utsatt situation. Om orsaken är att barnet far illa i vården kan dock ett sammanbrott betyda en nödvändig förändring till det bättre. Detta kapitel handlar uteslutande om omplaceringar. *När det gäller oplanerad hemgång hänvisas i stället till kapitlet Flyttningsförebud i Del 5.*

Orsaker till omplacering

Det kan finnas många skäl till att en placering, trots noggrant förarbete, inte utvecklas enligt de förväntningar som fanns inledningsvis. Socialtjänsten kan ha haft anledning att omvärdera hemmets eller boendets möjligheter att ge barnet den vård som det behöver. Det kan också vara så att hemmet eller boendet av olika skäl inte anser sig klara av uppdraget. Bland annat kan det bero på att ett HVB eller stödboende saknar de resurser och befogenheter som ett särskilt ungdomshem förfogar över. Den unge eller vårdnadshavaren kan vidare ha begärt och fått gehör för en omplacering. Förhållandena i ett familjehem kan ha förändrats på grund olika omständigheter, t.ex. allvarlig sjukdom i familjen eller separation mellan familjehemsföräldrarna. Slutligen kan ett familjehem, stödboende eller HVB på grund av uppdagade missförhållanden anses vara olämpligt. *Se vidare kapitlet Risker och missförhållanden ovan.*

Innehållet i detta kapitel bygger främst på JO-uttalanden som företrädesvis rör omplacering mellan olika familjehem. Det som sägs om handläggningen skiljer sig dock inte från vad som gäller vid omplacering mellan olika vårdformer eller vid omplacering från ett HVB eller stödboende till ett annat.

Den unges och vårdnadshavarens rättigheter

Omplacering vid vård enligt SoL

Är barnet placerat med stöd av SoL kan barnet inte omplaceras till ett nytt familjehem, stödboende eller HVB utan vårdnadshavarnas eller den gode mannens samtycke. Även det barn som fyllt 15 år måste ge sitt samtycke. Dessa parter kan också initiera en omplacering till ett annat hem eller en annan vårdform, vilket behandlas som en ansökan om bistånd.⁹⁰⁹ Socialnämnden ska efter utredning fatta beslut i saken.

⁹⁰⁹ 4 kap. 1 § SoL.

JO har kritiserat socialtjänsten i olika kommuner för att inte ha samrått inför beslut om omplacering. Att besluta om en omplacering utan barnets samtycke står i strid med kravet i 3 kap. 5 § SoL att insatser med stöd av SoL ska bygga på frivillighet från den enskildes sida. Om barnet motsätter sig en insats från socialtjänsten kan det dock, om förutsättningarna i lagen är uppfyllda, ytterst bli fråga om ett ingripande enligt LVU.⁹¹⁰

Utgångspunkten är att socialtjänstens åtgärder som syftar till att verkställa ett biståndsbeslut inte kan överklagas. Enligt 41 § FL får dock ett beslut överklagas om beslutet kan antas påverka någons situation på ett inte obetydligt sätt. Mot bakgrund av att den enskilde kan ha möjlighet att få utformningen av en insats prövad i domstol anser JO att socialnämnden ska fatta ett formellt beslut om att ge bistånd i form av boende i ett nytt familjehem, HVB eller stödboende. Det är sedan domstolen som får ta ställning till om ett eventuellt överklagande kan prövas.⁹¹¹

Läs mer

Mer om verkställighetsbeslut finns i Socialstyrelsens handbok Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten (2021)

Omplacering vid vård enligt LVU

Är barnet placerat med stöd av LVU är det socialnämnden som bestämmer hur vården av den unge ska ordnas och var hen ska vistas under vårdtiden.⁹¹² Nämndens vårdansvar får dock inte medföra att en vårdnadshavare fräntas allt inflytande. JO har i flera fall kritiserat socialnämnder för att inte ha låtit vårdnadshavarna få ta del av och yttra sig över underlaget inför beslut om omplacering.⁹¹³

Om vårdnadshavaren begär att barnet ska omplaceras ska socialnämnden fatta ett formellt beslut i frågan. Nämndens beslut i fråga om omplacering kan överklagas.⁹¹⁴ Formuleringen ”i fråga om” innebär att såväl beslut att flytta barnet eller den unge som beslut att inte flytta barnet eller den unge kan överklagas.

⁹¹⁰ JO 2016-02-04, dnr 578-2015; JO 2015-07-22, dnr 4539-2013 och JO 2015-03-18, dnr 4860-2013, 4943-2013, 4946-2013 och 5334-2013.

⁹¹¹ Se JO 2017/18 s. 332.

⁹¹² Se 11 § första stycket LVU.

⁹¹³ JO 2008/09 s. 300; JO 2010/11 s. 392; JO dnr 2894-2011; JO 2010/11 s. 392.

⁹¹⁴ 41 § 1 LVU.

Om barnet har fyllt 15 år har hen rätt att själv föra sin talan och kan därför begära en omplacering.⁹¹⁵ Barnets uppfattning om hur det är i hemmet ska utredas och beaktas.⁹¹⁶ Enligt JO ligger det i sakens natur att många ungdomar som vårdas med stöd av LVU inte är nöjda med var de har placerats. Varje uttryck behöver inte heller ses som en begäran om omplacering. Om barnet eller den unge har fyllt 15 år och aktualiserar frågan om omplacering är det därför naturligt att nämnden i ett inledande skede tar upp en diskussion med barnet eller den unge om frågan. Leder inte diskussionen till enighet, t.ex. därför att barnet eller den unge står fast vid sitt önskemål om en ny placering, ska nämnden enligt JO fatta ett formellt beslut i saken.⁹¹⁷

I samma ärende kritiserade JO socialnämnden för att inte ha fattat ett formellt beslut när en LVU-omhändertagen 15-åring ville bli omplacerad från ett HVB till familjehem. Socialnämnden menade att det var en ”närmast ogörlig situation att fatta ett formellt beslut vid varje tillfälle som en placerad ungdom uttrycker att de inte trivs och inte vill vara kvar”. JO lyfte fram vikten av att respektera den unges önskemål och rätt att få sin sak prövad. Genom att inte fatta ett negativt beslut i frågan undanhölls den unge rätten att överklaga beslutet.⁹¹⁸

En omplacering ska föregås av en utredning

Att göra en omplacering är i flertalet fall en mycket ingripande åtgärd, som enligt JO kräver noggranna överväganden. Om det inte rör sig om allvarliga missförhållanden i ett familjehem, bör socialtjänsten försöka komma till rätta med de problem som föreligger istället för att vidta en så ingripande åtgärd som omplacering.⁹¹⁹

Vid en eventuell omplacering ställs, enligt JO, samma krav på utredning, planering, stöd och hjälp till barnet, de biologiska föräldrarna och familjehem som vid en förstagångsplacering.⁹²⁰ Det innebär bland annat att möjligheten att placera i barnets nätverk ska övervägas även vid omplacering.

⁹¹⁵ Se 36 § första stycket LVU.

⁹¹⁶ JO dnr 2921-2004. Se även 36 § LVU och artikel 12 barnkonventionen.

⁹¹⁷ JO 2007/08 s. 346.

⁹¹⁸ JO 2007/08 s. 346.

⁹¹⁹ JO 2005/06 s. 242.

⁹²⁰ JO dnr 4347-1993.

Utredningen ska vara förutsättningslös och allsidig

JO har i flera ärenden funnit brister i handläggningen av omplaceringar och pekat på några särskilda omständigheter att beakta. Åtgärdens betydande konsekvenser innebär att en omplacering inte ska beslutas utan att en mycket noggrann utredning först har skett. I utredningen bör det bland annat framgå hur en flyttning skulle påverka barnets förhållanden och situation. Utredningen bör, om förhållandena inte är akuta, sammanställas i ett separat dokument.⁹²¹

Vad som är bäst för barnet ska vara avgörande för om en omplacering ska ske eller inte. Även i utredningar som aktualiserats därför att ett familjehems lämplighet har ifrågasatts är det viktigt att utredningen också avser barnets situation i familjehemmet och hur barnet skulle kunna påverkas av en omplacering. Barnets rätt att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet och att få dem beaktade utgör en viktig del vid bedömningen av vad som är bäst för barnet.⁹²²

Utredningen ska vidare, enligt JO, allsidigt klarlägga de omständigheter som är av betydelse för att göra en bedömning i frågan. Det är av stor betydelse att utredningen bedrivs förutsättningslöst. Uppgifter som kan ha betydelse för bedömningen måste granskas närmare, oavsett om de talar för eller emot en omplacering. I det aktuella ärendet, som gällde syskon, riktade JO kritik mot att familjehemmet inte fått ta del av och beretts tillfälle att yttra sig över de anmärkningar som framförts om hemmet. Familjehemmet kontaktades först när nämnden hade förslag på ett nytt familjehem. Inte minst mot bakgrund av den långa placeringstiden, mer än tio år, borde nämnden ha undersökt hur en förflyttning av barnen skulle påverka deras förhållanden och deras utveckling. JO ansåg att familjehemmet även i denna del kunde ha haft viktig kunskap att förmedla till socialnämnden under utredningen.⁹²³

I ett annat ärende, som gällde omplacering av en pojke på drygt två år, riktade JO allvarlig kritik mot nämnden för att inte ha grundat sitt beslut på en tillräckligt omsorgsfull utredning. Pojken omhändertogs

⁹²¹ JO 2005/06 s. 242.

⁹²² JO:s beslut 2020-01-20, dnr 3471-2018.

⁹²³ JO 2003/04 s. 230.

med stöd av LVU vid ett års ålder. När modern efter korta placeringar i två olika familjehem begärde att pojken skulle omplaceras inom familjen inledde nämnden en utredning om eventuell omplacering. Efter några veckor beslutade nämnden – trots att utredningen inte var slutförd – att placeringen av pojken skulle avslutas ”snarast möjligt” och att han i stället skulle placeras hos släktingar som han inte kände närmare. Av handlingarna i ärendet framgick att pojken hade utvecklats mycket positivt under sin tid i familjehemmet. Flera barnpsykologer hade också avrått från en omplacering. Enligt JO förmedlade handläggningen intrycket att nämnden inte i tillräcklig utsträckning beaktade vad som var bäst för pojken utan i stället i hög grad lät sig styras av moderns önsknings.⁹²⁴

Noggranna förberedelser inför flyttningen

Som tidigare har nämnts ställs, enligt JO, vid en omplacering samma krav på utredning, planering, stöd och hjälp till barnet, föräldrarna och familjehem som vid en förstagångsplacering. JO har också i flera fall understrukt betydelsen av noggranna förberedelser inför omplacering. I ett fall som gällde omplacering från ett HVB till ett familjehem framhöll JO vikten av att socialnämnden noga förbereder barnet eller den unge på flyttningen och hjälper hen att på bästa sätt hantera situationen. Vidare måste nämnden förbereda den mottagande familjen inför ankomsten och, vid behov, även hjälpa de personer som barnet eller den unge lämnar. Förberedelserna inför flyttningen måste utgå från det enskilda barnet, dess situation, behov och inställning. Tidpunkten bör i möjligaste mån planeras med tanke på skolgången och den mottagande familjens möjligheter att ägna tid åt barnet eller den unge. Barnomsorg, skolgång, nödvändiga stödinsatser m.m. bör vara ordnade innan flyttningen sker.⁹²⁵ *Se Del 3 Inför placering.*

⁹²⁴ JO 2005/06 s. 242.

⁹²⁵ JO 2001/02 s. 232.

Överflyttning av placeringsärende

2 a kap. 10 § SoL

Ett ärende som avser vård eller någon annan åtgärd i fråga om en enskild person kan flyttas över till en annan kommun.

En kommun som anser att ett ärende ska flyttas över ska begära det hos den andra kommunen. Ärendet ska då flyttas över om den som berörs av ärendet har starkast anknytning till den andra kommunen och det med hänsyn till den enskildes önskemål, hjälpbehovets varaktighet och omständigheterna i övrigt framstår som lämpligt.

En begäran enligt andra stycket ska vara skriftlig. Den andra kommunen ska skriftligen och utan dröjsmål meddela sin inställning.

§

Bedömningskriterier vid överflyttning av ärenden

Bestämmelserna om ansvarsfördelningen mellan bosättningskommun och vistelsekommun i SoL syftar till att undvika tvister och stärka den enskildes rättssäkerhet.

Bestämmelserna riktar sig i första hand till socialnämnden. Om kommun X anser att ett ärende ska flyttas över till kommun Y ankommer det på kommun X att begära detta hos kommun Y.

Om kommunerna inte kommer överens eller om kommun Y inte svarar på förfrågan om överflyttning inom en månad, får kommun X ansöka om överflyttning hos Inspektionen för vård och omsorg (IVO).⁹²⁶

I det följande redovisas i korthet vad som sägs i förarbetena ifråga om starkast anknytning, den enskildes önskemål och hjälpbehovets varaktighet.

⁹²⁶ 2 a kap. 11 § SoL.

Starkast anknytning

Vid bedömningen av till vilken kommun den enskilde har starkast anknytning är det, enligt förarbetena, naturligt att hämta ledning från principerna i folkbokföringslagen och den rättspraxis som utvecklats i anslutning till dessa. Det innebär normalt att den enskilde ska anses ha starkast anknytning till den kommun där hen är eller borde ha varit folkbokförd.⁹²⁷

Den enskildes önskemål

I förarbetena erinras både om att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet⁹²⁸ och att insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med den enskilde.⁹²⁹ Mot denna bakgrund är det vid den rättsliga prövningen av överflyttning av ett ärende naturligt att den enskildes önskemål får mycket stor betydelse.

Att flytta över ett ärende mot den enskildes vilja bör, enligt förarbetena, normalt sett inte förekomma. Det kan dock inte uteslutas att det kan uppkomma enstaka fall där det finns anledning att frångå den enskildes vilja. I ett sådant fall bör det krävas en utförlig motivering av varför den enskildes vilja har frångåtts. Av förarbetena framgår att det är den nämnd som ansöker om en överflyttning som ska ta reda på och redovisa den enskildes vilja.⁹³⁰

Hjälpbehovets varaktighet

För att möjligheten att överflytta ett ärende inte ska motverka huvudprincipen om vistelsekommunens primära ansvar för stöd och hjälp krävs viss varaktighet av det aktuella hjälpbehovet. Någon tidsgräns är, enligt förarbetena, inte möjlig att ange men det får inte vara fråga om behov av akut hjälp som kan förutses upphöra relativt snart. Typiskt sett bör det i ärenden som ska flyttas över vara fråga om mångåriga insatser.⁹³¹

⁹²⁷ Se prop. 2002/03:53 s. 109 f.

⁹²⁸ 1 kap. 1 § SoL.

⁹²⁹ 3 kap. 5 § SoL.

⁹³⁰ Prop. 2002/03:53 s. 110.

⁹³¹ Prop. 2002/03:53 s. 110.

Överflyttning av ärenden som rör placerade barn

Frågan om när det är lämpligt att flytta över ett placeringsärende till en annan kommun kan i vissa fall vara komplicerad att ta ställning till då många olika faktorer spelar in. Utgångspunkten är alltid att det måste ske en individuell bedömning i varje enskilt fall utifrån kriterierna i 2 a kap. 10 § andra stycket SoL.

När ett överflyttningsärende gäller ett barn ska hänsyn tas till vårdnadshavares inställning till en överflyttning och anförda skäl redovisas i ansökan. Om barnet har fyllt 15 år ska även barnets inställning och anförda skäl redovisas, med hänsyn till att de har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden.⁹³² Även yngre barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör dem själva. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hens inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hens ålder och mognad.⁹³³

Vägledande principer för vård utanför det egna hemmet

För vård utanför det egna hemmet gäller principerna om kontinuitet, flexibilitet och närhet.⁹³⁴ Principen om kontinuitet innebär att den enskilde, i det här fallet barn och föräldrar, bland annat bör få möjlighet att hålla kontakt med samma socialsekreterare även när behandlingsformerna växlar. Trygga och förtroendefulla relationer är viktiga förutsättningar i vårdarbetet. Principen om flexibilitet innebär att hjälp och stöd ska utgå från den enskildes individuella behov och att insatserna därmed behöver förändras i takt med att behoven förändras. Det förutsätter lyhördhet inför barnets behov och intressen från socialtjänstens sida. Närhetsprincipen innebär bland annat att vård utanför det egna hemmet ska förläggas så nära hemmiljön som möjligt. *Se vidare kapitlet Grundläggande regler och principer i Del 1.*

Placeringskommunens sammanhållna vårdansvar

Principen om kontinuitet kommer bland annat till uttryck i bestämmelsen om placeringskommunens sammanhållna vårdansvar.⁹³⁵

⁹³² 11 kap. 10 § andra stycket SoL.

⁹³³ Se 11 kap. 10 § första stycket SoL, 36 § LVU och artikel 12 barnkonventionen.

⁹³⁴ Prop. 1979/80:1 s. 214 ff.

⁹³⁵ Se 2 a kap. 4 § SoL.

Enligt denna bestämmelse behåller placeringskommunen ansvaret för stöd och hjälp åt en enskild som till följd av ett beslut av kommunen vistas i en annan kommun i de särskilt uppräknade boendeformerna. Bestämmelsen innebär dock inte att ett sådant ärende aldrig kan komma att flyttas över till en annan kommun.

Barnets bästa

Vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande.⁹³⁶

Frågan om vad som är barnets bästa behandlas mer utförligt i Del 1, se avsnittet Barnets bästa.

Exempel på situationer då en överflyttning kan vara lämplig

I förarbetena ges exempel på situationer när det kan vara lämpligt att överflytta ett ärende som rör ett placerat barn.⁹³⁷ Det kan t.ex. vara fråga om att vårdnadshavaren till ett barn, som är placerat i en annan kommun, flyttar från placeringskommunen. I en sådan situation bör en överflyttning till vårdnadshavarens hemkommun vara naturlig, eftersom kontakterna med vårdnadshavaren ingår som en mycket viktig del i vårdansvaret. Detta gäller, enligt förarbetena, givetvis inte om syftet med placeringen är ett annat än att barnet ska återvända hem. Då kan i stället en överflyttning till kommunen där barnet vistas bli aktuell t.ex. när ett barn i späd ålder långsiktigt placeras i familjehem eller i fråga om ungdomar som är på väg ut i eget boende i den kommun där familjehemmet är beläget.

Sammanfattningsvis gäller att en samlad bedömning av i vilken kommun barnets behov bäst kan tillgodoses alltid ska göras utifrån ovan angivna bedömningskriterier, principer och bestämmelser i SoL. Principerna om kontinuitet, flexibilitet och närhet ska vara vägledande för socialtjänstens handläggning av alla ärenden som rör placerade barn. Det innebär dock inte att dessa principer väger tyngre än kriterierna för överflyttning enligt 2 a kap. 10 § SoL. Vid en bedömning av lämpligheten av att flytta över ett ärende från en kommun till en annan ska barnets bästa alltid tillmätas en avgörande betydelse. *Läs mer om principerna om kontinuitet, flexibilitet och närhet i Del 1.*

⁹³⁶ Se 1 kap. 2 § andra stycket SoL, 1 § femte stycket LVU och artikel 3 barnkonventionen.

⁹³⁷ Prop. 2002/03:53 s. 93.

Del 5

Vårdens upphörande

Begäran om att vården ska upphöra

Begäran om att vård enligt SoL ska upphöra

Vård med stöd av socialtjänstlagen bygger på frivillighet. Vid en frivillig placering ska vården upphöra om vårdnadshavaren eller barnet, om hen fyllt 15 år, begär det.

Om nämnden bedömer att det finns en påtaglig risk för att barnets eller den unges hälsa eller utveckling skadas om hen flyttar hem igen kan det bli aktuellt att överväga om det finns förutsättningar för ett omedelbart omhändertagande eller ansökan om vård enligt LVU.⁹³⁸

När det gäller barn i familjehem kan förvaltningsrätten på ansökan av socialnämnden för viss tid eller tills vidare besluta om flyttningsförbud.⁹³⁹ Nämnden kan också under vissa förutsättningar besluta om tillfälligt flyttningsförbud.⁹⁴⁰ *Se vidare kapitlet Flyttningsförbud i det följande.*

Sedan den 1 juli 2022 är det obligatoriskt för socialnämnden att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud när vårdnadshavare eller ett barn som har fyllt 15 år begär att vård enligt SoL i familjehem ska upphöra.⁹⁴¹ *Se vidare avsnittet Överväga flyttningsförbud i det följande.*

Begäran om att vård enligt LVU ska upphöra

Vård enligt LVU ska omprövas om vårdnadshavaren eller barnet, om hen fyllt 15 år, begär det. Det finns ingen begränsning i rätten att begära att vården ska upphöra. Vårdnadshavarna och barnet eller den unge kan därmed när som helst begära att socialnämnden ska besluta om ett upphörande av LVU-vård.⁹⁴² Socialnämnden ska även på eget initiativ pröva om vården kan upphöra när det finns skäl till det. *Se kapitlet Beslut om vårdens upphörande nedan.*

⁹³⁸ Se 1 § andra stycket, 2-4 och 6 §§ LVU.

⁹³⁹ Se 24 § LVU.

⁹⁴⁰ Se 27 § LVU.

⁹⁴¹ Se 6 kap. 8 a § SoL.

⁹⁴² JO dnr 2710-2001.

En begäran om att vården ska upphöra innebär att det uppkommer ett förvaltningsrättsligt ärende som ska utredas och avgöras genom ett formellt beslut. Det gäller även om vårdnadshavaren eller den unge med korta tidsintervall aktualiserar frågan på nytt. Samma sak gäller om vårdnadshavaren eller barnet eller den unge begär en omplacering till ett annat familjehem, stödboende eller HVB. Beslut som innebär avslag på en begäran om att vården ska upphöra eller genomföras någon annanstans kan överklagas.⁹⁴³

Utredning i samband med begäran om upphörande av vård

För att socialnämnden ska kunna ta ställning till en begäran om att vård enligt LVU ska upphöra inleds en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL. En utredning som inleds av denna orsak brukar kallas för en hemtagningsutredning. Vid en utredning som gäller ett barns behov av skydd eller stöd är också bestämmelserna i 11 kap. 2 § SoL tillämpliga. Det innebär bland annat att utredningen ska bedrivas skyndsamt och i normalfallet vara slutförd senast inom fyra månader.

Det finns inte några bestämmelser i SoL eller LVU som i detalj reglerar vad en utredning i samband med begäran om upphörande av vård ska innehålla. Av 11 kap. 2 § framgår dock att den inte ska göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet.

Högsta förvaltningsdomstolen (HFD) har i en dom slagit fast att socialnämnden har ett långtgående ansvar för den utredning som ska ligga till grund för ett beslut i ett ärende om upphörande av LVU-vård. Frågan som ska prövas är om de omständigheter som låg till grund för vården fortfarande består. Tyngdpunkten i utredningen måste ligga på de aktuella förhållandena. Om grunden för pågående LVU-vård är omsorgsbrister i hemmet måste utredningen klarlägga om och i så fall i vilken utsträckning dessa brister fortfarande kvarstår och hur de i så fall förhåller sig till barnets eller den unges eventuella vårdbehov. I det aktuella målet hade någon närmare utredning av förälderns aktuella omsorgsförmåga eller boendeförhållanden inte genomförts trots att uppgifter tydde på förbättringar. Socialnämnden hade t.ex. inte gjort något hembesök hos föräldern i samband med umgängestillfällena med den unge. Dessa brister framstod enligt

⁹⁴³ Se 41 § LVU.

HFD som anmärkningsvärda mot bakgrund av den förhållandevis långa tid, drygt två år, som hade gått sedan den tidigare utredningen genomfördes. Socialnämnden hade enligt HFD därmed inte fullgjort sin utredningsskyldighet.⁹⁴⁴

Rätten att fritt uttrycka sina åsikter och att bli hörd är en grundläggande princip i barnkonventionen. Enligt artikel 12 har alla barn rätt att få uttrycka sina åsikter och få sin åsikt beaktad, med hänsyn till sin ålder och mognad.⁹⁴⁵

Enligt Socialstyrelsens allmänna råd bör en utredning till skydd eller stöd för ett barn inriktas på barnets situation och behov samt på hur dess behov tillgodoses. Uppgifter till utredningen bör hämtas in på ett strukturerat sätt med utgångspunkt i vetenskap och beprövad erfarenhet.⁹⁴⁶

Sedan den 1 juli 2022 är det obligatoriskt för socialnämnden att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud när nämnden prövar om vård enligt LVU i familjehem ska upphöra.⁹⁴⁷ Det gäller även i samband med att vårdnadshavare eller barn över 15 år överklagar nämndens beslut att LVU-vården inte ska upphöra efter en hemtagningsbegäran. *Se vidare avsnittet Överväga flyttningsförbud i det följande.*

Läs mer

BBIC Grundbok (2023)

Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten (2023)

Angående handläggningen i övrigt, se avsnittet Handläggning av omprövningsärenden i kapitlet Fortlöpande omprövning av vården i Del 4.

⁹⁴⁴ HFD 2014 ref. 50.

⁹⁴⁵ Se även 11 kap. 10 § SoL och 36 § LVU.

⁹⁴⁶ AR till 11 kap. 1 och 2 §§ SoL SOSFS 2014:6.

⁹⁴⁷ Se 13 b § LVU.

Beslut om vårdens upphörande

Upphörande av vård enligt SoL

Vård enligt SoL upphör vanligtvis i samförstånd mellan barnet eller den unge, vårdnadshavaren och socialtjänsten. Som anges i föregående kapitel kan vården inte heller fortsätta i frivilliga former om vårdnadshavaren eller ett barn, som fyllt 15 år, inte längre samtycker.

När det gäller frivilliga placeringar av barn är socialnämnden skyldig att minst en gång var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs.⁹⁴⁸

Om det fortfarande finns ett vårdbehov när barnet fyller 18 år, och den unge samtycker till placeringen, kan den fortsätta även efter fyllda 18 år. I sådana situationer kan det vara lämpligt att fatta ett nytt beslut om den fortsatta vården.

Om det inte längre finns ett vårdbehov kan socialnämnden fatta beslut om att vården ska upphöra. Bestämmelsen om att socialnämnden ska överväga vården var sjätte månad⁹⁴⁹ bygger på förutsättningen att ett beslut om vård i t.ex. ett familjehem måste kunna ändras och anpassas till ändrade förhållanden. Den innebär även att vården måste kunna avbrytas om behovet av vård helt skulle ha upphört. Bestämmelsen i förvaltningslagen⁹⁵⁰ om att ett gynnande beslut bara får ändras under vissa förutsättningar innebär inte att socialnämnden är förhindrad att avbryta en insats i form av vård i familjehem när det saknas behov av sådan vård.⁹⁵¹

⁹⁴⁸ Se 6 kap. 8 § första stycket SoL.

⁹⁴⁹ 6 kap. 8 § första stycket SoL.

⁹⁵⁰ 37 § andra stycket FL.

⁹⁵¹ Se HFD 2019-12-17, mål nr 3506-18.

Upphörande av vård enligt LVU

21 § LVU

När vård med stöd av denna lag inte längre behövs, ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra. Socialnämnden får inte besluta att vård enligt 2 § ska upphöra förrän de omständigheter som föranleder vården har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt.

Nämnden ska noga förbereda den unges återförening med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne.

Vård som har beslutats med stöd av 2 § ska upphöra senast när den unge fyller 18 år.

Vård som har beslutats med stöd av 3 § LVU ska upphöra senast när den unge fyller 21 år.

Vård som ges med stöd av LVU ska upphöra när den inte längre behövs. Vård med stöd av 2 § LVU, de så kallade miljöfallen, ska inte upphöra förrän de omständigheter som föranleder vården har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt.

Med omständigheter som föranleder vården avses både sådana omständigheter som låg till grund för beslutet att bereda barnet vård och sådana omständigheter som kan ha tillkommit under vården och som innebär att det finns skäl för fortsatt vård.⁹⁵²

Att det ska vara fråga om en genomgripande förändring innebär att det inte räcker med mindre förbättringar. En vårdnadshavare kan ha genomgått en positiv utveckling, men t.ex. fortfarande ha sådan bristande insikt i sin omsorgsförmåga att vården behöver bestå. Det kan till exempel handla om att vårdnadshavaren behöver ta emot mer stöd och behandling för sina egna problem eller ta emot mer stöd i sin föräldraroll för att en genomgripande förändring av de omsorgsbrister som föranleder vården ska anses ha skett.⁹⁵³

Vård med stöd av 2 § LVU, ska upphöra senast när barnet fyller 18 år. Inför att vården ska upphöra är nämnden skyldig att noga förbereda barnets återförening med den eller dem som har vårdnaden om barnet.⁹⁵⁴ Barnet eller den unge har rätt att få relevant information

⁹⁵² Prop. 2021/22:178 s. 111.

⁹⁵³ Prop. 2021/22:178 s. 111.

⁹⁵⁴ Se 21 § första stycket LVU.

och ska ges möjlighet att framföra sina åsikter.⁹⁵⁵

Vård som har beslutats med stöd av 3 § LVU, de så kallade beteen-defallen, ska upphöra senast när den unge fyller 21 år. Om vårdnadshavaren begär att vården ska upphöra gäller vad som sagts i föregående kapitel.

Läs mer

Mer om upphörande av vård enligt LVU finns i Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023)

Drogtest inför vårdens upphörande

32 b § LVU

Har den unge beretts vård med stöd av 2 § ska socialnämnden inför prövning av om vården ska upphöra, om det finns anledning till det, kontrollera om en vårdnadshavare är eller har varit påverkad av någon sådan dryck eller vara eller något sådant medel som anges i 32 a §. Socialnämnden får då besluta att han eller hon ska uppmanas att lämna sådana prov som anges där.

Kontroll av vårdnadshavare ska göras om det finns anledning till det

Inför prövning av om vård som beslutats med stöd av 2 § LVU ska upphöra är socialnämnden, om det finns anledning till det, skyldig att kontrollera om vårdnadshavaren är eller har varit påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, dopningsmedel eller vissa hälsofarliga varor. Socialnämnden får i sådana fall besluta att vårdnadshavaren ska uppmanas att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov.⁹⁵⁶

Till skillnad från bestämmelsen i 32 a § LVU om provtagning inför umgänge omfattas bara vårdnadshavare och inte föräldrar som inte är vårdnadshavare av bestämmelsen, eftersom föräldrar som inte är vårdnadshavare inte är part i ett ärende eller mål om upphörande av vård.⁹⁵⁷

⁹⁵⁵ 36 § första stycket LVU och artikel 12 barnkonventionen.

⁹⁵⁶ Se 32 b § LVU.

⁹⁵⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 115.

En proportionalitets- och behovsbedömning måste göras innan socialnämnden fattar beslut om att uppmåna vårdnadshavare att lämna drogtest bör nämnden först överväga om det finns något annat lämpligt sätt att kontrollera påverkan på, än att använda drogtest.⁹⁵⁸ Nämnden behöver också göra en bedömning av om åtgärden är försvarlig med hänsyn till dess syfte och övriga omständigheter.⁹⁵⁹ Det betyder att nämnden ska göra en proportionalitets- och behovsbedömning.⁹⁶⁰

Frågor om vilken aktör som ska genomföra testerna och vem som ska stå för kostnaderna får varje kommun bestämma själv.⁹⁶¹

Läs mer

Mer om drogtest av vårdnadshavare inför vårdens upphörande finns i Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023)

⁹⁵⁸ Se prop. 2021/22:178 s. 115.

⁹⁵⁹ Se 32 c § första stycket LVU.

⁹⁶⁰ Se prop. 2021/22:178 s. 117.

⁹⁶¹ Se prop. 2021/22:178 s. 87.

24 § LVU

Förvaltningsrätten får efter ansökan av socialnämnden för viss tid eller tills vidare förbjuda den som har vårdnaden om en underårig att ta denne från ett hem som avses i 6 kap. 6 § första stycket socialtjänstlagen (2001:453) om det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas om han eller hon skiljs från hemmet (flyttningsförbud).

Förbudet syftar till att tillgodose barnets bästa

Bestämmelsen om flyttningsförbud är avsedd att tillämpas i fall där själva separationen eller flyttningen är skadlig för barnet. Om det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas om barnet skiljs från ett familjehem eller ett annat enskilt hem där barnet har varit stadigvarande placerat, finns det möjlighet för förvaltningsrätten att utfärda ett förbud för vårdnadshavare att flytta barnet från det aktuella hemmet.⁹⁶² I förarbetena betonas att bestämmelsen syftar till att bevaka barnets bästa. Vårdnadshavarens intresse att få bestämma över barnets vistelseort måste vika när det kommer i strid med vad som är bäst för barnet. Upprepade flyttningar och flyttningar som sker efter lång tid när barnet hunnit få starka band där hen vistas bör inte godtas utan tungt vägande skäl.⁹⁶³

Bestämmelserna om flyttningsförbud ska skydda barnet från en hemtagning av honom eller henne vid en olämplig tidpunkt eller alltför snabbt. Genom ett beslut om flyttningsförbud ges socialnämnden möjlighet att förbereda barnets hemflyttning så att den kan ske på ett så bra sätt som möjligt för barnet.⁹⁶⁴ Avsikten med ett flyttningsförbud är i första hand att ge barn och vårdnadshavare tid att förbereda

⁹⁶² Se 24 § LVU.

⁹⁶³ SoU 1979/80:44 s. 78.

⁹⁶⁴ Se prop. 1979/80:1 del A s. 314 och s. 541.

en återförening. I vissa fall kan det dock vara så att det kanske aldrig är lämpligt för barnet att flytta hem till vårdnadshavaren igen.⁹⁶⁵

Gäller vid stadigvarande placeringar av barn i enskilda hem

Reglerna om flyttningsförbud i 24–26 §§ LVU har främst betydelse för frivilliga placeringar och privatplaceringar. Men bestämmelserna kan även tillämpas i samband med vårdens upphörande när barnet varit placerat med stöd av LVU.⁹⁶⁶ Flyttningsförbud kan endast tillämpas vid placering i ett annat enskilt hem än det egna. Reglerna kan alltså inte tillämpas om barnet vårdas i ett HVB eller får en insats i form av stödboende. Eftersom flyttningsförbud endast kan tillämpas vid placering för stadigvarande vård och fostran kan reglerna inte heller tillämpas vid placering i jourhem.⁹⁶⁷

Sedan den 1 juli 2022 ska socialnämnden särskilt överväga flyttningsförbud när den prövar om vård enligt LVU i familjehem ska upphöra och om vårdnadshavare eller barn över 15 år begär att vård enligt SoL i familjehem ska upphöra. *Se avsnittet Överväga flyttningsförbud nedan.*

Överväga flyttningsförbud

6 kap. 8 a § SoL

När ett barn är placerat i ett sådant hem som avses i 6 kap. 6 § första stycket och en vårdnadshavare eller barnet, om barnet har fyllt 15 år, begär att vården ska upphöra, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud enligt 24 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

⁹⁶⁵ Se prop. 2021/22:178 s. 32.

⁹⁶⁶ Jfr RÅ 1988 ref. 79.

⁹⁶⁷ Se 24 § LVU, 6 kap. 6 § SoL och prop. 2006/07:129 s 111.

13 b § LVU

När socialnämnden prövar om vård som har beslutats med stöd av denna lag ska upphöra för någon som är under 18 år och som är placerad i ett hem som avses i 6 kap. 6 § första stycket socialtjänstlagen (2001:453), ska socialnämnden också särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud enligt 24 §

Gäller både SoL och LVU

Genom regleringen i 13 b § LVU är det obligatoriskt för socialnämnden att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud i samband med en prövning av om vård enligt LVU av ett barn ska upphöra. På samma sätt är det genom 6 kap. 8 a § SoL obligatoriskt att överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud när vårdnadshavare eller ett barn som har fyllt 15 år begär att vård enligt SoL ska upphöra (så kallad hemtagningsbegäran). I SoL-ärenden där vården upphör i enlighet med socialtjänstens planering eller på socialtjänstens initiativ behöver det alltså inte göras ett särskilt övervägande av flyttningsförbud.

Bestämmelserna är endast tillämpliga när barn är placerade i ett enskilt hem, eftersom flyttningsförbud enligt 24 § LVU endast kan meddelas för underåriga som är placerade i ett sådant hem som avses i 6 kap. 6 § första stycket SoL.

Bestämmelserna innebär att nämnden ska ta ställning till om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud vid varje tillfälle nämnden prövar om vården ska upphöra. Det betyder att socialnämnden, i samband med att vården ska upphöra, alltid måste bedöma om

- det finns en påtaglig risk för skada på barnets hälsa eller utveckling om det flyttar hem omedelbart och
- vårdnadshavarna inte går med på att barnet stannar kvar i familjehemmet.

Övervägandet är inget formellt beslut

Ett övervägande av om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud innebär inte att övervägandet måste leda fram till ett formellt beslutsförfarande. Övervägandet ska däremot alltid dokumenteras enligt

11 kap. 5 § SoL. Socialtjänsten bör noga väga skäl för och emot och noga motivera och dokumentera det ställningstagande man kommer fram till.⁹⁶⁸

Nämnden är ansvarig

Övervägandet ska göras av socialnämnden. Uppdrag att besluta på nämndens vägnar i ärenden som rör övervägande av flyttningsförbud får bara delegeras till en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i socialnämnden (utskott).⁹⁶⁹ Övervägandet kan alltså aldrig göras av en handläggare. I ärenden som är så brådskande att socialnämndens avgörande inte kan avvaktas, får socialnämnden uppdra åt ordföranden, eller en annan ledamot som socialnämnden har utsett, att göra övervägandet på socialnämndens vägnar.⁹⁷⁰

Övervägandet behöver göras innan barnet flyttar

Eftersom det är själva flytten som förbjuds vid ett flyttningsförbud behöver övervägandet göras innan barnet flyttar.

Bestämmelserna om flyttningsförbud innebär att socialnämnden har en möjlighet att förhindra att barnets hälsa eller utveckling skadas på grund av att det skiljs från det hem där det är placerat. Det innebär att socialnämnden inte kan låta barnet flytta hem och först efteråt överväga om det fanns en påtaglig risk för barnets hälsa eller utveckling.

Övervägandet ska göras även om nämnden beslutar att vård enligt LVU inte ska upphöra

Oavsett om socialnämndens prövning av vården resulterar i att vården upphör eller inte, ska den ta ställning till om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud. Det beror på att socialnämndens beslut kan överklagas och att domstolen då kan komma fram till att vården ska upphöra. I ett sådant fall kan det bli aktuellt för socialnämnden att göra en villkorlig ansökan om flyttningsförbud. *Se avsnittet Villkorlig ansökan om flyttningsförbud nedan.*

⁹⁶⁸ Se prop. 2021/22:178 s. 38.

⁹⁶⁹ Se 10 kap. 4 § SoL. och prop. 2021/22:178 s. 40 och 120.

⁹⁷⁰ Se 6 kap. 39 § KL.

Socialnämnden kan ansöka om flyttningsförbud

Det är förvaltningsrätten som beslutar om flyttningsförbud enligt 24 § LVU efter ansökan av socialnämnden. Vid en privatplacering är det den socialnämnd som har lämnat medgivandet som ansöker om flyttningsförbud. Socialnämndens beslut att ansöka eller inte ansöka om flyttningsförbud kan inte överklagas.

Tillfälligt flyttningsförbud

Socialnämnden får besluta om tillfälligt flyttningsförbud, om det är sannolikt att ett flyttningsförbud behövs, och rättens beslut om flyttningsförbud inte kan avvaktas med hänsyn till risken för barnets hälsa eller utveckling.⁹⁷¹

Om socialnämndens beslut om tillfälligt flyttningsförbud inte kan avvaktas, får nämndens ordförande, eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat, besluta om ett sådant förbud. När socialnämnden har ansökt om flyttningsförbud får även rätten besluta om ett tillfälligt flyttningsförbud.⁹⁷²

Vad som i övrigt gäller i fråga om tillfälligt flyttningsförbud framgår av bestämmelserna i 28–31 §§ LVU.

Förutsättningar för flyttningsförbud

Förutsättningen för flyttningsförbud är att det föreligger en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas om barnet skiljs från hemmet där hen befinner sig. Enbart en övergående störning eller annan tillfällig olägenhet är inte tillräckliga skäl för att meddela ett förbud.⁹⁷³ Samma bedömning av risken för skada ska göras som vid beredande av vård enligt LVU. Det ska föreligga konkreta omständigheter som talar för en påtaglig risk för att barnet kan ta skada.⁹⁷⁴

Flyttningsförbud kan inte meddelas ”för säkerhets skull” utan vårdnadshavaren måste ha uttryckt en avsikt att flytta barnet från familjehemmet.

⁹⁷¹ Se 27 § första stycket LVU.

⁹⁷² 27 § andra och tredje styckena LVU.

⁹⁷³ Prop. 1979/80:1 s. 541.

⁹⁷⁴ Prop. 1979/80:1 s. 541.

Grunden för flyttningsförbudet är att själva flyttningen av barnet är skadlig. Hemförhållandena hos vårdnadshavaren kan i sig vara utan anmärkning.⁹⁷⁵

Några av de omständigheter som ska beaktas vid beslut om flyttningsförbud är barnets ålder, utvecklingsgrad, egenskaper och känslolobindningar. Vidare måste den tid som barnet har vårdats på annan plats än hos föräldrarna beaktas, liksom de levnadsförhållanden barnet befinner sig i och de som barnet kommer till. Vårdnadshavarens kontakter med barnet under den tid som de varit åtskilda bör också kunna vägas in.⁹⁷⁶

Barnets egen vilja är en viktig faktor vid bedömningen av om det finns ett behov av att meddela flyttningsförbud. Det är därför viktigt att socialnämnden utreder barnets uppfattning. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hens inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hens mognad.⁹⁷⁷

Vid ett flyttningsförbud eller tillfälligt flyttningsförbud har nämnden under vissa förutsättningar möjlighet att fatta beslut om barnets umgänge med vårdnadshavare eller föräldrar som har umgängesrätt.⁹⁷⁸

Att överträda ett flyttningsförbud är straffbart.⁹⁷⁹

Flyttningsförbud är en temporär åtgärd

Flyttningsförbudet bör ses som en temporär åtgärd, som kan behöva användas för att förhindra en hemtagning av barnet vid en olämplig tidpunkt eller alltför snabbt. Ett flyttningsförbud ger socialtjänsten möjlighet att förbereda barnets hemflyttning så att den kan ske så skonsamt som möjligt. Kan det redan från början förutses hur länge flyttningsförbudet ska gälla bör förbudet tidsbegränsas. Annars bör flyttningsförbudet gälla tills vidare.⁹⁸⁰ Även om flyttningsförbudet i princip är en tillfällig åtgärd finns ingen tidsgräns för hur länge det får pågå. Flyttningsförbud kan beslutas till dess barnet fyller 18 år.

⁹⁷⁵ Jfr RÅ 83 2:109.

⁹⁷⁶ Jfr prop. 1979/80:1 s. 541.

⁹⁷⁷ Se artikel 12 barnkonventionen, 11 kap. 10 § första stycket SoL och 36 § första stycket LVU.

⁹⁷⁸ 31 § LVU.

⁹⁷⁹ 44 § LVU.

⁹⁸⁰ Se RÅ 84 2:78 och RÅ 1988 ref. 79.

Det finns fall där det står klart att barnet inte kommer att kunna återförenas med sina föräldrar inom överskådlig tid. Om det i de fallen är uppenbart bäst för barnet att få vara kvar i familjehemmet bör man pröva möjligheten att flytta över vårdnaden till familjehemsföräldrarna.⁹⁸¹ *Se kapitlet Vårdnadsöverflyttning nedan.*

Av en dom i Europadomstolen framgår att flyttningsförbudets tidsram beror på hur dess syfte kan uppnås på bästa sätt. Målet rörde en flicka som hade placerats i familjehem vid ett års ålder. När hon var sju år upphörde omhändertagandet enligt LVU och följdes av ett beslut om flyttningsförbud. Flyttningsförbudet hade varat i fem år. Domstolen ansåg dock inte att rätten till familjeliv hade kränkts. Längden motiverades av att flickan dessförinnan hade vistats i ett familjehem under många år. Under dessa år hade flickan fått starka känslomässiga band till familjehemmet. Med hänsyn till flickans ålder och mognad behövde hennes relation till den biologiska föräldern utvecklas gradvis.⁹⁸²

Flyttningsförbud kan inte ersätta vård med stöd av LVU

JO har tydligt markerat att flyttningsförbud är en åtgärd av temporär karaktär och inte kan ersätta ett omhändertagande enligt 2 § LVU.⁹⁸³ I det granskade fallet beslutade nämnden att förbudet skulle upphöra först efter ett år och åtta månader. Enligt JO synes anledningen till flyttningsförbudet ha varit att socialnämnden hyst farhågor för att barnets mamma, till följd av sin psykiska ohälsa i kombination med påverkan från anhöriga, skulle komma att medverka till en för barnet skadlig flyttning från familjehemmet. Eftersom situationen inte var av övergående natur, utan kommit att bestå under en längre tid, ansåg JO att det måste ifrågasättas om inte nämnden i stället borde ha övervägt att ansöka om vård av barnet med stöd av LVU.

Flyttningsförbud i avvaktan på vårdnadsöverflyttning

I en dom i Högsta förvaltningsdomstolen fastställdes ett flyttningsförbud bland annat för att säkerställa att familjehemsvården för en femårig pojke inte avbröts innan frågan om vårdnadsöverflyttning hade prövats. Pojken hade varit placerad i familjehemmet sedan han

⁹⁸¹ Se FB 6 kap. 8 § och prop. 1989/90:28 s. 88.

⁹⁸² Rieme mot Sverige 1992, refererat i Mattsson T (2006), s. 210.

⁹⁸³ JO 1998/99 s. 294.

var fem månader gammal och betraktade det som sitt eget hem. Umgänget med modern hade skiftat i kontinuitet och omfattning under placeringstiden, men varit kontinuerligt de senaste åren. Högsta förvaltningsdomstolen konstaterade att det, oavsett att den långa placeringstiden till en del fick tillskrivas brister i socialtjänstens tidigare handläggning, stod klart att det fanns en påtaglig risk för att pojkens hälsa eller utveckling skulle skadas om han rycktes upp från familjehemmet. Domstolen betonade det starka sambandet mellan reglerna om flyttningsförbud och vårdnadsöverflyttning, som båda syftar till att säkerställa att barnets bästa tas tillvara när barnet fått starka band till ett familjehem efter att ha vistats där under lång tid. Bedömningen ska ske utifrån barnets perspektiv.⁹⁸⁴

Flyttningsförbud ska övervägas minst var tredje månad

Enligt 26 § LVU ska socialnämnden minst en gång var tredje månad överväga om ett flyttningsförbud fortfarande behövs. Fristen för det första övervägandet ska räknas från den dag då domstolen beslutade om flyttningsförbud.⁹⁸⁵ Under tiden för flyttningsförbudet förutsätts nämnden vidta åtgärder för att förbudet ska kunna hävas.⁹⁸⁶ Det är socialnämndens uppgift att se till att förbudet inte gäller under längre tid än som är nödvändigt med hänsyn till omständigheterna. Så snart det inte finns något behov av åtgärden ska socialnämnden besluta att den ska upphöra.⁹⁸⁷

När vårdnadshavaren eller barnet, om hen fyllt 15 år, begär att ett flyttningsförbud som gäller tills vidare ska upphöra, ska socialnämnden pröva frågan. Detta beslut kan överklagas.⁹⁸⁸

Villkorlig ansökan om flyttningsförbud

I samband med att rätten prövar ett överklagande av att vård enligt LVU inte ska upphöra efter en hemtagningsbegäran, kan nämnden göra en villkorlig ansökan om flyttningsförbud. Det innebär att nämnden begär att förvaltningsrätten ska besluta om flyttningsförbud om rätten, till skillnad från nämnden, finner att vården ska upphöra.

⁹⁸⁴ HFD 2011 ref. 13. Jfr artikel 3 barnkonventionen, 1 kap. 2 § SoL och 1 § femte stycket LVU.

⁹⁸⁵ Se JO 2018/19 s. 546.

⁹⁸⁶ Prop. 1989/90:28 s. 84.

⁹⁸⁷ Prop. 1989/90:28 s. 120.

⁹⁸⁸ Se 41 § LVU.

En villkorlig ansökan om flyttningsförbud bör alltså göras om nämnden kommer fram till att det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas om hen skiljs från hemmet på grund av att rätten beslutar att LVU-vården ska upphöra.⁹⁸⁹ I dessa fall blir socialnämndens yrkanden i första hand att överklagandet ska avslås och i andra hand, om rätten kommer fram till att LVU-vården ska upphöra, att rätten ska besluta om flyttningsförbud.

Läs mer

Socialstyrelsen har tagit fram en utbildningsfilm med kompletterande reflektions- och diskussionsfrågor om flyttningsförbud. Materialet finns på socialstyrelsen.se

⁹⁸⁹ Jfr prop. 1989/90:28 s. 119 och prop. 2021/22:178 s. 38 f.

Planering inför vårdens upphörande

Planera i god tid och med struktur

För att vården ska kunna avslutas på bästa sätt är det viktigt att socialtjänsten i god tid planerar för och vidtar de åtgärder som behövs för att underlätta för barnet eller den unge att återvända hem eller flytta till ett eget boende. Enligt Socialstyrelsens allmänna råd bör genomförandeplanen i god tid innan vården upphör kompletteras med uppgifter om hur barnet eller den unge ska förberedas för tiden efter att placeringen i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende har avslutats.⁹⁹⁰ Behovet av stöd inför utslussningen kan se olika ut och utbudet av insatser skiljersig åt mellan kommunerna.

När vård enligt LVU upphör är det obligatoriskt att följa upp barns situation oavsett om vårdnadshavaren eller barnet samtycker.⁹⁹¹

Syftet med uppföljningen är att följa barnet för att få den information som behövs för att kunna bedöma om barnets situation är trygg och stabil. Om det finns ett behov kan socialtjänsten under uppföljningen även motivera till öppna insatser eller en ny placering.⁹⁹² *Läs mer om uppföljning i avsnittet Uppföljning oberoende av samtycke efter vård enligt LVU nedan.*

Unga som har fyllt 18 år kan behöva bo kvar i familjehemmet, få fortsatt vård på ett HVB eller en insats i form av stödboende. Den praxis som tillämpas i många kommuner innebär att ungdomar i regel bor kvar i sitt familjehem åtminstone tills de fullföljt sin gymnasieutbildning. Placeringskommunen har, enligt principen om det sammanhållna vårdansvaret, kvar ansvaret under vistelsen och i anslutning till att vården upphör. När placeringskommunen har fullgjort sitt ansvar gäller bestämmelserna om ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun.⁹⁹³

⁹⁹⁰ AR till 7 kap. 3 § SOSFS 2012:11.

⁹⁹¹ 21 b § LVU.

⁹⁹² Se prop. 2021/22:178 s. 67 och prop. 2012/13:10 s. 88.

⁹⁹³ Se 2 a kap. SoL.

Läs mer

Mer om socialnämndens ansvar för överlämning av uppgifter till skola och hälso- och sjukvård i den kommun som barnet flyttar till efter placeringen finns i SAMS – samverkan socialtjänst skola (2021) och HälsoSAMS – samverkan för placerade barn och ungas tillgång till en god hälso- och sjukvård och tandvård (2023)

I BBIC finns materialet På väg. Det syftar till att underlätta socialtjänstens arbete med att ge stöd till ungdomar vars flyttning innebär en väg ut i vuxenlivet.

Successiv utslussning från HVB

Det är en utmaning för ett barn eller en ung person att lämna ett HVB och återvända till sin familj, skola och kamrater. Hur det går är bland annat beroende av hur effektiv behandlingen varit, hur nätverket varit involverat i vården och hur väl förberedd barnet eller den unge och hens omgivning är på att barnet eller den unge flyttar ut från hemmet för vård eller boende. Det är i hemmiljön som nya lärdomar ska praktiseras och det är inte alltid familj och övriga nätverket varit involverade i förändringsarbetet. Därför finns en risk att barnet eller den unge återfaller i samma beteendemönster som före placeringen. Ett sätt att undvika detta är att avsluta vården successivt och med fortsatt stöd.

När vård enligt LVU upphör är det obligatoriskt att följa upp barns situation oavsett om vårdnadshavaren eller barnet samtycker.⁹⁹⁴ När en placering enligt SoL i familjehem eller HVB upphör finns en möjlighet för nämnden att besluta om uppföljning oberoende av samtycke om barnet bedöms vara i särskilt behov av nämndens stöd eller skydd.⁹⁹⁵ Syftet med uppföljningen är att följa barnet för att få den information som behövs för att kunna bedöma om barnets situation är trygg och stabil. Om det finns ett behov kan socialtjänsten under uppföljningen även motivera till öppna insatser eller en ny placering.⁹⁹⁶ *Läs mer om uppföljning i kapitlet Uppföljning efter avslutad vård nedan.*

⁹⁹⁴ 21 b § LVU.

⁹⁹⁵ 11 kap. 4 b § SoL.

⁹⁹⁶ Se prop. 2021/22:178 s. 67 och prop. 2012/13:10 s. 88.

Stödboende som utslussning

Stödboende kan fylla en viktig funktion i ett utslussnings- och eftervårdssammanhang efter en placering i familjehem eller HVB. Träning för ett framtida eget boende är en viktig del i ett eftervårdsprogram och tillgången till ett stödboende kan göra en successiv utslussning från familjehem eller HVB möjlig.⁹⁹⁷ *Se kapitlet Placering i stödboende i Del 2.*

⁹⁹⁷ Prop. 2015/16:43 s. 37.

Vårdnadsöverflyttning

Skäl till vårdnadsöverflyttning i vissa situationer

Om socialnämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge eller förmynderskap för ett barn, ska nämnden göra en framställning eller ansökan om det hos den domstol till vilken ärendet hör.⁹⁹⁸ Det innebär att socialnämnden i vissa fall kan ha anledning att väcka talan om vårdnadsöverflyttning. Det gäller bland annat

- om ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och det är uppenbart att det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå,⁹⁹⁹
- om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling,¹⁰⁰⁰
- om barnets föräldrar, eller en av dem är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden,¹⁰⁰¹ eller
- om en eller båda föräldrarna avlider.¹⁰⁰²

I det följande behandlas i huvudsak förutsättningarna för vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar. *Skyldigheten för socialnämnden att överväga om det finns skäl att flytta över vårdnaden efter att barnet har varit placerat två år i samma familjehem behandlas i kapitlet Överväga vårdnadsöverflyttning i Del 4.*

⁹⁹⁸ 5 kap. 2 § SoF.

⁹⁹⁹ 6 kap. 8 § FB.

¹⁰⁰⁰ 6 kap. 7 § FB.

¹⁰⁰¹ 6 kap. 8 a § FB.

¹⁰⁰² 6 kap. 9 § FB.

Läs mer

För ytterligare vägledning kring vårdnadsöverflyttning hänvisas till Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) och handboken Att utreda vårdnad om barn i vissa fall (2023)

Vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar

6 kap. 8 § FB

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och är det uppenbart att det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, skall rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av socialnämnden.

Det främsta syftet med bestämmelsen om överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrar är att förhindra att barn som har rotat sig i ett familjehem blir uppryckta från en miljö där de har funnit sig till rätta och känner en större trygghet och känslomässig förankring än i sitt föräldrahem.¹⁰⁰³ Enligt bestämmelsen ska det vara uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå. Bestämmelsen om överflyttning av vårdnaden på denna grund gäller oberoende av med stöd av vilken lag (SoL, LVU eller LSS) barnet har vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet.¹⁰⁰⁴

Vissa faktorer som ansågs nödvändiga att utreda lyftes särskilt fram i den proposition som låg till grund för bestämmelserna i 6 kap. 8 § FB, nämligen vilken anknytning barnet har till familjehemmet och hur kontakterna mellan barnet och de biologiska föräldrarna har förlöpt. Har föräldrarna inte visat barnet något intresse under den tid

¹⁰⁰³ Prop. 1981/82:168 s. 70.

¹⁰⁰⁴ Att utreda vårdnad om barn i vissa fall, MFoF (2023), s. 39.

det har vistats i familjehemmet eller har kontakterna varit sporadiska eller skett under uppslitande former, kan en flyttning av vårdnaden bli aktuell.¹⁰⁰⁵ Självfallet bör, enligt propositionen, en överflyttning av vårdnaden inte få ske från en förälder som så långt möjligt hållit en god kontakt med barnet under vistelsen i familjehemmet. Inte heller bör en överflyttning få ske om det inte är klarlagt att familjehemsföräldrarna verkligen önskar att få vårdnaden anförtrord åt sig.¹⁰⁰⁶

Stort avseende måste alltid fästas vid barnets egen inställning.¹⁰⁰⁷ Inför bedömningen av om en vårdnadsöverflyttning ska initieras bör det vara klarlagt att barnet har en sådan anknytning till familjehemmet att det uppfattar detta hem som sitt eget.¹⁰⁰⁸

Beslut att väcka talan om vårdnadsöverflyttning

Finner socialnämnden vid sina överväganden¹⁰⁰⁹ att det finns skäl att väcka talan om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna ska nämnden inleda en utredning. En utredning kan också inledas utan att nämnden samtidigt överväger vården enligt SoL eller LVU. Det finns heller inget som hindrar att detta görs redan innan barnet har varit placerat i två år i samma familjehem.¹⁰¹⁰ Vad som bör framgå av en sådan utredning anges närmare i Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds (MFoF) allmänna råd (HSLF-FS 2023:3) om socialnämndens utredning gällande vårdnad om barn i vissa fall och den handbok som kompletterar de allmänna råden.¹⁰¹¹

Om socialnämnden anser att kriterierna i 6 kap. 8 § FB är uppfyllda är nämnden skyldig att väcka talan i domstol om överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrarna.¹⁰¹² Beslutet att väcka talan hos domstol måste fattas av socialnämnden och kan inte delegeras till varken förtroendevalda eller tjänstemän.¹⁰¹³ Förvaltningslagens bestämmelser om bland annat parts rätt till insyn och kommunikation måste iakttas. Talan väcks genom att nämnden lämnar in en stämningsansökan till domstolen.¹⁰¹⁴ Till ansökan bifogas utredningen.

¹⁰⁰⁵ Prop. 1981/82:168 s. 70.

¹⁰⁰⁶ LU 1982/83:17 s. 22.

¹⁰⁰⁷ Prop. 1981/82:168 s. 79. Se även artikel 12 barnkonventionen och 6 kap. 2 a § FB.

¹⁰⁰⁸ Prop. 1981/82:168 s. 79.

¹⁰⁰⁹ Se 6 kap. 8 § SoL eller 14 § LVU.

¹⁰¹⁰ 2002/03:SoU15 s. 49.

¹⁰¹¹ Att utreda vårdnad om barn i vissa fall, MFoF (2023).

¹⁰¹² 5 kap. 2 § SoF.

¹⁰¹³ 10 kap. 5 § SoL och prop. 1981/82:168 s. 70.

¹⁰¹⁴ 5 kap. 2 § SoF.

Råd och stöd till de nya vårdnadshavarna

6 kap. 11 § SoL

Om vårdnaden av ett barn har flyttats över till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare som barnet tidigare varit familjehemsplacerad hos, får kommunen fortsätta att betala dessa vårdnadshavare skäligen ersättning. Vid sådan överflyttning av vårdnaden ska socialnämnden ge särskilt förordnade vårdnadshavare råd och stöd.

Råd och stöd ska ges av socialnämnden i den kommun som beslutat om familjehemsplaceringen om särskilt förordnade vårdnadshavare begär det.

När familjehemsföräldrarna blir barnets nya vårdnadshavare upphör familjehemsplaceringen. Det innebär att nämndens ansvar att noga följa vården av barnet liksom kravet på att överväga respektive ompröva vården bortfaller. Socialnämnden är dock skyldig att i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption har avgjorts.¹⁰¹⁵ Vid överflyttning av vårdnaden ska socialnämnden i placeringskommunen ge barnets nya vårdnadshavare råd och stöd om de begär det.¹⁰¹⁶

Ansvarsfördelning mellan placeringskommunen och hemkommunen

Bestämmelsen om fortsatt stöd till familjehem som övertar vårdnaden¹⁰¹⁷ syftar bland annat till att underlätta för de familjehem som överväger att överta vårdnaden om ett placerat barn. När placeringen har pågått en längre tid är det placeringskommunen som har bäst kännedom om såväl barnets tidigare förhållanden som de nuvarande och som också känner föräldrarna och familjehemmet väl. Enligt förarbetena får det därför anses vara motiverat att råd och stöd även efter en vårdnadsöverflyttning ska fortsätta ges av placeringskommunen,

¹⁰¹⁵ Se 5 kap. 1 § nionde punkten SoL.

¹⁰¹⁶ 6 kap. 11 § SoL.

¹⁰¹⁷ 6 kap. 11 § SoL.

om familjehemsföräldrar begär det. Där understryks också vikten av att nämnden noga diskuterar familjehemsföräldrarnas önskemål om fortsatt stöd i samband med vårdnadsöverflyttningen.¹⁰¹⁸

Av förarbetena framgår vidare att bestämmelsen om familjehemsföräldrars rätt till råd och stöd efter en vårdnadsöverflyttning är en särregel i förhållande till reglerna om vistelsekommunens respektive hemkommunens ansvar. I de fall vårdnadshavare är i behov av insatser som inte kan ges utan beslut om bistånd enligt socialtjänstlagen, är det som regel hemkommunen som ska ansvara för detta.¹⁰¹⁹

Insatser som är riktade till det enskilda barnet ska vanligtvis, enligt reglerna om ansvarig kommun, ges i den kommun där barnet är bosatt.¹⁰²⁰

Ekonomisk ersättning till barnets nya vårdnadshavare

De särskilt förordnade vårdnadshavarna har inte någon försörjnings-skyldighet för barnet till skillnad från barnets biologiska föräldrar. De nya vårdnadshavarna har dock rätt till underhållsbidrag, underhållsstöd, barnbidrag och eventuell barnpension.¹⁰²¹

Placeringskommunen får fortsätta att ge barnets nya vårdnadshavare skälig ersättning.¹⁰²² SKR har gett ut ett cirkulär om avtalet mellan socialnämnden och de nya vårdnadshavarna.¹⁰²³ Av detta framgår att SKR anser att ersättning efter 18 år bör följa föräldrabalkens regler. Om den unge går i skolan eller återupptar skolgången efter 18 år gäller avtalet till dess den unge slutat skolan, dock längst till dess den unge fyller 21 år. Till skolgång räknas studier i grundskolan eller gymnasieskolan och annan jämförlig grundutbildning.

Umgångerätt och underhållsskyldighet

Båda föräldrarna är fortsatt underhållsskyldiga även om vårdnaden har överflyttats till andra personer.¹⁰²⁴

Barnet ska ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för

¹⁰¹⁸ Prop. 2012/13:10 s. 89 f.

¹⁰¹⁹ Se 2 a kap. SoL.

¹⁰²⁰ Prop. 2012/13:10 s. 90.

¹⁰²¹ Prop. 2012/13:10 s. 89.

¹⁰²² 6 kap. 11 § SoL.

¹⁰²³ SKR, Cirkulär 2023:12, Vårdnadsöverflyttning till familjehem – avtal.

¹⁰²⁴ 7 kap. 2 § FB.

att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Särskilt förordnade vårdnadshavare har ett motsvarande ansvar.¹⁰²⁵

Det är tingsrätten som prövar frågor om umgänge i första instans. Talan väcks av den förälder som vill få tillfälle till umgänge. De särskilt förordnade vårdnadshavarna får då svara i domstolen och företräda barnet i umgängesfrågan.¹⁰²⁶

Även socialnämnden kan väcka talan enligt denna paragraf. Även om talerätten huvudsakligen är motiverad av att socialnämnden bör kunna väcka talan om ett minskat umgänge är den inte begränsad till detta utan gäller generellt.¹⁰²⁷ Någon talerätt för den särskilt förordnade vårdnadshavaren finns däremot inte när det gäller att begränsa föräldrars umgänge med barnet.

¹⁰²⁵ Se 6 kap. 15 § första stycket FB.

¹⁰²⁶ Se 6 kap. 15 a § FB.

¹⁰²⁷ Proposition 2005/06:99, Nya vårdnadsregler, s. 89.

Adoption

Villkor för adoption

De grundläggande bestämmelserna om adoption finns i fjärde kapitlet föräldrabalken (FB). Ansökan om adoption görs till tingsrätten av den eller dem som vill adoptera barnet.¹⁰²⁸ Om familjehemsföräldrar ansöker om att få adoptera ett barn som är placerat hos dem ger domstolen i uppdrag till socialnämnden i den kommun där barnet har sin hemvist att utse någon att genomföra en adoptionsutredning – i regel en tjänsteman inom socialtjänsten.¹⁰²⁹ Den som genomför adoptionsutredningen ska utreda om förutsättningarna för adoption är uppfyllda, och försöka klarlägga barnets och föräldrarnas inställning.¹⁰³⁰

Barnets bästa ska ges största vikt vid alla frågor som rör adoption av ett barn.¹⁰³¹ Det innebär att inget annat intresse får gå före barnets bästa.¹⁰³² Ett barn får bara adopteras om det med beaktande av samtliga omständigheter är lämpligt. Vid lämplighetsbedömningen ska barnets behov av adoption och sökandens lämplighet att adoptera särskilt beaktas.¹⁰³³

Barn som har fyllt 12 år får bara adopteras om de samtycker till adoptionen. Samtycke behövs inte om barnet är varaktigt förhindrad att samtycka till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande.¹⁰³⁴ Även i de fall där det inte krävs samtycke ska barnets åsikter beaktas med hänsyn till dess ålder och mognad.¹⁰³⁵

Samtycke krävs också av den förälder som är barnets vårdnadshavare. Samtycke behövs dock inte om föräldern är varaktigt förhindrad att samtycka till följd av psykisk sjukdom eller annat liknande förhållande, föräldern vistas på okänd ort eller det finns synnerliga skäl.¹⁰³⁶

¹⁰²⁸ 4 kap. 12 § FB.

¹⁰²⁹ 4 kap. 14 § FB.

¹⁰³⁰ 4 kap. 15 § FB.

¹⁰³¹ 4 kap. 1 § FB.

¹⁰³² Proposition 2017/18:121, Modernare adoptionsregler, s. 141.

¹⁰³³ 4 kap. 2 § FB.

¹⁰³⁴ 4 kap. 7 § FB.

¹⁰³⁵ 4 kap. 3 § FB.

¹⁰³⁶ 4 kap. 8 § FB.

Adoption som alternativ till familjehemsplacering

Även om det är ovanligt förekommer det att frågan om adoption av ett spädbarn fött i Sverige aktualiseras hos socialtjänsten på olika sätt. Det kan t.ex. vara de blivande föräldrarna, mödrahälsovården eller kuratorn på BB som tar kontakt med socialtjänsten om ett väntat eller nyfött barn som ska lämnas för adoption. Skälet kan vara att föräldern eller föräldrarna inte vill eller anser sig kunna ta hand om sitt barn.

Det kan också i vissa särskilda fall finnas skäl för socialtjänsten att väcka frågan om adoption i de fall en adoption framstår som den bästa lösningen för det enskilda barnet. Av Socialstyrelsens kartläggning 2014 framgår att adoption framförallt kan vara ett alternativ för en liten grupp barn som är eller kan komma att bli familjehemsplacerade. Det kan exempelvis gälla barn som saknar föräldrar i livet och barn som placerats som späda och inte bedöms kunna leva med sina biologiska föräldrar.¹⁰³⁷

Adoption efter vårdnadsöverflyttning

Om vårdnaden om ett barn överflyttas till familjehemsföräldrarna¹⁰³⁸ kan också frågan om adoption av barnet bli aktuell i ett senare skede. Ett barn får inte adopteras utan föräldrarnas samtycke. Detta gäller emellertid bara om föräldern också är vårdnadshavare.¹⁰³⁹ Den som genomför adoptionsutredningen ska dock alltid klarlägga föräldrarnas inställning.¹⁰⁴⁰ Tingsrätten ska också ge den förälder som inte är vårdnadshavare tillfälle att yttra sig om det inte är uppenbart obehövt, föräldern är varaktigt förhindrad på grund av psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande, föräldern vistas på okänd ort, eller det finns synnerliga skäl.¹⁰⁴¹

Adoptionsreglerna innebär således att ett barn kan adopteras utan föräldrarnas samtycke när dessa inte är vårdnadshavare för barnet.

¹⁰³⁷ Socialstyrelsen (2014) Nationella adoptioner av barn i familjehem. En kartläggning av hur socialnämnderna uppmärksammar frågan.

¹⁰³⁸ Se 6 kap. 8 § FB.

¹⁰³⁹ 4 kap. 8 § FB.

¹⁰⁴⁰ 4 kap. 15 § FB.

¹⁰⁴¹ 4 kap. 18 § FB.

Detta uppmärksammades i förarbetena när möjligheten infördes att flytta över vårdnaden till familjehemsföräldrarna. Det framhölls då att det givetvis inte bör komma ifråga att flytta över vårdnaden från föräldrar som håller en god kontakt med barnet medan det vistas i ett familjehem. Föräldrarna ska inte behöva tveka inför tanken på en familjehemsplacering av rädsla för att bli fråntagna vårdnaden och därmed utsättas för en risk att barnet adopteras av familjehemsföräldrarna mot deras vilja. Dessutom påpekades det att föräldrar som inte är vårdnadshavare ska höras när fråga uppkommer om adoption av deras barn.¹⁰⁴²

Planering, samverkan och samordning

Vid adoption är de berörda instanserna i regel socialtjänsten i den kommun där vårdnadshavarna är bosatta och socialtjänsten i den kommun där den blivande adoptivfamiljen finns, eventuellt både familjerätt och ansvariga för jour- och familjehemsplaceringar, samt mödrahälsovården, förlossningsvården och kurator eller psykolog inom mödrahälsovården eller på kvinnokliniken. Det är därför viktigt att klargöra ansvarsområden och arbetsfördelning så att det blir tydligt vem som gör vad och när.

Barnets rättsliga ställning efter en adoption

Vid adoption bryts det juridiska bandet till de biologiska föräldrarna och deras släkt. Barnet får istället en rättslig anknytning till adoptivföräldrarna och deras släkt, och barnet blir syskon till och likställt med den sökandes eventuella barn sedan tidigare. Den rättsliga anknytningen gäller för alla frågor där släktskapet har rättslig betydelse, t.ex. för frågor om vårdnad, boende och umgänge samt frågor om arv. Adoptivföräldrarna får också underhållsskyldighet för barnet.¹⁰⁴³ Barnet står under vårdnad av adoptivföräldern/adoptivföräldrarna från den tidpunkt då adoptionsbeslutet får laga kraft.¹⁰⁴⁴

Socialnämnden upphör att betala det arvode och den omkostnadsersättning som kan ha utgått så länge adoptivföräldrarna hade rollen av familjehemsföräldrar eller särskilt förordnade vårdnadshavare.

¹⁰⁴² Prop. 1981/82:168 s. 39 f.

¹⁰⁴³ Se 4 kap. 21 § FB och prop. 2017/18:121 s. 163.

¹⁰⁴⁴ 4 kap. 22 § FB.

Stöd och hjälp efter en adoption

Socialnämnden har i sin omsorg om barn och unga ett särskilt ansvar för att adopterade och deras familjer får det stöd och den hjälp som de kan ha behov av efter ett beslut om adoption.¹⁰⁴⁵ Även de biologiska föräldrarna kan behöva stöd under lång tid efter att de lämnat sitt barn för adoption.

Läs mer

Socialstyrelsens handbok Nationell adoption – handbok för socialtjänsten (2020)

¹⁰⁴⁵ 5 kap. 1 § 9 SoL.

Uppföljning efter avslutad vård

Uppföljning oberoende av samtycke efter vård enligt LVU

21 b § LVU

När vård upphör enligt 21 § LVU ska socialnämnden följa upp situationen för den som är under 18 år.

Om den unge ska återförenas med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne när vården upphör men återföreningen behöver förberedas, ska socialnämnden följa upp den unges situation först när återföreningen har skett.

Från och med den 1 juli 2022 är det obligatoriskt för socialnämnden att följa upp barnets situation när vård med stöd av LVU upphör. Uppföljningen syftar till att följa barnet och få information om barnets situation. Om det finns ett behov kan socialtjänsten också motivera till öppna insatser eller en ny placering.¹⁰⁴⁶

Uppföljningsskyldigheten gäller alla barn som vårdats med stöd av LVU oavsett grund och placeringsform

Uppföljningsskyldigheten när vård enligt LVU upphör gäller oavsett om barnet har vårdats med stöd av 2 § på grund av förhållandena i hemmet eller med stöd av 3 § på grund av sitt eget beteende. Den gäller oavsett var barnet har varit placerat under vårdtiden. Uppföljningsskyldigheten omfattar således barn som under vårdtiden har varit placerade i ett enskilt hem, HVB, stödboende, särskilt ungdomshem eller i sitt eget hem. Skyldigheten gäller oavsett samtycke från vårdnadshavaren och barnet.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁶ Se prop. 2021/22:178 s. 67 och prop. 2012/13:10 s. 88.

¹⁰⁴⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 112.

Uppföljningen omfattar inte unga över 18 år

Unga personer över 18 år som har vårdats med stöd av 3 § LVU omfattas inte av socialnämndens uppföljningsskyldighet. Det ansvar som socialnämnden har enligt 5 kap. 1 § SoL för unga som fyllt 18 år sedan vård och fostran utanför det egna hemmet har upphört har ansetts vara tillräckligt. Det finns dock inget som hindrar att socialnämnden följer upp unga som fyllt 18 år, om den unge samtycker¹⁰⁴⁸.

Huvudregeln är att uppföljningen inleds när vård enligt LVU upphör

Uppföljningsskyldigheten inträder som huvudregel när vård enligt LVU upphör. Socialnämnden kan alltså inte avvakta med att inleda uppföljningen när vården har upphört. Från denna huvudregel finns ett undantag. Om återföreningen med vårdnadshavarna behöver förberedas, ska socialnämnden följa upp barnets situation först när återförening har skett. Återföreningen kan behöva förberedas genom att barnet efter avslutad LVU-vård till exempel bor kvar i det familjehem eller annat boende där hen vistades under vårdtiden under en övergångsperiod med stöd av SoL. Med återförening avses att barnet helt och hållet bor hos den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne. Har flyttningsförbud meddelats och barnet därefter ska återförenas med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne, inträder uppföljningsskyldigheten när återförening har skett.¹⁰⁴⁹

LVU-vården upphör utan återförening med vårdnadshavaren

I vissa fall är det inte aktuellt med en återförening med vårdnadshavaren efter avslutad vård enligt LVU. Det kan till exempel vara så att barnet flyttar till ett annat boende, till exempel en egen lägenhet, studentrum, släkting eller vän. I de fallen ska uppföljningen inledas när vård enligt LVU upphör i enlighet med huvudregeln.¹⁰⁵⁰

LVU-vården övergår till frivillig vård utan återförening med vårdnadshavaren

I andra fall kan vård enligt LVU upphöra eftersom det finns förutsättningar att låta vården fortsätta i frivillig form med stöd av SoL. Om det inte är aktuellt med en återförening med vårdnadshavaren i dessa

¹⁰⁴⁸ Se prop. 2021/22:178 s. 57.

¹⁰⁴⁹ Se prop. 2021/22:178 s. 59-60 och 112-113.

¹⁰⁵⁰ Se prop. 2021/22:178 s. 59.

fall inleds uppföljningen i enlighet med huvudregeln, när LVU-vården upphör.¹⁰⁵¹ Uppföljningen pågår då parallellt med att socialtjänsten noga följer vården enligt SoL. Enligt förarbetena behövs uppföljningsskyldigheten i dessa fall för att säkerställa att övergången till frivillig vård fungerar bra och att det blir bra och tryggt för barnet.¹⁰⁵²

LVU i hemmet

Även LVU i hemmet är vård enligt LVU, vilket betyder att uppföljningen inleds enligt huvudregeln, när LVU-vården i hemmet upphör.¹⁰⁵³

LVU-vården upphör på grund av vårdnadsöverflyttning

Det finns inget undantag för de situationer när vården upphör i samband med en vårdnadsöverflyttning. Även i dessa fall ska alltså en uppföljning inledas när LVU-vården upphör.

Hur ska uppföljningen gå till?

En uppföljning behöver planeras utifrån det enskilda ärendet. Det är viktigt att uppföljningen är så pass omfattande att socialnämnden kan bedöma om barnets situation är trygg och stabil. Under tiden för uppföljningen bör socialtjänsten regelbundet ha kontakt med barnet och den eller de som har vårdnaden om honom eller henne för att kunna följa utvecklingen av barnets förhållanden och för att motivera vårdnadshavarna att ta emot sådant stöd som de behöver.¹⁰⁵⁴ Det är angeläget att uppföljningen genomförs på ett genomtänkt och respektfullt sätt. Exempelvis är det viktigt att barn och vårdnadshavare känner till och förstår hur socialnämnden tänker genomföra uppföljningen.

Vid en uppföljning efter vård enligt LVU får socialnämnden konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Till skillnad från vad som gäller vid en utredning av ett barns behov av stöd eller skydd finns det under en uppföljning efter vård enligt LVU dock ingen sekretessbrytande bestämmelse om uppgiftsskyldighet. Det innebär att de som socialnämnden kontaktar under uppföljningen, till exempel hälso- och sjukvården eller skolan, inte är skyldiga att lämna de uppgifter som nämnden frågar efter, om de skulle vara se-

¹⁰⁵¹ Se prop. 2021/22:178 s. 59.

¹⁰⁵² Se prop. 2021/22:178 s. 60.

¹⁰⁵³ Se prop. 2021/22:178 s. 59.

¹⁰⁵⁴ Se prop. 2021/22:178 s. 113 f.

krelessbelagda. Om det skulle uppstå svårigheter för socialnämnden att följa barnets situation, till exempel på grund av bristande kontakt med barnet och vårdnadshavarna eller bristande information om barnet i övrigt, åligger det socialnämnden att överväga om en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL bör inledas.¹⁰⁵⁵

Socialnämnden får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. När uppföljningen inleds respektive avslutas ska socialnämnden underrätta barnet, om barnet har fyllt 15 år, och vårdnadshavare som berörs.¹⁰⁵⁶

Vårdnadshavarna bör informeras innan ett samtal med barnet genomförs.¹⁰⁵⁷

Även om ett samtycke inte behövs för att samtala med barnet kan det också vara av betydelse för barnets bästa att eftersträva ett sådant. Likaså bör socialtjänsten vara lyhörd för vårdnadshavarens och barnets synpunkter. I vissa fall kan ett bättre resultat uppnås om vårdnadshavaren är med vid samtalet, även om samtalet får genomföras utan att vårdnadshavaren är närvarande.

Dokumentation av uppföljningen

Det är inte reglerat att ett formellt beslut om uppföljning måste fattas, men åtgärder som vidtas under uppföljningen ska dokumenteras enligt 11 kap. 5 § SoL.¹⁰⁵⁸

Var dokumentationen ska ske är inte reglerat. Placeringen avslutas när vården upphör, men uppföljningen behöver kunna dokumenteras till dess att den upphör.

När ska en uppföljning avslutas?

Socialnämnden avgör hur länge uppföljningen bör pågå i det enskilda fallet. Det är viktigt att uppföljningen är så pass omfattande att nämnden kan bedöma om barnets situation är trygg och stabil.¹⁰⁵⁹ Uppföljningen ska dock avslutas senast sex månader från det att den inleddes.¹⁰⁶⁰ Även om uppföljningen kan pågå som längst under sex månader är det viktigt att den inte pågår längre tid än nödvändigt.¹⁰⁶¹

¹⁰⁵⁵ Se prop. 2021/22:178 s. 63.

¹⁰⁵⁶ 21 c § LVU.

¹⁰⁵⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 113. Se även 1 kap. 1 § SoL.

¹⁰⁵⁸ Se prop. 2021/22:178 s. 113.

¹⁰⁵⁹ Se prop. 2021/22:178 s. 113.

¹⁰⁶⁰ 21 c § tredje stycket LVU.

¹⁰⁶¹ Se prop. 2021/22:178 s. 65.

Insatser som har beslutats innan LVU-vården upphörde eller i samband med att barnet flyttar hem kan pågå parallellt med uppföljningen. Om det kommer in en anmälan om oro rörande barnet under tiden som uppföljningen pågår påverkar det inte uppföljningen. Men om socialtjänsten inleder en ny utredning enligt 11 kap. 1 § SoL efter att uppföljningen har inletts så ska uppföljningen avslutas.¹⁰⁶² Efter som uppföljningsskyldigheten endast gäller barn ska uppföljningen avslutas om den unge fyller 18 år under uppföljningstiden.¹⁰⁶³

Läs mer

Socialstyrelsen har tagit fram en utbildningsfilm med kompletterande reflektions- och diskussionsfrågor om uppföljning av barns situation utan samtycke. Materialet finns på socialstyrelsen.se

¹⁰⁶² 21 c § tredje stycket LVU.

¹⁰⁶³ Se prop. 2021/22:178 s. 112.

Uppföljning oberoende av samtycke efter frivillig placering i familjehem eller HVB

11 kap. 4 b § SoL

Socialnämnden får besluta om uppföljning av ett barns situation efter det att en placering i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende har upphört.

En sådan uppföljning får ske om barnet, utan att förhållanden som avses i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga föreligger, bedöms vara i särskilt behov av nämndens stöd eller skydd men samtycke till sådan åtgärd saknas.

11 kap. 4 c § SoL

Vid en uppföljning enligt 4 a eller 4 b § får nämnden ta de kontakter som anges i 2 § första stycket och samtala med barnet i enlighet med 10 § tredje stycket.

Uppföljningen ska avslutas senast två månader från det att utredningen som gäller ett barns behov av stöd och skydd avslutats eller placeringen har upphört eller när nämnden dessförinnan finner skäl att inleda utredning enligt 11 § kap. 1 § första stycket.

Nämnden ska underrätta barn som fyllt 15 år och vårdnadshavare som berörs om beslutet att inleda respektive avsluta uppföljningen.

Bakgrund till bestämmelsen

Det händer att vårdnadshavare återkallar sitt samtycke till frivillig vård, även om socialtjänsten bedömer att barnet har behov av fortsatt stöd och skydd. Det är också väl belagt att barn och unga avbryter vården utan att syftet med vården uppnåtts. Återplacering i samhällsvård i sådana fall är inte ovanligt. Riskerna för återplacering ökar om vården har varit kortvarig och avslutats oplanerat. Att vården avbryts oplanerat kan bland annat medföra svårigheter för barn och unga att klara skolgången.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁶⁴ Prop. 2012/13:10 s. 87 f.

Restriktiv bedömning

För att kunna följa upp ett barn i en situation då vården avslutats oplanerat har socialnämnden getts befogenheter att under vissa omständigheter kunna informera sig om situationen för barn.¹⁰⁶⁵ Möjligheten till uppföljning oberoende av samtycke efter frivillig vård i familjehem eller HVB är begränsad till fall då det finns ett särskilt behov av insatser. Det innebär att uppföljning efter avslutad placering enligt SoL ska tillämpas restriktivt. Det ska fattas ett formellt beslut om uppföljning och den får som längst pågå i två månader. Beslutet ska motiveras, dokumenteras och delges den det berör enligt gällande regler.

Av dokumentationen i ärendet ska det klart framgå att placeringen avslutats, men att socialnämnden anser att det finns en oro för barnets situation och att det finns behov av att följa upp hur det går för barnet för att kunna avgöra om barnets situation behöver utredas eller om det går att motivera för insatser.¹⁰⁶⁶

Uppföljningens innehåll

Under uppföljningstiden ska socialtjänsten med viss regelbundenhet, beroende på barnets ålder och behov, ha kontakt med föräldrar och barnet. Socialtjänsten får konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Socialtjänsten får också samtala med barnet oberoende av vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande, under förutsättning att barnet själv samtycker till det.¹⁰⁶⁷

Till skillnad från vad som gäller vid en utredning av ett barns behov av stöd eller skydd finns det under en uppföljning efter avslutad placering ingen sekretessbrytande bestämmelse om uppgiftsskyldighet. Det innebär att de som socialnämnden kontaktar under uppföljningen, till exempel hälso- och sjukvården eller skolan, inte är skyldiga att lämna de uppgifter som nämnden frågar efter, om de skulle vara sekretessbelagda.

Det är angeläget att uppföljningen genomförs på ett genomtänkt och respektfullt sätt. Förutom syftet att få information om barnets förhållanden bör uppföljningen också kunna innebära ett motivationsarbete om socialtjänsten bedömer att det finns behov av öppna insatser eller av en ny placering.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁵ Se 11 kap. 4 c § SoL.

¹⁰⁶⁶ Prop. 2012/13:10 s. 88.

¹⁰⁶⁷ Se 11 kap. 4 c § SoL samt prop. 2012/13:10 s. 88.

¹⁰⁶⁸ Prop. 2015/16:43 s. 37.

Uppföljning i samförstånd sedan vården upphört

Socialnämnden kan, i samband med att en utredning avslutas utan beslut om insats, i enlighet med bestämmelserna i 5 kap. 1 § SoL, komma överens med barnet eller vårdnadshavaren om en uppföljande kontakt.¹⁰⁶⁹

I detta sammanhang kan nämnas att JO uttalat sig angående en nämnd som släppte kontakten med ett syskonpar och deras familj efter att barnen flyttat hem till modern. Barnen hade under fem år varit placerade i ett familjehem. Vid denna tidpunkt var modern bosatt i en annan kommun tillsammans med en man som barnen aldrig levt tillsammans med. Enligt JO borde nämnden på eget initiativ ha tagit kontakt med familjen med tanke på den långa placeringstiden och den nya familjesammansättningen och aktivt ha följt upp förhållandena i familjen. Uppföljningen borde ha pågått till dess att det blivit klarlagt hur barnen anpassade sig till familjen och att det inte fanns skäl för några insatser från socialtjänstens sida.¹⁰⁷⁰

Unga som inte vill ta emot hjälp

Socialnämnden ska i sin omsorg om barn och unga tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan placeringen har upphört.⁹⁶⁷ Det förekommer att unga som fyllt 18 år vill klara sig på egen hand när vården har avslutats, utan att de är mogna för det. Socialnämnden har en viktig uppgift i att motivera den unge att ta emot stöd. Om hen trots allt inte vill ha fortsatta insatser kan socialtjänsten komma överens med den unge om en uppföljande kontakt en tid efter att vården har upphört. Behov och önskemål om stöd kan variera över tid och en uppföljande kontakt kan motivera den unge att ta emot stöd.

¹⁰⁶⁹ AR i SOSFS 2014:6.

¹⁰⁷⁰ JO 1998/99 s. 251 ff.

Socialnämndens ansvar efter avslutad vård

5 kap. 1 § tionde punkten SoL

Socialnämnden ska

//...//

10. i sin omsorg om barn och unga tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet upphört //...//.

Socialnämnden har en skyldighet att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet har upphört. Ansvaret omfattar alla barn och unga som, oberoende av ålder, har varit placerade i familjehem, stödboende eller HVB.

Bestämmelsen ska ses mot bakgrund av att det inte är ovanligt med återplacering för vård efter det att en tidigare placering har upphört. En väl planerad och fungerande eftervård eller utslussning skulle kunna minska antalet barn och unga som behöver placeras för vård upprepade gånger och underlätta unga människors etablering i samhället.¹⁰⁷¹

Gruppen unga som lämnar vården för att etablera sig i vuxenlivet på egen hand har i olika sammanhang beskrivits som en sårbar grupp som samhället har ett särskilt stort ansvar för.¹⁰⁷² Bristen på resurser och oklarheter om institutionens respektive socialtjänstens ansvar har i vetenskapliga studier uppmärksamats som hinder för att genomföra en god eftervård efter vistelse i HVB.¹⁰⁷³

¹⁰⁷¹ Prop. 2006/07:129 s. 51.

¹⁰⁷² Höjer I & Sjöblom Y (2011).

¹⁰⁷³ Lundström T m.fl. (2012) s. 14.

Socialnämnden är ansvarig oavsett hur organisationen ser ut

Det är viktigt att barn och unga får det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet upphört oavsett hur socialnämnden har valt att organisera sin verksamhet. Att det inom socialtjänsten till exempel finns olika avdelningar för barn och unga respektive för vuxna, eller andra ”stuprör” inom verksamheten, frångår inte socialnämnden dess lagstadgade skyldighet att tillgodose barn och ungas behov.

För att säkra kvaliteten på de insatser som ges till barn och unga kan intern samverkan behövas mellan personal som tillhör olika enheter inom en och samma förvaltning. Det kan bland annat gälla samverkan mellan socialsekreterare som handlägger ärenden om försörjningsstöd eller behandling av vuxna personer med missbruksproblem och socialsekreterare som handlägger barn- och ungdomsärenden.¹⁰⁷⁴

Ansvarig kommun efter avslutad vård

Det är i första hand placeringskommunen som initialt har ansvaret för att tillgodose barns och ungas behov av särskilt stöd efter avslutad placering.¹⁰⁷⁵ Men det är inte givet hur länge kommunen ska behålla ansvaret för barnets eller den unges särskilda behov av stöd och hjälp. Det beror på var barnet eller den unge vistas efter placeringen. Barnet eller den unge kan exempelvis befinna sig i placeringskommunen, i den kommun där vården genomfördes/avslutades, hos någon av vårdnadshavarna i en kommun som inte behöver vara placeringskommunen eller i annan förälders kommun.

Hur länge placeringskommunen ska ha kvar sitt ansvar får bestämmas från fall till fall, med utgångspunkt från nu gällande bestämmelser om ansvarsfördelningen mellan kommuner.¹⁰⁷⁶ Socialstyrelsen har i ett meddelandeblad förtydligat vad som gäller ifråga om gränsdragningen mellan vistelsekommunen och bosättningskommunen.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷⁴ Den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS är skyldig att identifiera de processer i verksamheten där samverkan behövs för att säkra kvaliteten på de insatser som ges i verksamheten, se 4 kap. 5 § SOSFS 2011:9.

¹⁰⁷⁵ Se prop. 2006/07:129 s. 51.

¹⁰⁷⁶ Se 2 a kap. SoL.

¹⁰⁷⁷ Socialstyrelsen, Meddelandeblad nr 3/2011, Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun, nya bestämmelser.

För mer information om vad som gäller ifråga om möjligheterna att överflytta ett ärende som rör ett placerat barn hänvisas till kapitlet Överflyttning av placeringsärende i Del 4.

Stöd och hjälp efter avslutad vård

I Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd ges följande rekommendationer i fråga om stöd och hjälp sedan vården har upphört. ”Socialnämnden bör vid bedömningen av ett barns eller en ung persons behov av stöd och hjälp efter avslutad vård i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende beakta behovet av fortsatt kontakt med hemmet där han eller hon har varit placerad. Barnets eller den unges behov av personligt stöd bör uppmärksammas och tillgodoses.

Om en ung person efter placeringen ska ha ett eget boende, bör nämnden tillgodose hans eller hennes behov av stöd och hjälp med frågor om ekonomi och med att ordna bostad, studier eller arbete.

Om barnet efter placeringen ska återvända till det egna hemmet, bör nämnden tillgodose vårdnadshavarens behov av stöd i föräldrarollen.”¹⁰⁷⁸

Fortsatt kontakt med hemmet och personligt stöd

En viktig utgångspunkt i arbetet med att tillgodose placerade barns behov av kontinuitet är att uppmärksamma deras behov av fortsatt kontakt med personer som de har fått en anknytning till. Det är viktigt att barn som varit placerade i familjehem och som vill behålla kontakten med sitt tidigare familjehem får möjlighet till det. I sådana fall kan det t.ex. vara lämpligt att familjehemmet finns kvar som kontaktfamilj för barnet.

För barn eller unga som fått en nära relation till personal på HVB eller stödboende kan behovet av fortsatt kontakt i stället tillgodoses genom att någon i personalgruppen förordnas som kontaktperson. Nämnden kan också köpa särskilda eftervårdsinsatser från hemmet eller boendet.

För att säkerställa kontinuitet vid behandling för unga med beteen-deproblem kan det vara lämpligt att påbörja öppenvårdsinsatser under slutfasen av behandling på HVB. Insatserna bör, enligt en forskningsöversikt, utgå från samma grunder och principer som vården på

¹⁰⁷⁸ AR till 5 kap. 1 § SoL i 8 kap. SOSFS 2012:11.

HVB för att uppnå bästa resultat.¹⁰⁷⁹ Öppenvård kan behöva ges med varierande omfattning utifrån individuella behov.

Hjälp med bostad, studier eller arbete

Det är vanligt att unga som flyttat hemifrån får fortsatt stöd och hjälp av sina föräldrar. Att unga flyttar tillbaka hem igen för en kortare eller längre tid är inte heller ovanligt, utan tillhör processen att bli vuxen och självständig. Unga som har varit placerade i samhällsvård kan inte alltid räkna med samma stöd från sina föräldrar. De behöver i många fall hjälp med bostadsanskaffning, studier, praktik eller arbete och i många fall också hjälp med sin ekonomi.

En grupp unga som kan behöva stöd med bland annat bostad och myndighetskontakter är ensamkommande barn och unga. En del av dem har släktingar i Sverige, men många är helt ensamma och kan ha stort behov av stöd och hjälp från samhället även när de lämnat det familjehem, stödboende eller HVB där de varit placerade.

När det gäller unga som fyllt 18 år kan en placering i ett familjehem övergå till en inackordering i familjehemmet. Det innebär att den unge får ta ett större ansvar för sin hushållning och efterhand bli mogen för ett eget boende.

Stödboende kan fylla en viktig funktion i ett utslussnings- och eftervårdssammanhang efter en placering i familjehem eller HVB. Träning för ett framtida eget boende är en viktig del i ett eftervårdsprogram och tillgången till ett stödboende kan göra en successiv utslussning från familjehem eller HVB möjlig.¹⁰⁸⁰

Stöd till vårdnadshavaren och yngre barn

När föräldrar och barn återförenas kan föräldrarna behöva stöd i att hantera vardagssituationer med barnet. Även barnet kan behöva stöd. Exempel på insatser är familjeterapeutiska insatser, träning av samspillet mellan barn och föräldrar och råd- och stödkontakter eller programverksamhet riktad till föräldrar. Bistånd i form av en kontaktfamilj, i första hand det tidigare familjehemmet, kan också ges som ett led i att stödja både barn och föräldrar. *Se även avsnittet Exempel på vad föräldrar önskar i Del 4.*

¹⁰⁷⁹ Andreassen T (2003).

¹⁰⁸⁰ Prop. 2015/16:43 s. 37.

Möjlighet att som vuxen ta del av sin personakt

En fråga som kan behöva klargöras i detta sammanhang är vad som gäller när en person vill läsa sin egen akt i vuxen ålder för att få veta varför hen som barn placerades utanför det egna hemmet. I en sådan akt kan även finnas känsliga uppgifter om andra personer, t.ex. föräldrar eller syskon. Frågan är om de känsliga uppgifterna kan lämnas ut till den som vill ta del av sin akt, även om personerna som uppgifterna rör inte samtycker till det.

JO har i ett beslut kommenterat denna fråga.¹⁰⁸¹ JO framhåller att det av förarbeten och rättsfall framgår att uppgifter om tredje man i en personakt omfattas av sekretess även gentemot den vars akt det är. Även om uppgifterna finns i en persons egen personakt kan hen alltså inte utan vidare få ta del av alla uppgifter som finns om någon annan person, om det inte pågår ett ärende. Den enskildes rätt att få ta del av uppgifter om sig själv blir härigenom i praktiken mycket begränsad. En vuxen person som t.ex. bott i familjehem och söker uppgifter om sin barndom, kan med hänsyn till de biologiska föräldrarnas integritet, inte få ut dessa uppgifter. De uppgifter som redan är kända för den som vill ta del av uppgifterna kan naturligtvis lämnas ut.

¹⁰⁸¹ JO 1992/93 s. 596.

Del 6

Över nationsgränser

Placeringar över nationsgränser

I vissa fall kan det finnas behov av att placera ett barn i ett annat land. Det kan också finnas barn som vistas utanför Sverige som behöver placeras i Sverige. Detta regleras bland annat i 1996 års Haagkonvention och Bryssel II-förordningen samt SoL.¹⁰⁸²

Svenska placeringar utomlands

6 kap. 11 b § SoL

Socialnämnden får placera ett barn i ett annat land endast om

1. det är bäst för barnet att placeras där, särskilt med beaktande av barnets anknytning dit,
2. barnets inställning till placeringen så långt det är möjligt har klarlagts,
3. barnets vårdnadshavare och, om barnet fyllt 15 år, barnet samtycker till placeringen,
4. socialnämnden genom en överenskommelse med den behöriga myndigheten i det land där barnet ska placeras har gjort det möjligt att följa upp placeringen, och
5. landet har en tillfredsställande ordning i fråga om tillsyn.

Det finns inte något krav på att socialnämndens placeringar av barn utomlands ska ske med stöd av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention. Utifrån barnets perspektiv är det inte motiverat att utesluta möjligheten av en placering i ett land som inte omfattas av varken 1996 års Haagkonvention eller Bryssel II-förordningen. Det som är avgörande är om placeringen i utlandet bedöms vara bäst för barnet.¹⁰⁸³ I förhållande till stater som *har* tillträtt 1996 års Haag-

¹⁰⁸² Den i Haag den 19 oktober 1996 dagtecknade konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn, härafter kallad 1996 års Haagkonvention, samt rådets förordning nr 2019/1111 av den 25 juni 2019 om behörighet, erkännande och verkställighet av avgöranden i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar, och om internationella bortföranden av barn, härafter kallad Bryssel II-förordningen.

¹⁰⁸³ Proposition 2011/12:85, Stärkt skydd för barn i internationella situationer, s. 46.

konvention eller Bryssel II-förordningen så finns det dock särskilda internationella regler som den svenska socialnämnden ska förhålla sig till.¹⁰⁸⁴ Socialnämnden behöver vanligtvis samarbeta med Utrikesdepartementet (UD) i Sverige och därigenom med lokala myndigheter såsom t.ex. socialtjänst i det andra landet. Ärenden gällande inhämtande av godkännande av placering enligt Bryssel II-förordningen ska som huvudregel initieras via centralmyndigheten (UD).¹⁰⁸⁵

Läs mer

Mer om samverkan med UD finns i Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023).

I övrigt gäller följande vid tillämpning av bestämmelserna i 6 kap. 11 b § SoL:

Enligt *första punkten* måste socialnämnden göra bedömningen att en placering i ett annat land är **bäst för barnet**, särskilt med beaktande av barnets anknytning till landet. En viktig utgångspunkt är att vården ska utformas så att den främjar samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön. Principerna om närhet, kontinuitet och placering hos en anhörig eller annan närstående är inte absoluta men kan medföra att en placering utomlands endast är aktuell i undantagsfall. Till exempel kan det vara när ett barn har förlorat sina föräldrar, eller där en ensam förälder är allvarligt sjuk och det anses bäst för barnet att växa upp i det land där hen har sina anhöriga eller andra närstående. En placering av ett barn i ett annat land kan även ske om barnet har sin nationella eller kulturella bakgrund där. När socialnämnden tar ställning till vad som är bäst för barnet måste alla omständigheter beaktas, bland annat möjligheten för barnet att få en god skolgång. Om det efter socialnämndens överväganden fortfarande råder någon tvekan om en placering i det andra landet är bäst för barnet, ska någon placering inte ske.¹⁰⁸⁶

Av *andra punkten* framgår att socialnämnden så långt det är möjligt ska ha klargjort **barnets inställning** till placeringen. Det är omständigheter som är relaterade till barnets person som avgör om det är lämpligt att inställningen klarläggs. Socialnämnden ska dokumentera och redovisa barnets inställning. Om det inte har varit möjligt att

¹⁰⁸⁴ Artikel 82 i Bryssel II-förordningen och artikel 33 i 1996 års Haagkonvention.

¹⁰⁸⁵ Artikel 78.3 Bryssel II-förordningen.

¹⁰⁸⁶ Prop. 2011/12:85 s. 67 f.

klarlägga barnets inställning ska orsakerna till detta dokumenteras.¹⁰⁸⁷

Av *tredje punkten* framgår att barnets vårdnadshavare ska **samtycka** till placeringen. Även barnet självt ska samtycka om hen har fyllt 15 år. Kravet på samtycke innebär att placeringar med stöd av LVU inte kan komma ifråga. Bestämmelsen ska dock inte tolkas så att det finns hinder mot att den som vårdas med stöd av LVU rent tillfälligtvis vistas utomlands, t.ex. genom att följa med familjehemsföräldrarna på en semesterresa.¹⁰⁸⁸

I *fjärde punkten* anges att socialnämnden ska ha en **överenskom-melse** med behörig myndighet i det land där barnet ska placeras om hur placeringen ska följas upp. Socialnämnden måste kunna följa upp hur placeringen fortlöper efter det att den har inletts.

Enligt den *femte punkten* krävs det att det finns en tillfredsställande **tillsyn** i det aktuella landet. Socialnämnden måste alltså ha kunskap om hur tillsynen utövas i det andra landet och bedöma att ordningen är tillfredsställande utifrån de krav som måste ställas. Tillsynen ska leda till att brister som kan påverka säkerheten för den enskilde upptäcks och påtalas. Tillsynen måste anses så bra att nämnden känner sig trygg med att placeringen i utlandet är bäst för barnet.¹⁰⁸⁹

Familjehem som flyttar utomlands

Reglerna i 6 kap. 11 b SoL ska tillämpas i situationer då socialtjänsten överväger förutsättningarna för att placera ett barn på en institution eller i ett familjehem utomlands. Av propositionen framgår inte vad som gäller när ett familjehem har för avsikt att flytta utomlands och vill att ett redan placerat barn ska följa med. Hur man ska handskas med sådana situationer får bedömas med utgångspunkt från omständigheterna i det enskilda fallet. Så länge barnet är placerat med stöd av LVU kan familjen inte tillåtas att ta barnet med sig, eftersom LVU inte kan tillämpas utomlands.

Det finns dock utifrån Bryssel II-förordningen vissa möjligheter att begära att behörigheten överflyttas till en domstol/myndighet i ett annat medlemsland. Det finns liknande regler i 1996 års Haagkonvention.

¹⁰⁸⁷ Prop. 2011/12:85 s. 68.

¹⁰⁸⁸ Prop. 2011/12:85 s. 68.

¹⁰⁸⁹ Prop. 2011/12:85 s. 68.

Läs mer

Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten
(2023)

Utländska placeringar i Sverige

6 kap. 11 a § SoL

Socialnämnden får godkänna att en utländsk myndighet place-
rar ett barn i Sverige endast om

1. det är bäst för barnet att placeras här, särskilt med beaktande av barnets anknytning hit,
2. barnets inställning till placeringen så långt det är möjligt har klarlagts,
3. barnets vårdnadshavare och, om barnet fyllt 15 år, barnet samtycker till åtgärden,
4. förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet är utredda av nämnden,
5. barnet har beviljats uppehållstillstånd, om ett sådant tillstånd behövs, och
6. placeringen sker med stöd av [Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention].

En utländsk myndighet får under vissa förutsättningar placera ett barn i Sverige. En förutsättning är att placeringen sker med stöd av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention.

Enligt artikel 82.1 i Bryssel II-förordningen ska en placering alltid föregås av *ett godkännande* av socialnämnden. En begäran från en utländsk myndighet om godkännande ska enligt samma artikel åtföljas av en rapport med viss information om barnet, skälen för placeringen eller vården och finansieringen.

Enligt artikel 33 i 1996 års Haagkonvention ska den utländska myndigheten först *samråda* med socialnämnden. Detta ska ske med socialnämnden i den kommun där barnet avses bli placerat. Det är också

denna socialnämnd som ska pröva en framställning från den utländska myndigheten om att få placera barnet här.¹⁰⁹⁰ Bestämmelserna i 6 kap. 11 a § SoL ska alltså tillämpas när barnet ännu befinner sig i utlandet och ska säkerställa att en placering i Sverige är lämplig och i övrigt genomförbar.¹⁰⁹¹

Bara om det är bäst för barnet

Ett godkännande ska bara lämnas om det är bäst för barnet, särskilt med beaktande av barnets anknytning till Sverige. Barnets anknytning till Sverige som t.ex. föräldrar eller släktingar eller om barnet har sin nationella eller kulturella bakgrund i Sverige ska beaktas. Barnets möjligheter att tala det språk som används i det hem där barnet avses bli placerat ska också beaktas. För att socialnämnden ska kunna bedöma om det är bäst för barnet att placeras i Sverige förutsätts att den utländska myndigheten i sin utredning redovisar bland annat på vilket sätt barnet har anknytning hit.¹⁰⁹²

En ytterligare förutsättning för att socialnämnden ska godkänna en placering i Sverige är att barnets inställning till placeringen har klarlagts så långt det är möjligt. Det kan förekomma situationer där det är olämpligt att efterfråga barnets inställning. En bedömning av om ett barns inställning kan inhämtas måste därför göras från fall till fall. Praktiska svårigheter för den utländska myndigheten att höra barnet är inte ett godtagbart skäl för att inte klargöra inställningen. Om det saknas information om barnets uppfattning i den utredning som har överlämnats till socialnämnden, kan något godkännande till placeringen normalt inte lämnas. Godkänns ändå placeringen, bör nämnden nogta redovisa på vilka grunder beslutet har fattats.¹⁰⁹³

Socialnämndens godkännande ska grunda sig på en lika gedigen utredning som annars krävs för ett medgivande eller beslut om vård enligt 6 kap. 6 § andra stycket socialtjänstlagen. För att utredningen ska kunna genomföras måste den utländska myndigheten i sitt underlag ha angett vilket enskilt hem som begäran om placering avser. Socialnämndens beslut ifråga om godkännande av en placering kan inte överklagas.¹⁰⁹⁴

När det gäller ärenden enligt Bryssel II-förordningen finns tvingan-

¹⁰⁹⁰ 3 § lagen (2012:318) om 1996 års Haagkonvention.

¹⁰⁹¹ Prop. 2011/12:85 s. 65.

¹⁰⁹² Prop. 2011/12:85 s. 46 s. 65.

¹⁰⁹³ Prop. 2011/12:85 s. 46 s. 65.

¹⁰⁹⁴ Prop. 2011/12:85 s. 66.

de regler om att socialnämnden via UD, som är centralmyndighet, ska översända sitt avgörande om att bevilja eller vägra ett godkännande inom tre månader. Möjlighet till förlängning av tidsfristen finns vid exceptionella omständigheter.¹⁰⁹⁵

Det innebär att en kortare tidsfrist gäller för placeringar av barn inom EU i jämförelse med inhemska placeringar eller en placering enligt 1996 års Haagkonvention. Dock ska en begäran från en annan medlemsstat om godkännande att placera ett barn i Sverige innehålla en rapport om barnet. Av denna rapport ska skälen för den placering eller vård som föreslås för barnet framgå. Den ska även innehålla information om planerad finansiering m.m.¹⁰⁹⁶

Enligt såväl Bryssel II-förordningen som 1996 års Haagkonvention får erkännande och verkställbarhet av ett utländskt beslut vägras om bestämmelserna om tvingande samråd eller godkännande inte har följts. Om en placering i Sverige sker trots att socialnämnden inte har lämnat godkännande ska erkännande och verkställbarhet av det utländska beslutet vägras.

Uppehållstillstånd för barnet

Placering av barn i Sverige som avser längre tid än tre månader kommer i många fall att förutsätta uppehållstillstånd.

Ett tidsbegränsat uppehållstillstånd ska på ansökan av socialnämnden beviljas ett barn som avses bli placerat här i landet enligt 6 kap. 11 a § SoL, om uppehållstillstånd behövs för vistelsen.¹⁰⁹⁷ Uppehållstillståndet ska gälla i minst ett år. När tillståndet löper ut, ska barnet på ansökan av socialnämnden beviljas ett permanent uppehållstillstånd, om barnet fortfarande är placerat här i landet.¹⁰⁹⁸

Uppehållstillstånd enligt 5 kap. 15 c eller 16 b § UtL får inte återkallas för ett barn innan den socialnämnd som ansökte om uppehållstillståndet har fått tillfälle att yttra sig.¹⁰⁹⁹

Migrationsverkets beslut om avslag på en ansökan om tillfälligt eller permanent uppehållstillstånd, eller beslut ifråga om återkallelse av ett sådant tillstånd, får överklagas till migrationsdomstol. Sådana beslut får endast överklagas av socialnämnden.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁵ Artikel 82.6 Bryssel II-förordningen.

¹⁰⁹⁶ Se proposition 2021/22:189 Ökad rättssäkerhet och snabbare verkställighet i internationella familjemål, s. 72.

¹⁰⁹⁷ 5 kap. 15 c § utlänningslagen (2005:716), UtL.

¹⁰⁹⁸ Se 5 kap. 16 b § UtL.

¹⁰⁹⁹ Se 7 kap. 7 d § UtL.

¹¹⁰⁰ 14 kap. 4 b § UtL.

Socialnämndens ansvar efter beslut om godkännande

När barnet har kommit till Sverige ska vården genomföras på samma sätt som för ett motsvarande svenskt beslut om vård utanför det egna hemmet. Alla regler som rör vård utanför det egna hemmet är tillämpliga på samma sätt som i andra ärenden. *Se Del 3 Inför vården.* Uppföljningen ska ske på samma sätt som för en inhemsk placering med beaktande av den speciella situation som finns med tanke på att barnet kommer från ett annat land. Även tillsyn över en placering som beslutats av en utländsk myndighet ska genomföras på motsvarande sätt som för en placering som beslutats av socialnämnden.¹¹⁰¹

Åtgärder till skydd för barnet

Om förhållandena ändras när barnet är placerat här är socialnämnden behörig att vidta åtgärder till skydd för barnet. Har barnet ännu inte fått hemvist här kan socialnämnden under alla förhållanden vidta nödvändiga brådskande åtgärder.¹¹⁰² Det kan t.ex. bli fråga om ett omedelbart omhändertagande av barnet om placeringen inte fungerar tillfredsställande eller barnet inte längre samtycker till den. Beroende på omständigheterna kan det antingen vara bäst för barnet att återvända till hemlandet eller få en ny placering i Sverige.¹¹⁰³

Läs mer

Socialstyrelsens handbok LVU – handbok för socialtjänsten (2023)

¹¹⁰¹ Prop. 2011/12:85 s. 66 f.

¹¹⁰² Artikel 15 i Bryssel II-förordningen och artiklarna 11 och 12 i 1996 års Haagkonvention.

¹¹⁰³ Prop. 2011/12:85 s. 67.

Referenser

Utskottsbetänkanden

SoU 1979/80:44 *Socialtjänsten*

LU 1982/83:17 *Om vårdnad och umgänge m.m.*

2020/21:SoU5 *Övervägande av vårdnadsöverflyttning, revidering av vårdplan för placerade barn och särskilda lämplighetskrav för offentliga biträden*

Departementspromemoria

Ds 1981:17 *Det förstärkta familjehemmet*

Propositioner

Prop. 1975/76:170 *Om ändring i föräldrabalken m.m.*

Prop. 1977/78:156 *med förslag till passlag*

Prop. 1979/80:1 *Om socialtjänsten*

Prop. 1980/81:28 *Om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen*

Prop. 1981/82:168 *Om vårdnad och umgänge m.m.*

Prop. 1981/82:186 *Om ändring i sekretesslagen m.m.*

Prop. 1988/89:67 *Om sekretessfrågor inom undervisningsväsendet m.m.*

Prop. 1989/90:28 *Om vård i vissa fall av barn och ungdomar*

Prop. 1992/93:61 *Om ändrat huvudmannaskap för vissa institutioner inom ungdomsvård och missbrukarvård*

Prop. 1992/93:159 *Om stöd och service till vissa funktionshindrade*

Prop. 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen*

Prop. 1997/98:182 *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*

Prop. 2000/01:80 *Ny socialtjänstlag m.m.*

Prop. 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*

Prop. 2005/06:46 *Mottagande av ensamkommande barn*

Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler*

Prop. 2006/07:37 *Registerkontroll av personal vid sådana hem för*

- vård eller boende som tar emot barn*
- Prop. 2006/07:129 *Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m.*
- Prop. 2008/09:150 *Offentlighets- och sekretesslag*
- Prop. 2008/09:158 *Från erkännande till egenmakt - regeringens strategi för de nationella minoriteterna*
- Prop. 2008/09:193 *Vissa psykiatrifrågor m.m.*
- Prop. 2009/10:131 *Lex Sarah och socialtjänsten - förslag om vissa förändringar*
- Prop. 2009/10:165 *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*
- Prop. 2009/10:192 *Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn*
- Prop. 2009/10:232 *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige*
- Prop. 2010/11:49 *Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun*
- Prop. 2011/12:53 *Barns möjlighet att få vård*
- Prop. 2011/12:85 *Stärkt skydd för barn i internationella situationer*
- Prop. 2012/13:10 *Stärkt stöd och skydd för barn och unga*
- Prop. 2012/13: 175 *Vissa frågor om behörighet för personal i hälso- och sjukvården och socialtjänsten*
- Prop. 2013/14:198 *Bristande tillgänglighet som en form av diskriminering*
- Prop. 2015/16:43 *Stödboende – en ny placeringsform för barn och unga*
- Prop. 2016/17:59 *Trygg och säker vård för barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet*
- Prop. 2017/18:121 *Modernare adoptionsregler*
- Prop. 2017/18:169 *Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem*
- Prop. 2017/18:182 *Samling för skolan*
- Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter*
- Prop. 2021/22:178 *Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat*

Statens offentliga utredningar (SOU)

- SOU 2005:81 *Källan till en chans - Nationell handlingsplan för den sociala barn- och ungdomsvården*
- SOU 2006:100 *Ambition och ansvar. Nationell strategi för utveckling av samhällets insatser till personer med psykisk sjukdom och funktionshinder*
- SOU 2009:68 *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)*
- SOU 2011:9 *Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården*
- SOU 2011:61 *Vanvård i social barnavård*
- SOU 2014:3 *Boende utanför det egna hemmet – placeringsformer för barn och unga*
- SOU 2015:71 *Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU*

Föreskrifter och allmänna råd

Socialstyrelsen

- SOSFS 2011:9 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete
- SOSFS 2011:15 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om lex Sarah
- SOSFS 2012:11 Socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem, jourhem, stödboende och hem för vård eller boende
- SOSFS 2014:5 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS
- SOSFS 2014:6 Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller barn och unga
- HSLF-FS 2016:55 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om hem för vård eller boende
- HSLF-FS 2016:56 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om stödboende
- HSLF-FS 2017:79 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om behörighet att utföra vissa arbetsuppgifter i socialtjänstens barn- och ungdomsvård
- HSLF-FS 2018:2 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om konsulentverksamheter

HSLF-FS 2019:19 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet

Övriga myndigheter

HSLF-FS 2023:3 Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens utredning gällande vårdnad om barn i vissa fall

SiSFS 2022:1 Statens institutionsstyrelsens föreskrifter om vårdavgifter för ungdomar som vistas vid särskilda ungdomshem med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) m.m.

Socialstyrelsens handböcker

Socialstyrelsen (2012) *Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete*

Socialstyrelsen (2014) *Lex Sarah – handbok för tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah*

Socialstyrelsen (2020) *Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2020) *Ensamkommande barn och unga – handbok för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2020) *Nationell adoption – handbok för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2020) *Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning – handbok för handläggning och utförande av LSS-insatser*

Socialstyrelsen (2021) *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2023) *LVU – handbok för socialtjänsten.*

Socialstyrelsen (2023) *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten*

Socialstyrelsens meddelandeblad

Socialstyrelsen (2010) *Överenskommelse om samarbete. Meddelandeblad nr 1/2010*

Socialstyrelsen (2011) *Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun, nya bestämmelser. Meddelandeblad nr 3/2011*

- Socialstyrelsen (2012) *Barnets möjligheter att få hälso- och sjukvård samt sociala insatser när vårdnadshavarna inte är överens*. Meddelandeblad nr 10/2012
- Socialstyrelsen (2020) *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:19) om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet m.m.* Meddelandeblad nr 1/2020
- Socialstyrelsen (2023) *Nationella minoriteter och minoritetsspråk*. Meddelandeblad nr 6/2023

Övriga publikationer från Socialstyrelsen

- Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010*
- Socialstyrelsen (2011) *Initial bedömning vid socialtjänstens rekrytering av familjehem*
- Socialstyrelsen (2012) *BRA-fam – en standardiserad bedömningsmetod vid rekrytering av socialtjänstens familjehem*
- Socialstyrelsen (2012) *Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten*
- Socialstyrelsen (2012) *Sekretess- och tystnadspliktsgränser. I socialtjänsten och i hälso- och sjukvården*
- Socialstyrelsen (2012) *Teckenekonomi för barn och unga på HVB – en systematisk översikt samt juridiska aspekter på utförande*
- Socialstyrelsen (2013) *Vänd dem inte ryggen – utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck*
- Socialstyrelsen (2014) *Nationella adoptioner av barn i familjehem. En kartläggning av hur socialnämnderna uppmärksammar frågan*
- Socialstyrelsen (2014) *Manual till BRA-fam – en standardiserad bedömningsmetod för rekrytering av familjehem*
- Socialstyrelsen (2014) *Systematisk uppföljning – beskrivning och exempel*
- Socialstyrelsen (2017) *Förstärkt familjehemsvård – ansvar och roller när socialnämnden anlitar privata konsulentverksamheter*
- Socialstyrelsen (2017) *Vägar till förbättrad samordning av insatser för barn med funktionsnedsättning – kunskapsstöd om samordnad information, gemensam planeringsprocess och praktiskt stöd*
- Socialstyrelsen (2018) *Att samtala med barn – kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*
- Socialstyrelsen (2018) *Barn i internationell människohandel och exploatering – vägledning för socialtjänsten*

- Socialstyrelsen, Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten (2018) *SAMS – Samverkan socialtjänst skola – Obruten skolgång för placerade barn och unga*
- Socialstyrelsen (2019) *Användarstöd för systematisk uppföljning med stöd av BBIC-variabler*
- Socialstyrelsen (2019) *Informationsblad om vissa juridiska aspekter på systematisk uppföljning i socialtjänsten och EU:s dataskyddsförordning*
- Socialstyrelsen (2019) *Om ansvarsfördelning vid samhällsvård av barn och unga med psykisk ohälsa – ett vägledande stöd till kommuner och landsting*
- Socialstyrelsen (2019) *Omsorg, gränssättning och våldsförebyggande arbete – kunskapsstöd för personal på HVB för barn och unga*
- Socialstyrelsen (2019) *Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov – förutsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård*
- Socialstyrelsen (2020) *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har ett normbrytande beteende – kunskapsstöd för socialtjänsten*
- Socialstyrelsen (2020) *Manual till Familjehemsvinjetter – en standardiserad bedömningsmetod för utredning av familjehem*
- Socialstyrelsen (2023) *Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående – kunskapsstöd för socialtjänstens bedömningar*
- Socialstyrelsen (2023) *BBIC Grundbok – Barns behov i centrum*
- Socialstyrelsen (2023) *Bedöma barns mognad för delaktighet – kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården*
- Socialstyrelsen (2023) *HälsoSAMS – Samverkan för placerade barn och ungas tillgång till en god hälso- och sjukvård och tandvård*
- Socialstyrelsen (2023) *Instabilitet bland barn och unga placerade i heldygnsvård enligt SoL och LVU. Placeringsmönster t.o.m. år 2020 bland barn och unga födda 1990–2004*
- Socialstyrelsen (2023) *Pro-fam – processen vid utredning av familjehem*
- Socialstyrelsen (2023) *Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2022*

Cirkulär och publikationer från SKR

SKL (2014) *Riksavtal för utomlänsvård med kommentarer – med giltighet fr.o.m. den 1 januari 2015*

SKR (2021) *Upphandling och uppföljning av HVB – för barn och unga*

Cirkulär 22:41 *Ersättningar och villkor vid familjehemsvård av barn, unga och vuxna, vårdnadsöverflyttningar med mera för år 2023*

Cirkulär 2023:12 *Vårdnadsöverflyttning till familjehem – avtal*

Barnrättskommitténs allmänna kommentarer

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 5 *Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter (artikel 4, 42 och 44.6) (CRC/GC/2003/5)*

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 7 *Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom. (CRC/C/GC/7)*

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 *Barnets rätt att bli hörd. (CRC/C/GC/12)*

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 *Om barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet. (CRC/C/GC/14)*

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24 *Om barnets rättigheter i rättssystemet (CRC/C/GC/24)*

Övrig litteratur

Andersson G (2008) *Utsatt barndom – olika vuxenliv. Ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Andreassen T (2003) *Institutionsbehandling av ungdomar. Vad säger forskningen?* Gothia

Barnombudsmannen (2018) *Prövning av barnets bästa, Ett stödmaterial för beslutsfattare och tjänstepersoner*

Barnombudsmannen (2019) *Vem bryr sig – när samhället blir förälder. Barns röster om att växa upp i den sociala barnavården*

Dahlberg C & Forssell A (2006) *BBIC i praktiken – att knäcka koden*

Hedin L (2012) *Foster youth's sense of belonging in kinship, network, and traditional foster families – an interactive perspective on foster*

- youth's. Örebro universitet
- Hedin L (2015) *Good relations between foster parents and birth parents: a Swedish study of practices promoting successful cooperation in everyday life*. Child Care in Practice. 2015;21(2):177-91
- Höjer I (2001) *Fosterfamiljens inre liv*. Avhandling Göteborgs universitet
- Höjer I (2007) *Föräldrars röster – hur är det att ha sina barn placerade i fosterhem?* Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2007:2
- Höjer I & Sjöblom Y (2011) *Att stå på egna ben. Om övergången från samhällsvård till vuxenliv*. Socialvetenskaplig tidskrift nr 1 2011
- IVO (2019) *Vad har IVO sett 2020?*
- Lundström T, Sallnäs M, Andersson Vogel M (2012) *Utvärdering av en förstärkt vårdkedja för ungdomar som vårdats vid en SiS-institution. Slutrapport*. Statens institutionsstyrelse: Institutionsvård i fokus nr 2 2012
- Mattsson T (2006) *Barnet som subjekt och aktör: En rättslig studie om barn i familjehem*
- Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2023) *Att utreda vårdnad om barn i vissa fall*
- Sallnäs M (2012) *Institutionsvård för barn och unga*. I Höjer I m.fl. (red) *När samhället träder in – barn, föräldrar och social barnavård*
- SBU (2016) *Placering i släktinghem respektive vanliga familjehem – Vad gynnar barnen?*
- Socialdepartementet (2017) *Barnets och ungdomens reform – Förslag för en hållbar framtid, Slutrapport från den nationella samordningen för den sociala barn- och ungdomsvården*
- Svedin, C-G (2011) *Övergrepp och försummelser i samhällsvården av barn och unga – en kunskapsöversikt*
- UNICEF (2008) *Handbok om barnkonventionen*
- Vinnerljung B, Sallnäs M & Kyhle Westermarck P (2001) *Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution*. Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS)
- Westberg M & Tilander K (2011) *Att lära av fosterbarn*. I Fredriksson A & Kakuli A (red) *Ett annat hemma: om samhällets ansvar för placerade barn*

Webbplatser

<https://www.do.se/>

<https://www.ivo.se/>

<https://www.kunskapsguiden.se/>

<https://www.minoritet.se/>

<https://skr.se/>

<https://www.socialstyrelsen.se/>

<https://www.stat-inst.se/>

Sakregister

- adoption s. 41-43, 329-332
- anhörigprincipen s. 38-39, 144-145
- annan socialnämnd s. 74, 84, 167
- ansvarig kommun
 - under placering s. 44
 - efter placering s. 341
- avtal
 - vid placering i HVB s. 176
 - mellan socialnämnden och familjehemmet s. 75-76, 171-172
 - mellan socialnämnden och jourhemmet s. 170
- konsulentstödda familjehem s. 76-82, 141
- asylsökande barn s. 16, 123, 191-192, 195-196, 224
- avsluta vården s. 304-309, 319-321
- barnbidrag s. 173, 230, 326
- barnets bästa s. 26-28, 41-42, 70, 128, 246-247, 302, 310, 328
- barnkonventionen s. 24-33
- barnperspektiv s. 177, 259, 346
- barnpension s. 231
- BBIC s. 128-129
- bedöma ålder och mognad s. 184
- bedömning av hemmets lämplighet s. 156-163
- begränsningsåtgärder s. 98-102
- begäran om att vård ska upphöra s. 304-306
- behandlingsplan s. 112, 217
- bemötande s. 30, 33, 242, 251
- beslut
 - om förbud att ta emot barn i sitt hem s. 288-289
 - om vård s. 68
- beslutsunderlag s. 166-167
- besökstider s. 100-101, 211-212
- besöksrestriktioner s. 100-101, 211-212
- BRA-fam s. 153-155
- brott mot barn s. 291
- böter s. 69, 289
- delaktighet s. 178-184, 215-216, 227-228, 233
- diskriminering s. 25-26, 33-34
- dokumentation
 - i barnets personakt s. 244-248
 - i familjehemsakten s. 248-249
 - under utredningen s. 164-165
 - under placeringen s. 243-252
- dokumentationsskyldighet s. 81, 243-244
- drogtest
 - inför umgänge s. 203-208
 - inför vårdens upphörande s. 309-310
- efterlevandestöd s. 230-231
- egenkontroll s. 39, 46, 262
- egenvård s. 190
- ensamkommande barn s. 16, 23, 39, 61, 62, 71, 75, 224, 316

- Ersättningsnämnden s. 285
 Europakonventionen s. 33, 199
 evidensbaserad vård s. 49-50
 familjehem s. 17-18, 68-69,
 72-82, 140-141
 familjehemsutredning s. 151-165
 familjehemsvinjetter s. 153-155
 flexibilitet s. 37, 114, 140, 301, 302
 flyttningsförbud s. 311-319
 - villkorligt s. 318-319
 - tillfälligt s. 315
 - överväga s. 312-314
 folkbokföring s. 60-61
 funktionsnedsättning s. 30, 32,
 64-66, 96, 122, 148, 149,
 173-174, 287
 följa vården s. 98, 253-264, 274,
 276
 förbud mot innehav av
 berusningsmedel s. 101-102
 Försäkringskassan s. 158, 174,
 230-231
 föräldrarna ska bidra till
 kommunens kostnader
 s. 229-230
 föräldrapenning s. 173
 förändringar i familjehemmet
 s. 271-272
 gallring s. 89, 104-105, 125-126,
 250
 genomförandeplan
 - socialnämndens s. 86, 139,
 214-222
 - utförarens s. 216-217
 god kvalitet s. 45-50
 god man s. 16, 134, 135, 224, 226,
 250-251
 god vård s. 51-53
 hem för vård eller boende s. 9,
 18-19, 90-112, 142-143
 hemtagningsutredning s. 304-306
 hälsa s. 27, 58-61, 62-66, 96-98,
 108-109, 122-124, 129, 149,
 188-189, 192-196, 227-228, 256
 hälso- och sjukvård under
 placering s. 58-66, 96-98,
 108-109, 122-124, 149,
 188-189, 220, 256
 HälsoSAMS s. 189
 hälsoundersökning
 - av barn och unga som vårdas
 utanför det egna hemmet
 s. 96, 122-123, 148, 191-195
 - av asylsökande s. 191-192,
 195-196
 individuell plan s. 65, 220, 256
 information och samråd s. 74-75,
 84
 integrerad vård s. 96-97, 149
 jourhem s. 9, 18, 60-61, 69,
 83-86, 141, 161, 172
 klagomål s. 181, 185, 283-284
 kompetenskrav s. 48-49, 92-93,
 108, 109, 119-120
 konsulentstödda familjehem och
 jourhem s. 76-82, 141
 kontakt med föräldrar, syskon
 och andra närstående s. 40,
 257
 kontinuitet, flexibilitet och närhet
 s. 37-38, 301, 302
 kvalitet s. 45-50, 282-283
 ledningssystem s. 45
 lex sarah s. 282
 långsiktig vård s. 41-43, 265-266,
 276-277, 302

- läkarundersökning s. 191, 195
- matchning s. 143-144, 157, 166-167
- medgivande för privatplacering s. 68-69, 86-89
- missförhållanden s. 44-45, 228, 254, 261, 282-292, 294
- motivera beslut s. 111, 339
- nationella minoriteter s. 32-33, 34-36, 146-147
- noga följa vården s. 253-266
- närhetsprincipen s. 37-38, 143, 146-147, 301
- omedelbar skyddsbedömning s. 290-291
- omplacering s. 79, 107, 293-298
- omprövning av vården s. 281
- omvårdnad s. 24, 31-32, 223-224
- ordningsregler s. 102, 117, 285
- partsinsyn s. 164-165, 228, 252
- personakt s. 81, 89, 104-105, 111, 125-126, 216, 228, 244-248, 249, 250, 252, 345
- placeringar utomlands s. 348-351
- placeringsbeslut s. 167-168
- planering inför vårdens upphörande s. 320-322
- polisanmälan s. 290, 291
- polishandräckning s. 110
- Pro-fam s. 162
- proportionalitet s. 99, 110, 204-205, 310
- recept s. 185
- referenser s. 159, 355
- registerkontroll s. 93-94, 120, 159
- rekrytering av familjehem s. 54-55
- relevant information s. 178-179, 186, 246
- risker och missförhållanden s. 45-46, 282-292
- sammanhållet vårdansvar s. 32, 44
- sammanställning av utredningen s. 162, 163
- samordnad individuell plan s. 11, 65, 256
- samråd s. 59, 74-75, 84, 87, 351
- SAMS s. 108, 189-190
- samtal med barn s. 194, 245, 247-248, 253-255, 260-263
- samtycke s. 100
 - till vårdplanen s. 133-137
 - barn över 15 år s. 135, 269, 270-271
 - vårdnadshavare s. 135
 - god man till ensamkommande barn s. 135
- samverkan
 - familjehem s. 237-238
 - intern s. 65-66, 342
 - kring placerade barn s. 55-58, 63-64, 97, 108, 149, 189-190, 192
 - med vårdnadshavare s. 227
- Sekretess
 - andra myndigheter s. 188-189
 - familjehem s. 186-187, 249
 - god man s. 224, 250
 - vårdnadshavare s. 223, 250-251
 - övriga s. 252
- SIP s. 11, 65, 256
- SiSam s. 108

- skolgång under placering s. 95,
107, 121, 219, 188-190, 257
- socialnämndens ansvar
- att noga följa vården s. 253-266
 - efter avslutad vård s. 341-344
- socialnämndens kontakt med barnet under placeringen s. 221, 257-263
- stadigvarande vård och fostran s. 68
- statistik s. 19-23
- stödboende s. 19, 22, 113-126, 141-142
- stöd
- till föräldrarna s. 232-235
 - till familjehemmet s. 241
- systematiskt förbättringsarbete s. 45-46
- systematisk uppföljning s. 47
- särskilda befogenheter s. 90, 109-111, 143
- särskilda insatser s. 133, 218-219, 267-269
- särskilt ungdomshem s. 105-112
- särskilt utsedd socialsekreterare s. 180, 221, 257-260
- TFCO S. 141
- tillfällig placering i barnets nätverk s. 70-72, 151
- tillfällig vård och fostran s. 69, 151
- tillståndsplikt s. 80, 92, 118
- tillsyn s. 81, 103, 124-125, 169
- tredelade föräldraskapet s. 56, 238
- tvång s. 97, 98-99, 109-111
- tystnadsplikt s. 82, 91, 117, 188
- umgänge
- vid vård enligt SoL s. 146-147, 197-200, 221, 327-328
 - vid vård enligt LVU s. 146-147, 197-199, 201-208, 221
- umgängesbegränsning s. 198, 209-211
- underhållsstöd s. 230-231
- uppdrag till utförare s. 170, 174-175
- uppehållstillstånd s. 16, 61, 353
- upphandling av institutionsvård s. 55
- uppföljning s. 136-137, 221, 254-257, 333-340, 350
- uppföljning oberoende av samtycke s. 333-339
- efter vård enligt LVU s. 333-337
- upphörande av vård
- enligt SoL s. 307
 - enligt LVU s. 308-309
- Upprättelseutredningen s. 285-288
- utbildning till familjehem s. 240-241
- utflytt från familjehem eller HVB s. 308-309, 320-322
- utländska placeringar i sverige s. 351-354
- utomlänsvård s. 62, 98, 123

- utredning
 - av barnets behov s. 91, 117-118, 290, 296-298, 305-306
 - av familjehem s. 73, 74, 144-145, 151-165, 271-272
 - av jourhem s. 73, 74, 144-145, 151-165, 271-272
 - under pågående insats s. 245, 267-269
- utskrivning
 - från HVB s. 103, 112
 - från stödboende s. 124
 - från särskilda ungdomshem s. 112
- Vanvårdsutredningen s. 284-285
- villkor för familjehem och jourhem s. 171-173
- visitation s. 100, 102
- vårdens upphörande s. 304-309, 320-322
- vårdgivare s. 96, 149
- vårdkostnad s. 175-176, 229-231
- vårdsnadshavarens ansvar s. 223
- vårdsnadshavarens inflytande, insyn och delaktighet s. 56, 164-165, 184-185, 224-228
- vårdnadsöverflyttning s. 265, 266-267, 278-280, 323-328
- vårdplan s. 130-139
- vårdtid s. 132
- ytterligare insatser s. 91, 117-118, 219, 267-269
- ålder och mognad s. 29, 183-184, 247
- återkallat samtycke s. 134-135
- återförening med föräldrarna efter placering s. 41, 234, 334, 343, 344
- återföreningsprincipen s. 41
- öppna insatser till barn över 12 år s. 270-271
- över nationsgränser s. 348-350, 351-354
- överenskommelser om samarbete s. 59, 63-64, 192, 209
- personer med psykisk funktionsnedsättning s. 32, 64, 65
- överflyttning av placeringsärende s. 299-302
- överbäga
 - flyttningsförbud s. 312-314
 - vårdnadsöverflyttning s. 278-280
- överbägande av vården s. 273-277

Socialstyrelsens föreskrifter och
allmänna råd (SOSFS 2012:11) om
socialnämndens ansvar för barn
och unga i familjehem, jourhem,
stödboende och hem för vård eller
boende

Senaste version av SOSFS 2012:11 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem, jourhem, stödboende och hem för vård eller boende

Detta är SOSFS 2012:11 i en konsoliderad form, det vill säga med alla gällande bestämmelser och rekommendationer från grundförfattningen och ändringsförfattningen.

Observera att det är den tryckta versionen av författningen som gäller. Kontrollera därför alltid texten mot den tryckta versionen. För uppgift om använda bemyndiganden och ikraftträdandebestämmelser, se respektive författning.

Ändrad: HSLF-FS 2019:25

Senaste lydelse: Gäller från och med: 2020-03-01

1 kap. Tillämpningsområde

1 § Dessa föreskrifter ska tillämpas vid placering av barn och unga i familjehem, jourhem, stödboende eller hem för vård eller boende med stöd av socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. (*HSLF-FS 2019:25*)

2 § Vad som i dessa föreskrifter och allmänna råd anges om familjehem och familjehemsföräldrar gäller även för jourhem och jourhemsföräldrar.

Med unga avses i dessa föreskrifter och allmänna råd personer som har fyllt 18 men inte 21 år.

2 kap. Ledningssystem

1 § Av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete framgår det att den som bedriver socialtjänst ska ansvara för att det ledningssystem som ska finnas innehåller de processer och rutiner som behövs för att säkerställa att verksamheten uppfyller de krav som ställs i det följande.

2 § Socialnämnden ska fastställa rutiner som säkerställer att en utredning inleds i enlighet med 11 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) när ett barn eller en ung person som är placerad i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende kan behöva ytterligare insatser eller behöver omplaceras. (*HSLF-FS 2019:25*)

3 kap. Planering och egenkontroll (HSLF-FS 2019:25)

Planering

1 § Socialnämnden ska kartlägga och analysera behovet av familjehem, stödboenden och hem för vård eller boende för placeringar av barn och unga på kort och lång sikt.

Nämnden ska, med kartläggningen och analysen som utgångspunkt, planera för och vidta de åtgärder som krävs för att säkerställa tillgången till hem och stödboenden som kan erbjuda vård som är trygg, säker, ändamålsenlig och präglad av kontinuitet. (HSLF-FS 2019:25)

2 § Socialnämnden ska samverka med andra samhällsorgan för att barn och unga i familjehem, stödboenden och hem för vård eller boende ska få lämplig utbildning och sina behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodosedda. (HSLF-FS 2019:25)

Egenkontroll

3 § Av 5 kap. 2 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete framgår det att den som bedriver socialtjänst ska utöva egenkontroll med den frekvens och i den omfattning som krävs för att kunna säkra verksamhetens kvalitet.

Allmänna råd

Egenkontrollen av den verksamhet som gäller barn och unga i familjehem, stödboenden och hem för vård eller boende bör omfatta insamling av uppgifter om bl.a.

- hur ofta en socialsekreterare har besökt och samtalat med ett visst barn eller en viss ung person,
- antalet socialsekreterare som har besökt och samtalat med ett visst barn eller en viss ung person,
- barnens eller de ungas erfarenheter av och synpunkter på vården,
- vilka överväganden som har gjorts i fråga om möjligheten att placera barnet hos en anhörig eller hos någon annan närstående,
- vårdnadshavarnas, föräldrarnas och familjehemsföräldrarnas erfarenheter av socialnämndens råd, stöd och hjälp,
- vilka erfarenheter personalen vid stödboenden och hem för vård eller boende har av samarbetet med socialnämnden och
- orsakerna till omplaceringar och oplanerade avslut av placeringar. (HSLF-FS 2019:25)

Lämplig utbildning och erfarenhet enligt 3 kap. 3 § andra stycket SoL (rubriken har utgått HSLF-FS 2019:25)

Allmänna råd (har upphört att gälla HSLF-FS 2019:25)

4 kap. Utredning av familjehem

1 § Vid socialnämndens utredning av huruvida ett hem är lämpligt som familjehem ska en bedömning göras av hemmets allmänna förutsättningar för att erbjuda barn och unga vård som är trygg, säker, ändamålsenlig och präglad av kontinuitet.

Om ett visst barn eller ung person finns i åtanke för placering, ska nämnden dessutom bedöma om hemmet har förutsättningar att tillgodosse hans eller hennes specifika behov.

Utredningens innehåll

2 § Socialnämnden ska särskilt uppmärksamma förekomsten av våld mot närstående, annan brottslighet, missbruk eller andra omständigheter i det tilltänkta familjehemmet som kan äventyra ett barns eller en ung persons trygghet och säkerhet.

3 § Utredningen av hemmets lämplighet ska omfatta uppgifter om

1. familjens sammansättning, bakgrund, livssituation och levnadsvanor,
2. boende och närmiljö,
3. varje tilltänkt familjehemsförälders personliga förutsättningar, egenskaper och omsorgsförmåga samt
4. varje tilltänkt familjehemsförälders inställning till uppdraget.

Allmänna råd

Vad gäller familjens sammansättning, bakgrund, livssituation och levnadsvanor bör särskilt beaktas om familjen har

- tid och engagemang för uppdraget,
- en stabil social situation,
- goda inbördes relationer och
- tillgång till ett stödjande nätverk

Vad gäller boende och närmiljö bör särskilt beaktas om ett barn eller en ung person kan erbjudas

- ett eget rum,
- en trygg och säker miljö och
- en stimulerande fritid.

Vad gäller en tilltänkt familjehemsförälders personliga förutsättningar, egenskaper och omsorgsförmåga bör särskilt beaktas om han eller hon

- är mogen och känslomässigt tillgänglig,
- har den hälsa, psykiska stabilitet och uthållighet som krävs för uppdraget,
- har kunskap, erfarenhet och förmåga att ge den omsorg och vägledning som ett barn eller en ung person behöver och
- har god samarbetsförmåga och är beredd att söka och ta emot stöd och hjälp.

Vad gäller en tilltänkt familjehemsförälders inställning till uppdraget bör särskilt beaktas hur han eller hon ställer sig till att

- stödja barnet eller den unge i kontakten med närstående,
- bidra till att barnets eller den unges behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodoses,
- stödja barnet eller den unge i skolarbetet och informera sig om hans eller hennes studiesituation och
- fortsätta ha kontakt med barnet eller den unge även sedan placeringen i familjehemmet har upphört.

Om utredningen avser ett jourhem, bör utöver vad som ovan sagts beaktas om en tilltänkt jourhemsförälder har förmåga att hantera krisreaktioner hos barn och unga och de upprepade separationer från barn och unga som uppdraget innebär.

I utredningen bör även beaktas vilken inställning barn och unga som redan bor i familjehemmet har till att barn eller unga placeras där.

Insamling av uppgifter

4 § Socialnämndens utredning av ett tilltänkt familjehem ska omfatta intervjuer, hembesök och referenstagning.

Om utredningen avser två tilltänkta familjehemsföräldrar, ska dessa intervjuas både var för sig och tillsammans.

5 § Om det tilltänkta familjehemmet är beläget i samma kommun som socialnämnden, ska uppgifter om de tilltänkta familjehemsföräldrarna hämtas in ur nämndens eget register.

Allmänna råd

Registeruppgifter bör efter samtycke från den som uppgifterna gäller hämtas in från Kronofogdemyndigheten och Försäkringskassan.

Registeruppgifter bör vidare efter samtycke från den som uppgifterna gäller hämtas in även från socialnämnden i den kommun eller de kommuner där han eller hon är eller har varit bosatt under de senaste fem åren. (HSLF-FS 2019:25)

6 § Referenser på varje tilltänkt familjehemsförälder ska begäras från minst två av varandra oberoende personer.

Allmänna råd

Referenser bör begäras in från både närstående och personer som i sin yrkesutövning har kännedom om den tilltänkta familjehemsföräldern.

Vid referenstagningen bör frågor ställas om den tilltänkta familjehemsförälderns personliga förutsättningar, egenskaper och omsorgsförmåga.

7 § Om andra kommuner har eller under de senaste fem åren har haft barn eller unga placerade i familjehemmet, ska referenser på varje tilltänkt familjehemsförälder efter samtycke från denna begäras från dessa kommuner.

Sammanställning

8 § Socialnämnden ska bedöma hemmets lämplighet genom att väga samman vad som har framkommit vid utredningen. Bedömningen och de uppgifter som ligger till grund för denna ska tillsammans med övriga fakta om familjen sammanställas i en familjehemsutredning.

5 kap. Bedömning och underlag inför beslut om vård

1 § Inför socialnämndens beslut om vård i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende ska en bedömning göras av om förutsättningarna i det tilltänkta hemmet eller stödboendet svarar mot de behov som barnet eller den unge har. Bedömningen ska redovisas i ett beslutsunderlag.

Om beslutet gäller vård i familjehem, ska underlaget innehålla en familjehemsutredning som är aktuell.

Om beslutet gäller vård av ett barn ska beslutsunderlaget även innehålla en redogörelse för vilka överväganden som har gjorts i fråga om möjligheten att placera barnet hos en anhörig eller hos någon annan närstående i enlighet med 6 kap. 5 § socialtjänstlagen (2001:453). (HSLF-FS 2019:25)

6 kap. Råd, stöd och annan hjälp enligt 6 kap. 7 § SoL

Allmänna råd

Socialnämnden bör bl.a. ge vårdnadshavare och föräldrar stöd i föräldrarollen och i deras kontakt med dem som vårdar barnet.

Nämnden bör se till att familjehemsföräldrarna får handledning och fortbildning som är anpassad till uppdragets karaktär. (HSLF-FS 2019:25)

7 kap. Planera och följa vården

Information till barnet eller den unge

1 § Socialnämnden ska ge barnet eller den unge som är placerad i ett familjehem, ett stödboende eller ett hem för vård eller boende aktuella kontaktuppgifter till den socialsekreterare som handlägger hans eller hennes ärende.

Barnet eller den unge ska även få information om hur man når tillsynsmyndigheten.

Nämnden ska inledningsvis samt, om det behövs, återkommande informera barnet eller den unge om grunden för placeringen. Han eller hon ska även informeras om sina rättigheter i förhållande till familjehemmet, stödboendet eller hemmet för vård eller boende. (HSLF-FS 2019:25)

Allmänna råd

Barnet eller den unge bör informeras om vilka rättigheter han eller hon har i fråga om att

- vara delaktig i planeringen av vården,
- ta del av journalanteckningar,
- tala enskilt med företrädare för nämnden och
- framföra klagomål och synpunkter till nämnden.

Att planera vården

2 § Socialnämnden ska verka för att ett barn eller en ung person som är placerad i ett familjehem, ett stödboende eller ett hem för vård eller boende och hans eller hennes vårdnadshavare deltar i arbetet med att upprätta, följa upp och vid behov revidera den genomförandeplan som ska upprättas enligt 11 kap. 3 § andra stycket socialtjänstlagen (2001:453). (HSLF-FS 2019:25)

Allmänna råd

Genomförandeplanen bör upprättas i samband med att barnet eller den unge placeras.

Planen bör upprättas, följas upp och revideras i nära samarbete med familjehemmet, stödboendet eller hemmet för vård eller boende. (HSLF-FS 2019:25)

3 § Av genomförandeplanen ska det framgå vilka åtgärder som planeras för att barnet eller den unge

1. ska få lämplig utbildning i förskola eller skola,
2. ska få sina behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodosedda och
3. vid behov ska få stöd i umgänget med föräldrar, syskon och andra närstående.

Allmänna råd

Genomförandeplanen bör i god tid innan vården upphör kompletteras med uppgifter om hur barnet eller den unge ska förberedas för tiden efter att placeringen i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende har avslutats. (HSLF-FS 2019:25)

Att följa vården enligt 6 kap. 7 b och 7 c §§ SoL (HSLF-FS 2019:25)

Allmänna råd

En bedömning av hur ofta ett visst barn eller en viss ung person ska besökas av en socialsekreterare bör göras fortlöpande under placeringen.

Ett samtal med ett barn eller en ung person bör föras under sådana former att det underlättar för honom eller henne att beskriva sin situation.

Samtalet bör syfta till att få kännedom om huruvida barnet eller den unge upplever att han eller hon

- får vård som är meningsfull,
- har en trygg och utvecklande relation till dem som genomför vården,
- vistas i en säker och stimulerande miljö,
- har kamrater och fritidsaktiviteter,
- har en väl fungerande kontakt med vårdnadshavare och andra närstående,

- får hjälp med skolarbetet,
- trivs i förskolan eller skolan och
- vid behov får tillgång till hälso- och sjukvård och tandvård.
(HSLF-FS 2019:25)

8 kap. Stöd och hjälp enligt 5 kap. 1 § SoL sedan vården har upphört

Allmänna råd

Socialnämnden bör vid bedömningen av ett barns eller en ungs behov av stöd och hjälp efter avslutad vård i familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende beakta behovet av fortsatt kontakt med hemmet där han eller hon har varit placerad. Barnets eller den ungs behov av personligt stöd bör uppmärksammas och tillgodoses.

Om en ung person efter placeringen ska ha ett eget boende, bör nämnden tillgodose hans eller hennes behov av stöd och hjälp med frågor om ekonomi och med att ordna bostad, studier eller arbete.

Om barnet efter placeringen ska återvända till det egna hemmet, bör nämnden tillgodose vårdnadshavarens behov av stöd i föräldrarollen. (HSLF-FS 2019:25)

9 kap. (har upphört att gälla HSLF-FS 2019:25)

Den här handboken vänder sig till dig som arbetar med placerade barn och unga. Den beskriver hur socialtjänsten ska tillämpa relevanta regelverk inför en placering, under vårdens genomförande samt inför och efter vårdens upphörande.

Handboken är ett komplement till Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2012:11) om socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem, jourhem, stödboende och hem för vård eller boende. Innehållet bygger framför allt på lagstiftning, uttalanden i förarbeten, Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd samt beslut från Justitieombudsmannen.

Socialstyrelsen

Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten
(artikelnr 2023-10-8806) kan beställas från
Socialstyrelsens publikationsservice
www.socialstyrelsen.se/publikationer